אדרת אליהו

חלק שלישי

כולל בתוכו דרושים המבארים מצב הישראלי
הגשמי והרוחני בימי גלותו והתקופות
השונות שעברו עליו

ומענין לענין מבוארים כמה מאמרי חז"ל על דרך הפשט
דבר דבר על אופניו. והעיקר מחזיק דרושים על
מועדים ושבתים וכמה שמעתתא והדרנות
על כמה מסכתות

מאתי

אליהו זאב בהרב ר' אליעזר זצ"ל קאצין

חופ"ק פיטסבורג, פא.

מלפנים רב ואב"ד בדאמבראָוויץ, איראָפא

שנת תרצ"ג לפ"ק

כתבת המחבר:

RABBI ELIHU W. KOCHIN

1602 Centre Ave., Pittsburgh, Pa.

Telephone: Grant 1246

הסכמות

הסכמות מגאוני זמננו על שני חלקי "אדרת אליהו" שיצאו כבר מדפוס

מהרב הגאון האמיתי המפורסם בכל קצוי ארץ מרן **אברהם יצחק הכהן קוק**, אב"ד מעיר הקדושה ירושלים שתבנה במהרה.

ב"ה. יום ג' לחדש סיון תרפ"ו.

שלום וברכה לידידי מאז הרב הגאון חו"ב סוע"ה דורש טוב לעמו ומוכיח בצדק מו"ה אליהו זאב קאצין שליט"א. אחדשה"ט באה"ב.

זה זמן שהגיעני לידי ספריו היקרים ב"ח "אדרת אליהו", ומרוב טרדתי לא יכולתי להשיב על אותם את ברכת התודה הראויה לכת"ר על המתנה החביבה אשר הואיל בטובו לכבדני בה, ואתו הסליחה. וגם כעת מוקף אני הרבה מניעות וטרדות ודברי מוכרחים להיות קצרים בשבח המגיע לכתבים כתבי הקדש אשר ראיתי בהם פנינים יקרים ומוסר השכל לצרכי הזמן לחיזוק בדקי בית ישראל בעניני הכלל והפרט, ולקרב לבם לאביהם שבשמים. תחזקנה ידיו ויוסף אומץ לתורה ולתעודה.

כנפשו יקרה ונפש ידידו דוש"ת באהב"ר, חותם בברכה מהר הקודש **בירושלים**.

אברהם יצחק הכהן קוק

(מקום החותם)

מהרב הגאון הישיש זקן הרבנים המפורסם בתורתו מרן **דן רפאל פלאצקי**, אב"ד מאסטראב, פלך ווארשא

כבוד ידידי הרב הגאון חו"ב החכם השלם נאה דורש ונאה מקיים הרא"ז קאצין שליט"א, רב ומורה בפיטסבורג.

שלום וברכה. אחדשה"ט באהב"ר.

זה אשר השגתי ספרו היקר "אדרת אליהו" ונהניתי מאד בראותי גודל צדקותיו ממקור לבבו על מצב החנוך הפרוע לשמצה ועל חלול שבת. ואקוה שהדברים היוצאים מלב טהור, יפעל על לב עדתו להחזירם למוטב. יתן השי"ת שיזכה לנהל עדתו על מבוע התורה והיראה.

והנה כבר אמרו חז"ל אין מושיבים על הדרוש, לזאת לא רציתי להשיב במה שיש להעיר. אמנם באמת מצאתי חובה להעיר על מ"ש מאמר מספר שש, ומשה רבנו היה ג"כ בעסן שאמר יקוב הדין את ההר עכ"ל. וקשה לומר דברים כאלה על משה רבנו אשר מסר נפשו עבור כל ישראל ואמר מחני נא מספרו אשר כתבת וכו' (סנהדרין מ"ד ע"ב), ובס' כלי חמדה, פ' וזאת הברכה אות ד'. הכלל שלדעתי חיוב כת"ר לתקן זאת. (הערה — לא ידעתי דעת הגאון הנ"ל הלא בסנהדרין ו' ע"ב מפורש כן משה היה אומר יקוב הדין את ההר. והראתי זאת את הגאון בעל תורה תמימה ואמר שלא רואה בדברים אילו שצריכים תקון, אדרבה שהוא חיזק לראות גדולת משה ביראתו באורייתא דקא מרתח בו עכ"ל, ואם צריך תיקון בלב ונפש אחזיר על דברי, וד' הסליחה שהוא יודע ובוחן לבבי).

ובחידושיו בהלכה ראיתי כמה דברים נכונים ולהשתעשע אתו באיזה דברים קצרים, במספר 23 בפני נאה החידוש הזה ועיין מה שכתבתי בס' כלי חמדה פ' שלח, ובפ' תבוא. ב) לפי דעתי איסור גדול הוא ואפריון נמטי לו שיפה אמר, ומי שרוצה להפיר בבריתו של א"א דנן כן, ועיי"ש הירושלמי והפוסקים דא"א נצטוה על הפריעה ג"כ וצריכה מעשה ביד או בצפרנים. ג) מ"ש נגד הרב רעוועל צדקה דבריו דתרי ענינים הם וכ"כ בס' כלי חמדה פ' חיי שרה. ד) חרפה שברה לבי לראות שיש בדורנו לומר כן וכו'. וראיתיו כי חביב לי תורתו ואברכהו השי"ת להגדיל תורה כאות נפשו ונפש ידידו הדורש שלומו באהבה רבה.

מאיר דן פלוצקי

(מקום החותם)

מהרב הגאון בעהמ"ח תורה תמימה ר' ברוך עפשטיין

ימים של רצון ושעות של קורת רוח חשתי והרגשתי בימים אשר התאכסנתי בביתו של כבוד ידידי וידיד ה' ועמו הרב הגאון הנאור והנעלה זך הרעיון ומוטב הגיון שואל ומשיב בכל דבר הקשה, וטוב נמי לדרשה מהור"ר אליהו זאב קאצין שליט"א בק"ק פיטסבורג פא. ורויתי נחת ורצון מלא חפנים בשמעי מדברותיו נאות בהלכה ואגדה ובדרך ארץ, ואף ראיתי ונוכחתי מקום גדולתו, בספריו כת"י אשר מוכנים לדפוס, מלאים חכמת חכמים ובינת נבונים. יהיה ד' אתו להגות בדבריו הנאורים את נפשות הצמאים לדבר ד' בכל מילי דמיטב, והלכו רבים לאורו.

ובאתי עה"ח ביום כ"ח שבט שנת "בו נחת רוח", פ"ק פיטסבורג פא.

ברוך הלוי עפשטיין

מחב"ם "תורה תמימה", ועוד

(מקום החותם)

מהרב הגאון האמיתי מרן משה מרדכי עפשטיין
ראש הישיבה מחברון

רב ברכה לכבוד ידי"נ הרב הגאון המפורסם פה מפיק מרגלית כש"ת מו"ה אליהו זאב קאצין שליט"א, הגאב"ד דק"ק פיטסבורג פא.

קבלתי ספרו היקר "אדרת אליהו", ומאד נהנתי בו, איהו יאי וגולתא יאי. ראיתי דבריו היקרים הנובעים מלבבו הטהור, להעיר את לבב אחינו, לשים לבבם על הכשרות שבזה תלוי נפש ונשמת ישראל, לבלי לטמטם הלב ולבלי להתגאל. וכן אודות חנוך הבנים לגדלם לד' ותורתו, ואודות שמירת שבת, יסוד תורתנו הק' וקיומנו בעולם, ודבריו היוצאים מלבבו הטהור יכנסו ללבות עמנו. וראיתי הרבה מחדושיו וגם בדרושיו שהם מתוקים ונחמדים וכל דבר שהוא ישר ומתקבל, ומעיר הלב לאבינו שבשמים אפשר שכוונו חז"ל אשר כלל טוב בדברים קצרים. יהי' ד' עמו ויפוצו מעינות הדעת להשיב ולישב הלבבות ונזכה לגאולת עם ישראל מכל צרותיו ומצוקותיו.

הכ"ד ידידו מברכו בכל טוב מצפה לרחמי ד',

משה מרדכי עפשטיין

(מקום החותם)

הקדמה

אודה לד' בפי, מרוב שמחה וששון שבלבי, ומתוך רבים אהללנו, כי זכיתי להוציא לאור את חלק השלישי מספרי "אדרת אליהו", כי שני החלקים שיצאו כבר מדפוס והפיצו על פני תבל, רבים נהנו מהם וברכו ברכת הנהנין. וכמה גאוני זמנינו ראו את ספרי והוטב בעיניהם, וכתבו לי "יישר כחך", וברכו אותי שאזכה להוציא את יתר החלקים אשר אתי בכתובים למען טובת העם, כי דברים נכונים וישרים לישרי לב, על דרך הפשט, בלי פלפול ועקול וקלקול, לשבור את פשט הפסוק והמאמר חז"ל, על דרך שרוח היפה ממאס זאת. והסכימו כמה גאוני זמנינו להוציא לאור כתיבת ידי, ולהאיר אותם על הארץ. וידעתי בעצמי כי לא דברים גדולים הם וגבוהים ברעיון נשגב הוא, רק דברים פשוטים ונאמרים באמת ובצדק, כפי העת והזמן. ומי שמודה באמת יגיד תהלתי ברבים מבלי חניפה וכוונה אחרת, שכונתי למטרה הנכונה בעתה ובזמנה, כי נחוצים הם מאד לדבר עבור החנוך כי פרוע הוא לשמצה ומחויבים אנו לדבר ולעשות בזה איש איש לפי כחו וגבורתו, כי היא מעיקר הדת והאמונה. ובעירנו החשך והאפלה השוררת בקרבה בדבר זה יתר מכל שאר עיירות שבמדינה, כי לא חנכו את בניהם ובנותיהם מעולם מאומה בדעת ד', רק בשדה אחר ינהלון, והחנוך הוא הפקר לכל. מי שרוצה יאמר כי הוא אמון פדגוג מפורסם ומהולל בפי עצמו. וכמעט שנתיאשו אנשי שם מלתקן דבר זה, שיאמרו שהוא מקולקל עד שאי אפשר לתקן, ותלוי שהמקום גרם זאת, שאיננו מסוגל לגדל בנים טובים וישרים, שילכו ויתחנכו על מבוע התלמוד. ומי שבא ואומר שהוא מורה מומחה ומלומד נתנו אמון בו והאמינו לדבריו ויתנו אותו בניהם להדריכם ולישרם כפי דעתו. אחר כך שרואים שלא עשה פרי טוב והכשילם והאביד את זמנם בהבל וריק, ומעוות שלא יוכל לתקן הוא כי זרמתם השנים. ובעת שהם קטנים אז טוב לטעת ולשרש בלבם חכמת התורה והיראה, ומדרכיהם לא ידעו זאת מעולם, והם פשוט כמשמעו אנשי בורים והוללים, לא ידעו מאי דקאמרי רבנן, ומה יעשו צעירי הצאן שלא למדו מעולם? והדור החדש איננו רשאים להאשימם, כי לא ראו אור טוב מעולם, והם כתינוק שנשבו בין הגוים, והם רקים מכל דבר שבקדושה, וילכו תמיד בדרך הטמאים ועקלתון.

וזה שנים אחדים שהתחילו עירנו לעיין בזה יותר, ופקחו עיניהם מעט, ולקחו מורים ללמוד עם בניהם שפה העבריה ולטעת בהם השכלה מעט. והרבו להפריז כסף רב בעד זה. וראה ראינו שלא זה הוא הדרך הטוב שנתעלה על הר ד', כי בטרם שידע הנער לדבר ולהבין מטוב ועד רע, לא יעשה רושם בקרב הנערים הלימוד זאת, כי לא זאת העיקר ובסים נאמן ונכון לעמוד זמן רב. חוץ מה שיאמרו גאוני זמננו כי חדש אסור מהתורה והוציאו קול קורא שלא יסורו מהדרך החנוך שירשנו מאבותינו מימים הקדמונים, כי ראשית חכמה יראת ד'. והשכילו חכמי הזמן לעשות כפי חכמתם והבנתם באותו דבר שתהיה תורה והשכלה ביחד למען להוציא מבית הספר איש מלא וגדוש, לדעת ולהבין הכל לפי ערך דעת הנער, ויצאו חכמים ומשכילים מישיבות והדת תהיה חזקה, שלא יוכל כל טומאה לגעת

אליהם, כי החנוך שנותן חזוק ואומץ בלב נערי ישראל מנעוריהם, לא יוכל להזיח ולהתמוטט בכל עת ועידן, ועוז התורה תמימה יעשה חזק שלא יסורו ממנו לעולם וגם יעשה שלום על ישראל.

ומה נעשה בימים אלה? לא אדבר על יחידי העשירים שבעירנו הרוצים לחנך את בניהם כחפצם ורצונם, על דרך החדשה הישר בעיניהם, ויתנהגו כפי מנהג המדינה, בכל מדותיהם ותכונותיהם, כי עליהם אין אנו ערבים, להכריחם שיטו אזן קשבת לשמוע דברינו, שהוא כלל גדול בעולם, שכל איש שורר בביתו, ורשות בידו לעשות כטוב בעיניו. ומי שהכסף בידו, לא יכניע ולא ישתחוה לפני מי שגדול ממנו בתורה ודעת. ובחנם הוא להדפיס ספרים ולדבר לפניהם, שהם לא יביטו בספר שנכתב בכתב אשורית או לשון הקודש. רק דברי אלה הם למטרת עניי עמי, שמהם תצא תורה והם יחזיקו את התורה כלפנים וכמקדם.

וראיתי שרבים פקחו עיניהם על ידי הספרים הקודמים שהוצאתי לאור, והסכימו לדברי. והנסיון העיד לי זאת מעת שנתיסדה הישיבה הקטנה ברחוב טאנעהל, שכמה מאות ילדי ישראל למדו שם גמרא ותנ"ך וכו', ויצאו משם וידעו ידיעה גמורה והבנה בתלמוד. וגם עתה לומדים שם נערים המצויינים בשכלם הזך.

וזאת נחמתי בעניי היתה כי זכיתי להיות מהבונים שבעם ולהרים קרן התורה והדעת בעירנו ולהעלות מעט ארוכה ותרופה למכאובן, וגם הוחילו לעלות השחר כי בכמה בתי התפלה לומדים עם ילדיהם חומש כסדר הפרשה, ולא מדלגים ויפסקו בכל הפרשה ללמוד שורות אחדות, וגם בחורי חמד התקינו בכל שבת ושבת ללמוד גמרא, והרבה משתוקקים לעשות כן, רק מחסרון ידיעה אין באפשרם לגעת זאת. ולא ישמע עוד דברים כאלה, כי חרפה הוא לנו ליסד ישיבות בזמנינו ובמדינתנו החפשה מדת, כי מאד תאוה נפשם להבין דברי רבותינו, וערבים דברי סופרים מיינה של תורה, רק שחסרון הוא מאנשי הזקנים שאין נותנים יד וכח להחזיק את ילדי עניי עמנו במורים מובהקים וליתן מעט תמיכה לילדים שלא יצטרכו לילך לשכור עבור מחיתם. ובטחוני רב שיראו אנשי השם מעירנו להחזיק את הישיבה ושתהיה לתפארת ויתברכו בכל מיני טוב, כברכת המחבר,

אליהו זאב קאצין, הרב מפה פיטסבורג, פא.

אדרת אליהו

הדרן על מסכת שבת

עולא איקלא לבי ריש גלותא חזייה לרבה בר רב הונא דיתיב באוונא דמיא וקא משח, אמר ליה אימר דאמרי רבנן מדידה דמצוה דלא דמצוה מי אמר, אמר ליה מיתעסק בעלמא אנא. ותוספות שם (קכ"ז ע"ב) בד"ה מדבריהן וכו' וז"ל מדידה לא הוי איסור אלא משום דעובדא דחול הוא. וצריכין להבין תשובת רבה מיתעסק בעלמא אנא, אם מדידה דמצוה הוא מותר לכולי עלמא אפילו דלא מיתעסק רק כיון למדוד בכונה המקוה, ואי לאו דמצוה הוא אסור אפילו מתעסק בעלמא. לכן מוכרח אנו לומר שהיה מדידה של מצוה, רק שלא עשה עבור עצמו, שהיה לו מקוה אחרת אצל ריש גלותא, ומדד רק עבור אחרים, והיה מזכה במדידתו לאחרים, וטוב השיב מתעסק בעלמא אנא, מדידה היא גזרה מדרבנן, ולהטיב אחרים במקום מצוה לא גזרו רבנן. הגם שם ד' ע"א, פריך הגמרא סתם וכי אמרינן לאדם חטא בשביל שיזכה חבריך, מטמע דלא אמרינן דמותר לעשות בעד חבירו, במקום שהוא לא צריך. ותוספות שם בד"ה וכי וכו' הקשה לו על זה מהא דתנן (גיטין מ"א ע"ב) מי שחצי עבד וחצי בן חורין כופין את רבו ועושה אותו בן חורין, אע"ג דבהאי פירקא (ל"ח ע"ב) אר"י כל המשתחרר עבד עובר בעשה, דלעולם בהם תעבודו. ותירץ דשאני הכא דמצוה רבה היא שעל ידיה מתקיים העולם, כדשאני התם בר"א שנכנס לבית המדרש ולא מצא שם עשרה ושחרר עבדו להשלימו לעשרה מצוה דרבים שאני. ורשב"א תירץ דשאני התם כיון דחצי בן חורין לית בהו בהם תעבודו משום צד חירות שבו עכ"ל. והקצות החשן בחו"מ ס' קע"א הקשה על זה הלא כיון דעובד את רבו יום אחד הרי זה מתקיים בהם תעבודו, אטו הוא מחויב לעשות עם העבד בלי הפוגות. ומבאר דברי הרשב"א דאפילו יום שעובד את רבו לא מקיים בהם תעבודו, ואסור לעשות עמו עבודת פרך כמו שמותר לעשות עם עבד עבו"מ, מפני שהקנין הגוף שהיה עליו נפל ממנו, רק הוא מחויב לעבוד את רבו ביומו בתורת שיעבוד הגוף עד שיוצא לחירות. וראיתו מגיטין מ"ג ע"א נגחו שור ביומו של רבו — לרבו, יום של עצמו — לעצמו. אלא מעתה יום של רבו ישא שפחה, יום של עצמו ישא בת חורין, איסורה לא קאמרינן, פרש"י שם שאין האיסור לחצאין, אבל כל זכות ממון כי היכי דמלאכתו תלויה בימים כן כל שבח ממון, והחילוק הוא פשוט כמו דאמרינן (במכות ג' ע"א) משלשין בממון ואין משלשלין במכות, בממון הולכין אחר ההיזק, מה שרצו העדים להפסידו ביחד, לכן משלשין ביניהם להחזיר את ההיזק לבעלים, ומקיים כאשר זמם, אבל במלקות איך יכולים לחלק ביניהם? הלא כל אחד מהעדים רצו להלקות את חבירו מלקות ארבעים, והדבר ידוע כי מלקות האחרונות מכאיבים יותר מהראשונות, משום שהם באים על בשר לקו והכאב הוא יותר, ואם משלשין במלקות אז לא ירגישו העדים שום אחד מהם המלקות האחרונות, ולא נתקיים בהם כאשר זמם לעשות, מוכרחים ב"ד ליתן כל אחד מהעדים שידע הכאב ממלקות האחרונות. וכן ההפסד שור

אם נגה עבדו בדיני ממונות יכולים ליתן ההפסד מאותו היום, למי ששייך. אך איך יכולים לקיים בהם תעבודו, אפילו ביום שעבד אצל רבו, הלא ביום של בן חורין היה משוחרר והפקיעו ממנו שם עבד, איך חוזר להיות משועבד בדין עבד עבו"מ, הלא כיון דחל עליו שעה אחת חירות פקעו ממנו שם עבד עבו"מ, גיטין מ"א ע"א, הקדש, חמץ ושחרור מפקיע מידי שיעבוד, לכן ביומו של רבו אסור בשפחה שאין עליו קנין הגוף. ולא אמרינן ברירה בדאורייתא, כיון שחל עליו שם חירות לא יכול לעבוד עוד עבודת פרך ודינו כישראל גמור, רק שיש עליו שיעבוד ממון עד שיתן לו שטר שחרור. ואתי שפיר הרשב"א אפילו ביום של רבו לא יכול לקיים בהם תעבודו.

ועתה אנו יכולים להסתפק במצות עשה של לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יומם ולילה (יהושע א') אם המצות עשה זאת על כל אדם בתורת חיוב גופו למוד יומם ולילה, או שהוא רק בתורת שיעבוד על גופו של ישראל. ונפקא מינה אם נאמר שהוא חובה על הגוף לא יכול לעשות שליח במקומו, כמו הנחת תפילין, או ציצית וכהנה, שהוא חיוב על גופו אינם יכולים לעשות שליח בהריקאו, ואם נאמר שהוא שיעבוד הגוף יכולין לעשות שליח, אם אין עתותיו בידו, או שאין לו ידיעה בלימוד התורה מוכרח הוא להשתתף עם אחרים, כמו יששכר עם זבולון, לעזור ישיבות שמשם יצא תורה. ואז גם הנשים יש חלק בלימוד התורה, כמו ששאל רב לר' חייא נשים במה זכין בלימוד התורה, כי שאר מצות יש להם רב, והשיב לו באיקרויי בנייהו לבי כנשתא ובאתנוי גברייא בי רבנן וכו' (ברכות י"ז ע"א). והדין הוא כר' ישמעאל לנהוג מנהג דרך ארץ לעשות מלאכה להתפרנס שלא תבוא לידי צורך הבריות, והרבה עשו כמותו ועלתה בידם, וכר' שמעון ולא עלתה. ורבא הזהיר את בני ישיבתו לא תתחזי קמאי, ביומי ניסן וביומי תשרי כי היכי דלא תטרדו במזוניכי כולא שתא (ברכות ל"ה ע"ב). לכן רבה שמדד את המקוה והוא מצוה דרבנן ובעד אחרים הוא שעבוד מצוה מותר לעשות כן לכתחילה, על זה לא גזרו רבנן. ובמצות שבת נשים נזהרו כאנשים מחויבות לדעת כל דינים השייכים לבישול ומוקצה שנתעסק בהם.

ובזה אמרתי הסבר על הפסוק ושמרו בני ישראל את השבת לעשות השבת לדרתם, ונראה דברים מיותרים, ועוד מה לעשות? הלא שבת מקודש מששת ימי בראשית, כמו דכתיב ויכולו השמים והארץ וכו' ויקדש אותם (בראשית א'). ונראה שיש חילוק בין האשה השומרת שבת ומבשלת ואופה בעצמה והכינה הכל בידיה כפי תכונת אנשי ביתה המיתאוים ונהנים בהם, אז כל ימי השבת ישמחו ויתענגו מקדושת השבת, וכל ימי השבוע מחכים על שבת, שבו ימצאו תאות נפשם, וישמחו בחברותם ויתענגו באכילתם, וכל אכילתם כשרים כדת וכדין. והנשים המתעצלות לאפות ולבשל רק קונות חלות מהשוק לפעמים נכשלים בהם באיסור רב שרוב אופים יתנו חלב בתוך העיסה ואסור לאכול אותם עם בשר, ועוד שהחלות הקנויות טובים רק בחמימתם אם יצטננו פקעו טעמם ואז אנשי ביתם לא ירצו לאכול אותם, ובעל כרחם אוכלים אותם וכשבא שבת נתקררו פניהם בלחם הקלקל. לכן הזהירה התורה לעשות בעצמו את השבת ואז יהיה לדורותם, ושישמרו הבנים מרוב עונג.

הדשה לחיזוק הדת

(לפרשת ויחי)

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה וכל השנים האלה היו ליעקב ימי מנוחה, ולא ירא משונאיו, ולא דאג על פרנסה, וישב בכבוד ובשאנן, ועסק בתורה מתוך הרחבה ולמד עם משפחתו תורה ודעת והם שמעו והטו אזן לדבריו, והשריש בלבותם אהבה טהורה ויראת שמים שיתעסקו תמיד בתורה לשמה, ויהיו שלום ואחדות ביניהם, שיחבבו ויאהבו איש את חברו בחבה יתרה וזממו הפיק לטוב לנטוע בהם דעת אמת וצדק בימי נעוריהם, שלא ימישו מהם לעולם, כי חינוך טוב מאיש חכם ונבון וירא אלהים באמת יועיל הרבה שישמרו וינצרו דבריו על כמה וכמה דורות.

ובימי המנוחה ראה אז יעקב אבינו בעת שדעתו היתה זכה וישרה, כי קרובים ימי ישראל למות, כי השם יעקב לא ימות לנצח, וזכרו לא יפסוק מזרעיו לעולם, שתמיד ישמרו מה שיורה השם „יעקב," ומלחמה תהיה תמיד עם אחיו הנקרא עשו, וידו אחזת בעקב עשו, ולא הניח עקב עשו להיות בתוך בני ישראל להפריע אותם מעבודתם ובניו לא ישנו את שמו לעולם, ויהיו מוכנים ומזומנים להכין צדה לדרך, אולי יציקו אותם משום אומה ולשון להשליך מעליהם את השם הזה, כי ידים אין לעם ישראל להתכונן כנגדם, כי הידים ידי עשו הם, והם כלי זינו להלחם עמהם, אך הרגלים יש לו הם רגלי יעקב לרוץ מעיר לעיר וממלכה אל עם אחר ולא ישכח השם יעקב כי בעת צרה „וישא יעקב את רגליו" ללכת במקום אחר, אך השם ישראל להורות כי „שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל," זאת תמות בקרבם, ולא יהיה ממלא את מקומו. ואין חליפות למו, שאינו מניח בן ליורשו ולהיות כמותו בכל הענינים והדקדוקים.

ולא נמצא עוד בעולם איש שנקרא בחיר אבות, לסבול צרות עשו אחיו, ומלבן חותנו ודודו, ואז בימים אלה לשמור תרי"ג מצות הוא מן הדברים הקשים לעשות כן, ואין דוגמתו בעולם ולכן לא נמצא בתורה שהספידו את אברהם ויצחק בעת מותם, רק במיתת יעקב נאמר ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד (בראשית נ') מפני שהם אברהם ויצחק הניחו בעולם בנים כמותם וכצורתם ואולי גדולים מהם, שיצחק אבינו שמר כל מה שעשה והתקין אברהם אביו והגדיל ממנו בעבודה. שהקריב עצמו לקרבן עבור קידוש השם בימי נעוריו והלך בשמחה רבה ועצומה להיות קרבן לד', ויעקב ממלא את מקום אביו בעולם המעשה ונתעלה במעלה עליונה שנקרא בחיר שבאבות, והוא היה עמוד התורה.

ולכן אומרים אנו שליש פעמים בכל יום ויום בתפלתנו אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב, ולא ביחד אלהי אברהם ויצחק ויעקב מפני שלכל אחד מהם היו כחות נשגבים יותר מאביהם, ולא היה מקום מה להספידם כי בעת ביאת השמש מאחד מהם, מיד זרחה השמש במקורו יותר ויותר מבתחילה, ולא הרגיש העולם הפסד גדול במיתתם, אך במיתת ישראל אבינו ראו כל העולם הפסד גדול, כי שב ישראל יפסוק מקרב ישראל בגלות המרה, והרגישו מיד במיתתו ולכן הספידו אותו הספד גדול וכבד שלא יהיה עוד במהרה עוד ישראל כמותו עד ביאת גואל צדק.

ואמרתי ההסבר על גמרא תענית—(ה'): רב נחמן ורב יצחק הוי יתבי בסעודתא, א"ל רב נחמן לר' יצחק: לימא מר מילתא, א"ל: הכי א"ר יוחנן אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידה סכנה, בתר דסעיד א"ל: הכי א"ר יוחנן, יעקב אבינו לא מת, וכי בכדי ספדו ספדנייא וחנטו חנטייא וקברו קבריא?

א"ל: מקרא אני דורש שנאמר ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ד' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים.

ומה שייכות יש לזו לעניני הראשון וכפי שדברתי מקודם כי השם ישראל מרמז שהוא עליון על כל מלאכי מעלה שלא יביט על האכילה וקול התורה תמיד אצלו בראש, כי החומר שלו היה מקודש מאד, ורב יצחק הסביר לרב נחמן אחר הסעודה מה שלא דבר בתורה בתוך הסעודה, כי יעקב אבינו לא מת והוא צריך מקודם לשמור את גופו ולא יבוא לידי סכנה להשליך מעליו עול התורה להכביר עליו יותר מדאי אך שם ישראל שלא יביט על האכילה וגופו, הוא רחוק ממנו עד שיבוא מושיענו, ואת זרעך מארץ שבים, ואז קדושת הארץ ואסיפת החכמים שילמדו במנוחה בשלום והשקט יתנו לנו כחות נשגבים כי גם שם ישראל יהיה בקרב עמנו, ובגלות המרה קשה להשיג את זאת, כי עול השעבוד וצרות עמנו לא יתנו מקום להשיג שם ישראל ובשביל זה הספידו במצרים אבל כבד וידעו שלא במהרה יקום מזרעו כמוהו, ויעקב אבינו ראה בעיני הפקוחות כי בארץ נכריה לא יוכל האיש להשיג במעלות העליונות ולהשיג שם ישראל, כי טרדת הפרנסה ודחיקת הגלות לא ירשו ולא יתנו כוחות נשגבים לעסוק בתורה הרבה ולשמור כל מצות ה"ד, כי התורה והעבודה הם המכונה הנקראת „מאַשין" לעלות במדרגה עליונה, ותורה צריכה דעת צלולה ומיושבת, ולילך תמיד ממדרגה תחתונה למדרגה עליונה בנחת, ולא יפסיעו פסיעה גסה, כי סכנה גדולה להתגלגל ולרדת מטה מטה וגם אי אפשר אדם לעמוד תמיד במדרגה אחת, כי צריך האדם תמיד לראות שיהיה הולך כי המת נקרא עומד דהתם קאמינא אך האדם החי הוא יתחזק לעלות למעלה.

ובקשת יעקב אבינו מיוסף בנו קודם מותו „אל נא תקברני במצרים" (בראשית מ"ז) כאומר אליו: עליך החיוב לראות בתקנת ישראל שלא ירדו במדרגה התחתונה כי הכל יביטו על מעשיך ודרכיך שתתנהג בעולם המעשה, כי על גדולי נדיבי עמנו עיני כל ישראל, עליהם יביטו ויתנהגו וילכו בדרכיהם ויעשו כמעשיהם, בפרט שאתה משנה למלך ומלומד הרבה בשפות זרות, עוז בידך לתקן מלכות שדי במנהגיך וכמעשיך הטובים, ותהלוכות ביתך והינוך בניך בדרך טובה יששמשו לאות ולמופת לכלל ישראל, ועליך לשמור את דרכיך שלא יפסידו את הרבים, וחז"ל (ברכות דף ו') — דרשו על הפסוק: וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך (דברים ל"ג) תניא רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש, על פי הפשט קשה למצוא דרשת רבי אליעזר בפסוק כי בכל הפסוק לא נזכר השם תפילין, וכפי דברינו אתי שפיר שהקטנים שומעים לדברי הגדולים וישתדלו ללכת בדרכיהם והתפילין משמשין לאות ולזכרון שכל יהודי צריך לשעבד מוחו וגופו לעבודת הבורא, ואם הגדולים והעשירים יניחו בכל יום ויום תפילין והם ישמרו תורת ה"ד' כראוי וכנכון אז העניים והקטנים יתבוששו מהם ויעשו כמעשיהם.

ובענין זה שמעתי ספור על אחד מהנדיבים והגבירים מבית „ראָטשולד" שהוא דר „בפראנקפורט דמיין" והיה מפורסם במעשיו ונקרא בפי כל בשם צדיק.
פעם אחת נסע במרכבת מסילת הברזל וכשהגיעה השעה להתפלל, הניח שם את הטלית והתפילין ולא בוש ולא נכלם לעשות כן, ועמד אצל הכותל והתפלל בכונה עצומה ואצלו ישב איש צעיר ימים וילעג לו וגם אחז בכנף טליתו למשוך אותה אליו וידבר אתו קשות שאינו בוש להניח טלית ותפילין במרכבת מסילת הברזל לעיני הנכרים שנסעו שם, ואחר תפלתו שאל הגביר את האברך לשמו ומה מעשיו ומלאכתו? וענה לו שהוא אצל „הפירמא" מבית ראָטשילד" מן מעינות הנפט במחוז „קאווקאז"

והגיד לו את שמו וכנוי משפחתו, ומיד כשבא הגביר לביתו נתן צו במשרדו שיפטרו את האיש הנקרא בשם פלוני אלמוני ממשמרתו וממהונתו, והפקידים עשו מיד כפי פקודת האדון שלהם, והלז מהר לבא לבית המסחר שיושבים שם גדולי המנהלים את עסקי הפירמא שיגידו לו עונותיו וחטאיו, מה פשעו? ומה הטאתו שככה עניוהו? והם הראו לו את פקודת האדון שצוה לעשות כן ויעצוהו שיסע אל הגביר בעצמו לחקור מפיו סבת התפטרותו אולי טעה בזה שהלשיני עליו ויכפר עונו, וכשבא אצלו לא הרשוהו לראות פני האדון שלו לדבר עמו דבריב רק בזמן השחרית בעת הנחת טלית ותפילין, ומיד שראה פניו הכיר אותו וזכר את המעשה שעשה על מסילת הברזל ששחק ממנו בעת התעטפותו בטלית ותפילין ובכה לפניו שימחול על עונו ויבטיחו שגם הוא יעשה כןתמיד ואז מחל לו על עונותיו הראשונים.

וראה ראינו בימים אלה שנשתנה מצב החנוך שהיה מכבר מפני שיראו בגדולים שיחשבו את התכלית והתועלת של בניהם ובנותיהם בעודם קטנים ויתנו להיניק אותם משדי נכריה ולהתבונן אל המעשה אשר יעשו הגדולים יעשו העניים גם כן, ולא יתנו את בניהם ללמוד תורה ויראת שמים בילדותם ולבסוף יעשו מה שלבם חפץ באין מוחה בידם, ויוסף הצדיק מסר נפשו שלא לטמאות נפשו ונפש בניו בקרב העמים, ובמצרים היה מקור הטומאה, והוא היה הראשון מבני ישראל שהיה מוכרח להיות שם ובארץ הטמאה זכה לכלכל את בית הוריו וכל משפחתו בכבוד, וכלם נהגו כן ולא הטו מדרך הישר שלמד אותם אביהם, ויעקב אבינו בעת שראה כי קרובים ימיו למות, שלח לקרא לבנו יוסף ובקש ממנו „אל נא תקברני במצרים" וכ' ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם, והדברים יתרים הם אם יקברו אותו בקבורת אבותיו ממילא לא יהיה קבור במצרים? אך בזה יש רעיון כמו שאבאר.

וזה הוא כמו שקרה בעיר אחת מערי יוראפ שיצא שם בעולם עליה שהיא מקברת את רבניה ומנהיגיה, והאנשים רעים וחטאים המה וצרות רבות יסבלו הרבנים היושבים בקרבה, וכל הרבנים ברחו מהם כמטחוי קשת, ואלה שלא יכלו לעשות כן אבדו את חייהם ביגון ואנחה ומתו בלי עתם, ושום רב לא רצה לדור עמהם להשתמש בכתר הרבנות בעירם, ויישבו שנים רבות בלי מנהיג ומנהל עדתם ויתאספו אנשי העיר לטכס עצה מה לעשות איך להשיג רב בעדתם, סוף סוף המציאו עצה טובה ונכונה להעמיד מצבות גדולות על קבריהם שנחרתו בזה הלשון: פה נקבר הגאון המפורסם הב"י ועל מצבה אחרת: פה נקבר הרמ"א זצ"ל וכאלה כמה גאונים המפורסמים בעולם, ובית הקברות שלהם היה על אם הדרך ומוכרחים לעבור על ידו מי שבא לעיר וכאשר רב מרחוק יסע דרך עירם ויראה את שמות הרבנים שישבו בה על מדין יכסוף לקבל משרת הרבנות, וכן היה גאון אחד מפורסם נסע עם ספריו שהוציא לאור למכור אותם בעיירות, ראה מרחוק האותיות שהיו מחוקקות על המצבות והשתדל להשיג שם את כסא הרבנות. ואמנם השיג אותו בכבוד וכשישב בעיר הזאת זמן מועט וראה את מעשיהם כי האנשים רעים והטאים המה, ומעשיהם מקולקלים ויעשו מה שלבם חפץ כדרך כל העיר שאין לה מנהל ומנהיג זמן רב וכל איש הישר בעיניו יעשה התפלא בלבו איך ישבו שם גדולי ישראל במקום הרע הזה? ואיך לא השרישו בקרבם אהבת התורה ויראת שמים? ולא ידע פשר דבר, והוחלט בדעתו לשאול זאת אצל ידידו שיברר הדבר, איך לא הועיל אור התורה לזרוח עליהם שייטיבו דרכיהם הלא במקום חשך ואפלה אם תזרח שמש התורה מיד יגיע אור בגבולם, ובעיר זו ישבו בה גאוני ארץ ונשארה שוממה והרבה ופרועה לשמצה בכל דרכיה, וידידו הלמדן והחכם מעיר זו הגיד לו את האמת, מה שעשו אנשי עירו, בערמה כדי שיבאו לקבל את הרבנית כי

מעולם לא ישבו פה הב"י והרמ"א והש"ך והט"ז, כי הם היו בעיירות אחרות, זה בצפת וזה בקראקא וזה בלובלין, ומשם הפיצו מעינות חכמתם בכל העולם, שישבו עם תלמידיהם ולמדו בישיבה ואחרי כן הוציאו לאור את ספריהם על שלחן ערוך שנדע איך להתנהג כל ימי חיינו בעולם ולעשות הכל על פי דרך התורה ולקטו דבריהם מש"ס בבלי וירושלמי ומראשונים ואחרונים, וכל אלה השומרים את דבריהם נקראים חיים אפילו אחר מותם, כי צדיקים במיתתם נקראים חיים, ושפתיהם דובבות בקבר שתמיד ידברו עליהם ומוצאים בדבריהם דין חדש ומנהג יפה ומי שימרה ח"ו את דבריהם ומתנהג בדרכים אחרות נקרא בשם מת, ובעיר זו לא ישמרו את דבריהם הקדושים, ובאמת הרבנים הגאונים והפוסקים הנזכרים נקברו בעירנו שעמלם שעמלו יומם ולילה נקבר פה עירנו.

יבמו כן בקש יעקב אבינו מיוסף בנו: „אל נא תקברני במצרים," שעמלי שעמלתי כל הימים להדריך את בני ומשפחתי שלא יעלה לתהו כאילו לריק כחי כליתי ועליך מוטל הדבר לראות ולהתבונן שעמלי לא יהיה בהנם ואל ימרו את פי מה שלמדתי עמהם, ויוסף הצדיק הבטיחו בשבועה שלא ישנה את דבריו ויתנהג כמו שנהג בהיין, וגם „אנכי אעשה כדבריך" שאצוה את בני שישמרו את דברי מה שלמדתי ביחד עמהם שלא תהיה קבורת בני ישראל במצרים בשמרי משרת המלוכה במצרים, וקבע עת ועידן לישב עם בניו ויוצאי חלציו בישיבה שיסד אביו ובחבורה למד אחיו ומשפחתו, וכבוד רב חלקו להם בכל המדינה כי בעת שהקול יעקב נשמע שם אין הידים ידי עשו שולטות בהם וכבוד וגדולה נתנו לכל בני ישראל, וזכה אחר מיתתו שמשה רבנו התעסק בעצמותיו, ולקח עמו במדבר, וארונו של יוסף הצדיק הלך בראש כל המחנות אצל ארון האלהים להראות את העם שילמדו כמעשיו, שהוא היה עוד בימי עלומיו בן שבע עשרה שנה בעזבו את אביו ועשרים ושתים שנה היה במצריב לבדו בתוך טומאותם והיה אדוניו מצרי מכהני פרעה מלך מצרים ולא עזב דרכו, ותמיד תאיר לפניו דמות דיוקנו של אביו. מי הוא אביו? בחיר שבאבות, ולמד עמו תורה ודעת והשריש בקרבו אהבת תורה ויראת שמים, ובמסירת נפש היתה זאת. בעד זה זכה להיות מושל בכל ארץ מצרים ולכלכל את כל העולם בשבע שני הרעב, ולא יאמרו אנשים שהתורה עומדת כנגד דרכי החיים להפריע ממנוחתם.

ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ויקח את שני בניו (בראשית מ"ז) וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה, פ' רש"י בקש לברכם ונסתלקה השכינה ממנו לפי שעתידים ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו מבני מנשה ויאמר מי אלה? מהיכן אילו שאינם ראוים לברכה? ויאמר יוסף: בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. הבין דברי אביו ובקש למצוא שרש ומקור על זה ואמר בארץ הטמאה במצרים אין ביכולת האדם להשריש נטע' נאמנים בלי שום פגם ופיגול, כי בהכרח שתדבק בהם הטומאה, שאויר מצרים היה רע וטמא את אחרים, כי מה שהיה בידי לעשות עשיתי ולא בושתי מלתקון מקוה טהורה על פי הדין, וגם שתהיה נקי וצחה כפי רוח הזמן שמקפידים על נקיונות שלא יתערבו בה שום שמץ וערבוב פסול ולא יאמרו הנשים השאננות כי סכנה גדולה לשמור טהרת המשפחה לפי שאין במקוה נקיון וטהרת המים לפי רוח הזמן והמקום, אבל בכל זאת הסביבה המצרית הטמאה הדביקה את טומאתה.

הנה כי כן בעירנו המקוואות נעשות מזמן רב לפי המנהג הישן שראיתי לפנים בעירות קטנות ביוראפ ועתה בזמנים אלו נשתנה שם בנין המקוואות וערכו שם מכונות גדולות להביא המים שם תמיד ולהוציא את המים שנרפשו בכל עת שירצו ולהחליפם במים טהורים, ושומרים את חוק הנקיון על פי חוקי המדינה גם

כן ומפזרים הון רב על הבנין שיהיה מפואר ומהודר על שמירת הבריאות ומצוה רבה לעשות בעירנו כן, בשאר עיירות באמעריקא עשו מכבר מקואות חדשות שנפש היפה מתאוה להטהר בהם יותר מן אמבטאות של הבתים, כי נמצאים בהם אנשים הדואגים לבריאות האדם שלא תצא מזה שום תקלה ופזרו הון על זה מכסף העיר מקופת הציבור כי אין זה מסחר לאיש יחיד להתעסק בזה, כי לפעמים בעיר שנמצאים בה כמה וכמה אלפי ישראל מוכרחים הם לעשות מקוואות הדשות מהוצאות העיר כפי חוקי התורה ועל האנשים היראים והחרדים מוטל הדבר לעשות ולתקן תקון העיר כי לפעמים משיגים מחלות ומכאובים רבים מבלי לשמור את הדם שיהיה נקי וטהור כמתחלת בריאתו.

ומקורות בני ישראל צריכים להיות טהורים ונקיים, שיהיו יוצאי חלציהם טהורים ונקיים ולא יתערב בהם פסול משפחה, ולא יהיה לנגע צרעת בתוך בני ישראל, מי שנפשו אינה נקיה היא נמשכת אחרי כל טומאה ומעשיה אינם מוכשרים לעדת ישראל ולפעמים יוצא מאנשים כאלה חילול השם על כלל עמנו, ומצוה גדולה להתעסק בזה בעלי הבתים הנכבדים מקהל היראים, ולא ישליכו את יהבם על הרבנים „האורתודוקסים" שהם ידאגו לקיום המקואות הטהורות בעת אשר אין בידם למצוא את הכסף הנצרך לזה.

כל השכירות וההכנסות יתנו לא להרבנים הדתיים כי אם להרבנים הנאורים ומהם לא יבקשו דבר זה, כי כל הצריך לשמירת הגוף והנפש רחוק מלבב ולא נאה ויאה להם לעיין בענינים כאלה ולהתעסק בזה, רק הרבנים הזקנים מדור הישן צריכים לדאוג לתקנות אלה, לשמור את הכשרות והחנוך לבני ישראל ועליהם ישליכו כל האשם הנמצא בעיר ומלבד כלם צדיקים וישרים בכל דרכיהם, והם אינם רואים בעניות הרבנים האורטודוקסים ואינם מעלים על הדעת מהיכן מתפרנסים הרבנים האורטודוקסים שעמלו כל חייהם על התורה והעבודה, כי בנם תלוים חייהם ודבריהם אינם נשמעים היטב ולא ידעו כי דם הנפש הוא העיקר וכל האדם ותכונותיו ימשכו אחרי הדם ואם הדם שנולד בטומאה אז טמא הוא, וקשה אחרי כן לטהרו, ואנשים כאלה שקועים בטומאותיהם ממחריבי עמנו וכל ריב ומחלוקת יוצאים מהם ומערבים ומעכרים את בניהם והדור הבא אחריהם הם מזרע פסולים.

ומי אשם בזה? מנהיגי עירנו שלא ישגיחו על זה בעינא פקוחה, ומה תוצאות הדבר? אינם בונים מקוואות הדשות שלא תדבקנה בהם ובזרעם מחלות, יבושה הריאה ואונותיהם הנקרא „קאָנסאמפשין" שבא מאי נקיון הדם מתחילת יצירתו, והמקואות הטהורות היו מועילות לטהר אותם מטומאותם ולא יתנו להמשחית לבוא לתוך ביתם ולא נגעתי בדבר הזה, רק בקצה עטי והמותר יראו בספרי הראשונים ואחרונים ויתעוררו משנתם ויתקנו הכל על פי דבריהם ויוסף הצדיק התקין הכל על פי הדין והדת לבני משפחתו ששמרו את כל התורה עוד לפני הנתנה לנו מהר סיני. והראה לאביו דבר זה שתקן הכל ולא נכלם מלעישות דבר זה לעיני המתפארים למתקדמים ולפרוגריסיבים שישבו במצרים שבושו לדבר ע"ד מקואות, רק המקום גרם שדבקו בהם טומאות הארץ ומזה יצא דור שאינו הגון.

ועיני ישראל כבדו מזקן לשמוע כזאת וראה בעיניו הפקוחות מה יהיה בדורות הבאים עם בניו ובפרט בארץ החפש והמקום שהוא הפקר מכל דבר שצריך תיקון והשגחה, ושמח ביוצאי חלציו הטהורים וישק לבניו של יוסף ויחבק אותם, ויאמר אל יוסף ראה פניך לא פללתי כי בעת שהגידו לי בני שעוד יוסף בני חי, לא האמנתי, כי מושל ארץ מצרים יהיה מהאנשים החיים חיים רוחנים ונצחיים.

זאת האמין לבניו כי הוא מושל בארץ מצרים, שידע תכונות בנו יוסף שחכם ונבון הוא, ובעת עזבהו ידע כל התורה מה שלמד בישיבה של שם ועבר, כי בן זקונים הוא לו פירש רש"י ארי' בר חכים הוא ליה ומסר כל התורה שלו, ואחרי שראה את העגלות ששלח אליו יוסף לשאת אותו וכל משפחתו אליו ותחי רוח יעקב אביהם, ויאמר ישראל עוד יוסף בני חי, שהבין, בן חכם ומלומד לא ירצה שאביו בימי זקנותו יבוא לביתו לראות מנהגיו שהוא נגד רצון אביו, והרבה ראיתי פה אמעריקא, שיבואו אנשים זקנים מיוראפ ואינם סובלים את מנהג בניהם וצרות רבות ישאו מזה ולבסוף שמחה וששון ישיגו אם בית מושב הזקנים מקבל אותם, ומי יעשה כזאת? איש שאינו בר דעת ולא יבין מראש את הסוף שיצא מביאת אבותם.

ויוסף שהוא היה חכם ונבון רב והוא שלח אחריו עגלות להביא אותו ואת משפחתו, ובתוך ביתו ובתוך גבולו ידע שהוא חי בתוך החיים הנצחים ושומר התורה ולא ידע כל צער ומכאוב ממנו שאם לא כן הוא אז לא ישלח אחריו עגלות להביא אותו לתוך ביתו רק היה שולח כסף רב שישב על מקומו בשלום, ואם תהיה העת בידו יבוא אליו לראותו ולהשתעשע עמו. וכן היה יוסף הצדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו ובניו הלכו בדרכיו, ובאו בכל יום ויום לזקנם ללמוד מפיו, והוא רק ברך אותם קודם מיתתו ויאמר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה, ואפרים יהיה הראש והראשון כי ממנו יצא יהושע בן נון שהוא היה תלמידו של משה רבנו שמסר את תורתו ועשה הרבה לטובת ישראל כל ימיו והביא אותם לארץ ישראל אל הנחלה ואל המנוחה, ומנשה היה עסקן בעסקו של אביו בצרכי העולם וברכם שלא יהיו רבנים בעדת ישראל הנצרכים תמיכה ועזר מאחרים וחייהם יהיו תלוים מנגד מעזרת אחיהם רק שיהיו מחזיקי התורה ועוסקים במסחר ידיהם ויראו שלא לשנות את שמותם בשמות האומות ויקרא בהם שמי ושם אבותי, אברהם, יצחק, ולא בשמות הכנוים.

כי זה גורם הרבה לעזיבת התורה ופרידת עמנו, מי שלא נקרא בשם ישראל, ישכח לפעמים את מקור משפחתו ושם אלהיו וגם לפי השכל הפשוט טוב ונאה לקרא את בניו בשמות אבותיו שהיו מצוינים במדות טובות, רחמנים, בישנים, גומלי חסדים עם כל אנשי העולם מבלי הבדל אומות, והבדל מקומות ומה עשו בני עשו ולבן? גזלו ורצחו ועשו פרעות בישראל, ומאוד צריכים להתבונן בדרכי החנוך בארץ נכריה, בפרט בארץ החדשה, שלא יתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם, כי כל היום ילכו ביחד בבתי הספר שלהם וילמדו מפי מורים שאינם מבני ישראל ועל שעות אהדות שיבואו ללמוד בבתי הספר העברים שלנו, אחרי רוב יגיעות על למודי החול, אז צריכים להיות בתוכנו מלמדים מובהקים ויראים ושלמים שידעו ויבינו איך להורות אותם בדרך קצר רוב חכמת ישראל ולחנך אתם על מבוע מים חיים הנוזלים מתוך מעין התורה הקדושה והטהורה, ותהיינה תורה ודעת צמודות יחדו.

בארץ יוראפ היה קשה הדבר ליהודים להשיג שתהיה ביחד מפני עניותם ולא היתה לאל ידם לשכור מלמד טוב שיתן חנוך טוב שיהיו מרוצה בשני צדדים ומי שמסר נפשו והלך לבתי הישיבות ולמד שם הרבה ולא הביט על חייו הגשמיים, רק להביא דעת עליון אז יצא מוכתר בכתר הרבנות, וראה להשיג מחיתו מזה ובארצנו מלמדים את הילדים חכמת העולם מילדותם בעל כרחם שלא ברצונם הטוב עד שהסכינו בהם ויראו את תועלתם מיד מזה, ילמדו בחשק לבם וזקני העם מנהיגי הדור צריכים לשום לב איך לשמור אהבת התורה והדת בלב ילדינו ולחנך אותם שיהיו חקינו נשרשים בקרבם מילדותם ולחנך אותם ביראת שמים שיהיו לתפארת ישראל ועדתם ורוה הבריות ורוח המקום תהא נוהה מהם, ומצוה גדולה ללמד את בני יהודים אחרים

גם כן, כי לבנים נחשבו אלה אשר קבלו התורה על ידיהם, כי כל אדם לא ידע אם חלציו יהיו ראוים להיות מלומדי התורה והיראה, רק אם יחזיקו ויסייעו בישיבות קטנות וגדולות בתוך העיר, ויהיו שם מלמדים ומנהלים טובים והראוים לאותו איצטלא אז אי אפשר שלא יצאו כמה ילדים הכמים ויראי אלהים כמו שאָמר דוד המלך (תהלים קכ"ז): כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, מי שעומד במלחמה נגד אויביו, אז לא יביט על הכלים והכלי זין שלו יהיה דוקא רק יראה שיבוא למטרתו מכל מקום, וכשישיג זאת ישמח בלבו, כן מי שמחזיק את הרבים ומסייע לילדים רבים שיבואו וילמדו אז הם כחצים ביד גבור ואי אפשר שלא יגיעו למטרה.

ובמשך עשרת השנים שנתיסדה הישיבה פה ראיתי שנמצאו נערים בעלי כשרונות וראוים לצאת מהם גדולי תלמידי חכמים וידועים בעולם בתנובותיהם ובכשרונותיהם הטובים ורק צר מאד שלא באו אנשי עירנו המתעניינים בחנוך לראות מה יעשו בישיבה ולא ישאלו מהיכן היא קימת? ולהתבונן אל עתידותיה איך להגדילה ולהחזיקה, כי מאד צריכים אנשי מעשה להתבונן ולהתחכם במה להרים קרן התורה ואין בכחי לעשות חיל להחזיק יותר מיתתי מאות ילדי ישראל וליתן להם די מחכורם ובאתי להעיר את אנשי עירנו: עורו ישנים משנתכם ותנו כבוד לתורה ועזרו להבנים שלכם שתהיה הישיבה לתפארת לעירנו ולהעמידה על בסים נכון ובזכות התורה נזכה כולנו לישועת הד" ונראה בנחמת ציון וירושלים אָמן.

פרשה שקלים

באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים (מגילה כ"ט א') פירש רש"י לעקור זרעים הנכרים בין התבואה וצריכין להביא קרבן מתרומה חדשה וכיון דבניסן בעי אקרובי מתרומה חדשה דכתיב זאת עולת חדש בחדשו (במדבר כ"ח) אמרה תורה: חדש והביא קרבן מתרומה חדשה בניסן שהוא ראשון לכם לחדשי השנה. וכיון דבניסן בעי איקרובי מתרומה חדשה קדמינן וקרינן באחד באדר כי היכי דליתו שקלים מכל אחד ואחד, וכל ישראל שוה בתרומה חדשה, העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת הד' לכפר על נפשותיכם וכל נפש ונפש מישראל דומות זו לזו, כלם יקרים בעיני הד', וכולם קדושים וראוים ומוכנים להשרות שכינתו בתוכם בקרב לבם כמו דכתיב „ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" בתוך לבותם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם.

כי תבנית המשכן וכליו הם רומזים ודומים, כמו איש חי שמן הלב נמשכים לכל כלי המעשה לקייב בפועל כל המצות באהבה וביראה ושמחה ובזריזות יתירה, שמצינו אצל הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר אם אני כאן הכל כאן, ואם אין אני כאן מי כאן? הוא היה אומר: למקום שאני אוהב שם רגלי מוליכות אותי (סוכה נ"ג א') ורבים שואלים על מאמר זה וכי זה הוא ענותונותו של הלל הזקן שהפליגו חז"ל בשבחו ואמרו: (שבת ל' ב') לעולם יהא אדם ענוותן כהלל, כי מעולם לא כעס והתנהג עם כל אדם בנעימות ומוותר על כבודו היה ואיך ישתבח החסיד והעניו הזה ואומר על עצמו: אם אני כאן הכל כאן? וכאילו כל העולם על זכותו עומד, והתגדלות כזאת לא שמענו מבעל גאוה שבעולם שיאמר כן.

רק לפי הבנת המאמר רואים אנו דברים גדולים שראוי והגון לומר על הלל שעניו גדול היה, והוא התיסדות הדת וליתן חשק ותאוה לכל אדם לאמץ כוחותיו, ולא יישן ולא ייעף לעשות מה שביכלתו לעשות בעניני הדת והאמונה, וזהו דבר ידוע לכל ששמחת בית השואבה היתה בבית המקדש בעת שישבו אבותינו במנוחה ובכבוד בארצנו, והכהנים עמדו על עבודתם והלוים בדוכנם וסנהדרין ישבו

בלשכת הגזית, וקרן התורה היתה במעלות העליונות, ומי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו (סוכה נ"א ב') והיו שמחים בבית המקדש בשעת ניסוך המים, והחסידים ואנשי מעשה היו מרקדים באבוקות של אור שבידיהן ומהללים וזמרו בכנורות ובנבלים ובמצלתים ובחצוצרות ובכל כלי שיר ותשבחות.

וקשה הרי ניסוך היין היה שם תמיד וסדרן בכל יום ויום, ומדוע גדלה שמחתם על ניסוך המים יותר מהיין? והלא היין משמח אלהים ואנשים, אולם ברור לנו שעיקר השמחה עשו שם הפרושים לפרסם נצחונם כנגד הצדוקים השומרים רק תורה שבכתב ולא תורה שבעל פה, שהוא עיקר תורתנו המסורה לנו מסיני איש מפי איש עד שחכמי התלמוד אספו וקבצו כל המסורות שהיו בכל חכמי ישראל ומפני הצרות שעברו עלינו התחילו לשכח התורה שבעל פה מאתנו והוא עיקר תורתנו, אם לא תורה שבעל פה לא ידענו פירוש התורה שבכתב ועת לעשות לד" הפרו תורתך, וחתמו כל דבריהם בתלמוד בבלי וירושלמי ואסור להוסיף על דבריהם ולא לגרוע ממנו. שום דבר ורב אשי ורבינא היו מאחרונים שחתמו את כל התלמוד, והביאו ראיות לחזוק דבריהם.

והצדוקים לא הודו בניסוך המים שהוא מדברי קבלה וכשנצחו הפרושים על הצדוקים ותהי שמחתם גדולה, וכדי להוציא מלבן של הצדוקים עשו שמחת בית השואבה וכשהיה הלל הזקן שמח בשמחת בית השואבה, הביא ראיה מעצמו כי נשיאותו של הלל הזקן אות אמת ונאמן לו נצחון הפרושים, כי הלל כשעלה לירושלים היה עני גדול (יומא ל"ה ב') ולפתע פתאום התנשא לכל ראש להיות נשיא בישראל, גדול מכל ישראל, מי גרם לזה ספרו לנו חז"ל (פסחים ס"ו) הלכה זו נתעלמה מבני בתירה שהיו נשיאי ישראל בעת ההיא, אם פסח דוחה שבת, אמרו להם אדם אחד והלל בבלי שמו ששמש שני גדולי הדור וכ' שלחו וקראו לו ואמר להן נאמר מועדו בפסח, ונאמר מועדו בשבת, מה מועדו האמור בשבת תמיד דוחה אותה אף מועדו האמור בפסח דוחה שבת וכ' ומיד הושיבוהו בראש ונעשה נשיא בישראל הרי הסיבה לעלית הלל לגדולתו היתה עבור שקיבל מרבותיו את הגזירה שוה ועוד ק"ו וכ' שהם מהדברים שאין הצדוקים מודים בהם.

ואם בשביל גזירת שוה וק"ו נתעלה הלל הנשיא, וזאת היא ראיה גדולה על נצחונו, וכי שכחת התורה שבעל פה הוא הפסד גדול מאד אשר אין דוגמתו, וזהו שאמר הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה ואמר לכל: אם אני כאן, ויושב על כסא הנשיאות, אות נאמן הוא לכם, כי הכל כאן, שכל התורה שבעל פה חשובה ויקרה הוא, ועיקר היא בתוכנו ובקרבנו, שעל פיה נתעלה לגדולה, וכוונתו להרים קרן התורה ולהראות לעם כח התורה, ומישוב זה הגיד דברים כאלה, ולא להתגדל בה, וראיה בעת גדולתו לא אמר שלא נאה ויאה לפניו לעשות כל דבר שהוא קשה וכבד ולהביא ראיות שמצוה להתעלם מזה, מה שאין לפי כבודו, אלא אדרבא אדם גדול צריך להתעסק בעניני הכלל ולא על הפרט ואמר אם אין אני כאן, מי כאן, כי עליו מוטל לעשות זאת בעצמו ולא להתרפות מלעשות ולומר שהוא זקן ואיננו לפי כבודו, והוא אומר: למקום שאני אוהב רגלי מוליכות אותי, כי עיקר תלוי בלב, ומי שלבו טוב לא יתרפה ולא ייעף מלעשות טוב בזריזות ובמהירות, כמו דכתיב (שמות ל"ט): „וירא משה את כל המלאכה והנה עשו כאשר צוה ד' ויברך אותם משה:" מה ראה? שידע מזה כי לבבם טוב ועשו כדבר הד' שראה החביבות שהביאו את מתנתם אל בית המשכן בזריזות רבה ובמהירות שלא היו נצרכים לילך אצלם לבקש ולדחוק אותם שיתנו נדבה על המשכן. כי אם ברצונם הטוב הביאו כל איש ואיש נדבתו בשמחה לגבאי המשכן וניכר שהוא מטוב לב. וגם הביאו כל אחד מתנה נכבדה ויקרה

ושפירא, שראויה לברכה, כי בזכות המשכן ששב שכנו התורה והשכינה יברך השם יתברך אותם משמים ממעל וימלא כל משאלות לבם לטוב ובכל אשר יעשו יצליחו.

והלל הזקן עשה כן שלא אמר מעולם שהוא זקן וכבד הדבר לעשות כן, אז שאין לפי כבודו להתעסק בזה, רק במצות ה' עשה בעצמו בשמחה רבה, ובחשק לבו בזהירות מלא כל דבר טוב ומועיל, ובכל מה שעשה הוציא הדבר לזממו ובכל אשר עשה הצליח.

וזאת קיבל מאבותיו בעת שדוד המלך העלה את ארון הד' מבית עובד אדום לעיר דוד מכרכר בכל עז לפני ד' וכ' (שמואל ב, ו) ומיכל בת שאול לא הטיבה בעיניה את זה ותאמר אליו: „מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות אחד הרקים" ויאמר דוד אל מיכל: „לפני ד' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו וצוה אותי נגיד על עם ד' על ישראל ושחקתי לפני ד' ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה," ולא בוש ולא נכלם לעשות בעצמו מפני הידור התורה.

ומאוד מאד צריך האדם להשמר שלא יתקלקלו מעשיו שזה גורם למיתתו שלא בזמנו ועתו, כי העון הראשון שעבר אדם הראשון מפני שלא שמע בקול הד' שצוה אותו שלא יאכל מעץ הדעת והוא התחכם בתירוציו שאשתו נתנה לו ויאכל. ודבר זה גרם מיתתו והביא המות לכל האדם שבעולם, ולפעמים גם החיה הטורפת שולטות באדם שנדמה לו כבהמה (שבת קנ"א, ב') והוא גרם בעצמו למיתתו.

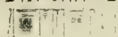
והסבר אמיתי אמרתי (בתהילים קמ"ח): „הללויה הללו את הד' מן השמים והללוהו במרומים, והללוהו שמש וירח וכל כוכבי אור הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל הארץ וכ'" ובכל יום ויום קודם תפילת השחרית עלינו החיוב זאת לומר מפסוקי הזמרה (באו"ח ס' נ"ב) ולפי מראות עיני הם דברי עזות לפני אדם לצאת בגזירה כשר גדול ונורא, שגם המלכים והשמש והירח וכל כוכבי השמים ישמעו לדבריו ויאמרו שבח לפני הד', ומי נתן רשות לאדם שידבר בגאוה כזאת, רק כוונת הפסוקים האילו לפי הפשט אינו מצוה לשום דבר שבעולם, רק האדם מזרז ומעורר את עצמו שידע מה מעשיו על העולם? כי בתחילת בריאת העולם, האדם נברא באחרונה ביום הששי מפני שהוא יהיה מנהיג העולם כפי רוחו ומעשיו ונתן בו חלק מכל הברואים שבעולם שיתנהג בכוחותיו הגופניים אהרי דעתו ומחשבתו, ובזה יתנהגו עמו הברואים שבעולם, וכן נמצא בפרקי דר"א שירה מכל הדברים שנבראו תחת השמש וגם השמים והארץ יאמרו שירה לפני הד' בכל יום ויום והם שירות נשגבות, ולא שמענו מעולם השירה מפיהם, רק האדם יאמר זאת. ולעורר את כחותיו שהפיקו והפיחו בקרבו, והוא יהיה המתנשא לכל לראש, שיהיה מתגבר בגבורה כארי', ולרוץ כצבי במהרה וכן כל כח החיות שנמצא בקרבו, ואם הוא דומה בזה לאריה ומתגבר על יצרו לעשות מצוה ורץ במהרה כמו הצבי ומתאוה לדברים טובים לעשות רצון קונהו, והוא נקרא איש מלחמה במלחמת הד', לאיש כזה לא יוכל שום בריה שנבראה תחת השמש לעשות מאומה.

וכמו שאנו מוצאים ביוסף הצדיק שהשליכוהו לבור, והבור ריק אין בו מים, אבל נחשים ועקרבים נמצאו שם לרוב (שבת כ"ב, א') ולא הזיקו ולא עשו בו שום דבר, מפני שהיה צדיק במעשיו ולא שלטו בו שום חיות רעות שבעולם לעשות בו רעה כי הוא היה השליט עליהם, וכן בדניאל שהשליכוהו בבור של אריות ולא עשו לו מאומה, כי מפני גבורותיו לד' יראו ממנו כל חיתו יער כמו שכתוב: „מוראכם וחתכם יהיה על כל חיות הארץ וכ'" (בראשית ט' ב') והאדם השתמש בגבורותיו ומידותיו לשם ד' לא יוכלו כל חיתו ארץ להזיקו.

ואם האדם מישתמש בגבורותיו להתהדר על חברו שיירא מפניו או להכותו באגרוף ורץ ברגליו לעשות רעה לחברו, ומתאוה לאכול ולשתות מכל אשר אסרה לנו התורה, וכל כחותיו יקדיש ויקריב על צד האיסור, בא האריה או הנחש וכל ההיות שנבראו בששת ימי המעשה בטענה אל האדם מפני אתה נקראת אדם הלא חיה גדולה אתה יותר ממנו, כי בידך לעשות חיל הכל לטובת העולם, עם כחך שנטע הבורא בקרבך וביצריך, ואתה מישתמש בהם לעשות רעה לחברך או לכל העולם, כי בלשונך תוכל לשרוש ולבער את העולם כולו יותר ויותר מכל החיות הטרפות, וגם בחיות הטבע ברא אותם ד' במידה זו שנתנה להם, ולא תוכל לשנות את טבעה שהטביעו בה מהשמים, וממנה נטלה לה את הבחירה, ואז כבהמה נדמה לו האדם שאינו מתנהג כראוי לו, ואין הערוד ממית אלא החטא ממית (ברכות ל"ג, א').

איך יתנהג כל אחד בתהלוכותיו דבר זה הוא ביד האדם לעשות כבחירתו ורצונו, וקודם תפלתו מעורר האדם כל איבריו ועצמותיו להלל ולשבח את הבורא יתברך, וכל הנשמה שבקרבו וחושיו יגידו ויעידו תהלה לד', ולא יישן בתפלתו לצאת את ידי חובתו בכבדות, כמצות אנשים מלומדה, כמו שהורגל מנעוריו להתפלל בכל יום ולהניח תפילין וכל מעשיו ומדותיו ישנים רגשותיו קרים ומתנועעים בעצלתים רק צריך לזרז אותם בבקר בהשכמתו ולהתפלל בכל כחותיו הנמצאים אצלו יעשו פקודותיהם לטובה.

וראשית כל הדברים צריכים לשרש ולעקר המדות הרעות הנשרשות בקרבו ולא ישב עם אנשים רעים וחטאים בחברותא, שאי אפשר שלא ידבקו בו ממעלותיהם ומדותיהם הרעות, וטומאה מתדבקת יותר מטהרה, שהוא ראויה לעשות ראשון ורביעי ועוד יותר, וכל הנוגע בטהרה אין בכחה לעשות שום טהרה על האחרים, וכמו ש י ע ק ב א ב י נ ו א מ ר : „בסודם אל תבוא נפשי ובקהלם אל תחד כבודו," וטוב להתבדל מהם בכל דרכיהם, כי סכנה גדולה שלא יכשלו בהם, כמו מי שהולך בין עקרבים אי אפשר שלא יכשל בהם ולפעמים יכנס הקוץ בידו או בשאר אבריו, רק ר' מאיר התפאר בעצמו כי הוא אוכל את התוך וזורק את הקליפות (חגיגה ט"ו, ב').

ומה לדבר על כלל ישראל שהם מחויבים לעקור מראש השנה את העשבים הרעים שבהם, שהם כלאים בכרם הד' ובקרב ישראל, ומין שלא במינו הוא, ואין הקישר בהם שלם וקיים, ותמיד העשבים הרעים פרועים ומפריעים לשלמות ישראל ומיום הוסד האמונה סבלנו מהם ומהמונם ועוד שוררים בקרבנו וסובלים אנו כמעשיהם, וכל הצרות הבאות עלינו, מהם היתה התחלה תמיד ומתערובותיהם שאנו מתערבים בהם לפעמים ומיציאת מצרים נטפל עלינו הערב רב והיו תמיד עורכתני במעשיהם הרעים, וחטאו בעגל הזהב, כי חישקם ותאותם מושכים אותם לרעה, ולאלהי הכסף והזהב מגמתם ותאותם, והכשילו בהם רבים מישראל, וטוב הדבר להתרחק מהם ולעקור אותם מכרם הד' שלא יפסידו ולא יזיקו ברוע כוונתם לכלות ולעקור את התורה שמסרו אבותינו נפשם עליהם.

ובכל יום ויום בהשכמתו צריך האדם לחדש את עצמו ולעורר את כל כחותיו ולומר: הללו את השם, כי יצרו של אדם מתגבר בכל יום ומוטל על האדם לעמוד הכן במלחמה בכל יום מיד בתחילת היום.

ובחודש ניסן שאנו מצפים ומיחלים לתשועת הד' כי בחדש ניסן היתה הגאולה הראשונה ואנו עתידים להגאל בחדש זה — משמיעים על השקלים ועל הכלאים ביחד, באחד באדר, להזכיר מראש להזהיר ולהבדיל מאנשים רעים וחטאים,

שלא יהיו קוצים ועקרבים בתוך בני ישראל ולא יטמאו בטומאותם הנשרשות בקרבם כרעל וארס להרוס הדת והאמונה, וקשה יהיה למצוא מוכיח להעמידם על דרך הישר, שלא יועילו כל ראיות ומופתים להסירם מדרכים הרעים, שראינו שדברו רעה על משה ואהרן בעת שהכל ראו בעיניהם את האותות והמופתים שעשו משה ואהרן, ומוכרחים היו אז לעקרם מהעולם, כי מי שלא יפנה להטות אזן לדברי חכמים הוא נקרא רע עין ואין תרופה למכתו ומצוה רבה להסיר הכלאים ולעקור העשבים הרעים, שלא יזיקו להאילנות והנטיעות הנאמנים, או להבדילם מתוך קהל עדת ישראל, ויאמרו להם הבדלו, ואין לבקש מהם טובתם שבסוף תצמח רעה ומראשית להם לדעת ולו־־: „שקילו טיבותא ושדיא אחיזרא“ (בבא קמא, פ“ג, א׳).

אם באמת אתם רוצים בטובת כלל ישראל, עליכם החוב לשמור דרכי הד׳ מבלי הבדל בין דין לדין, ולא לברור איזה דבר מהתורה ולהשליכהו. אהרי גוום, וגם לא לרחוק ולכוף את ההר רייגית על האחרים ההולכים בדרכיהם, ומי שלא יעשה כמוהם אינם נחשבים בעיניהם כאנשים, לכן קוראים אנו את הפרשה „פרה“ קודם החודש ניסן להכין כל אחד את דרכו, ולטהר את מחשבותיו בטהרה ולהפיר כל מדה רעה הנמצאת בקרבנו.

ואם שגגנו בדרכינו ובמעשינו, ועשינו עולה בתוך השנה, שאדם קרוב לשגגות ולעות דרכיו בלי כוונת הלב, אזי יתודה על שעבר ויקבל על להבא להיטוב מעשיו ודרכיו, והאדם יודע מתוך מעשיו ומעלליו אם עשה דבר נכון, אוו לא, אם לבו נכון וטוב, ומגמתו ותאותו לעשות חיל אם אחרים באמת, אז, יוציא פעולתו לטוב, והעולם יקבל הנאה ממנו בלי שום פגימה.

ואם לפעמים יעות דרכו, יש תקוה טובה שיחזור לדרכו הקודם שישים אל לבו המעוות, או צער הוריו שגדלו וחנכו אותו שילך בדרך הישר, ולא הביטו אחרי ממונם ופזרו עליו הון רב שיהיה לאיש טוב וישר, או שהוא ממשפחה מאנשי צדק ומישרים, שהכל מפארים ומשבחים אותם, ולא נאה ויאה לעשות כן שלא יהיה לחרפה ולגנאי להם, שיוסף הצדיק ראה בדיוקנו של אביו תמיד וראה את דרכיו הישרים, ואלה הגינו והועילו לשמור את דרכו הטוב במקום הטומאה, ושלא הכיר אותו שום אדם, רק הוא עצמו שוה לנגדו תמיד את תמונת אביו ומנהגיו ושמירה היתה לו בכל מעשיו, ואם גם לזאת לא הועילו לו ונמשך אחרי דרכים הרעים, אז במשך הימים התחרט ויחזור לטוב, כי לבו נמשך אחר השרש הטוב וגם דעתו היתה לעשות דברים נכונים רק ששגג במעשיו, או מתוך יסורים שנתיסר מהשמים חזר מדרכו וישב לאיתנו הראשון שהדריכו וחנכו אותו אבותיו לטוב לו כל הימים ולתפארת משפחתו, ותקוה טובה שיעשה תשובה נכונה ויתקן מעשיו.

ומי שלבו רע מנעוריו קשה הדבר להחזירו לטוב. אם התחיל לעשות דרכו ויטה מדרך הד׳ ולבו נמשך תמיד אחרי התועים בדרכי החיים, ולא יטה אזנו לשמוע גערת חכמים אז אין תרופה למכתו, ומצוה להתרחק מעליו, ואין אנו צריכים לשאת לב על אנשים כאלה, רק לאנשי אמת והישרים, שמזכירים בכל יום מעשי הד׳ והאמינו בתורה שבכתב ושבע״פ ולא יסירו מדברי חכמים הראשונים והאחרונים, ואם לפעמים רפו ידינו מלעשות חיל מרוב הצרות בגלות המרה, ועי״ז רחקו דעותינו ומחשבותינו לעשות טוב בעד עמנו וטובת הכלל והפרט, אז בימי ההדש ניסן מצוה לעורר ולהשמיעם על שקלי הקרבן לחזק עמודי התורה והדת והאמונה, כי העיקר על אדני המשכן הכל היו מפויבים ליתן שוה בשוה. הדל לא ימעיט והעשיר לא ירבה ממחצית השקל ובזה תרום קרן ישראל: (בב״ב י׳ ב׳) א״ר אבהו אמר משה

לפני הקב"ה: במה תרום קרן ישראל? אמר לו: בכי תשא, המחצית השקל, והם אדנים ומקורים להיזוק הדת שעל כל הקרבנות של הציבור הביאו את הכסף ואחר החורבן נתנו זאת על הישיבות ותלמוד תורות בשביל חיזוק התורה.

והנתינה הקטנה הזאת היתה צריכה להיות ברוב חשק ואהבה, כעין מטבע של אש היתה מחצית השקל של קודש: (שקלים ג׳) אמר ר׳ מאיר נטל הקב"ה כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד והראה למשה ואמר לו: „כזה יתנו," שיעשו בזריזות ולא יחכו עד שיבואו אליו הגבאים לגבות ממנו מחצית השקל, רק שהם בעצמם, יביאו בשמחה להגבאים מקופת הצדקה, והכסף היה מוכן ומזומן תמיד בכל עת ועידן לתרומת הקודש. כאו"א צריך ליתן בלב טוב בזמנו ובמועדן ולא יחכה עד שתמוט רגל העני ותצא רוחו ונפשו ויפול ממעמדו, שאז הוא מהדברים הקשים להקימו לאיתנו, והסוחר הנזקק להלואה צריך להעיר עד שהגיע לנפילה וימיט במסחרו, ואם ילוו לו באותו הזמן שלא אבד עוד את שמו, כי טוב משמן טוב, אז יכולים להצילו מכל צרה ויגון שלא יבוא לידי עניות ואביונות, ומסחרו יהיה כמקדם וגם יראה שלא לפרסם מעשה צדקתו כי מתן בסתר יכפה אף, שלא יודע ברבים מצבו המסחרי להזיק למסחרו. ומי שיתן בסבר פנים יפות הוא יבורך מאל עליון, וצדקתו עומדת לאורך ימים, ולא יבזה שום אדם בלבו, וכל אדם יהיה נחשב בעיניו לגדול ממנו כמו שכתב הרמב"ן במכתבו לבנו וזה לשונו: „חשוב בלבבך כי אתה קטן ממנו, והוא זכאי יותר ממך," וכל המגיס דעתו משפילו (מגילה י"ג) ולפעמים הפחות שבפחותים מזכה את הרבים וזכותו עומדת למעלה מאד.

וראיתי בימי נעורי ברופא אחד מקאוונא הנקרא שמו „פיינבערג" הציל כמה רבבות מישראל מלאכול בשר נבלה וטרפה, כי נגזרה גזרה מהמלוכה הרשעה ברוסלאנד בעת מלכות אלכסנדר השלישי למנוע השחיטה מישראל רק להרוג בקרדום בקופין על ראש הבהמה, שלא יהיה צער לבעלי החיים והרופא הנ"ל הראה לפני הרופאים שבמדינה בראיות נשגבות כי השחיטה הוא מיתה קלה לפני הבהמה יותר מהריגה והסכימו לו כל הרופאים והציל את ישראל מנבלות והגזירה בטלה, והאיש הזה הרבה עשה בעד כלל ישראל, יותר מרופאים הידועים ונראה כמה פעמים בעולם שאבן מאסו הבונים היתה לראש פינה, והחוב על כל אדם מישראל ליתן רק מחצית השקל למען ידע שהוא רק חצי ופלג גוף, ועל ידי חבורו נעשה שלם, ואל יתרעם העשיר על מי שאינו עשיר, ותלמיד חכם על מי שאינו תלמיד חכם.

וזהו ההסבר של הגמרא שהחזיר לו הקב"ה למשה כי הרמת ישראל תלוי „בכי תשא" כי הפלת הגאוה היא הרמת השלום בכל ישראל, והאדם על הארץ לא יוכל להשלים עצמו בגופו והן בענינם הרוחנים כראוי ונכון לפניו מחמת קוצר רוחו ומעבודה קשה אשר על האדם להחיות את נפשו ולמצוא טרף ומזון חוקי ובעד אנשי ביתו. הלא הרבה הרפתקאות ישתרגו על צוארו של אדם, וכמה וכמה נסיונות אשר יש לעמוד בהם עד שימצא כל הצורך כדי מזונותיו וצרכיו, על כן אי אפשר לאדם לעלות במדרגת השלמות ולהגין למדרגה העליונה אשר תובילהו עד קצה תכליתו ושלמותו.

וכמו שאינו שלם בענינים גשמים, מישום שאין אדם מת וחצי תאותו בידו, כן אננו שלם גם כן, בענינים הרוחנים, הדאגות והמצוקות הצרורים בכנפי הזמן ההולך והעובר מעכבים אותו מלעשות כפי רצונו וכפי מבוקשו ולמלא תאות נפשו אשר נכספה לדעת א תהד׳ ולעשות כפי המוטל עליו, ואם אנו מחשבים את כל תבונת נפשו ומעשיו ומעלליו לד׳ אינם משיגים ומגיעים עד חצי חובת האדם אשר

הוא מחויב מצד הסברה ומצד האמונה. וגם מצד הכרת הטובה ותשלום גמול אשר האדם מחויב לעשות למטיבו ולמרחמו, והעושה עמו טובה ורחמים בכל יום ובכל עת הנצרך, ובכל שעה שקוראים אותו להיות לו למושיע ולעזרו בשעת דחקו. אם כן מחמת חסרון השלמות של אדם אינו מגיע עד חצי חובתו ועד חצי תאותו בעניני גשמיות ורוחניות.

ולהיות למזכרת נצח ולזכרון עולם צוה הקב"ה שיתן כל איש חצי שקל להעידו ולבשרו בזה שהאדם בשלמות קנינו הרוחני וגם בהשגת קנינו הגשמי אינו משיג יותר מחצי, לכן אמר (ירמיה ט') אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל עשיר בעשרו, שאין ביכלתו להתהלל בחכמתו כפי רצונו, וגם העשיר עם עשרו משום שאיננו מסתפק בזה, ואל יתהלל הגבור בגבורתו שאין האדם יוכל להשיג שלמות הבריאות והגוף, כי אם בזאת יתהלל. המתהלל השכל וידוע אותי אף שאינו שלם ולהדבק במדותיו, מה הוא רחום יחנון אף אתה עושה כן, ומה הוא גומל חסד אף אתה עושה כן אף שאינו שלם.

ולאות אמת אם הוא ישר ונאמן בלבו ויעשה מה שמוטל עליו, הוא אם ישמור את השבת כראוי בשמחה ובצהלה, ולא יתעצב על רוע גורלו שאיננו רשאי לחלל השבת, כי בטוח הוא באלה מה שהכין לפניו הד' את פרנסתו בודאי ישלח לו בששת ימי המעשה. וביום השבת ינוח והנשמה תתעסק בדברי תורה במזון הנפש, והשבת מעידה עליו שהוא נאמן וישר, ויש לו חזקת כשרות בכל דבר שהוא מאמין בד' ולבו טהור, וגם בכל ימי המעשה הוא שוקד על התורה ועל העבודה, רק שהוא אחוז בחבלי הטרדות בבקשת פרנסתו ולהם ביתו וזה מפריע אותו הרבה מעסוק בתורה כראוי. ואמנם בשבת הוא שאנן שאין לו מפריע ומטריד, ויקח מועד לתורה וגם להזהיק את ילדי העניים והאביונים לחנכם בימי נעוריהם לתורה וגם האכילה והשתיה למצוה תחשבנה לשמור את נפשו, ובפרט בשבת היא מצוה גדולה לאכול ולשתות ובכל יום השבת עוסק בתורה גם כן, ולא יתעדן כל היום בתנומות על משכבו או בענינים אחרים, רק השבת הוא לד'", ויסור מכל אנשים רעים וחטאים, כי הם בעוכרי האדם להסירו מדרכיו הטובים ולהטות את לבבו לדברים רעים. לכן הזהירתו התורה: מחה תמחה את זכר עמלק, שלא תועיל מאומה להתדבק בהם, ולא באנשי עמלק לבדב כי גם ברשעים, האומרים שאין התורה מהשמים ומלעיגים בדברי הז"ל, אפילו בדבר אחד מצוה להבדל מהם.

ומי ידבר עם אנשי עיר הנדחת הנוטים אחרי דת אחרת והולכים אחרי שרירות לבבם — מצוה להחריבם ולאבדם מהעולם, ולהסיר הקוצים כמו בבני עמלק מקדם וכבר הורו (סנהדרין ק"ט) אם אתם עושיב דין בעיר הנדחת מעלה אני עליכם כאילו אתם מעלים עולה וכו," כי באבוד רשעים רנה, וטוב וישר לפני כל אדם להתחבר ולהתדבק באנשים חכמים ואוהבי מדע, שהם מביאים טובה לאדם וכינוס לצדיקים טוב להם וטוב לעולם.

ומי ידבר בימי השבת שמצוה להתחבר עם אנשים ישרים יחדיו, וליסד ביניהם חברה „שומרי שבת" ולהתעסק בדיני שבת ויום טוב, ולהתבונן גם בצרכי דעיר בעניני הדת, והעיקר לראות לחנך את בנינו ובנותינו בתורה ודעת בכל ימי המעשה, כי בנינו הקטנים פנוים מעבודה, ולא תהיה העיקר רק השפה העבריה, כי זאת רק לטפל תחשב בעינינו, כי בארץ ישראל ערביים ידברו בלשון סוריא ותרגום, והעיקר להשריש בלבם בימי ילדותם לדעת תורה תמימה, תורה שבכתב, ותורה שבעל פה, שהגמרא תהיה נחשבת בעיניהם כתורה שבכתב, וללמדם מדות טובות שילכו בדרכים הטובים לרחם על כל האדם.

והחנוך והלימוד בימים אלה צריכים להיות בהשכל ודעת, כי לפנים ישבו הנערים כל היום בבתי הספר ולמדו אותם רק לימוד קדש ולא ידעו מחכמת העולם, ומי שלמד בחכמת אחרות נקרא משכיל ויראו לגשת אליו, אולי דעות זרות בקרבו, ובדקו אותו בשבע חקירות ובדיקות עד שבררו אותו והסכימו כי הוא משכיל ביראת הד׳, ועתה הבנים שלנו ילכו כמעט כל היום בבתי הספר שבמדינה, ואין להם פנאי אלא שעות אחדות על למודי קודש, ומצוה רבה על ראשי העדה ומנהיגיה לעיין בזה מה שילמדו בשעות הקצרות ולשכור להם מורים מובהקים היודעים דעת התורה והיראה וגם שידעו תכונת תלמידיהם איך לנטוע בלבותם נטעי נעמנים, שיהיו לתפארת ישראל, כי החכמה שלמדו בילדותם קשה לשכח ולעקרם, כי גירסא דינקותא כיון דעל על.

וגם בארץ הקור והחופש יועיל הרבה החנוך הטוב להחם את לבם בימי ילדותם, שלא תשתכח תורה מישראל, ומצוה רבה וגדולה שאין גדולה ממנו להתבונן בדרכי החנוך ולא יעזבו על אנשים שלא ידעו בזה מאומה ויעשו הכל על פי שכלם, ומערבים כל מיני שמין ופסול וידריכום בדרכים חדשים אשר דרכו בה חטאים ופושעים ולא ישמעו לקול דברי חכמינו שעמלו ימיהם בתורה וביראה על פי דרכי התורה שירשו מאבותינו ולא על הדרך החדשה שחדשו בה אנשים דלא ידעו מאי דקאמרי רבנן.

ומצוה על גדולי העיר להתאסף תמיד לעשות חיזוק התורה ויראו לעשות מדרגות קטנות וגדולות כמו שראיתי בעיירות אחרות בארצנו: בניו יאָרק, בבאַלטימאָרע ושיקאַגאָ וכו,״ התעוררו אנשים ישרים ועשירים ויסדו ישיבות בעירב ולומדים שם גמרא והשכלה ובדרך ארץ, ובכל יום באו אנשים לראות אם ישמרו הסדר הנכון, וממנים משגיחים ישרים להתבונן לתכונת הנערים, ומנהלים הכל בעין פקוחה על כל דבר ודבר ומעניי ישראל תצא תורה ודעת.

ועלינו יושבי עיר פיטסבורג גם כן החיוב להסיר המכשלה ולאגד ביחד את כל יושבי העיר לעסוק בישיבה גדולה שיצאו גם מעירנו מילדי העניים, אנשי צורה שיהיו ראוים לברכה ולא יהיו רק המצפצפים בספורי מעשיות המגואלים שנפש היפה תקוץ בהם ובמשנתם, ולבסוף לא ידעו להתפלל כראוי.

הלא חוק המדינה לא יפיר אותנו מלשמור את תורתנו ומדוע אנו שותקים וכל אחד בונה במה לעצמו ועל הכלל לא יביטו? ואם המשכילים שבעירנו נבדלו מאתנו ויסדו בתי הספר כטוב בעיניהם על מה אנו יושבים ושותקים? לראות כבלע הקודש מאתנו וזה קרוב לעשר שנים שנתיסדה ישיבה קטנה בעירנו, וקרוב למאתים ילדי העניים למדו שם, ולפי כחי ראיתי שיראו פרי טוב בעמלם, והרבה נערים יצאו וידעו והבינו סוגית הגמרא בכי טוב, כי התחילו בראשונה מלמודי אלף—בית עד שידעו והבינו בשכל רב בסוגית הגמרא וגם ידעו חמשה חומשי תורה ומעט בנביאים, וזה קשה על איש אחד להעמידם על בסיס נכון כראוי, כי כל ישיבה שאין בה תמיכה קשה להחזיקה ולהעמידה, כי אנשי העיר העלימו את עיניהם ולא באו לראות ולהתבונן; את תכונת הנערים ומה שחסר להם, ולהכין לפניהם בנין מפואר ונמצאו אָנשים ישרים מעטים שעסקו בזה אך כל אחד טרוד בטרדת הזמן ולא יכלו להפסיד את זמנם על זה כל היום, רק שעות אחדות בשנה עשו מה שבכחם וכמה פעמים קראו אספה ולא באו רק מעט מיחידי הסגולה, ולא רצו לקחת זאת על שכמם כי בדבר זה צריכים להתעסק לכל הפחות ראשי העדה עשרה אנשי שם שידעו איך להתנהג בזה.

ודא עקא, אחר עבודתי הרבה בגופי ובממוני מוכרח אני לעזוב גם את הישיבה

הקטנה כי אין בכחי לשאת ולסבול לבדי כי כבד ממני, ואם לא יאספו זקני העיר ולהתבונן מה לעשות אז, כל הכסף שנתנו על בנין הישיבה ירד לטמיון והישיבה תסגר והנערים ילכו בטל כל השבוע, בעת אשר מאד השקה ונכספה נפשם לדעת את שכל דברי חכמים הראשונים, ונא להתעורר ולראות שלא יפול הבנין הישן עד שיבנו בנין חדש כי בתוך השם בעירנו יתנו צדקה הרבה, ועל הישיבות מחוץ לארץ יתעסקו בה רבים, וכרם שלהם לא ישמרו ויעזבו את בניהם להפקר שאין להם מדריכים, ובטוח אני בעזרת השם שיקומו אנשים ישרים ויפקחו עיניהם לראות ולהתבונן בחינוך הילדים ויראו להרחיב את הישיבה ולהחזיקה שתהיה לתפארת עירנו ולתפארת עמנו וזכות התורה תגן עלינו בכל עת ועידן כי ממנו תושע יהודה וישראל, שנשמע הקול קול יעקב וצריך כל אדם להשליך מעליו את הגאוה ולהתבונן בדרכיו כי הוא רק נחשב לאיש בצירוף אחרים ולחיות בשלום עם כל אחד ואחד, ולשמור דרכי אבותינו שלא יסור מהם במעט, ובעבור אבותינו שבטחו בד' ולמדו חקי חיים לעשות רצונו בלב שלם כן יחננו וילמדנו ואנו מחויבים ללכת בדרכיהם ולשמור את השבת, כי עיקר הדת הוא השבת, ולא יאמרו מי ששומר את השבת בארץ החדשה קשה עלינו לעשות ח"ל במסחרו, כי העיקר המסחר היא בשבת, כי בעיני ראיתי אלפי ישראל שלא עבדו בשבת כל ימיהם וד' הזמין להם פרנסתם, ובניו יארק ובשאר עיירות נתיסדו חברות „שומרי שבת" ושומרים כבבת עיניהם את היום הזה ובאותו היום מתענינים ועוסקים בחזוק התורה והישיבות, ומדוע אנו שותקים בזה? הרבה משכילים ויראים נמצאים בקרבנו, ועליהם מוטל לדאוג על העתיד להעמיד עמוד איתן לאהבת ישראל וארצו ותורתו, לשמירת השבת וחזוק התורה וליסד ישיבה טובה בזה תרומם קרן ישראל ויבנה בית מקדשנו במהרה בימינו אָמן ואָמן.

פרשת זכור

בשבת זו פרשה זכור יש מחלוקת בין הפוסקים יש אומרים כי שבת זכור מחויבים לקרא את הפרשה של מחית עמלק מדאוריתא לפיכך הישובים שאין להם מנין עשרה בבתיהם צריכים לבוא לעיר או למקום שקורין שם בעשרה את הפרשה: „זכור את אשר עשה לך עמלק וכו" (דברים כ"ה) ומדברי המג"א משמע שהוא מדרבנן (או' ח תרפ"ה) ולא דמי לשאר מצות שהם זמן גרמא כגון פסח לאכול מצה מיום החמשה עשר לחדש ניסן כתיב: „שבעת ימים תאכל מצות" ואם אכל קודם הזמן הזה אין זה נחשב למצוה, ואינו יוצא ידי חובת מצוה בזמנו, או שאכל אחר כ"ג לחדש ניסן, או סוכה שהיא מיום חמשה עשר יום לחדש תשרי עד שלשה ועשרים יום, דוקא בימים אלה ולא בשאר הימים.

אך מחית עמלק המצוה הזאת היא חיוב על כל ישראל כל השנה לשנאו ולהכחידו מהעולם אם ביכלתו ואפשרותו, אלא שחכמים תקנו בשבת זו, שבת קודם פורים לקרא פרשת מחית עמלק, הואיל דשכיחים אנשים רבים שהיו באותו נס שקרה לאביהם מלפנים, או להם קרה נס באותה השנה, סומכים מעשה עמלק למעשה המן שהוא בא ממשפחת עמלק.

וכל השומע בפורים את המגילה וכל הקורא פרשת עמלק יצא חובתו, אך עיקר המצוה היא שצריכים להבין ולתת טעם על זה, מדוע מצוה היא למחות שם עמלק ולהאבידו מהעולם ולא ליתן לו חנינה בכל דבר ואסור לרחם עליו רק להכחידו ולמחותו, הלא בכל התורה צוה לנו הד' לשמור דרכי השלום עם כל אדם ובכניסתנו לארצנו שלחו לכל מלוכה לפשר הכל בדברי שלום, ושאול המלך נכשל

בעבירה זו מה שדיהם על אגג ונתן לו חנינה ומפני עון זה העבירו אותו מלמלוך עוד על ישראל הגם שהיה גדול מדוד המלך כמו שאמרו חז"ל (יומא כ"ב, ב'): „שאול באחת ועלתה לו, דוד בשתים ולא עלתה לו" שאול באחת היא מעשה אגג שחמל עליו והם בעת שצריכים לאכזריות, לכן העבירוהו ממלוכה, אך דוד בשתים, בעברו בחטא שאיננו שייך ונוגע למלוכה, אז התודה לד' ומחל לו.

אך צריך להבין על מה שאנו צריכים לעשות באכזריות כזאת דוקא על עמלק הלא אין אומה ולשון שבאומות שהיו בעולם שלא שפכו דמי ישראל כמים, ולא נמצא מקום בעולם שלא רותה מדמי ישראל עד שבצדק נוכל לומר שכל יושבי ארץ רותה אדמתם מדמי ישראל, והאון ועון של עם ישראל, הוא בשביל ששומרים את התורה והמצות שקבלנו על הר סיני ואם היינו עולים כמוהם או כופרים במצות הד' לא היו שונאים אותנו, והעיקר מטעם הרדיפות שאנו שומרים את התורה ומצותיה, ואנו תמיד מקריבים דמנו ונפשנו על זאת ומיום שנעשינו לעם ויצא שמנו על העולם, אין לנו מקום מנוחה ואנו גולים בארץ, רק במעט השנים שהיינו בארצנו ואדמתנו ישבנו בשלוה והשקט ומיום שחרבה עירנו ושמם בית מקדשנו, אנו בגולה והולכים מגוי אל גוי, וממלכה אל עם אחר ולכל אלה מהריבי עמנו כמו אשור ובבל ואדום לא צוה הד' להאבידם ולהכחידם מעל פני האדמה אך עמלק שרק השב לעשות הרע ולא הפיק זממו לעשות רע, ותמיד גבר ישראל עליו ומשל עליו בכל עוז ותוקף ,ומה כל החרדה הזאת שצוה הד': „זכור את כל אשר עשה לך עמלק"(דברים כ"ה) ותמחה את זכר עמלק מתחת השמים? מדוע גדול רשעו יותר מכל צוררי ישראל? שהם הפיקו זממם ורצונם בנו, ועשו מה שלבם חפץ והרגו אותנו באכזריות.

ואמנם השכל הוא פשוט, שעל פי הדין והשכל הוא מחויב למחות אותם מהעולם במהרה, כי יש הבדל גדול בין שנאת עמלק לישראל ובין שנאת העמים לישראל שכל העמים שנאו את ישראל מפני קנאתם ויראתם ממנו, בדעתם שהיהודי נברא בשכל חד וישר, וביהודים נמצאו חכמים מחוכמים יותר מישאר אומות העולם והם מהבונים את ישוב העולם שמבלעדי זה אי אפשר לישום מדינה גדולה והם מרכזים ומפתחים כל מסחר וקנין, וקנאתם ושנאתם רבו בעת שרואים שהיהודים פורשים מהם ואינם אוכלים ושותים מאכילתם ומשתיתם, ולא התחתנו עמהם, גם עם שרי העולם, והרבה רחקו מהם בהנהגתם ובמדותיהם, והוא עם לבדד ישכון ובגוים לא יתערב, ואין דעת בני ישראל ורצונם להתקרב אליהם בקירוב רעיונותיהם ומעשיהם. ועל זה דאבה נפשם, ובקרבם הקנאה כאש בוערת ובשעת הכושר קמו בהם לעשות פרעות בישראל והוציאו מהשבותיהם הרעות לפעולות ויאחזו מעשה אבותיהם בידם, להיות מהרבם ובקשתם שבידיהם, ובעת ששפכו דמי ישראל שקטה חמתם וינח זעפם ויאמרו: „כאן מצא בעל חוב לגבות את חובו" וזאת היא ירושה מאביהם.

אך עמלק הוא שונא ישראל מבטן אמו וגם בכלל, בבטן האם התרוצצו הבנים בקרבה, ואז היתה דעתו להרוג את אחיו, אם לא אחז בעקב עשו, ומצינו במגילת אסתר שהמן בקש להשמיד ולהרוג את כל היהודים מנער ועד זקן, אורב הידועים לו מכבר ואותם שאינם ידועים מעולם, ולא עשו עמו שום מסחר וקנין, ולא שום רעה, רק שהשנאה כבושה בקרבו וידע הקבלה מאבותיו, שכל זמן שהקול יעקב נשמע בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין הידים ידי עשו שולטות בו אין בכחו ויכלתו לעשות מאומה לישראל, ואז יד ישראל על העליונה, ותמיד הוא מתחכם איך להוציא מחשבתו הרעה להעביר את ישראל מדתו ותורתו ואמונתו, כדי לנצח אותו ולשפוך דמו ולהעבירו מהעולם , והוא מתהפך תמיד לכמה גוים, פעמים

המלך העלים ממנו סבת שנאתו ומצא מקום להתגדר בתחבולותיו בהתעטף באדרת שער, ודבר רע על ישראל, כי הם בעלי מחלוקת ונפרדים איש מרעהו, ועושים ריב ומצה במדינה ופורעים חוקי המלוכה, ואי אפשר להשמר מהם כי דתיהם שונות מכל עם ודתי המלך אינם עושים. בעת שאומרים אליהם שהחיוב על כל אדם לעשות מלאכת המדינה, אז יאמרו שבת היום, ויום טוב היום, ואינם רשאים לעשות שום מלאכה בימים אלו, ומסחרם פתוח כל ימי השבתות וגם בימים טובים, וגם ביום חגינו יפתחו את מסחרם ויפריעו אותנו מעבודתינו. בקצור אין המלך שוה להניחם. ואחרי שנתמלא חפצו ומגמתו והמלך הטפש אחשורוש הסכים לדבריו, כי ראה שלא ישמרו את חובתם שקבלו על הר סיני, ולא ירא מהם, כי ראה שלא ישמרו את חובתם, חובת הדת, ועזבו את תורתם ואוכלים נבלה וטרפה וישתו יין נסך, ועובדים אלהי נכר, ולא ישמעו לדברי חכמים, ולולא חסדי ד' לא נשארו אז מבני ישראל שריד ופליט, שהודיע למרדכי את הגזרה הרעה והוא עשה מה שבכחו וקרע את בגדיו ויזעק זעקה גדולה בתוך העיר ועורר את עם בני ישראל שלא יישנו ויעשו כל אחד לפי כחו לבטל הגזרה, ואסתר המלכה ששמעה הגזרה הלכה להתחנן מלפני המלך על עמה ועל מולדתה, והבינה בשכלה כי לא בחנם הוא זאת, ושאלה אולי עברו על התורה שכתוב מזה לזה משני הצדדים, שהתורה לא תוכל להשתנות בשום זמן, ולא כמו שאומרים עתה משכילי עמנו שהתורה היתה ראויה לשומרה רק מקדם ועכשיו נתחלפו הזמנים ורוח אחרת נושב בקרבה, ולפי הזמן הנוכחי צריכים תורה חדשה, כי תורתנו היא תורת אמת ולא תחליף ולא תמיר לעולם, ואין רשות לשום איש להניף ידו עליה לשנות דבר אחד ממנה, ואם שנה איש במזיד דבר אחד נקרא "אפיקורס" לכל התורה ומפיר את שלום ישראל, כי הדת והאמונה מקשרות את כל עדת ישראל בכל הארצות הקרובות והרחוקות בקשר של קיימא להיות אחוה ושלום וריעות ביניהם. ואם לא החזיק התורה הישנה אז אין שלום בארץ וכל הצדות באו עלינו, ומיד בא עמלק עלינו ואסתר המלכה גזרה לצום שלשת ימים ולעשות תשובה נכונה ורק אז הלכה לבקש רחמים בעד עמה ואמרה במר נפשה אלי אלי למה עזבתנו (תהלים כ"ב), ובקשתה להזכיר השם את קול צעקת אבותנו על הר סיני ואמרו זה אלי ואנוהו בים וגם מה שהאמינו בד' ובמשה עבדו ולא שמעו לדברי מצרים, ותשא חן בעיני המלך ויושט לה את שרביט הזהב ואמר לה מה בקשתך אסתר עד חצי המלכות ינתן לך. ולא כל דבר שחוצץ למלכות, ומאי ניהו בית המקדש, שהתחילו אז לבנות, וצרי יהודה כתבו שטנה (עזרא ד') וערות מלכה לא אריך לנא למחזא על על דנא שלחנה והודענה למלכא וכו'.

ואסתר ראתה כי בחנם לדבר עמו עוד ולבקש רחמים על עמה. בקשה ממנו יבוא המלך והמן על המשתה, אולי כטוב לב המלך ביין תמצא מקום לבקשתה, ומיד נדדה שנת המלך אמר מאי דקמן דזמינתיה אסתר להמן — דלמא עצא קא שקלי עלויה דהוא גברא למקטליה. מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות פן ימצא איניש דעביד בו טיבותא ולא פרעתיה משום הכי מנעי אינשי ולא מגלי לי ומיד מצא את אשר עשה לו מרדכי שהגיד על בגתן ותרש שבדעתם לשלוח יד במלך ונמצאו הדברים כנים ואמתים ולא עשו לו מאומה. בעת הזאת נפל פחד עליו אולי נמצאים אנשים יודעים דברים נסתרים המחשבים לעשות אליו רעה. ומפני שלא שילם למרדכי בעד טובתו לכן לא גלו לו (מגילה ט"ו) ומיד צוה לקרוא למרדכי ולעשות

בעבורו כבוד מלכות. והמן השר הראש ילך לפניו ויצעק "ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו", והמן הרשע קיבל שבר גם מבתו. ואחר כך הלך עמו המלך להמשתה שהכינה המלכה. והיא גלתה כוונת המן לפניו ובקשה בעד עמה שיבטל הגזרה ומלאכי השרת עזרו לה וראה המלך ששנאת עמלק לא טובת המלך והמדינה רק רשעו ורוע לבבו על ישראל והפך את הגזרה עליו ועל משפחתו וכל הנלוים עמו. ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וכו' ולהיהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, וראו שלא הועילה מה שהיו מקורבים למלכות ולא אחזו התורה כהלכתה לבטל השנאה בקרב העמים רק גברו ונשאו השנאה יותר עליהם ולוא שבו אז מדרכיהם הרעה היה ח"ו כליון בישראל והתשובה ששבו ממעשיהם ומדרכיהם הרעים וישעבדו את לבם וגופם לעבוד ד', והראו לכל שגם מלפנים לא עבדו והשתחוו להמן באמת לע"ז רק מיראתו עשו זאת.

והראיה שבאחד באדר משמיעים על השקלים לצורך הקרבנות והיו נותנים השקלים בשמחה שלא לבטל קרבן תמיד ולא בטלו את חיזוק התורה מבני הישיבה בכל מקום שהיו לומדים ובזה הוכיחו את טוב לבבם ורוחם. ומה שנהנו מסעודת אחשורוש היתה מיראה, שראו שלבש המלך בגדי כהונה והשתמש בכלי הקודש שהכהנים שמשו בבית המקדש היה לבם בטוח כי לא ישא לפשעו ויצמח מזה תשועה לבית ישראל וגם החפשים מישראל מלאים מצות כרמון (סנהדרין ל"ו) ונפשם נכספו להצרות ד' ולהחזיר לארצם רק אוילים הטו את לבבם בדברים של מה בכך ויבושו מלעשות ולקיים את התורה בפרהסיא וקימו וקבלו עליהם ועל זרעם לקים את התורה בלי כפיה ואונס רק בלב שלום שראו כי היא חיינו ואורך ימינו. והיא מגינה עלינו תמיד כמו שאמרו חז"ל (שבת פ"ח) ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם הר כגיגית וכו' זה המגן והמחסה שלא ישלוט בו חסרון וההפסד, אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו — שם תהא קבורתכם, בארצות המפוזרים סוף הנס שבימי אחשורוש מוכיח על תחילתו. עד כמה נחוץ לקימנו הטבעי הכח הנעלה הצפון לנו בתורת ה', ומן הנס הזה נוכחנו לדעת שהתורה מגן לנו מכל צרה ויגון, ובזכות התורה אנו חיים וקיימים לעד ועולמי עלמים בזכותה נזכה לראות בנחמת ציון וירושלים.

פרשה פרה

הפרשה הזאת אנו קוראים תמיד בשבת קודם חודש ניסן שהוא בא לזרז כל אחד מישראל בהזהרה קודם חודש ניסן. שהחדש ניסן הוא ראש הדשים לעם ישראל. ומשבחר ביעקב ובניו קבע בו לראש חדשים. ובאותו החדש נגאלו אבותינו ממצרים, ובו עתידים ישראל להגאל. שנאמר: כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז') ומניסן צריך להתחיל ימי הטהרות, ולהשליך מעליו כל טומאתם הקודמת. ולהסיר כל חטאיו ופשעיו. והתקינו החכמים הראשונים לקראת פ' שקלים מקודם כל דבר, להורות לנו שאל יתהלל העשיר בעשרו. ופרשה זכור יקראו אחרי כן, שאל יתהלל הגבור בגבורתו. ופרשה פרה בא להורות שאל יתהלל החכם בחכמתו. ויסמיך הכל על שכלו החד, כי שלמה המלך החכם מכל אדם שרצה להבין הכל בשכלו ובחכמתו ולהבין טעמי התורה ולהיות כמשה, וכשבא לפרשה פרה אדומה אמר "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני" שהיא חוקת התורה

זאין להשיג ולהגיע למטרתה בשכלנו, ושכל התורה רחוק משכל האנושי שהיא דעת עליון.

ולמען להבין היטב את המדרש רבה מדוע על מצות פרה אדומה לבד קשה עליו להבין טעמא הלא כמה מצות בתורה שהם חוקים וגזרות שהם למעלה מדעת אדם, ומחויבים לעשות ולקיים מטעם גזרת המלך ואין להרהר אחריהם. וריט"י ז"ל פירש על הפסוק "ויקחו אליך פרה אדומה (במדבר י"ט) לעולם היא נקראת על שמך, פרה שעשה משה במדבר, ונדחוק לומר כן מפני שהמלה "אליך" מיותרת. כי צריך לכתוב "ויקחו פרה אדומה," מדוע כתוב "אליך", לכן פירש שהיא נקראת על שמך, וגם זאת קשה להבין בכל התורה לא מצינו כזאת. רק במצוה זו וצריכים לתת טעם על זה. וכדי להבין את זאת מוכרחים אנו להקדים מאמר ההכם בעל עקדה שנתן כלל, דבר שהוא יקר ונכבד, קרוב הפסדו יותר מהפחות ממנו. והשמירה צריך הרבה שלא להפסידו מהר. דרך משל זכוכית היותר זכה ובהירה תמהר להעכר ולאבוד מראיה וצחותה, אם יעבור עליה פי רוח אדם העומד נגדה ניכר מיד פגימתה, והפחותה בלתי ניכרת אם עבור עלה רוח שאיני מצויה ואינה מפסידה כלום. וכן בגדי משי עלול להפסידו מהר אם לא תתן עיניך בו לשומרו, ובגד צמר ופשתים איננו נפסד מהר, וכל מה שהבגד יקר יותר צריך שמורה מעולה יותר. וגם ששמירה צריך להיות גם על כלים הפחותים, אך לא כמו דבר מעולה שהכל עומדים ומתאוים ויתנו עיניהם בו. ולפעמים עין הרע שולטת בו. וכל זאת היא רק במין אחד, אבל בשני מינים נפרדים אז פעמים שהפחותה צריכה שמירה יותר מהמשובחת ממנה הרבה, דהיינו כלי כסף וזהב שהם חשובים יותר מכלי זכוכית וכלי זכוכית צריכה שמירה מעולה שלא תשבר מהרה מעצמה שהיא עלולה להשבר אם יעמידו אותה במקום קר או במקום חם יותר מטבעה שהיא סובלת אז תפסיד ותשבר מהר. מה שאין כן בכלי זהב וכסף, ובחינת נפש האדם כמו כן. יקרה היא ונחשבת בגוף האדם וצריכה שמירה מעולה מכל פעולה מעשה היכולים לסבב השחתת המדות או דעות נפסדות המקלקלות את המח והשכל והדעת.

ומאוד מאוד ראוי לאדם חשוב להתרחק מהמזיקים האלה. מספרים הנותנים רעל וארס המנולים את הנפש היפה, ומתעים אותו מדרך הטוב ומחיים האמיתיים או לשמוע מפי איש מאנשים שאינם מהוגנים התועים בדרכי החיים והולכים בדרך עקלתון וכוונתם תמיד לרע. אך תמיד צריך האדם לשמוע דברי חכמים. ההולכים בדרכי ד' ומחזיקים במדות טובות על פי התורה המסורה לנו מסיני איש מפי איש, וחזקה על אנשים כאלה שלא יוציאו מפיהם דברים שאינם מתוקנים, ולא יעשו דבר שלא כהוגן.

ולא כמו בזמנינו שפרצה הפריצות והעזות גדולה מאוד, כל מי שיש לו פה הלק וכל סימני טומאה נמצא בקרבו הוא דורש ברבים וההמון נמשך אחריו לשמוע דברי נבלות ופריצות והוללות והם יהרסו גפן ישראל ועוקרים דעת התורה מתעטפים באדרת שער ומראים לפעמים סימן טהרה בתחילת דבריהם, ובתוכם נמצאו כל מיני שמץ ופסול שוחקים מכל דבר קדוש ואוכלים נבלות וטרפות בפרהסיא, והם מורים הלכות בישראל ומראים דרכי איש איך להתהלך ולהתנהג בעולם המעשה, ואין בכח איש ישר לעמוד בפניהם. כי עזי פנים הם וכסף רב יתנו להם בעד זאת ולחכמים מחוכמים נחשבים בעיני ההמון עם. וימשכו אחריהם אנשים פשוטים מדעת וריקים מחכמה בינה. ומלחמה גדולה צריך להקדיש עליהם כי כח הטומאה

גדול ונח לפתות אנשי חלושי הדעת. והפקרות ניחא להם שיכולים למלאות תאות נפשם כחפצם ורצונם, ואין בנו גבורים לעמוד כנגדם, שהם מעוטרים בכל תכסיסי המלחמה, ואנשי חיל הם, ומאוד מאוד מוטל על אנשים ישרים להתרחק מהם משמוע דבריהם המלאים טומאה. ומצוה להבדל ולהתרחק מגבולם בכל מה דאפשר. ולפרסם ברבים את מעשיהם המגונים, וכל טובתם סופם רעה. והרבה פעמים צותה התורה להשמר ולהזהר מאנשים כאלה המשרשים מדות שאינם נאות בלבות האדם. וראיה ברורה שהדין (ביורה דעה ס' פ"א) שאינו רשאים ליתן תינוק ישראלית לפני מינקת שאינה מישראל, אם באפשרו לשכור ישראלית מפני דחלב עכו"ם מטמטם הלב. מוליד טבע רע ומזיק לו בזקנותו.

ובעירנו מחזיקי יתומים קטנים המגדלים אותם שם מאכילים אותם כל דבר בכשרות ומשגיח עומד שם תמיד לפקח על כל דבר ומנהל אותם בדרך הטוב והישר ומברכים אחר אכילתם ומתפללים שם בכל יום וזה הוטב מאוד בעיני. רק כנגד שאר עיירות גדולות שבארצנו עוד לא יצאה ידי חובתה. ראיתי בכמה מקומות שמנערים הנמצאים בבית מחסה ליתומים יוצאים חכמים ומשכילים בכל דבר מדע ומופלגי תורה ואקוה שבקרב הימים יתנו חכמי עירנו לבבם לזאת וגם על דברים הנצרכים תיקון להתנהג גם עם הילדים הקטנים להאכילם מאכל כשר ולחנך אותם על מבוע מים חיים ולהחזיקם כראוי והגון בהנהגות גופניות ורוחניות ביחד ויהיו לתועלת גם כי יזקינו לא יסור מהם לעולם תורת ד', והחיוב על כל אדם שדבריו נשמעים להשתדל בזה הדבר.

וגם לא יסורו עיניהם מזקני העדה, כשקופצת הזקנה על האדם הוא למשא כבד על משפחתו ולא יתנו לבם איך להתנהג עם הוריהם הזקנים, שמסרו נפשם על חינוכם וכמה צרות עברו עליהם עד שגדלו אותם ולבסוף יוצא חלציהם ילכו בדרכים אחרים ולא יוכלו לראות כבלע הקדש מדור הבא ולפעמים הזקנה תחליש גופם והבנתם שאין באפשרותם להשגיח עליהם, ואם לא יהיה מקום כנוס לזקנים אזי אין רשאי האדם לדור שם, ובית מושב זקנים שבעירנו ינהלו בדרך הטוב, נכבדי העיר באים שם תמיד לראות את מצב הזקנים שבקרבה ומפזרים הון רב והמשגיחים יפקחו עיניהם תמיד על כל איש שלא יחסרו להם שום דבר ואברך אותם מעמקי דלבי שיאריכו ימיהם בטוב ובנעימים ולא יסורו עיניהם ולבם תמיד מהבנין הזה לפארו ולרוממו ולסעדו ולהטיבו שלא יחסרו שם לחלושי הכח דברים הנצרכים לחזקם.

ובית החולים החדש שנבנה בימים אלה התקינו נכבדי עירנו בית תבשיל כשר על פי דעת התורה ושאלת הרבנים הותיקים איך לעשות ויתנהגו שכל איש חולי יוכל לאכול שם, והעמידו משגיחים להיות שם תמיד, שלא יתחלפו ולא ימירו הכלים, והרופאים הממונים שם יסכימו שהוא דבר טוב ומועיל, לכמה חולי ישראל לחזקם ולהביא אותם לאיתנם הראשון. ויתברכו כל התומכים אותה מהשמים, שנתנו הון רב על הבנין ונותנים תמיכה רבה להחזיקה. ורופאי ישראל הנותנים כחם וזמנם לרחם על חולי ישראל בחנם יעמדו על הברכה היוצאת מפי כל אנשי העיר בכלל ובפרט מפי, שגם בני הרופא מומחה גדול על ילדים מרדכי יהודא ליב קאצין בתוכם, ומוסרים נפשם לרחם באמת ובצדק.

וההתרחקות והפרישות מן הרעות תפעול פעולה טובה לאדם להיות מחנהו קדוש, וטוב לאדם להתחבר עם אנשים ישרים היוצאים מהם

כתלמוד חכם נדמה לו, ולפעמים ביד חזקה בא אליו, והוא היצר והוא השטן, והוא מלאך המות בראשונה בא אליו בדברים רכים ואהובים להראות חבתו ואהבתו אליו, שיוכל לפתותו ולהסירו מדרך הטוב והישר, ומשתדל לדבר עמו בשפה רכה ונעימה למען שיעזוב את אמונתו ויבטיחהו את טוב העולם ויאכילהו מגן העדן שבמדינה, ומתחבר עמו לעשות הרע ואחר כך בראותו שדבריו עשו פרי והטו אותו על צידו, אז הוא מלשין ומקטרג עליו, ובדעתו לאבדו לגמרי מהעולם.

וזאת היה שיטת המן, וכן יעץ לאחשורוש המלך לעשות סעודה גדולה ולהאכילם טרפה ונבלה מכל טומאות שבשרצים שנמצאו בעולם ולהשקותם מיין נסך שישתו מבלי אונס, רק שיעשו ברצונם הטוב. וכן פירש המדרש על הפסוק "לעשות כרצון איש ואיש", כרצון מרדכי והמן. ובחז"ל (מגילה י"ב) שאחשורוש ידע את דברי הימים מקדם מה שקרה לאנשים שהתחילו להראות חרון אפם על היהודים, כי סופם היה שנכרתו חייהם ושמותיהם, ולא נשאר שרש ושארית מהם, ויירא לגשת ולעשות עמהם רעה, אז נתן לו המן הרשע עצה איך לעשות למען שיוכל להוציא זממו הרע, שינסה אותם אם ישמרו את דתם באמונה וילמדו את בניהם ובנותיהם תורה ודעת כחקי היהדות, ויחנכו אותם על מבוע מים חיים של התורה והעבודה, כמו שירשו מלפנים על הר סיני, אז לא יגע בהם לרעה כדי שלא יקרה לו כמו שקרה לכל הקמים עליהם. אך אם הם השליכו אחר גוום דתם ואמונתם, ועזבו החינוך הטוב מימים הראשונים לשרש מילדותם הבנים את יראת ד', שילכו בדרכי אבותיהם לשמור תורת ה' באמת ובאמונה, ולא משפה ולחוין לדעת מעט לדבר על לשון הקדש ולעשות מה שלבם חפצו, וידריכו דרך חדש מה שלא שערום אבותינו, אז יוכל לעשות עמהם כחפצו ורצונו ולא יירא מפני כל, שלא יארע לו כל דבר רע ונגע לא יקרב באהלו. והבחינה היתה לעשות סעודה גדולה בעד כל מדינתו הנמצאים בשושן הבירה, בחצר גינת המלך, והעמיד פקידים, את מרדכי עשה שר להכין בעד עמו סעודה כשרה על פי הדין הישראלי, כמו שנהגו רבני איירופא, לפעמים ילכו לבית המטבח לראות הטבח, שתהא סכין חד והלק והבדיקה תהיה על פי הדין השו"ע יור"ד, ולא כטוב בעיני השוחטים כמנהג בכמה עיירות בארצנו ובמקומנו, שהכשרות רחק מדעת חכמינו הראשונים והאחרונים, על בית המטבח לא יביטו ולא ידעו אנה היא, רק שכל עמלם הוא לדעת את השוחט מאיזה צד הוא עומד. וכל המאכלים והמשקאות היו תחת השגחת מרדכי ומוכרחים לעשות כרצונו כדת וכדין. כי זאת ידע המן שאונס פטריה רחמנא מכל עונש, ואם יכופו אותם לאכול בעל כרחם כנגד רצונם טרפה ונבלה אז לא יענשו על זאת. מה עשה ? הכריז ברבים שכולם יבואו אל סעודת המלך והכל מותרים לאכול, שמרדכי ממונה על הכשרות בעד הישראלי, והמן שר ממונה על הסעודה בעד שאר העמים להכינם את אכילתם ושתיתם. ואז אם ישראל יאכל טרפה ונבלה הוא מומר להכעים ומפיר את דתו ברצונו.

ובזה אמרתי הסבר על המשנה (קדושין פ"ב ע"א) הכשר שבטבחים הוא שותפו של עמלק. באיירופה שהטבח בעצמו קנה בהמה לשחיטה, ואם נטרפה היה הפסד גדול אצלו, והרב דמתא מחויב היה למצוא היתר למען להוציא העני מדחקו, וקשה להיות שם טבח כשר. ובמדתנו שבבית המטבחים נשחטו בהמות רבות ואין הפסד גדול יוכל להיות שם, שהטרפה קונים העכו"ם, בנקל יוכל להיות טבח כשר ונאמן אם ירצה. וזהו דברי התנא הכשר שבטבחים מתי יוכל להיות אם

הוא שותף של עמלק, שהם יקחו את הטרפה והישראל את הכשרה. והמן ידע מראש שיבואו אליו הרבה אנשי ישראל לאכול מסעודתו שהכין בעד עמו למצוא חן בעיניו, שיאמרו עלהם שהם מבני הנאורים והמשכילים שבעם שהם לא יקפידו על זה. והמן כראות את פניהם, דחפם אותם שילכו ממנו בחזקה לסעודת מרדכי שהכין לפניהם, מה עשו שלא להכירם, החליפו את בגדיהם ושינוי את פרצופיהם שלא יהיו נכרים אם מזרע ישראל הם, ובדרך הדחק נכנסו אצל סעודת המן, והרשע הכיר אותם שהם מזרע ישראל, שקשה להחליף את פני ישראל להיות דומה אל פני אומות אחרים, וראה כי ברצונם עברו על הדת בלי שום אונס והכרח ובזדון לבבם אכלו טרפה ונבלה ושתו יין נסך וישמרו את דתם רק לפנים, יצא המן מתוך הסעודה שמח וטוב לב, וידע שהגיע למטרתו ומיד התחיל להלשין עליהם לפני המלך, ואמר: "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים" (אסתר ג') שלא למדו חכמת העולם המעשיות השוררת בעולם, רק כוונתם לאסוף הון הרבה ,ואם לא יוכלו להשיג בהיתר יעשו באיסור, וגם בניהם תמיד הם במחלוקת ושנאה כבושה שוררת איש על רעהו. אם יראו שאחד עושה מסחר, מיד רוצים להאבידו ולהכחידו מהעולם ולבלעו חיים בלי דבר. מכל זאת אם ישבו יחדו בלי התערבות בין הגוים לא דברתי עליהם, יעשו מה שליבם חפץ, אך הנם מפורד ומפוזר בין העמים שאין מקום בעולם שאין שם ישראל דרים, והוא יעשה פרידה בין העמים ומטיל שנאה ומחלוקת בינינו, ולא ישמע לקולנו, ודתיהם שונות מכל עם. נוטלים שה וישחטו אותו בקהל רב וישמרו שלא לשבור עצם מישה שחוטה וצלויה, ואם אחד יעבור על זה ילקו אותו ארבעים מלקות, ושורפים את הפרה אדומה, והאפר ממנה יקבצו. ואם אחד יגע אל המת טמא יקראו אותו וזורקים את אפר הפרה שרופה עליו ואומרים תטהרו, כמו כישוף הוא, ודתם משונה מאד. ואם ילמדו חכמינו לעזוב את דתם ולאחוז בדתנו הנעימה, הם מאנשי קשה עורף, ומוסרים נפשם ולא יעזבו את אמונתם ותורתם בעד כל כסף שבעולם. ולמלך אינם שוה להניחם, כי אינם שוים בנזק המלך, כי גדול ההפסד להמלוכה משכרם שמגיע מהם, וקרוב להפסד ורחוק משכר הוא, שיוצא עליהם הרבה להפקיד פקידים לשומרם מלעשות כל דבר רע, והם מזיקי עולם, וטוב לאבדם. ומיד הגיעה הרשות מאת המלך להוציא זממו הרע לפועל, ויתן לו המלך את טבעתו ויכתוב בכל מדינות אחשורוש להרוג ולאבד את כל היהודים. ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ומתירא מגזרתו שראה בעיניו שלא הלכו בדרכי התורה ואכלו בפרהסיא נבלות וטרפות וטמאו את לבם ועכרו את דמם וימשוכו ומתאוים אחר רציחה וגזילה, כי כל דבר טמא יבלבל ויעכור את דם הנפש הטהור. ומרדכי צעק בעת אכילת הסעודה ומתרה אותם שישמרו מלעשות כן, שלא תבוא מזה צרה גדולה בעולם, ולא הטו אזן לדבריו ולא שמעו את קולו. ומרדכי חשב בלבו כי אבדה תקותו מלהצילם ממות, כי עיקר המעלות שנהיבו בישראל, לבו הטהור ודמיו טהורים, שלא יטמאו בדברים הטמאים. ורואים אנו מי ששומר את ביתו בטהרת אכלתו, שלא יבא לתוך ביתו פיגול ודבר טמא, אז ביתו ילך במישור ועניים ואביונים יבואו תמיד בתוך ביתו רעבים ויוצאים שבעים, ורחום וחנון על כל אדם ומתחנך את אנשי ביתו על דרך התורה ולא יפרוש מהציבור מכל צרכי העיר, ולפעמים אם נטה מעט מהדרך הטוב, תקוה טובה שיחזור מיד וישמור ככל אשר צוה ד'. ומי שלא מקפיד על אכילתו ושתיתו,

והוא אוכל מכל הבא לידו, בקרב הימים יעזוב את דתו ויתערב בין הגוים. ומפני זה גזרו על יינם שהוא אסור ועל תבשילם ואפייתם שלא יבואו לידי חיתון ותערובות. ובשושן הבירה אכלו מסעודת אחשורוש בלי אונס, מיד גזרו עליהם דין מיתה להאבידם ולהרגם. ומרדכי לא מצא זכות לזכותם, כי ברצונם אכלו, וזעק זעקה גדולה לשמים, והלך לבית הקברות לעורר רחמי אבות ולא מצא נוחם לנפשו, רק כשראה תינוקות של בית רבן יוצאים מתוך בית הספר, שמח לבו ושביבי התקוה נוצצו לפניו, והתחילו רעיונותיו לקוות לטוב והחל להתנחם, כי זכות התורה עמד לבני ישראל תמיד בכל עת ועידן, כמו דכתיב (תהלים ח׳) ומפי עוללים ויונקים יסדת עוז, למען צוררך להשבית אויב ומתנקם ולא נירא מפחד פתאום ועוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. כן פתרו לו הנערים, וישא מרדכי את רגליו ועשה תחבולות מה שיכל לקרב אל הטבע וגילה אזנה של המלכה אסתר על דבר הגזרה הרעה שחשב המן לעשות. והיא מעצתה קבצו כל אנשי העיר לעשות צום ובכיה שלשת ימים מעת לעת לילה ויום להתודות על עונם. ומיד מחל אותם ד׳ וביטל את הגזרה ונתגלגלו על ראש שונאינו ותלו את המן הרשע עם בניו על העץ והמליכו את מרדכי תחתיו, וליהודים היתה שמחה וששון, וקימו וקבלו עליהם ועל זרעם לקיים את דברי התורה, שראו בעיניהם שהיא מגן ומחסה לנו מכל שונאינו ואויבינו.

ומאוד דאבה נפשי לראות עיר גדולה בעירנו שהתורה רפפה מאד, והיא גרועה מכל ערי המדינה, שלא נמצא בקרבה בחורי חמד מלידות ארצינו שידעו מעט סוגית גמרא, ועד שנתיסדה הישיבה הקטנה רחק הרעיון של התלמוד לגמרי, ואנשי השם לא הרגישו החסרון בזה לתקן איזה דבר, ותמיד ידאגו מחסרון כסף שיחסרו אצלם כאות נפשם, ועל חסרון התורה לא ישימו את לבם, ועתה יראתי מפני חסרון התמיכה שלא ימוט ויסגרו את הישיבה. ושני חסרונות גדולות נמצאו בעירנו: א) הטרפה שוררת עוד. במשך שנים עשרה שנים שועד הרבנים עם וועד הכשרות יושבים פעמים בכל שבוע להתיעץ איך להעמיד על תילה, ובכל זאת בבית המטבחים לא עשינו שום דבר, וסומכים על החזקה במקום דאיתילדה ריעותא ואיתרע חזקתה במקום שיוכלים לבררה. ב) שהתורה מונח בקרן זוית ואין איש שם על לב לתקנם, ואני מעורר את כל עדת ישראל ואומר בקול גדול, התעוררו וקומו נא ופקחו את עיניכם ראו את הכשרות והתורה הישבת בשפל המצב, ופקחו נא את עיניכם להביט על נערי עניי בני ישראל שלא ילכו שובב, ונראה להבין את חנוכם שיהיו על דרך התורה והיהדות ויהיו מורים נאמנים להשרישם נטעי נאמנים שיצאו פירותיהם בעתם ובזמנם, ואז תהיה שלום ושלוה בעירנו אמן ואמן.

דרוש לפורים.

היום הזה ארבעה עשר יום לחדש אדר, ואת יום החמשה עשר בו במקומות המוקפים חומה, קימו וקבלו עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עושים את שני הימים האלה בכל שנה ושנה ימי משתה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים. והחדש הזה נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל

ליום טוב, על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור וכו׳, ונכתוב בספר לקרות אותה ברבים, והכל חייבים לקרא את המגילה, אחד אנשים ואחד נשים, כימים שקבעו חכמים, וגם חייבו לשתות באותו יום עד דלא ידעי בין ארור המן לברוך מרדכי, שלא נדע את גדולת הנס, אם מפלת המן שנפל משמים לארץ, ונהפכה עליו מחשבתו הרעה ועל כל בני ביתו, וכן אבדו כל הנלוים עמו וכל אויבי ד׳ ואויבי ישראל. והוא עיקר הנס, והשמחה שאנו עושים הוא למפלת השונאים או לגדולת מרדכי שהוא וכל ישראל היו עומדים להריגה באותו היום ונהפכה, ועלו למעלה והתמנו לראשים, ומרדכי היה משנה למלך החשורוש והעלה שם ותפארת לכלל ישראל, כי ברבות צדיקים ישמח העם (משלי כ״ט).

ומכל זאת להבין היטב את חגיגת היום הזה בזמנינו, לא ידעתי איך לתאר אותו, הלא לא אבדו ונעקרו כל העמלקים מהעולם הזה ונשארו הרבה מהם ושודדים גם היום בכמה מדינות. ואם כן אם כל העמלקים נשארו בתבל והם עודם חיים לרוב, ואחדים מהם אבדו, המחויבים אנו לעשות זכרון רב בשמחה ובצהלה? ומה אנו לעשות בעת הזאת שהרבה מהם שוררים עלינו ומפריעים את חיינו ונוטלים את פרנסתנו ועושים פרעות תמיד עלינו ועל זרענו. איך נהיה שמחים ולעשות שמחה ומשתה בשמחת העבר? בעת שאנו סובלים היום כמה וכמה אלפי ישראל, ואין לתאר את צרותינו ומכאובינו, כמו ששמענו בימים אלה מכמה עיירות באיירופא שעשו פרעות והריגת רב בארץ קדשנו וינצלו את עדיתנו ואת מעלותנו, והם בחורי חמד שישבו על התורה ועל העבודה בעיר חברון והרגו אותם ברציחות אכזריות, הנשארים ידאגו וירעדו מאימת מות, והלא עמלקים יושבים שקטים ושאננים וחושבים שהם מושלי עולם שכבשו ארצות אחרות ועושים פרעות בנו ואנו הולכים שחוחים וכפופים מהם מרוב הצרות, ובכל מקום שנשמע קול ״ויהי״ הכל מישראל בן יצחק, וד׳ הוא היודע מתי יהיה קץ לצרתנו. ומדוע אנו עושים זכרון על אחדים שנפלו מהם יותר משני אלפי שנה, בעת אשר הם עושים מעשיהם הראשונים כאוות נפשם הרע בכל יום בשנים האלה?

אך אם נתבונן היטב את זמן העבר בצדק נשפוט כי חייבים אנו להיות שמחים בימים אלו, וימי הפורים הוא לנו לחיזוק הדת והאמונה שלא נדאג ונתעצב כל הימים ונלכה בדרך אבותינו להחזיק בדברים ובמעשים שעשו באלו הימים שגזרו עליהם כליון והרג רב, ובאיזו אמצעים השתמשו, שנגאלו מצרותיהם. ובאותו הדבר עלינו לעשות בכדי להציל את נפשנו ולהיות משוחררים ונפטרים מן הצרות, כי בהגלותנו מארצנו לארץ בבל ישבנו שם בשלום והשקט, ואוצרותינו היה מלא אז בכסף וזהב, וגדולי ישראל היו מקורבים למלכות, שהכל כבדו אותם שהיו חכמים מחוכמים ובני ישראל מצאו את עצמם מאושרים. ובעת שעלה עזרא מבבל לארץ ישראל לא עלו עמו רק ארבעים אלף איש מההדרים לדבר ד׳, ויתר העם נשארו בבבל. והגזרה שגזר עליהם המן להשמידם ולהאבידם, לא בשנאת הדת היה, כי בימים אלה הרבה מישראל עזבו היהדות והלכו בדרכי הגוים שישבו ביניהם, והתחתנו בהם, ככתוב בספר (עזרא ט׳) ונשאו מבנותיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה, ושנאת המן נולד אז בקנאתו בעשרם ובגדולתם בעולם המעשי, והיו בהם אנשי מחוכמים בכל חכמה ומדע, ולקחו משרה כבודה במדינה, או שנתעוררה אצלו שנאה הכבושה הישנה מירושת אבותיו, בחפצו להאביד את יעקב אבינו. ובבואו לפני

דברים טובים על הכלל והפרט שיתאספו ומתיעצים מקודם היטב איך לעשות ולהתנהג עם עניי בני ישראל ואיך להחזיקם ויתנו חיזוק רב ללומדי התורה וכינוס לצדיקים טוב להם וטוב לעולם כי יוצאים מהם תקנות טובות בעניני העיר בכשרות ובחינוך הטוב ובדיני מקוואות שיהיו מתוקנים כפי הראוי לאותו מקום ובאותו זמן. ולהיפוך כינוס מאנשים שאינם מהוגנים דעתם ומחשבתם תמיד לרע ולהזיק כל דבר קדוש וטהור המוחזקים לנו מדור דורות, והם נקראים דברים שבין אדם למקום המחויבים לשמור ולעשות אותם מתורת חיוב שבנים אנו נחשבים למקום ומצוה לשמוע לדבריו ומצותיו בכל זמן ועידן.

ויש מצות שנקראות בין אדם לחברו. כמו גמילות חסד בגופו והלוות כסף בשעת דחקו וליתן צדקה לעניים ולעשות שלום בין איש לרעהו ולרחם על חולי ישראל ולהצילם ממות וכהנה. ומדות בין אדם לחברו גדולות יותר ממצות שבין אדם למקום. שכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא. ובנימין הצדיק שהחיה פעם אחת אשה ושבעה בניה הוסיפו לו עשרים ושתים שנה (בב"ב י"א.) והגוזל מחברו שוה פרוטה כאילו נוטל את נשמתו ממנו (בב"ק קי"ט.) והגוזל מהקדש והמזיק אותם פטור מהתורה רק חיוב מדרבנן. וגדול עונשן של מידות יותר מעונשן של עריות (בב"ב פ"ט.) וכל איש צריך להתבונן בדרכיו שלא יעשה היזק לחברו ולא יועיל שום כופר נפשו עד שמתרצה. והרמב"ם ב"מורה נבוכים" מבאר כמה מצות וחוקים שהם בלי טעם. רק גזרה מהשמים. ונתן בהם טעם וסברה שהוא לתועלת האדם, כמו המאכלות האסורות מעכרות את הדם הנפש והאדם בא לידי רציחות וגזילות ומתילדות בקרבו כל מדות רעות. והתינוק שיונק מחלב עכו"ם גורם שיוצא לתרבות רעה כמו אחר שהאכילו אותו אמו דברים טמאים עיין ברא"ש ע"ז ובר"ן שם פרק ב'.

ומכל זאת מצות שבין אדם למקום צריכות שמירה יותר מפני שאין נראים בהם טעמים גלוים. כמו מצות השייכות לאדם. כי מי שיש לו מח בקדקדו יודע כי כיבוד אם ואם מחויב האדם לעשות בשכלו ומי ידבר על דבר מצות לא תעשה כגון לא תגנוב ולא תגזול וכו' שהנפש היפה תרחק מזה, שגם אומות העולם שלא קבלו את התורה ישמרו אותם מחוק המדינה, שהשכל מחייב לשמרם, ואם הפרו לעשות זאת על כל דבר פשע יביאו למשפט וישפטו בפלילים. ובמצות עשה שהוא גמילות חסד להלוות לרעהו בשעת דחקו או לראות שלא יפול שמו הטוב. שהגיע זמן המיועד לשלם לנושהו. ואם לא יתן בזמנו יחולל שמו. ולא יתנו לו עוד בהקפה, ואם בא אדם אחד לעזרו ולהצילו משם רע, ואליו לא יגיע היזק שיחזיר לו הכסף, ואולי הוא גומלין. שהוא יצטרך לאותו דבר ביום אחר ויחזיר לו טובה. מצוה כזאת כופין על מדות סדום.

ומצות כיבד אב ואם באומות העולם ישמרו יותר מישראל שכל הגלות שאנו סובלים זה זמן רב הוא מפני העונש שעשו ישמור מצות כיבוד אב יותר וכו'. שהמצוה הזאת נשתרשת בו בקטנותו והורגל בנעוריו לשמור את הוריו ולשמוע בקולם. ואם יעבור מכבודם אז במכות גדולות בלי רחמנות ילקו אותו. ולא ילכו הוריהם לעבוד בעבור שבניהם יחיו בטוב כל ימיהם, ויעקב אבינו דאג תמיד בשביל יוצאי חלציו ויעבור עבודה קשה יותר מכפי כוחו למען שיוצאי חלציו יראו נחת להחיות נפשם בפרנסה קלה ולהתענג נפשם בתענוגות עולם בלי עמל ויגיעה רבה, וילמדו אותם להיות רופאי חולים או עורכי דין. וכהנה למצוא פרנסתם בריוח

ובכבוד. וכשישאלו לר' אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם, אמר להם צאו וראו מה עבו"מ אחד עשה לאביו באשקלון ודמא בן נתניא שמו. פעם אחת בקשו ממנו אבנים לאפוד בששים ריבוא, ורב כהנא מתני בשמונים ריבוא, והיה המפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא רצה לצערו ולהקיצו משנתו והפסיד ממון רב. ושמעתי בעיר שהיה שר העיר עשה משתה לחבריו, ובאו שרים ושרות להתענג באהבים ונמצאו שם שתי שרות, אם ובת והבת דברה דבר נגד רצונה, סטרה אמה על פניה לעיני כל השרים והשרות, נכלמה והתחילה לבכות, ובאו כולם לנחמה, ועָנתה הבת כי לא מהמכות אני בוכה רק שראיתי כי אמי הכתה אותי בקצף גדול ולא הרגשתי כאב, ניכר שהיא רפת כח ומוחלשת מאד ועל זה אני מצטערת, והתשובה מצאה חן בעיני כל השרים על המשתה. ובקרב ישראל המצוה הזאת רפפה מאד. כולם ידאגו לבניהם, ולהוריהם לא ישימו לבם, אחרי העמל והיגיעה שסבלו הוריהם, ובעת זקנתם ישמחו אם ימצאו מקום מגוהה בבית מושב זקנים. בכל מקום שהוא עומד ויושב או עושה, לא טוב בעיני משפחתו.

אולם מצות השם שצוינו לשמור את השבת ולהניח תפלין וציצית וכהנה הוא רק אמונה ולא בשכל העצם, הגם של מצות ד' יש לעשות ולקיים בעיון ובמעשה, כמאמר חז"ל (ירושלמי ברכות פ"א) כל הלומד ואינו מקיים נח לו שנהפך שליתו על פניו. וההסבר הוא מי שלומד ולא מקיים שיטתו אשר רק בעיון הוא עיקר ולא במעשה, אם כן נוח לו שנהפך שלותו על פניו, כי למה לו חיים על העולם. בתוך בטן אמו למדו אותו כל התורה כולו, ואחרי שיצא מבטן בא מלאך וסטרו על פניו ושכחהו (נדה ל' ע"ב). ומי שלומד ואינו מקיים ואמר רק בחלק עיון הוא דעתו מפני מה יצא מבטן אמו? ואם כן העיון בלי מעשה לא טוב, רק אשרי האיש שבא לכאן ותלמודו בידו, שמקיים גם במעשה, אז אשרי לו. ולפי בעל האגדה נקרא האיש הזה רשע שהרשע שואל מה העבודה הזאת לכם. והירושלמי פירש שהרשע שואל מה העבודה, מה הטרחה שאתם מטריחים לשמור חמץ במשהו ולאכול כל השבוע מצה ולבער את החמיץ, הלא עיקר ימי הפסח לספר ביציאת מצרים ולעשות זכרון ימי העוני והלחץ, טוב לנו לאכול מה שלבנו חפץ ולשתות ארבע כוסות, אך מה העבודה הזאת לכם? מה נשתנה פסח מפורים? בפורים אנו שמחים וצוהלים ושותים וקוראים רק את המגילה עבור הנס שהיה לנו בימים הראשונים, ופסח גם כן הוא זכרון הנס שנגאלו אבותינו, טוב לנו לאכול ולשתות, אך מה העבודה הזאת לכם שמחויבים לשמור מחמץ במשהו. רק האיש שלא יבין בעיון, הוא מחויב לשמור במעשה ולבער חמץ. — לכם ולא לו, — הוא לא צריך לזה, שהוא משכיל ויודע הסיפור ממצרים, ובאמת הוא רשע גמור, כי התורה נברא קודם בריאת עולם, ובשביל לשמור אותה, נברא האדם, והמצוה חמץ במשהו היה קודם שנכנסו אבותינו במצרים, רק השם תלה כל דבר על אופניו: ציצית על בגדיו, תפלין על ראשו, מזוזה על מזוזת הבית, ומצה וביעור חמץ בפסח, ועיקר פדיון נפשנו שפדה את ישראל שישמרו את התורה, והרשע יטב בעיניו רק האכילה והשתיה, ושמירת חמץ במשהו למותר הוא לפניו, הוא כופר בעיקר ואיננו ראוי לגאולה. ולומר מצוות השם רק במעשה לבדו לא טוב הוא. שדומה כאיש חוטב עצים ושואב מים שעושה העבודה קשה בעל כרחה, ואין זה דבר המתקיים, שתמיד יחשב איך לפטור ממנה, ולא ימסור לבניו אחריו. ודוד המלך (תהלים כ"ד) מתאר לפנינו במליצה, מי יעלה בהר ד' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר

לבב וכו׳, איש הזוכה לעלות אל הר ד׳ ויעשה מקום נכון גם לבניו אחריו, הוא איש נקי כפים שעושה במעשה ובר לבב ומקיים בעיון והבין טעם המצוה, והוא האיש לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה. קודם שנברא האדם משביעים אותו שיהיה צדיק ואל יהיה רשע (נדה ל׳), ומכל זאת צריך האדם לעשות המצוה הכל באמונה, ולא יסמוך על שכלו לבדו, כי לפעמים יתעה האדם בחשבונו והשגת האושר ועושר הזמני יעכור את רעיוניו הטובים. ושלמה המלך, הטו נשיו את לבבו שאמר בתחילה אני אוסף ולא אסור את לבבי ולבסוף לא עמד בדעתו וסר מדרכו ואמר כל מצותיך אמונה.

וכן על שמירת שבת צריך האדם אמונה רבה ולא יסמוך על שכלו וסברתו לבדו, כי כל הטעמים שיאמרו על שמירת שבת לא יעמדו ויבוא לידי חלול שבת. ולפי הדין אסור לשום איש מישראל לעבוד בשבת, רק פקוח נפש דוחה שבת. והרבה עיירות נמצאו חברות שומרי שבת ומתענגים ביום הזה באכילה ושתיה גם כן, ויסמכו כי קדושת השבת יתן להם כל משאלות לבם לטובה ויתברכו מאל עליון בפרנסה טובה. ושבת הוא אות נאמן לדעת אם הוא באמת ובאמונה שומר את עבודת ישראל ומסור לד׳ בכל לבבו ובטוח שלא יחסור את פרנסתו בכל השבוע, והעונש קשה מחלול שבת, וכל המקרים והאסונות הם רק מעון חלול שבת, ומצוה גדולה לעשות חברות לשמור את השבת ולהתקבץ ביום זה ללמוד ביחד את דיני השבת.

ושלמה המלך ביקש להשיג שכל התורה כמו משה וראה כי טעם הפרה הוא לנו להורות שבעת הילדות ירחיק אדם עצמו מכל תענוגות העולם ולמסור נפשו רק לעבודת הבורא, ומי ידבר שירחיק מתשוקת כסף וזהב שהוא אדום שרוב פעמים הביא דבר זה רעה על העולם. בעת עשית העגל עבדו לעגל הזהב ואמרו אלה אלהיך ישראל, כי בכח הזהב ישיג למטרתו ותשוקתו בכל דבר. וקרח ועדתו שיצאו לריב על משה ואהרן מפני עשרם כי רב הוא. והנסיון מראה לנו כי העשיר איננו שומר מצוה כראוי, שראינו בזמנינו כמה אנשים שהעלו בעשרם, רחקו מכלל ישראל. והפרה אדומה באה ללמד אותנו בעוד שהיא אדומה בילדותה שתים או שלש שנים שרפו אותה באש והכל מסרו לשמים.

והאמת לא הרשו לאדם לעשות כן להיות פרוש ומובדל מכל תענוגות העולם הזה ולהיות מסור תמיד לעבוד עבודת השם. עשו היה מתעה לאביו וטען שבעיר מבטלין אותו ומפריעים את רעיוניו לעלות למעלה, וטוב לפניו השדה שהוא מקום שאנן ושם מצא מנוח לנפשו ושקט ואין מפריע לעבודתו ויעקב הפך הסדר וישב באהל של תורה ולמד ברבים, וקנאת סופרים תרבה הכמה וברוב עם הדרת מלך, וטוב להתפלל וללמוד בתוך החבורה, ואז ימצא חכמה ותענוג במעשהו. רק במשה רבנו הסכים ד׳ לפרוש ולבדול מכל תענוגת העולם מפני שתמיד היה מוכן ומזומן לדבר עם השכינה, והשכינה שוכן על נפש נקי וצדיק, ועליו המצוה לשמור טעם הפרה אדומה והיא נקראת על שמו, פרה שעשאה משה לבד, אך הכלל ישראל אין לעשות כה, ומי שפורש מדרכי החיים נקרא פתי ומשוגע מי שפורש מיין לבד, נקרא חטא (נדרים י׳ ע״א) ומצער עצמו מכל דבר בודאי נקרא חטא ופתי. ושלמה ראה טעם הפרה האדומה להפריש מכל חמדת הזמן, אמר נסיתי הכל בחכמתי ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ולא אוכל לדמות למשה ואין בכח האדם לעשות כזאת, והיא חוקת התורה למעלה משכל האנושי. והאדם

בימי חלדו, צריך לעשות הכל בתמימות, כמו שכתוב בתורה ולא יעבור דבר אחד ימינה ולסמוך על שכלו לבדו שזהו כת המפריעים הדת והאמונה העושים כן. ואנו מחויבים לסמוך על דברי חז"ל והם יורו לנו הדרך לשמור ולעשות הכל בכל עת וזמן כפי שפסקו הפוסקים הראשונים ואחרונים וחיוב להבין את דבריהם, ואז נבוא למטרתנו האמיתי ולהסיר טומאת הארץ ולהיות נקיים ונזכה לראות בנחמת ציון וירושלים.

ראש חדש ניסן.

שמור את חדש האביב וכו', כי בחדש האביב הוציאך ד' אלהיך ממצרים לילה (דברים ט"ז) וכל הניסים והנפלאות שקרו לאבותינו היו בימים אלה, והגאולה העתידה תהיה גם כן בו, והחדש הזה נותן עוז וגבורה לאיש הישראלי להיות מאומץ בגבורה לעבודת הבורא, ויראה לשמור דברים המוטלים עליו, ולא ידחוק את הקץ, ולא ידבר דברים על מנהיג העולם, כי מראשית צריך האדם לחפוש ולדרוש על דרכיו, אולי הוא אשם על עכיבת ומניעת הגאולה. שמצינו (בירוש' בכורים פ"ג) המוכר ספר תורה של אביו אינו רואה סימן ברכה לעולם, וכל המקיים ספר תורה בתוך ביתו, עליו הכתוב אומר הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד. והסבר האמיתי הוא כי טוב חכמה עם נחלה (קהלת ד') ואם נמצא יחדו אז לא יסור מדרך הטוב והישר, תמידין כסדרן צריך האדם להתבונן בדרכיו ולשמור ללכת בדרכי אבותיו, יען שנטעו בו נטעי נעמנים השתולים על תלמי לבו, הכו שרש אמת בכל אבריו ולא ירופפו עדי עד, והם שומרים אותו תמיד ללכת בדרך הכבושה מכבר והיא הדרך הישרה והתמימה, ומי שמוכר ספר תורה של אביו ויעזוב דרך אמונה שקבל מאבותיו וילך בדרכיו לבדו, נקל הוא לילך בדרך עקלתון, ולא יראה סימן טוב בעמלו. ומי שמקיים ספר תורה של אביו ויכתוב ספר תורה גם לשמו, שלא יסמוך על אביו לבדו וישתדל להוסיף תורה של עצמו, שידרוש ויחקור כל דבר היטב בעיני שכלו, ומרבה עליהם הרבה, אז טובה נחלה עם חכמה ועומדת היא לעולם.

וזהו שאמרו חז"ל (שבת פ"ט ע"א) כשעלה משה למרום מצא להקב"ה קושר קשרים לאותיות, שהוא בעצמו קושר בהם קשרים והאדם לא צריך להתבונן ולדקדק אחריו רק לסמוך הכל על הקבלה, כן היה בדעת משה, והקב"ה השיב לו שאין בדעתו ורצונו שיסמכו בני אדם עליו ולא יבינו ויחקרו בשכלם היטב, איש איש לפי שכלו והבנתו, אף על פי שכל חוקי התורה הוא גזרת המלך, מכל מקום מחויב האדם לדרוש בשכלו גם במצות החוקים מה שיוכל, רק שלא יהרוס ויפרוץ דבר אחד מהתורה אם לא ישיג בשכלו ואז יסמוך על הקבלה. וזאת היתה תשובה הקב"ה למשה שהאמת אתו, כי מי שילך בדרך הקבלה ויסמוך הכל על התורה לא יכשל ולא יסור מדרך הטוב. בכל זאת אנשי צורי ומביני דעת כמוך, היה לך לעזרני, ואת תעזוב הכל על דרך הקבלה והאמונה, כי מי שמקיים ספר תורה של אביו ומצרף שכלו, הוא האיש שהון ועושר בביתו ולא יזח ולא יסור לנצח, ומי שיסמוך רק על האמונה והקבלה נקל הוא לעקם דרכו בקרב הימים. כי האמונה הוא ענין של רצון ולא הכרח ומה נקל לו לשנות דרכו כאשר יתגבר

עליו תאוותיו ודמיונותיו, יעשה מה שלבו רוצה וממלא את חפצו ותאוותיו. ועל איש כזה אמר דוד המלך (תהלים י׳) על מה נאץ רשע אלהים, אמר בלבו לא תדרוש, אינה נאה לפניו הדרישה וסומכים על הקבלה לבדו, ובא התאוה בלבו, השליך מעליו את האמונה ועושה מה שלבו חפץ, כי התאוה גובר על אמונתו.

אמנם יש להזהר מן הדין שלא להכנים ראשו בסכנת החקירות והדרישות לבד מבלי אמונה, כי במעט קט ימעדו קרסוליו וילך בדרך עקלתון, כי קצר השכל והתבונה מבני אדם להבין הכל. ומה נקל לאדם ליפול ברשת הטעות, כאשר ראינו בעינינו מה שאירע לכמה חוקרי זמננו ובימי קדם שעזבו דרכי ד׳ והלכו בדרך עקלתון וסרו רבים מדת והאמונה, כי רבים מכאובים לחוקרי דת ובוטח בד׳ חסד יסובבנו.

וראיה לדברינו מדברי חז״ל (ילקוט משלי) אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע. א״ר אבא בר כהנא שלא תהיה יושב ומשקל מצותיה של תורה. ואמרו חז״ל (ברכות ל״ו ע״א) האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקים אותו מפני שהוא עושה מצותיו של הקב״ה רחמים, ואינה אלא גזרת מלך על עבדיו ואבותינו שענו ואמרו כולם בפה אחד במעמד הר סיני ״נעשה ונשמע״, בכל אופן נעשה מצותיך, בין שהן מסכימות לחקירת דעת אנושית ובין שאינן מסכימות, והקדימו ״נעשה״ להורות כי חקירה לא תמנע העשייה בשום אופן, אף אם כי תעלם מעיני השכל נעשה כמשפט עבדים לאדונים בלי הירה ודרישה.

וראיתי פירוש על המאמר בעת שבאו ישראל לסיני ונגלה להם הקב״ה, פרחה נשמתם שנאמר נפשי יצאה בדברו, והתורה בקשה עליהם רחמים, אמירה לפניו, כלום יש מלך משיא בתו והורג בני ביתו, נמצא כל העולם שמחים ובניך מתים מיד חזרה נשמתם שנאמר תורת ד׳ תמימה משיב נפש, כי אחרי שהשיגו ישראל כל גדולת השם דבקו באהבתו, אמרו כל אשר אומר ד׳ נעשה. בזה השליכו מאתם כל עיון במצות השם, וזהו פרחה נשמתם, הנשמה הוא כח השקול, ועל זה בקשה התורה רחמים, כי השכל והעיון בני ביתו של הקב״ה, ועד מתן תורה קימו בשכלם, כאשר קימו אבותינו מקדם, ואיך יהרג אותם בנתינת התורה, ואומות העולם יקומו בשכלם, ואנו בקבלה לבד, אז החזירו להם לעשות גם כן בעיון ובחקירה.

והחדש הזה נתן לנו יסוד נאמן לתורה שבו קרו בישראל הרבה נסים ונפלאות וזכינו לצאת לחפשי מעבדות לחירות עולם. ראשית חכמה יראת ד׳ לכבד את אבותינו ולקיים כל מצותינו בדיני פסח ומצה מצד קבלה ולא בשכל לבד, כי גם במצות השכלי שהכל יבינו זאת בשכלם צריכים לצרף את הקבלה. כמו שמצינו בקבלת התורה שנקבצו ונאספו כל אומות העולם ושמעו עשרת הדברות ולא הוטב בעיניהם שאמרו כי הם מקיימים זאת בשכלם, רק מצות כיבוד אב ואם כולם הסכימו שהוא מצוה לקיים מצד גזירת המלך ולא לשמור בשכלו לבד. ודבר זה הוא פשוט כי בימי ילדותו לא יבין את דברי הוריו שיורו אותו דרך החיים, ואם יעשה רק בשכלו אז תפול המצוה הזאת מעליו, ומחויב האדם לשמור את המצוה הזאת מצד הגזרה, ובמשך הימים יבינו מה שאמרו עליו אבותינו. וכל הצרות שסבלו אבותינו והסבה שירדו במצרים מפני שלא שמעו לאביהם. אם שמעו לקול יעקב אביהם, לא היתה מחלוקת ביניהם, ולא שרר שנאת חנם בתוכם, ולא מכרו את יוסף אחיהם, שהיו מספרים את הסכסוך שנפל ביניהם לאביהם

והוא פסק את דינו ולא המרו את דבריו, שתמיד שוררת מחלוקת בקרב ישראל, ואחד מהם הוא בשר כשר, ולא מכרו את אחיהם, רק שהשנאה בלבם היה על אביהם מדוע מקרב את יוסף. וזה גרם שלא שמעו לקולו ומספרים לפניו את מחלוקתם וירדו למצרים. ואחרי כן התודו ואמרו האלהים מצא עון עבדיך (בראשית מ"ד), ומסרו נפשם להציל את בנימין, והוקירו את דברי אביהם, אז ישבו שאנן עם אביהם בארץ גושן, והוא למד עמהם ושמרו את דברי פיו, וכל בני המדינה כבדוהו. ובעת מיתתו חלקו את אבינו יעקב כבוד מלכים, וכל גדולי המדינה עזבו את ביתם ונהרו אחרי המטה וספדו ובכו עליו אבל גדול ואמרו אבל כבד זה למצרים, וכל חיי יוסף ואחיו שמרו דרך השלום עשו מה שאביהם צוה עליהם ולא פסקו הישיבה שיסד שם ולא שינו שום מנהג שנהגו בו בימי קדם, וזכות התורה הופיעה עליהם וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויירא ממך, ולא היה דעתם להשתקע במצרים רק לגור על זמן מעט, והבינו שהוא גזרת המלך לנסותם אם ילכו בדרך אבותיהם ולעמוד נגד כל פגעי הזמן וכל זרם ושטף לא ישטפוהו ולא יזיזו ממקומם לשנות מנהג קל וללכת בדרכי הגוים, וזאת שמרו עד יציאתם ממצרים. וכל הצרות יעברו עליהם שעזבו את דרך האמונה והתחילו לנהוג בדרכי הגוים והלכו לראות כל מיני השחוק ויעצמו במאד מאד, וכל יגיעתם היתה על העשירות, וקנאו בהם אנשי המדינה, ואמרו עם בני ישראל רב ועצום ממנו, שכל עשרם גזלו מהם ובמרמה לקחו זאת, והבה נתחכמה לו (שמות א') והקנאה התחילה לפרוח ולצמוח בלבותם, ובני ישראל שכחו ועזבו את תורת אביהם ואחזו מנהג המקום עד שלא ידעו את יוסף, ששכחו מה עשה יוסף ואת מעשיו הטובים שישב ולמד עמהם ביחד עם בניו, ולא בוש להיות בחבורתם שהיה משנה למלך, וכל השתדלותם והריצותם היתה רק לאסוף כסף הרבה, ובניהם לא קבלו חינוך טוב רק נבלעים בקרקע הבנין איך לעבוד במסחר והיו מגושמים מתורה ודעת, ורב הצרות העירו אותם והתחילו לצעוק לד', שלח להם מושיעם, והוא משה רבנו ולמד עמהם בכל שבתות השנה וראה תכונתם שהוא טוב וזמן קצר החל לנסות אותם בקרבן פסח ועשו כאשר צוה, ואז יצאו מארץ מצרים ביד רמה.

שבת הגדול.

שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם פסח שלשים יום (פסחים ו' ע"א) ופסק הלכה טאו"ח (בסימן תכ"ט סעיף א'). וטעם הדבר להורות לבני ישראל דרכי ד' ולדעת המעשה אשר יעשון, ואין כונת הפוסקים שידעו העם כל דיני הפסח בפרטה, שהוא מהדברים הקשים שאין דעת כל העם סובלתם, כי דיני הפסח מעורב בכמה סוגיות הש"ס בבלי וירושלמי, ומי שתורתו אומנתו ולמד אותם מקודם בעיון רב, מחויב בכל שנה ושנה לחזור אותם בימים אלה קודם הפסח לדעת היטב הלכה ברורה והיא עבודה רבה, כי מחומר האיסור שאסור במשהו, בפסח, צריכים להשמר ולהזהר בזריזות רב ולהתבונן היטב מקודם שיוצא הוראה מפיו שלא יכשל בו, ועיקר הדבר שמוכרח העם לידע מה לשאול שאלת חכם, ואיך להתנהג בימים אלה, כי רובא דיני פסח יש לעם מסורה מאבותיהם איך להתנהג שיהיו בתכלית הכשרות, רק דברים החדשים שנתחדשו בשנה זו, עליהם

חיוב החכם להודיעם איך לשמור ולזרז אותם להשמר מאנשי מרמה שמוכרים הרבה דברים על פסח בהכשר שיכתבו הם בעצמם, על כל דבר חמץ או תערובות חמץ בתוכם, או מהרב הנאור השמוע להם. וזאת מה שצריך הרב להודיע לעם מה שמותרים לאכול או לשתות, והוא מהדברים הקצרים, ועיקר מה שמאריך בדרשה, להתבונן היטב בדרכי אבותינו מימי קדם, ולדעת איך ללכת בדרכיהם ומנהגיהם ולראות להגיע למחוז חפצנו אל ארץ אבותינו, ולפטור מגלות המר שנמשך זה זמן רב, ואין קץ לצרתנו. ובכל שנה ושנה חיוב על הרב להעלות פנינים חדשים בעניני יציאת מצרים עד שיגיע לטעם האמיתי באיזה אופן יצאו אבותינו ממצרים ולדעת כל המקראות שאירע אותם מקודם ואיך הגיעו למטרתם, שידעו אנו לעשות כן, ושיקוים בנו הבטחת הנביא (מיכה ז׳) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. כי לפעמים הקרה איש פשוט נפל יום מיתת אביו בפרשה "וישב", ושמע מפי המתורגמן את הצרות והיסורים שסבל יוסף הצדיק מאחיו, בכה בדמעות שליש על צרת יוסף. ובשנה הבא נפל גם כן באותו היום, וכשמוע עוד הפעם הסיפור מיוסף אמר ברגז בקול גדול אסור לרחם על איש זה, שלא ידע איך להשמר מאחיו אשר עשו זאת אליו בשנה העברה. ואיש חכם צריך לחדש בכל השנה בפרשה השבוע דבר חדש להיות כתורה חדשה כיום שנתנה מהר סיני, ובפרט שבת הגדול ופסח מחויב לומר הרב דבר חדש בעניני דיומא.

והדברים אילו הוא מחיזוק הדת והאמונה, שנתן חיות ואון רב בלב השומעים שלא יאבדו ולא יפסידו את אמונתם ויתחזקו במעשיהם הטובים ובחיזוק התורה והדת ולהבינם שבני ישראל אינם קשורים בחיי הגשמי שהוא תמיד חי נושא את עצמו. וישמור עשתונותיו וזממו הטוב בכל דרכיו ולא ישכח גדולתו ויחוסו מדור דור. כי עמים רבים שבוחותיהם ואמונתם התפתחו בהיותם על ארצם ונחלתם וישבו השקט ובטח אז שמרו חקותיהם ודתיהם היו תלוי בארץ. לכן אם אבדו את ארצם ורכושם אבדו את רוחם ואמונתם ויתבוללו בין האומות ולי נדע מי היו בימים הראשונים. אך עם ישראל הוא ירש אמונתו ותורתו בשעה שלא היה לו מעמד בחיים חיותו, רק בעת שישב במדבר הגדול והשמם ארבעים שנה, ושם קיבל את דתו ותורתו. ושם ראה אותות ומופתים משמים ממעל ואם אבד את ארצו ונחלתו לא עזב את תורתו ובהיותו בארץ גלותו ורוחו ונשמתו עוד שררת בקרבו כמאז ובלב שמח מקבל עליו הכל בשמחה רבה והוא מאמין באמונה שלמה שיחזירו לו אבידתו ואת ארצו ונחלתו לא ישכח לנצח על רגעים אחרים.

והחדש הזה הוא חדש האביב שנתן לו כח ותעצומות בעם שלא יראו מכל שונאיהם ואויביהם, ולהעמיד איתן וחזן נגד כל שונאיהם. וכל הצרות והלחץ שלוחצים אותנו והרדיפות והתלאות שעברו עלינו לא יפילו את רוח עם ישראל. כי לבסוף יראו במפלת שונאיהם והרוצים לדחפן ממעדם, והוא ישוב לאיתנו הראשון. וכמה נסים קרו לנו בחדש הזה. והוא נותן עוז בלבנו לסבול ולישאת ולא יתפעלו משום כל דבר גשמי. וכל הרפתקאות שעברו עליו הוא לטובתו וכל מה שאירע לו עתה יהי׳ לתועלת. ויהא תמיד שמח וטוב לב ומתחילה צריכים אנו להבין שהיום חיוב עלינו לומר את ההגדה, ולדעת מראש את יחוסנו. במצרים היינו עבדי פרעה ואלו לא הוציא ה׳ אותנו הרי אנו משובדים היינו לפרעה לעולם וכו׳. הלא ראינו כמה פעמים על מה שלא קוינו וחשבנו שתהא כזאת, ולפתע פתאום

נתהלה, והצמיחו והצליחו ונעשו שם בעולם כמו אחרי מלחמה שהי' בימים אלה, נתעלו כמה מלוכות למעלת העליונה עד שלא חשבו עוד שתי' להם תקומה בגוים, ועתה הם שוררים וימליכו בחוזק רב יותר מימי קדם כמו פולין. ליטא, וכהנה, ומה שיעשה הזמן לא יעשה השכל. יוכל היות כמו כן בישראל. אולי יקרה להם סיבה ומתוך כך יתנערו מעפר שפלותם ומעבודתם ויצאו לחפשי לעולם ומתוך כשרונם הרב אולי יכולים להצליח ולעלות למדרגה גדולה כשאר העמים.

וגם מהו הטעם כל המרבה ביציאת מצרים הר זה משובח, אפילו כולנו חכמים ונבונים מצוה לספר ביציאת מצרים, הלא ידעו מראש כל סיפור המעשה שקרה אז אבותינו מה להם להרבות דברים ואיזה תועלת יצא מזה אמנם ידוע הוא לכל מי ששוקד על התורה וחכמה ודעת כל אשר ירבה בחכמה ודעת תרבה ענותנתו, כי לפי רוב חכמתו יראה יותר חסרונו שיחסר לו בפרט בחכמות התורה שהיא ארוכה מארץ מדה, ורחבה מני ים. כל אשר יעמיק בה יותר יראה כי היא עמוקה מאד וכבד להשיגה מהר. כי סוגיא אחת מש"ס בבלי וירושלמי לדעת על בוריה קשה מאוד ומי שנתמעט השגתו בתורה וחכמה אז ידמה לו שהוא למדן גדול ומשכיל מפואר ולפעמים ידבר בגאוה בוז על גאוני ארץ, ועל חכמי הדור ונדמה לו בעיניו שהוא איש מרומם ברוב מעלות התורה והחכמה, כל זה גרם לו חסרונו בתורה וצפון מהשכלה. וזהו טעם דמילתא שהאיש משה היה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה. כי לפי גדולתו והשגתו היה מכיר את ערכו ושפלתו לנגד הבורא, ובזה פירש הרב אשכנזי את הפסוק דבר ד' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושם אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון לא ימיש מתוך אהלו (שמות ל"ג) שמישה ידע היטב את חסרונותיו ושפלותיו שקשה לבני אנוש לדעתם ולהשיגם כל סודות התורה לא התגאה ולא עשה פעולת רב למעט את כחו בעת שדיבר ד' עמו ומישרתו יהושע ושאר נביאים עליהם עשו פעולה יתירה בעת שדבר ד' עמהם ולא יכלו לעמוד על רגליהם מפני התפעלות הגדולה שנפלו עליהם ודמו שראו את ד' אלקי ישראל.

ובכל מצוה ומצוה אנו מוצאים חלק החומרי וחלק הרוחני, ומי שמחזיק את המצוה רק מחלק החומרי לפעמים רוח המות נודף גם מהמצוה שמקיים אותה, דהיינו אם קרא קריאת שמע, ובתוך הקריאה בא איש וביקש ממנו לרחם עליו וליתן לו פרוטות אחדות לקנות לחם שלא אכל כמה ימים והוא רעב ולבו חלש בקרבו וסכנה גדולה עומד לפניו אם לא יטעם מאומה, והוא לא פסק מקריאתו, ויהשוב את האיש העומד אצלו לרע בליעל שבלבל את מחשבתו וקריאתו, ויצא מזה לפעמים סכנת נפש, ועל יראת שמים כזה יש להליץ מאמר חז"ל לא זכה נעשית לו סם המות כי כח התורה יסכים עם החיים. ומסם החיים עשה סם המות. מפני שאינו מרגיש את טעמא ורוחה של תורה. ושמעתי בימי ילדותי שהגאון המפורסם ר' יצחק אלחנן מקאָוונא הפסיק בתפלתו ודבר עם אחד למען להחיות את אנשי הצבא שילך מיד לבקש עבורם שיפטיר אותם שר הצבא שעות אחדות מעבודתם ביום השבת. והאיש המבין באמת חכמת התורה כדאי לו לפעמים לסבול יסורי הגוף בשביל להשיג המטרה הגדולה. ויבין שאין ביכלת האדם להגיע למעלתו העליונה אם לא יקבל באהבה מה שעברו עליו. ומקבל את היסורים באהבה תמיד ואינו מרגיש את מכאוביו וצרותיו. ותמיד הוא שמח בחלקו ואמר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד.

אך איש פשוט שאינו מרגיש ומבין מדת התורה, וכל מעשיו ופעולותיו וקיום מצותיו הם אצלו בבחינת מצות אנשים מלומדה, הוא מרגיש תמיד יסורים על כל פסיעה, אם לא ילכו העת כפי דעתו ומחשבתו, וסופו הוא בוגד בעמו ובדתו וילך לפי דעתו ומחשבתו מה שיטב בעיניו, וכל זאת באו לו מפני אי ידיעתו בחכמת התורה והנעם שבה מעוטף, כי השכל מוריד ויורד בפנימיות, והאדם שישם לבו לפתיחת שכלו והוא עוסק בעניני התורה יפתח שכלו מיום ליום. ולזאת אנו רואים ההבדל גדול התפעלות והרגשת שבא לאדם מכח החושים, והרגשת וההתפעלות הבאות על ידי השכל, כי הבאת על ידי החושים תבואנה פתאום בלי שום יגיעה ועמל, מיד שרואה איזה דבר נפלא היוצא מגדר הטבע ומן הדברים המורגלים יתפעל וירגיש רושם גדול בלבו. ואולם הרגשת וההתפעלות הבאות על ידי השכל, בא אחרי ההתבוננות והמחשבה. בראשית ההשקפה לא יתפעל מזה מאומה, רק אחרי ההתבוננות יתפעל שיתן לב ויעמק בשכלו, אז יעמוד על עומק הדבר ואז ישים בשכלו רושם גדול ויראה להוציא אל הפועל על עולם המעשה.

ומספורי יציאת מצרים אנו יודעים מאיזה דגל הוא שייך בעולם המעשה, וההתפעלות שיעשה בענין זה ומעמק בדבר זה הוא עדות נאמנה להגיד עליו כשרוניו ומעשיו, וכל עוד שיבוא ראיות וישדד ערוגות מטעי התלמוד, יראה יותר נפלאות הבורא ומביא לאמת הנכונה, כי הנס הזה הוא מפתח לכל הנסים הנפלאות שעשה לנו ד׳, והוא התיכון הנכון לדתנו ואמונתנו כל הימים. וכמו רוח השליט מנענע רק העלים הקלים, ואם יהיה רוח חזק ואמיץ אז ינועו גם גופם הכבדים והחזקים, והרצון שבאדם מתיחס לרוח שבעולם ופעולתו באדם ממש מעין פעולות הרוח בעולם. ובעת שירגיש האדם באיזה ענין, לא ישקיט ולא ינום עד שיגיע למחוז חפצו, כי הרוח יעורר אותו וממנו מניע, ובא מקל אל הכבד, כי כל דבר ינוח על מקומו באין מעורר, ויש בכח הרוח להניעם ולהגביהם. וכן יש בכח הנפש לעורר את האדם מתרדמתו שיתחיל לפתוח כחותיו, ובהתעוררות חזקה ינועו ממקומו כחותיו הספונים בקרבו ומוציא לחוץ ומעוררם לתנועה גדולה, ומצייר לפניו התכלית ורואים בעיניהם את העתיד הרחוק כאילו עומד לפניו. וכל המכשולים והפגעים שיפגשו על דרכיו לא יסורו את לבו מהמטרה הנכבדה שמועפת נגד עיניו ולראות לבוא אל מחוז חפצו להוציא המטרה לפעלה. ומי לא ידע כי אנשים כאלה העשירו את העולם, כי חרפו את נפשם לעבור ארחות ימים ובמדבריות שוממים במקום אשר לא דרכו כף רגל איש, ואשר סכנת מות מרחפת על פני ההולך. על כל שעל ושעל עשו שם דרכם ולא רפתה והרבו לעשות חיל.

וזה שאמר הכתוב (זכריה י״ד) לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי וגו׳. רואים אנו אנשים כאלה בימים הקדמונים וגם בזמן הזה עשו גדולות בישראל, ולא הביטו על גמול שכר, רק להגיע למטרתם. וכל איש המתבונן על הגלות והטלטל שסבל מראשית התפתחות יבין כי כל אלה הוא לתכלית נשגבה לעורר בקרבו הרוח ולהעירו מתרדמה שיוצא אל הפועל. וכמו חיים האדם פרטי בעת האסון יתגבר ויחגור שארית כוחותיו להנצל ממנו, ויתעורר בקרבו רוח אמיץ לשאת כל התלאה עד שירחם ד׳ עליו, ולא חזון רחוק הוא לראות איך שהאסון מביא לרגליו הצלחה גדולה. כן הוא בעם שלם שנדודיו ותלאותיו הפיחו רוח כביר בהם להביאם לדעת התורה והיראה האמיתית. והיראה הזאת בא לאדם על ידי ההתבוננות השכל וידע איך להוקיר פעולת הרוח שבו ולעשות חיל בעולם. ומי שגדול בו כח התורה

והיראה ירבה להשתדל להוציא כחותיו אל הפועל. וכל מה שהאדם יותר שפל יקטן כח התפעלותו וחשקו בחכמה ודעת.

וראיתי בכפר סיפור שקרה עם ספינה גדולה שנתרחקה מגלי הים לאיים רחוקים, מקום שנמצאים שם רק הפראים, ורב החובל עגן את הספינה עד שישתוק הים מזעפו, והנוסעים עלו על החוף ונשבו שני אנשים מהם, אחד היה בן המלך ומשנהו היה משרתו, ובקרב הימים היו שחורים משזיפת השמש, ועל שניהם גדלו שערם על גופם ונדמו לקופים. והמלך שמע מזאת אחרי כמה שנים, שלח אנשי צבא רב להציל את בנו, ועלתה בידו להציל גם משרתו, והמלך ראה המאוכמים האלה ולא הכיר את בנו, וכל אחד מהם אמר שהוא בן המלך. מה עשו, הפרידו זה מזה והביאו אחד מהם לספר תלאותיו שעבר עליו, ויפתח הראשון את פיו ויאמר, כמעט נגזרתי מארץ החיים, הפראים רצו לבלעני חיים, ורב סבלתי מהשמש הבוער שם, ועתה כי נצלתי אודה על כל הטוב שאוכל לשבת יחד עם אבותי. ואחרי כן הביאו לפניו המכמר השני, ויען ויאמר, אבותי! הנכם חוגגים ושומחים שמחת חרותי, אשר הוצאתי מארץ תלאובות, אמת הדבר כי גופי יצא לחירות, אך הגוף איננו עיקר האדם, הגוף הוא מוכשר לקבל טומאה או טהרה ואני נבער מדעת, כי שכחתי את ידיעתי בחכמה מה שלמדתי קודם, ורוחי חבלה מאד, ואינני דואג על פני שהשחיר מהשמש, כי יודע אני אם אעמוד בצל ותלבן פני, אך מזה אני ירא כי רוחי הושחרה ורוחי חבלה, מי יודע אם אשיב לאיתנה הראשון, אולי לא תועיל כל תקנה, ואם אשיב רוחי כמקדם, אז נחוג הגיגת החירות האמיתית. כשמוע המלך דברים אלו, הבין שהוא בנו ולו נאוה תהלה, הוא ידע את החסרונות שעשו לו הפראים ועד שיתרפה ממחלתו לא ידע השמחה בקרבו.

וזה הוא הרעיון מיציאת מצרים, כי הפראים הקודמים שחרו את פנינו ורוחנו עד שהיו פגומים מאד ורוח הטומאה היה שוררת במצרים עד למעלה, ועוד שהיו שם עבדים ובידם היו לעשות עמנו כטוב בעיניהם, ולא היה שום תקנה להנצל מהם, וד' מהר להצילם טרם שנכנסו בשערי מ"ט של טומאה. וכל המגרעות והפגעות שנמצאו אצלנו גם היום נשרשו אז בקרב ישראל, וקשה להפרידם וכל המרבה לספר ביציאת מצרים שידע כי רוחו ונשמתו יצאו לחירות, הרי זה משובח, כי לולא הנס שריהם ד' עליהם ומיהר להצילם משם, אז אנו ובנינו משועבדים היינו לפרעה והיו לנו התכונה והתשוקה כדעת הפראים במצרים, וקשה היה הדבר להפרד מהם מעולם. ועתה על ידי קבלת התורה הגיע למדרגה העליונה יותר ממלאכי השרת, וכל מי שגדל בחכמת התורה ידע יותר הנס שקרה לפניו שיוכל להגיע למדרגה זו, והוא מחויב לספר בנס של יציאת מצרים יותר על הצלת הנפש, אם לא הצילם ד', אז היה אבדו תקותנו לעולם, כי נשארנו פראים וחטאים ונדמנו כמוהם בתכונתם ובמעלליהם.

ובזה יש ליישב כפול הלשון מבעל האגדה, בכל דור ודור חייב אדם לראות כאילו יצא ממצרים, שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר וכו', לא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו גאל עמהם, שנאמר ואותנו הוציא משם וכו'. וכפי ראות עינינו הוא כפל הלשון דכבר אמר בכל דור ודור חיים אדם לראות, ואם כן מה צריך לאמר לא את אבותינו אלא אף אותנו, דהא זהו הפשט מה שאמר מקודם בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו יצא ממצרים.

ולפי דברנו שטעם החפזון שהיה במצרים משום דאם היו משהים שם היו משקיעין בחמשים שערי טומאה ולא היו יוצאים משם לעולם, גם כשנשלם הזמן, שלא היה ניכר אם מזרע היהודים הם, והוא גאולת הגוף נקרא, וגם מביא הפסוק האחרון על גאולת הנפש, שהיה בקרבם עוד שורש מיחוס אבותיהם שידעו שהם מזרע קודש. ורשע שאומר מה העבודה הזאת לכם אכתי עבדים אנו בגלות המר, אף אתה אמר לו אילו היה שם לא היה נגאל שעיקר יציאת מצרים הוא הכונה לקבלת התורה, וזה זכינו אז. וגם עתה מים רבים לא יוכל לכבות את האהבה, שאנו משעבדים לשם בלב ונפש, והתורה חביבה עלינו מאד שאנו מוסרים נפשנו עליה, ובכל תפוצות ישראל מחזיקים את הישיבות ותלמוד תורות ומקבלים את המשולחים בספר פנים יפות, רק שנבער את לבנו מחמץ וקנאה שנאה אחד על חבירו ויראו ליתן כבוד לגדולינו בתורה ולשמוע לקולם נזכה במהרה לביאת גואל צדק, אמן.

דרוש על שבת הגדול.

מנהג בכל תפוצות ישראל שהרב דמתא ידרוש לפני העם בשבת הגדול ומלמד ומבאר את דיני ביעור חמץ לעשות קודם הפסח ולשמור אותם כל ימי החג, שאיסור חמץ הוא בכרת ובמשהו, ועוד שהוא מהדברים הקשים לשמור איתם שמורגלים בהם כל השנה, ומיד אחר הפסח מותרים הם לאכול, רק במשך שבעה ימי החג אז אסור וחמור האיסור במשהו, וגם עוברים עליהם בשני לאווים, בבל יראה ובבל ימצא, לכן צריכה שמירה יתירה לדעת כל דיני הפסח לפרוש מאיסורם שלא יכשלו בהם. ויספר להם את הנסים שהיתה בימי קדם בצאתם מארץ מצרים, ולא את אבותינו בלבד גאל ד׳ אלא אף אותנו שלא נהיה משועבדים למצרים לעולם, וכל אחד מישראל מחויב להודות ולשבח ולפאר ולרומם וכו׳ למי שעשה לאבותינו ולנו את הנסים שהוציאנו מעבדות לחרות, מיגון לשמחה, ומחויבים אנו לומר זאת בכל שנה ושנה, כי כל הספורים מה שספרה לנו התורה בנס של יציאת מצרים ובקריעת ים סוף וכו׳, לא היתה כוונת התורה להודיענו מה שהיו במוקדם ועל אותו הזמן לבד, כי אם להורות אותנו כי גאולת מצרים היתה התחלתה לגאולה, והסוף תהיה כאשר נזכה להושע בימים אלה.

והנה ההולך בארץ רחוקה דרך מדבריות במקומות המסוכנים, צריכים להכין מקודם על דרכו כל מיני מאכל ומשתה בכל מה שיוכל, כי לא ידע מה יולד יום, אולי יבוא למקום אשר לא יוכל להשיג פת לחם ומעט מים וישראל בעת צאתם מארץ מצרים בחפזון, ולא היה עת להכינם לנסיעה גדולה, ולא חשבו מאין יקחו להם פרנסה, וברעב יגועו, או בחרב יפלו, רק סמכו על השם שנתן להם מקל נודדים אשר חרות עליו ״אהיה אשר אהיה״, עמו אנכי בצרה, ובכל עת גלותם נטלו עמו, גלו לבבל וכו׳ שכנה עמהם, והגנה גלויה נתן להם את עמוד הענן להורותם הדרך, וקריעת ים סוף ראו את תשועת ד׳ בעת צר ומצוק שלא היה להם דרך איך להצילם, מצד אחד היו שונאיהם, ומצד השני את הים, ועשה להם דרך בתוך הים והלכו ביבשה למעלה מדרך הטבע. וצוה לנוע במדבר ארבעים שנה וזן ומפרנסם במן מהשמים, והמן היה לחם רוחני כמאמר חז״ל (יומא ע״ה ע״ב) לחם שמלאכי

השרת אוכלים אותו לרמז אותנו להיות שמחים ולא עצבים תמיד כי פרנסתנו מוכנת מהשמים, ואל יבטח האדם על חריצותיו ועל עשרו, כי מה שהותירו מהמן על פני השדה וחם השמש ונמס. כי כל האומות יש להם מקורם לפרנסתם, לזה יש נחלת שדות וכרמים, ולזה משרה כבודה, ועיני ישראל תמיד תלוי אל השמים וישאל מאין יבוא לחמי? ומכל זאת לא סר צלו מאתנו לעולם, והמן הוא משמרת לדורות.

ואנו צריכים להודות לד׳ תמיד שהוא מארבעה דברים שצריכים להודות: א) יורדי הים. ב) הולכי מדבריות. ג) מי שהוא חולה ונתרפא. ד) מי שהיה חבוש בבית האסורים, ועל אחד מהם מחויב האדם ליתן שבח לד׳. ואנו שקרו לנו את הארבעה דברים כסדרן בודאי החיוב לאמר שבח והודאה לאל עליון. והחדש ניסן נותן לנו עוז ותעצומות, שלא נאבד מלבנו בטחון על הגאולה העתידה שתהיה בקרוב, כי החדש הזה נקרא בתורה חדש האביב, ובו תתחדש הטבע והשמש יוצא בהיר על העולם ומביא מרפא בכנפיה, ותמוס הקרח שמקיף את פני הארץ, ותיבש את מי השלג ונותן כח וחיים בזרעים שנחו בבטן הארץ כל ימי הסתיו, והארץ תוציא צמחה ולובשת את עצמה בלבוש ירק, וגנה זרועה תצמיח בשושנים שהם לתענוג האדם, וגם עוף השמים מגלה את שמחתה בקול נעים ובשירות המשמח אותנו. וכשם שהחדש האביב מקימה את הארץ ממשנתה, מישנת כל ימי החרף, והחדש הזה נאמרו לאבותינו ולנו התנערו מעפר קומו לבשו בגדי תפארתך, והסירו מעליכם מוסרי צוארך ותתפתחו את השלשלת של ברזל שהקיפו אותנו זה כמה מאות שנה והוציאנו ברחמיו ד׳ מעבדות לחירות והפח נשבר ואנחנו נמלטנו, אם לא תהיה בדרך הטבע, ולא תהיה עוז בידינו לעשות חיל ולפדות עצמנו במעשינו הטובים ובכח ידינו, אז לא תפול לבנו ולהתיאש מלפדות נפשנו, כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז׳) כי רחום וחנון אתה ד׳.

מכל זאת שאלה גדולה היא בקרבנו, עם ישראל חוגג תמיד את חג הפסח לזכרון גאולת אבותנו וברגשי קדש מתקדש ומתענג ברוב פאר והדר בכל מיני הדורים, ולא יחוש על טרחתו וממונו לפזר כסף הרבה לשמור כהלכות הפסח על צד הכשרות והחג הזה הוא יום הולדתו כי בו נהיה לעם לפני אלפי שנה, והחג הזה נכתב בתולדות ישראל בדם ואיש יותר מכל החגים, כי מהעת הראשון שעם ישראל היה לעם בפני עצמו קנאו בו עמים רבים, והביטו על יום הולדו כאילו הוא מביא רוח משחית בעולם, ושונאי ישראל שפכו וישפכו כל חמתם על ישראל בחג הזה, ואין קץ לנכליהם הרעים שבדו מלבם למען הסית עליו את ההמון לעשות בו שמות ולשפוך את דמו כמים.

ומזמן ההוא זה קרוב לארבע אלפי שנה אשר תלאות אין מספר עברו על נפש ישראל. פה קול שאגות אריות ופה נהמת הכפירים וגעות הנמרים ״האנטיסמיטות״, ובכל דור ודור תשמענה אזנינו לקול המיתם ולשון אפעה ולחישת שרף זורקים בו, רק זעיר שם זעיר שם ינוחו בשלום והשקט, והיא מדינתנו החפשה בארץ החדש שכל זכות הארץ נתנה לנו בשוה כמעט ככל הגוים. ומה נשמע מאחינו בארץ הדמים מדינת רוסיא, ומה נורא ואיום התלאות והלחיצות אשר תמצאנה בכל מקום אחינו הנודדים שם ואין קץ לצרותיהם, ויתמרמרו ויתלוננו רע על מצבם שאין להם מנוחה. ואחרי כל הצרות והרעות המתרגשות עלינו, לא שכחנו את שם אלהינו ותמיד נשמע מאחינו המתמרמרים על מצב הרוחניות של

עמנו בפרט בארצנו שהיא עולה על כולם, שלא נוכל לחנך את בנינו על דרך התורה והיראה, ומקבלים הכל באהבה ומתנחמים מצרותינו בהביטם על "המפה" מתורתנו הקדושה וספוריה אשר קרה לאבותינו בימי קדם, וכל מה שאירע לאבותינו סימן ונחמה לבניהם אחריו שבסוף תביא אותנו למחוז חפצנו ולא נופל דבר מכל אשר תאוה נפשנו.

והספורים האלה הרגיעו את רוחנו ואמיץ את לבבנו ונותן כח וחיל לסבול ולשאת את כל אשר יעבור עלינו, ולא נתעה ונאבוד את דרכנו, וכח של הכפיה וההרכנה שלמד בו עם ישראל להרכין תמיד את ראשו ולכוף קומתו ושדרתו, בכח הזה יתקיים לעד, ויתגבר על כל מעניו, ולא הצליחו מאומה המעננים והגוזרים גזרות רעות על ישראל, כי כבר סבלו כל מיני אכזריות וענוים הקשים שבעולם, ולא העבירו מאמונתו, וקיומו על העולם הוא למעלה מגבולי הטבע וגאולתנו תהיה במהרה למעלה מדרך הטבע והשכל.

וד' מציאה גדולה מצא את עם ישראל, כי עבדי מצרים היה בעבודת פרך בחומר ובלבנים, וכמעט עזב ושכח את גאותו ויחוסו מאיזה גזע יצא, ומיד שיצא מארץ הטמאה, התנער מעפר ולבש בגדי תפארתו אשר נחל מאבותיו, וקבל את התורה באהבה רבה אשר לא יוכל שום איש לעלות על הרעיון שיהיה כן שבימים אחדים יעלה במדרגה העליונה יותר ממלאכי השרת, ותמיד עומד בתקפו באמונתו ובצדקתו נגד כל הרוחות המנשבות בעולם ומוסר נפשו בעד קדושת השם. ואם כן מדוע יסבלו ויתעננו זה קרוב לאלפי שנה בגלות המר והנורא ואין קץ לצרתנו? ומה נשתנה הגלות הזה יותר מכל הגליות? במצרים סבלנו רד"ו ובגלות בבל שבעים שנה, ובגלות הנוכחי אין קץ לצרתנו, והיא ארוכה מכל הלילות שעברו עלינו.

וזאת השאלה שואלים הפונים מעט מהתורה, מה העבודה הזאת לכם? מה אתם יושבים ועורכים את הסדר ומאריכים באגדה, הלא תדעו שאנו בגלות המר ובכל יום ויום שומעים מחרפים ומגדפים אותנו על בלי דבר, ומה לכם לשמוח בשמחת שיצאתם מארץ מצרים, כי עוד עבדים אנו בגלות המר ושמחת הגוף אין אתנו בכל מקום פזורנו בארצות אחרות.

ורבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אילו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואילו הן: פסח, מצה ומרור וכו'. והתועלת מקרבן פסח לא ידעתי הלא מדברי המדרש (שיר השירים י"ט) משמע כשהיה השם אמר למשה לך ומוהל אותם, הרבה מהם לא היו מקבלים עליהם למול, אמר הקב"ה שיעשו את הפסח, וכיון שעשה משה את הפסח ונשבו ריחות שבגן עדן הלכו ונדבקו באותו פסח, אז נכנסו כל ישראל אצל משה ובקשו ממנו להאכילם מפסחו, שאנו עיפים מן הריח, ואז אמר להם אם אין אתם נמולים אין אתה אוכלים, זאת חוקת הפסח, כל ערל לא יאכל בו, אז נתנו אזניהם לדברי משה ועשו כאשר צוה אותם. הלא עשו הפסח בעל כרחם. ועוד מה דוקא שלשה דברים אלו? וגם מהו השכל לומר בעל פה, טוב יותר עשית הדבר מאמרית דברים בעלמא, כי לא המדרש עיקר אלא המעשה, וגם מהפך הסדר, מרור שהיה בראשונה, סידרן לומר באחרונה, ופסח שהיה באחרונה סדרן לומר בראשונה

דהנה ידוע לכל מצות שהוחזקה רבים והגוף נהנה בהם כמו אכילה ושתיה, אז הכל מהדרים לקיים אותם כהלכתו. כמו שעינינו רואות שיקומו ביום החמישי אנשים רבים קודם אור השחר ומשכימים ללכת אל השוק לקנות דברים

טובים ויפים על השבת, ולא יביטו על המחיר רק ישמחו שימצאו להשיגם כאות נפשם. ועל המצות שאין הגוף נהנה כמו תמיכת ישיבות שיצאו מהם מופלגי תורה, או בקור חולים וההחזקת יתומים וכדומה, אז אם יתנו תהלתו ברבים ועושים "מי שבירך" בקול רם ונשא ומפרסמים במכתבי העתים נמצאו עוזרים ומסייעים לאותו הדברים מתי מספר. או מצוה שבת שהיא שקולה כנגד כל התורה, כי מי ששומר שבת ניכר שהוא איש מאמין בד' ובטוח אני על איש כזה שלא יעשה עולה ומשא ומתן שלו מתנהג במישרים, ומתהלך שלשה פעמים ביום להתפלל בציבור וקובע עתים לתורה.

וראיתי בכמה עיירות בארצנו נתיסדה חברה שומרי שבת, ואשרי להם שמחזיקים בעיקר הדת שלא יפול היסוד, ובכל שבת יבואו הרבה וילמדו ביחד בחבורה. וכמה פעמים נסיתי להתחיל לעשות אגודה תומכי שבת והשטן הפריע את רעיוני מלהוציא אל הפועל. אך מכל זאת אקוה לד' לנסות עוד הפעם, וידעתי כי הוא מהדבר הקשה, רק בטחוני שאנשי חיל הלומדים יעזרני בזה, כי היא מצוה ראשונה מיד שנברא העולם הזהירו האדם על השבת.

ובזה מתרץ הרב הגאון ר' יעקב את קושית התוספות (שבת פ"ח ע"א) ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם. והקשו התוס' הלא כבר הקדימו נעשה ונשמע, ומדייק בלשונו שאמרו נעשה ונשמע בלשון רבים, משמע דלא קבלו רק אם יהיו כולם עושים, ואז יעשו . ובאמת אמר המדרש על הפסוק יישקני מנשיקות פיהו, דהדבור היה מחזיר על כל אחד ואחד מישראל שיקבל עליו מבלי תלוי ומקושר לחבירו, לזאת כפה עליהם הר כגיגית.

ולכל הפחות בארץ החפשה צריכים לעשות הכל בחבורה. הועד הכשרות בעירנו תקנו דברים טובים בעניני הכשרות, ועוד ידיהם נטויה לתקן את בתי המטבח שילכו הרבנים שם לבקר בכל יום. והחינוך בעירנו מאד מאד רפפה כי לא נמצא ישיבה נבונה שיצאו משם בני תורה, וההסרון מרפיון ידי אנשי הלומדים שלא יתנו את ליבם על זה. והישיבה הקטנה שנתיסדה זה שנים עשר שנים ולמדו בהם בערך שמנים נערים גמרא, ושאר הילדים למדו תורה נביאים וכו', עומד בנין הישיבה למכור מפני חמת המציק, ואין איש שם על לב עון בטול ילדי ישראל מלמוד התורה, והרבה פעמים דברתי בבתי כנסיות ולא שמעו לקולי, ועתה אתן להם התראה אחרונה, פקחו עיניכם לראות ולהתבונן את התועלת היוצא מזאת היישיבה, ועירנו תוכל לשאת את ההוצאות בנקלה, רק שחסר אנשי אמת לסייעה ולסעדה, כי בדבר זה צריך לכל הפחות עשרה אנשי ישורון יתנו ידיהם ולבבם להתעסקם, ואז הכל יהיה על מכונו, וזכות התורה תושע יהודה וישראל.

וגם במצרים קודם הגאולה שלח ד' את משה להזהירם שימולו וימסרו נפשם על קרבן הפסח ולא הטו אזן קשבת לדבריו, והלך ועשה עם זקני העדה את הפסח, וכשראו שחכמי ישראל עשו זאת היטיבו בעיניהם, ורצו לעשות בחברותא, אז שמעו לדברי משה כאשר צוה ד'.

נראה מזאת כי גדולי הדור יוכלו ליתן השפעה גדולה על העם במעשיהם שיגידו את הסרים למשמעתם שהם יהיו המתחילים לעשות חיל בכל עניני הדת והתורה, אז יצא הכל אל הפועל, ולא בכעס וברגז ידבר אליהם כי אוהב שלום ורודף שלום הוא מקרב כל אדם בחביבות ולא יוצא מחלוקת ביניהם, רק שלום

ושלוה, אז תבואו למנוחתם. והצרות שסבלו במצרים למד אותם להכניעם את ראשם לפני הגדול שבהם והוא יהיה מנהיגם, התחלו להשתעבד לחכמי האומות ודימו כי זאת תבוא להם הרוחה שיהיו דומים להם במעשיהם וישיגו השכלתם וחכמתם ויתבוללו בתוך הגוים ועזבו את תורת אביהם שלמד עמהם בארץ גושן וישכחו את טובת יוסף מה שעשה מקדם, איך שהלך עם כל אחד במישרים. ובאשר ראו האומות את תבונת ישראל שבדעתם לעלות למעלה, אז התחכמו והשכילו איך להורידם, כי ראו שעזבו את מקור מים חיים ואחזו מדות וחכמות העמים ועבדו אותם בעבודת פרך למען לכבות כל זיק השכלה שבקרבם ולעשותם אנשי גסים ושפלים, ואז חשבו שיוכלו להסירם מדרכי ד' לגמרי.

והיינו דאמר ר' אליעזר מאי דכתיב כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות י"ח) בקדרה שבשלו בה נתבשלו מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדירא הוא דכתיב ויזד יעקב נזיד, והוציא מפשט שהוא לשון מחשבה ופרשוהו שהוא לשון דקדרה. וראיתי בהגאון דברי ירמיה שפירש שר' אליעזר הקשה לו הלא עשו הרבה לישראל מאי לשון זדו שהוא במחשבה לבד. ותירץ בקדרה שבשלו, כי המצריים בשלו להם קדרה עם כל נתח טוב ובקשו שיאכלו ביחד וישתו ביחד ויהיו להם לעם אחד, וכאשר לא רצו לשמוע בקולם עשו להם כל העניום הקשים. והנשים הבינו את זאת, מסרו נפשם והלכו ועבדו למען להחיות את נפש כל משפחתם, והביאו גם לבעליהם בשדה מה לאכול וחנכו את בניהם בעוד ילדותם בטרם שנלקחו אותם אל העבדות המלכות בתורה שקבלו מאבותיהם ולא נשתקעו בטומאות מצרים. ובזכות נשים צדקניות שקימו את האומה הישראלית ולמדו את בניהם שלא להשתקע בארץ הטמאה וחבבו את ארץ אבותינו, אז הועילו אחרי כן תורה משה שלמד עמהם בכל שבת שיבטחו בה' שהוא יושיעם ויצילם מעבדות לחירות עולם, ולא יראו מפני כל, ויהיו מוכנים בכל עת לצאת משם. וזאת מועיל ג"כ כי במשך שבעה שבועות קבלו את התורה וצעקו נעשה ונשמע, והצרות שסבלו זמן רב מפני עזיבת התורה הקדושה שהיא נותנת חיים ועז לעמנו.

ועיקר הקרבן פסח היה לראות ולהתבונן איך שיהיו שלום בינינו ולמשוך השלום זמן רב לעשות הכל בחברותא, כי איש אחד קשה להעמיד דבר אחד על מכונו אם לא באסיפת העם, ואז כל דבר קשה בנקל לעשות ברבים, כי כל איש יעשה במה שבכוחו ותכונתו, אז יוצא הפעולה בשלמות, רק שיהיה להם מנהיג טוב ולשמוע בקולו. ובחיזוק התורה קוינו להגאל מגלות הנוכחי. ומשה רבנו לא רצה לילך בשליחות המקום עד שהבטיח השם בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג') ומשה יהיה למנהיג את העם והוא ילמוד עמם את תורת ד', כמו שכתב המדרש רבה (שמות ג') ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, אמר ר' אלעזר לכה ודאית הה"א שבסוף התיבה לומר אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם, וכאשר בחר במנהגם במשה ואהרן, אז ראה לגואלם.

ובדורנו נתרבה הצרות מפני שפל מצב תורתנו כי תמיד ריב ומצה נשמע בגבולנו, ונחלתנו הוא התורה נהפכה לזרים שמפזרים הון רב על חכמות חוץ ומחשבתם מה יהיה אחרית של בנו ותכליתו, ואין איש שם על לבו לראות להרים קרן התורה גם בעיירות הגליות, ובנינו הרואים את שפלת לומדי התורה ימאסו בלמודי קודש וימשיכו אחרי השכלות החיצוניות ועזבו את התורה, וגרם זאת לצנן ולעקור מקרבם זיק אהבה לארצנו ולכל עדתנו, הביטו אל צור הצבתם,

כי גם בארץ לא להם בארץ הטמאה למד יעקב אבינו עם כל יוצאי חלציו והשרישם בלבם אהבת ד' ותורתו. ולולא זאת מי יודע אם זכינו בזכותינו לצאת מארץ מצרים גם אחרי הצרות שסבלנו. רק הלימוד שהשרישו אבותינו גרם לנו שהצרות להיות מעורר אותנו לשוב לימי קדם ולחשק אדמתנו, ולא שעו לדברי העמים, שהבטיחו כל טוב רק לשבת בארצם. לכן נזכיר את המרור לבסוף, לומר, זאת המרור העירו את רוחנו ומגמתנו לשוב לתורתנו. והיום שאין לנו קרבן פסח מחויב כל אחד לומר את הטעמים והשכל מכל דבר ולעשות הכל בפרהסיא, וזאת תהיה תועלת לפדות נפשנו וטוב לעשות ברבים, אז יוכל להוציא הדבר אל הפועל במהרה בשלמות, וזכינו לראות במנהיג האמיתי של גואל צדק ונשוב לאדמתנו, אמן.

הספד על אבי הרב ר' אליעזר בן יהודה זצ"ל

שמחה לתוגה נהפכה

בימי חג הסוכות שאז זמן שמחתנו ולפתע פתאום נהפכה עלי לתוגה והיא כי בא אלי דולק רב הנקרא טעלעגראמע כי לוקח ממני עטרת ראשי הרב ר' אליעזר בן יהודה ששמש במשך ארבעים שנה במשרת הקודש בתור ש"ץ ושו"ב בעיר רומישישאק פלך קאוונא, וכל משך העת הזאת לא מש מתוך האהל של תורה כי בכל יום ויום אחר חצות לילה קדם וייקץ מתוך שנתו ויעסוק בתורה כל הלילה עד אור הבוקר. וכמו השחר עלה, עזב את ביתו והלך ברגש אל בית המדרש לישפוך נפשו ורוחו בתפלה בתחנונים. והוא עמד מעוטף בטליתו ומעוטר בתפילין עד קרוב לחצי היום ומשך העת ההיא התפלל בנחת מלה במלה, ויחל פני אלקים עם הצבור. ואחרי תפלתו למד עם החבורה את שיעורו ש"ס ומשניות כי חשק תמיד ללמוד ברבים. וברוב עם הדרת מלך ומגמתו ללמוד עם זקני מופלגי תורה. ובעת ישיבתו בבית המדרש ולמודו, רחף על פניו ששון ושמחה, והשמחה היתה כמוצא שלל רב. מתוך עונג ונחת שמצא בתפלתו ובתורתו שלמד תמיד בעיון רב, והשגיח על בניו שיתפללו היטב ולא ידברו בתוך התפלה, וישמעו חזרת הש"ץ ויענו אמן על כל ברכה וברכה. ומיד אחר התפלה ראה שילכו בניו לבית הספר ללמוד. ושלם שכר טוב למורה אמון מובהק וירא אלקים. וכל דבריו היו בנעימים, בקול דממה דקה, ולא בדרך שררה. הוא למד תורה לשמה ולא היתה תורתו אומנתו. כי עסק גם במסחר עם שותפים. והצליח בכל דרכיו. ורבים בקשו ממנו לעשות שותפות עמהם. כי השכיל והצליח תמיד ועסק באמונה. מוצא שפתיו היה קודש ולא שינה בדבריו. ובעיר רומישישאק היה נחשב לעשיר. שתמיד עשה גמילות חסד ללוות לאחרים בעת דחקם. שלא על מנת לקבל פרס, והחזיק ידים רפות שלא יפלו ויעמדו במסחרם, והלוה את עניי העיר לעשות מסחר שלא יצטרכו לידי מתנת בשר ודם. והלוה כסף על נדוניא להשיא בנות ישראל בעתן ובזמנן. וכל עוברי דרך אם היו מאנשי צורה וישרים לקט וקבץ עבורם ותומכם בדרך כבוד. ולא היה עיף ויגע לילך ולבקש בעד עניים כי אמר תמיד סימן לעבודה שאין לה ברכה היא העיפות ועצלות. ומי שעובד באמת ונאמן בעבודתו יעשה בשמחה רבה את המצוה ולא יראה בו עיפות. ותמיד יראה בו ברכה בעמלו.

ופתחתי עליו המאמר מדרש רבה פ' אמור כד דמך ר' אליעזר ב"ר שמעון היה דורו קורא עליו מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן מקוטרת מור ולבונה מכל אבקת רוכל (שיר השירים ג') מהו מקול אבקת רוכל, דהוו קרי ותני, ופיטן, שהוא היה יתום נעזב מאביו כבן חמש שנה, ונתגדל ונתחנך אצל דורו בעיר "ניישטאט פלך סובאלק" והי' גדולו וחנוכו בדרך הטוב והשרישו בקרבו תורה ויראת שמים. ומכל זאת צרות רבות סבבוהו שהרגיש בלב שהוא יתום, וכמו אנשי מדבר שנסעו תמיד במסעיהם, ולא ידעו אנה פניהם מועדות ואנה הם הולכים. כן התנודד מישיבה לישיבה, והיה מקוטר מור ולבונה מכל אבקת רוכל, שהיה מוכתר בתורה ובמדות טובות, ולא התרעם מעולם על מזלו ומצבו, ועל כל אדם היה מלמד זכות ומקבל אותם באהבה רבה, ולא נשא שנאה על חבירו. ופייטן שהיה בעל תפלה נעים ומלומד בזמירות ובנגינה. וגם היום מזכירים אותו לטוב כל מכיריו ויודעיו. ודרשן במעשיו היה. כי ממנו למדו הרבה ודבקו במעשיו כי עבד את ה' בכל כחותיו. וקבע שעוריו בזמן אחד בכל יום, ושמר את עתו שלא יחסר לו יום יום ולמודו בלי הפיגות.

גם בעת שסבל יסורים רבים ממחלות שלא היה יכול בנקל להשיב רוחו, ונשמת רוחו שאף בכבדות וביסורים רבים בעת זקנתו. מכל זאת לא פסק פומיה מגירסא וקיים על עצמו "אדם כי ימות באהל", באהלה של תורה ודורו שראה והתבונן על מעשיו, וחשקו בתורה וקבעו עתים לתורה למדו בשקידה רבה. ודרשן במעשיו היה, כמו שהנביא ירמיהו מקונן (איכה ה') זקנים משער שבתו, בחורים מנגינתם, כי בעת שהזקנים העוסקים בתורה וגם במסחר ידם נטויה, והם קובעים זמן ביום ובלילה בתורה ולומדים בניהם תורת השם, ומי ידבר שלומדים מתוך החבורה, אז החדשים צעירי הצאן ילמדו מהם, וקן התורה והיראה מתגבר בכל יום ואומרים אשרי הדור וכו', שלא יבשו ילדותנו את זקנותינו, ואם זקנים משער שבתו, שלא באו ללמד ביחד ש"ס בהרחבה, ובאו רק להתפלל, ומיד אחר תפילתם מהרו לצאת לעסקם ואינם קובעים זמן ללמוד מה שביכלתם, אז הריסה בחומת הדת עשו זקנים כאלה. ומעוותים את הדור החדש במעוות שלא יוכלו עוד לתקנם. גם הרבנים הלומדים והעוסקים בתורה תמיד לא יוכלו לתקן את ההריסות מה שעוותו הזקנים הפשוטים והקלים. כי הרבנים מוכרחים ומחויבים בלימוד התורה שתורתם אומנתם ולא כל אחד זוכה שתהא עטרת הרבנות הולמתו כי מאלף לומדי התורה היושבים בישיבה יוצא אחד מהם הראוי להוראה.

ובימים אלה שהתורה רפפה מאד בעיני העם גם לפני הרב היושב על כסא הרבנות איננו מעלה שיושב ולומד. כי הדור ירננו עליו ויאמרו מסתמא חסורי מחסרא, והכי קתני. מפני חסרון כסף הוא יושב ולומד, וחסרון גדול להיות מיושבי בית המדרש כי מי שרחוק מתורה ומיראה ויש לו עוזז רבה ועצמה לדבר על הכל, ולבטל את גדולי ישראל, למעלה יחשבו לו זאת, שהוא נחשב מדור החדש ומתהלך באהבים ובחביבות עם דור החדש, ומתגאה ומתנשא שהוא מהרבנים הגדולים שיוכל להתיר אסורים בק"ן טעמים. לא חלילה מטעמי תורה רק בטעמי הפקרות, ולועג על דברי חכמינו ז"ל הק' והמחזיקים בה, שמשכורתו ינתן לו בהרחבה, ומתנהג בגאוה, שהרבה יטו אזן קשבת לדבריו. אז שבתו הבחורים מנגינתם מלישב בהתמדה ולעיין בעיון רב על דברי ראשונים ואחרונים, וטוב ללכת בדרכיהם החדשים שדרכו בו הרבנים המתחדשים, משכילי

זמננו, ולהשליך אחרי גוום את עול הקשה מדעת חכמי ישראל השוררים מאז ועד עתה. ולא הרשו שום איש לבוא בקהלם לדבר דבר, רק יטיפו לפי דעתם ומתרים לפרוץ פרץ לישב איש ואשה יחדו בעת התפלה בקהלתם, ויקילו בהרבה דברים שהוא מעיקרי הדת, כמו נדה, שבת וכהנה, מפני אי ידעתם בלימוד התורה כלל. וילכו אחרי התורה שקבלו מרבותיהם בבתי הספר שלהם, ומהרסים את למוד התורה לגמרי, רק עיקר תורתם לומר ספיטשעס. ולנגן בזמירות ובנגינות כדרכי הגוים. ולא אדבר על רבנים הנאורים מעירנו שהם ילכו שלובי יד עם רבנים הישנים, ונוטלים חלק בראש בוועד הכשרות ומחזיקים את דבריהם וישמרו מה שהזקנים הרבנים יאמרו להם. ומי אשם בכל דבר התנגדות והפקרות שראינו לפעמים בעיר, רק זקני ישראל, שהם פסקו ושבתו מלילך אל בתי התפילות הישנות ומישרים ומקיימים את מנהג החדשים המצמחים ומתחדשים בכל יום ויום ולא ישגיחו על בניהם ובנותיהם שיתנהגו בדרך הישנה שראו בבית אבותיהם. ומי ידבר על ישיבות ותלמוד תורות לא ישימו את לבם שילמדו, נערי עניי עמנו שמהם תצא תורה. והם מהרסי הדת אשר עינים לא יביטו לראות ולהתבונן על ימים הבאים והמכשלה הזאת תחת ידם והקלקול הזה קשה לתקן מהר ואשמת העם עליהם שלא ראו שצעירי הדור ילכו אחרי עצת הזקנים ויתנהגו הכל על פי רוחם בעניני הדת ובעניני התורה והאמונה ואשרי הדור שהקטנים ישמעו לזקנים כי תמיד הזקנים עיני העדה נקראו בונים שבעם והם מחזיקי הדת והאמונה והם הצילו אותו תמיד מכל צרותיו. וד׳ לא עשה דבר אם לא החזיקו אותם הזקנים שהם מאשרי העם. ועליהם יביטו שאר העם ואם יעלימו עיניהם מלהביט על דבר טוב אשמת העם עליהם יפילו. ולא צעירי העם יתנהגו את זקני העדה על פי רוחם כי בנין נערים סתירה (מגילה ל״א ב׳) כי בלימוד הזמן ובחכמת העולם צעירי הדור מלומדים יותר מזקני הדור ובענין טבעיות העולם צריכים להטות אזן לדבריהם אך בלימוד הדת שם מזהירים לשמוע לקול דברי חכמינו וזקנינו, ומי שרפה בדבר זה ויש לאל ידו לעשות חיל והוא מתירא מלהגיד דבריו ברבים ולהחזיק את אנשי אמונה, אז אשמת החטא תלוי עליו והוא נקרא חטאת העם וד׳ היודע אם יכופר עונו לעולם ודבר ידוע לנו שהכח והעוז לעשות חיל בעניני הדת והאמונה הוא ביד זקני העדה ובימים אלה יקר ערך המקרה מערך העצם. כי הכל יודעים הזהב והכסף המה ערך העצם שיוכל האדם להשיג בעבורם דברים גדולים ועצומים בגשמיות וגם ברוחניות, כי דבר תורה מעות קונה. ולפעמים ערך המקרה טוב מהם אם איש ההולך במדבר יתם הלחם מכליו ואם לא ישיג לקנות מעט לחם לסעוד את לבו ימות ברעב אז אף אם יש לו כסף וזהב הרבה אין בהם תועלת כל אשר לו יתן בעד נפשו, כן בזמננו יקר האנשים העוסקים במסחר ידם והם יקבעו עתים ללמוד לשמור ולעשות ולקיים את כל צרכי העיר בכשרות ובטהרת המשפחה שיהיו מקואות טובות לפי הדור נקיים ויפים ומי ידבר על הישיבות שהם חיינו ואורך ימינו, ובהם צריכים להגות ולעסוק יומם ולילה. שעניי העיר אין ביכולתם לשכור מלמד טוב ולפזר הון רב בעד בניהם וילדי עניים מבקשים וחפצים ללמוד, ומעשים בכל יום שיבואו ילדים ויבקשו ללמוד בהישיבה שלנו. ואם היה לאל ידינו לראות מלמדים טובים הראוים לכל אחד מהם אזי ישבו כמה שעות ביום ולמדו בהתמדה. כי נפשם חשק בתורה. אך דא עקא, שאין מי שיחזיקם בזה ובדבר הראוים לתת להם. השליכו את עול הלימוד על אנשים פרטים שקשה עליהם לתקן שיהיו הכל טוב. וזקני העיר

יעלימו עיניהם מזה ועתידים ליתן את הדין על ביטול ילדי ישראל מתורת ה', ומרפים ידי אחרים מלעשות באומרם שאין המקום והמדינה גורם לזה. ומה יעשה אותן האנשים שלא ידעו ערך יקר תורת ה', אם הזקנים שידעו שבקושי' ובעבודה ובעמל רב יכולים להשיג דעת התורה. וגם דבריהם נשמעים ויכולים לעשות חיזוק רב בתוך ההמון ולעוררם ולסעדם ולהחזיק את עמוד התורה והדעת בידי דור הצעיר ולנחותם על מבועי מים חיים ולרומם קרן החינוך ולהשגיח על בנינו ובנותינו בימי ילדותם להשריש בלבותם אהבת תורה ויראת שמים, ובודאי יוכל לעשות חיל להעמיד הכל על בסיס נאמן וישר שיהא לתפארת ישראל, והם מתרשלים ולא יעשו דבר. וזקנים כאלה בידם לעשות חיל יותר מרבנים הישנים "האורטאָק־סים", אשר חייהם תלוים מנגד ובנם הם עומדים במדינה זו.

מי יתן אוזן קשבת לדבריהם? ומי יביט עליהם בעין יפה? וגם ביוצאי מצרים שראו נסים ונפלאות צירוף הקב"ה עם משה ואהרן את זקני ישראל להוציא הכל לפעולת העם. ואבי ז"ל כשראה בניו יושבים ולומדים נתמלא שמחה וצהלה וקרן עור פניו מרוב השמחה והחדוה ותענוג רוחני נשב בקרבו ואמר זה חלקי מכל עמלי שזכה לראות בניו ובני בניו עוסקים בתורה וביראה כמו שדרשו חז"ל (ביומא ע"ה ע'ב), לחם אבירים אכל איש התענוג מאור התורה הרוה את נפשו וחיתה את רוחו ואכילתו כמו לחם אבירים שם רוחניות. ולא פנה אבי להרבות כסף ולמלא אמתחתו כסף וזהב הרבה. כי לא זאת חפצו ומגמתו. רק להשיג לחם חוקו הנצרכים כפי נפשות ביתו ולפי ערכו ומדברים המוכרחים לחיי אדם. ונהנה תמיד מיגיע כפו שעמל במלאכת הקדש ולא הספיק זאת, עסק גם במסחר כפי כחו וצרכו ושמר דרך ה' בכל עת ולא הלך בדרכי הצבועים לגנוב ולהחניף ולהרבות מחלוקת שלא לשם שמים וראה לנהוג כן את בניו שלא יתנו היתר על דבר איסור למען להשיג כסף רב תמורותו ולהרבות בצרכי ביתו, לפזר הון רב על תענוגי הזמן, ומאכילם דבר שלא כרצון חכמים והוא חילול השם שיאמרו העם על זה אם בארזים נפלו שלהבת חמדת הכסף רבו עליהם ויסכימו על דברים שאין דעת החכמים נוחה מהם. ומה יעשו אֵזובי הקיר, אנשים פשוטים יעשו מכל דבר הפקר, ומזלזלים כל איסורי התורה וכל העולה על רוחם יוציאו לפעולות.

וזאת אוכל להגיד על אבי זצ"ל, מלבד שהיה מצוין במדות, שמר גם מנהג טוב בישראל והסתפק במועט אם אין באפשרו ויכולתו לעשות הכל כפי מנהג המדינה. ואל יאמר מפני שלום בית מותר לעשות הכל ומביאים ראיות של הבל על מעשיהם המגונים. ומצוה להודיע ברבים שלא ישמעו להם ויעשו כפי חכמי הדור ותמיד יתפישו אנשים כאלה מומים על אחרים הטובים מהם, ומראים לעם צנועותיהם ומדותיהם של הבל אשר המה ישמרו, ועיקר העזוז והחציפות בקרבם ולא יעלה על לבם כי לא לעולם חוסן ולבסוף יראו הכל את מעשיהם ויהיו לדראון עולם.

וזאת אוכל להגיד על אבי ז"ל במדותיו היה מצוין גדול בתכלית השלימות, ששמר את פיו מלדבר על אחרים והלך במשרים, וכל מה שעשה הי' בישוב הדעת ולא במהירות. ומתחלה ראה את אחרית דבר. שלא שינה את דבריו במסחר, וכל היוצא מפיו היה קודש, והרבה פעמים הי' לו היזק רב שהבטיח לאחד למכור את סחורתו על השער הזה ולא נטלו ממנו שום קנין רק סמכו על דבריו ואם עלה השער לא שינה ושמר היוצא מפיו, ועתותיו קבועות היו לו ללמוד ולעשות הכל בסדר רב

ונכון. ודבריו בנחת נשמעים עם כל אדם, ובישרים הלך עם אנשי ביתו ועם כל אדם, שרוח הבריות ורוח המקום נוחה הימנו. והחוט המשולש שהיתה בו לא במהרה ינתק. כי מתנהג הי' במשרים, ומחנך את בניו לתורה, והלך עם כל אחד בשלום, ועליו אוכל לומר את הפסוק אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום.

ובעת שהגיע זמנו למות, קרא כל בניו ובנותיו מרחוק ומקרוב, ליקח מהם ברכת הפרידה, וצוה אותם לשמור כל אחד את דרכי ה' ולשמור מצותיו וילכו בדרכי אבותיהם. וכל העיר בכו במר נפשם בעת יציאת נשמתו בטהרה. כי היה חביב לכל. ובעת ששכב על ערש דוי השלים את שיערו במשניות טהרות ויצא נשמתו בטהרה בשנת תרנ"ט. ואבל גדול היה בכל העיר וסביבותיה שהלכו כולם ללותו עד מקום מנוחתו, ואותו היום ערב שבת וערב יו"ט, הסגירו את החניות והשמחה נהפך לתוגה. כל ימי החג הסוכות דברו עבוריו ובכו עליו הרבה.

ונשאר אחריו בת בוגרת ואמי ושני אחי קטנים, ואמרתי איך אנחם על הרעה הזאת. כי מוטל עלי לראות שידוך בעד אחותי ולהיות לאפוטרופוס על אחי הקטנים, ולהיות לעזר לאמי האלמנה, רק דברי ד' ינחמוני (ישעיה מ"ד), אצעק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים וכו'. וב"ה הזמין לפני אייש הראוי לאחותי, ואנשי עיר רומשישאק הפקידו אותו תחת משמרת אבי ואחי באו לפיטסבורג, ושומרים דגל התורה בכל דבר וזכות אבי ישמור ויציל אותי וכל משפחתי מכל צרה ויגון ויהי' בלע המות לנצח אמן.

הספד על הגאון הגדול ר' משה בצלאל
אב"ד דק"ק סייני וסובאלק

שמענו היום שמועה רעה. אנשי עירנו אשר שמעו את שמו חרדו ונבהלו כי מת רבינו הרב הגאון הצדיק ר' משה בצלאל בעל המחבר "נהור שרגא" ועוד ועוד. וידיעה ברורה לא שמענו עדיין, רק קול הברה בעלמא. ומשמע מדברי חז"ל (גיטין ל' ע"ב) אמר רב פפא דאמרי אינשי חברך מית אשר איתעשר לא תאשר. כי מיתה שכיחה וחוששין להחזיק הדבר לאמת, רק מי שחוששין לתקלת חברתא דהיינו המותה ובת חמותה וצרתה ויבמתא ובת בעלה (יבמות קי"ט ע"א) עשירות לא שכיחא. וגם דבר המתאוה כי תשוקה לממון הוא הרבה. שראינו על דבר זה נכשל בה רבים ועברו כמה לאוין. וכאשר רואים ממון מעט אצל חבירו ותדמה להם שהוא עשיר. ומצינו אנשים רבים יאמרו על עצמם שהם עשירים, למען לרמאות את העולם שילוו להם כסף הרבה, אבל המיתה אם אינו נוגע בדבר נאמן אפילו יחיד לומר על חבירו שמת. וגם על צעיר בימים נאמן. בפרט על זקן שהגיע לגבורות אין לו חזקת חיים וחיישינן מיתה.

אך אם נדייק היטב יש חילוק ולומר סברא דמית אשר הוא רק על חברך איש אשר העולם לא ידעו ממנו היטב. ובא איש אחד ואמר שפלוני מת תאשר. אבל גאון וצדיק מפורסם בתורתו ובצדקתו ויראתו כמו הגאון הנ"ל שהי' לתפארת עמנו אם אמת הדבר שמת בודאי מכתבי העתים היוצאים בתוך בני ישראל הודיעו מיד באותו היום שמת בכל תפוצות ישראל. והגאון ישב בעיר הגדולה והיה שמו

מפורסם שהוציא כמה ספרים וגדולי ישראל מפארים ומשבחים אותם. ולא ראיתי בשום עתון יומי שידבר זאת. בודאי שקר הדבר, וקלא בעלמא הוא.

ואיתא בילקוט שיר השירים על פסוק אל גינת אגוז ירדתי. מה אגוז כשנופל לארץ קולו הולך למרחוק. כך כשהצדיק מת קולו הולך בכל העולם וכל מקום ששמעו השמועה הרעה הזאת עשו אבל גדול ואם אמת הדבר, הרבה אנשים בעירנו ימצאו, שמכירים ויודעים אותו גאון וקדוש ממקומו מסייני וסובאלק, בודאי ידעו בברור. אמנם מיתת צדיק דומה לנפילת אגוז כשנופל לארץ קולו הולך למרחוק רק מחיצוניות של האגוז והוא הקליפה של האגוז. אך מהפנימיות הגרעיין שלו שהוא הפרי שלו אם נפל לארץ אין קולו נשמע למרחוק. כי מיתת צדיקים ישמעו קולם רק מהדברים החיצוניות אם עסקו בהבלי הזמן והשתדלו לעשות שם בעולם הכל ידעו ממיתתם. ומהפנימיות התורה שאספו ואצרו בקרבם והמצוות שעשו בימי חייהם, מזה לא נשמע קולם. בפרט בזמננו שהתורה מונחת בקרן זויות ואין מי שפונה אליה.

ושמעתי מפי הגאון הזה שבא לווילנא למכור את ספרו על ערכין. ובקשו ממנו לסייע בדבר עבירה. כי בזמן הזה עבירה לעשות ספרים, מי צריך להם? כי באייראָפּא נתרפה התורה הרבה. וכל הצרות שבאו שם הוא מפני ביטול תורה. שעזבו אותה. וביטול הישיבות, ועל המחבר ספרים על התורה הביטו בעין רעה ואין הבדל אפילו על גדול הדור, ועל גדול כזה מצוה להשמיע קול ואגרי דהספדה דלוי (ברכות ו' ע"א), לספר בפני הקהל ולספוד על האבדה שאבדו כלל ישראל. לכן לא מצינו בתורה הספד על אברהם, יצחק ועל משה ואהרן וכהנה, מפני שהי' שמם מפורסמים במעשיהם גם בחיצוניותם שלהם, מה שעשו והתקינו בעולם כמו אברהם אבינו ע"ה שנטע אשל בבאר שבע, ויקרא בשם ד' ודרשו חז"ל (סוטה י' ע"א) אמר ריש לקיש מלמד שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים, וחד אמר שעשאו פונדקא ללון שמה עוברי דרכים, ונתן אכילה ושתיה ולינה ולויה לכל. ובעת מותו עמדו כל גדולי אומות העולם ואמרו אוי לעולם שאבד מנהיגו ואוי לספינה שאבדה קברניטה (ב"ב צ"א ע"א).

והביאור הנכון שאברהם אבינו ידע לפלס נתיב בלב אנשים והי' לו ידיעה בחכמות ומדעים הדרושים בשלימות הנפש, ור' שמעון בן יוחאי אומר אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם שכל חולה הרואה אותו מיד נתרפא (שם ט"ז ע"א), הוא הורה לעם שיש אדון בעולם והוא המשגיח על כל הברואים ולו הממלכה והמתנשא לראש ואפילו ריש גרגותא משמיא מוקמי ליה (ב"ב צ"א), ובכח הפה שלו ריפא הרבה חולים שרפאם באמונה והחיה אותם שהוא הי' מחיה מתים. אנשים שמתו בתהלוכות התבל הראה אותם בשכלו הזך טעותיהם ומשכם לעבודת הבורא. וגם ידע איך להתנהג עם אנשי דורו בשלמות הגוף. שהוא בבחינת רב החובל שריחם על עניים ואביונים ותיקון תקנות טובות בעד אלמנות ויתומים, והציל העשוק מיד עשקו. והיה הראש וראשון במקור החסד לרחם על אחרים בעת דחקם ומצוקם. וכל מלכי העולם משכימים לפתחו, הכל הרגישו על פטירתו. ולא היו צריכין לספדו ולבכותו. וכן מצינו במיתת משה ואהרן שבכו על מיתתם שהרגישו מיד שנפטרו וסלקו הצדיקים ממחניהם שלא הי' להם מה לאכול, כי בזכות משה ירד המן משמים. וגם האומות ידעו מיד שנסתלק אהרן כמו דכתיב וישמע הכנעני מלך ערד (במדבר כא) ודרשו חז"ל (רה"ש ג' א') מה שמועה שמע

שמת אהרן שנסתלקו ענני כבוד, וחשב שנתנה לו הרשות להלחם בישראל. כל זמן שאהרן הכהן קיים הי' שלום בישראל שהיה בטבעו אוהב שלום ורודף שלום, וכשראה שני בני אדם מתקוטטים הלך לכל אחד בשליחתו של חבירו, שלא מדעת, ואמר שהוא נשלח מחבירו שמתחרט על הקטטות, וכשהיו פוגעים זה את זה מנשקים וחובקים יחד ומקרב כל אדם לתורה בשלום. וכשראה אדם שעבר עבירה התחבר עמו, ומראה לו פנים שוחקות, ונעשה עמו חבר והאיש הזה התבייש ממנו ונתקרב אל אהרן הכהן, ובשביל זה מנע עצמו מחטא.

וזהו שהנביא (מלאכי ב') העיד עליו בשלום ובמישור הלך אתו, ורבים השיב מעון ובימיו הי' שלום במחנה ישראל. וכל עולם חלו ורעדו מפני ישראל ומיד שנפטר אהרן הרגישו שמת אהרן. שפסק השלום בעולם, והחביבות מבניהם והתחילו במריבות וקטטות. ובמיתת משה פסקו הרוחניות מה שלמד עמהם והוא היה דומה לשמש שהאיר באורו כל העולם, ולא קם נביא עוד כמשה וביטל תמיד את הגזירות שיצא מד'. רק על שרה אמנו ועל יעקב אבינו מצינו שנספדו. והטעם מפורש בתורה, ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען, ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה (בראשית כ"ג). אם שרה היתה מתה בעירה ובמקומה שהכל היו מכירים אותה בטוב מעשיה לא הי' צריך אברהם לספרה. מיד ששמעו שמתה שרה באו הרבה לבכותה ולהגיד ברבים את גודל האבדה שאבד העולם. לא כן שהיא באה קודם מיתתה לחברון במקום שלא ידעו היטב מעשיה לכן ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה, לעורר את הכל בבכיה, וכן ביעקב תיקון כמה תקנות בכל מקום שישב שם כמו שדרש המדרש על הפסוק ויבא יעקב שלם עיר שכם, ויחן את פני העיר (בראשית ל"ג) שהתחילו להקים חניות ולמכור בזול ועוד שלמד ברבים עם בניו ומשפחתו, וגם הורה דרך לכל דורשיו ושומעיו. ומיד שבא לארץ מצרים נפסק הרעב ונהר נילות עלה מאליו והשקה את השדות והכרמים וזאת הכירו האנשים החשובים והנכבדים והספידו ואמרו אבל גדול וכבד למצרים (בראשית נ'), שהוא כלכל את כל מדינה והצילם מרעב וממיתה משונה. והאנשים הפשוטים לא ידעו זאת עד שיאמרו להם ויבינו את החסרון והאבדה שחסר להם.

וכן הנפטר הנודע ביהודה וגדול הדור, ידעו גדולתו ושבחו בתורה שכל ימיו למד בהתמדה רבה והוציא לאור הרבה ספרים, ורבים נהנו מתורתו. והרבה לעשות בעד עירו שישב שם כמה שנים. ובעת זקנתו ההליך את מקומו ונתמנה לרב ואב"ד בסובאלק, ולא ישב שם רק ימים מצער. ולא ידעו עוד מגבורתו ויראתו מה שתיקון בתוך בני ישראל במשך שני חייו. מצוה רבה לספדו ולהגיד שבחו ברבים מי שידע ממנו היטב. ואנכי לא ידעתי בבירור את מעשיו, רק מעט מזעיר מה שראיתי במשך ימים אחדים בתוך גלותו למכור את ספריו. והכרתי אז מעשיו הטובים. ומעט מה ששמעתי והמותר אשמע מאחרים מה שיגידו עליו, כמו שאמרו חז"ל (שבת קנ"ג ע"א) וסבבו בשוק הסופדים בני גלילא אמרו עשה דברים לפני מיטתך בני יהודא, אמרי עשה דברים לאחר מיטתך ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה. יש שעושים צדקה וחסד ורבים מהללים ומשבחים אותו לפני מטתו. ויש שעושים רק לפני ד' לומדים ומתפללים בכוונה ועיקר מעשיהם לאחר מיטתם שהם מצות רוחני ועושים נחת רוח לפני הבורא.

והגאון שאנו מספידים ידעתי שעשה טובות וצדקה וחסד לרבים שהוא מצד מדותיו התרומיות, למד עם אחרים והראה להם דרך טוב בתורה לעלות

שמעתתא על פי דרך הפלפול בשכל זך וישר. וחז"ל (בכתובות ק"ג ע"ב) בעת שחליש רבי אמטוהו לצפירא ההוא יומא דנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעי רחמי ואמרו כל מאן דאמר נח נפשיה דרבי ידקר בחרב וכו' אמרי ליה רבנן לבר קפרא זיל עיין אזיל אשכח דנח נפשיה קרעו ללבושיה ואהדורה לקרעיה לאחוריה, פתח ואמר אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש וכו' וההספר פשוט הוא כי דור שלמדו אצלו וסידר ששה סדרי משנה יתן לו חיים אחר המיתה, כי שפתותיו דובבות בקבר ונשאר שמו בעולם החיים ובר קפרא קרעיה ללבושיה ואהדריה לקרעיה לאחוריו על ימים הבאים דבר. כי ראה בשכלו שישכיחו דברי רבי מרבים, ואמרו אז שמת רבי כמו כדורנו מעוטה דמעוטה יושבים ולומדים דברי רבי ועל דור הבא בכה בר קפרא וכן גם אנו יודעים מה שעשה הגאון ר' בצלאל שישב בקדושה וטהרה ולמד יומם ולילה על דרך הגיון לבו וזך שכלו והעלה פנינים רבים בחידושי תורה כי ירד במצולות התלמוד והפוסקים ונשאר אחריו בנים היושבים על כסא רבנות גדולי תורה, ותלמידיו שלמדו אצלו וכן מי שלומד את ספריו ידעו שהוא חי עוד בעולם, רק לימים יבואו בודאי ישכחו תורתו, ומי ידבר מאחב"י היושבים במדינה זו שלא ילמדו בספריו וכמה אנשים המכירים אותו עוד מימי נעוריו וידעו מה שעשה בימי חלדו לא עשתה מיתתו רושם בלבם, וספרו זאת איש לרעהו בנחותא, בלי שברת הלב ודאגת רוח ולא הבינו החסרון שנאבד בעולם. ואין איש שם על לב.

ומצינו אצל פטירת שמואל הנביא (שמואל כ"ה) וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו וכו' וסמוך באותו ענין יספר הכתוב איש במעון ומעשהו בכרמל וכו' והסמיכות הפסוקים יורו לנו איך בכל זמן נמצאו אנשים שלא הרגישו ממיתת שמואל הנביא. שגם מהסתלקות שמואל הנביא שמלך ושפט כל ישראל והלך מעיר לעיר לעשות שלום בין איש לרעהו ובין אדם למקום, ולא נהנה משום אדם כי בכל מקום שהלך שם ביתו. ומת בימי נעוריו חמשים ושנים שנים היו ימי חייו. ורובא דרובא מישראל הרגישו מפטירתו של הנביא והספידו כל ישראל לפי שכלם. ואף אז נמצאו גם כן הרבה שלא הרגישו ממיתתו ועשו בתוך בכרמל בעת הספדו. ומי ידבר פה בארץ החדשה שטרדות הפרנסה לא יתן מנוחה לשום איש. כי ההוצאה מרובא מהכנסה, ומי שישמור את השבת עבודתו כפולה ומשכורתו מועטת, לא ישימו על לבם מהעדרו של הצדיק הזה, מצוה להתעורר ולהחם את לבם, ויבכו על מיתת הצדיק כי נדמה לשריפת בית אלהינו. ובימים אלה היא יותר קשה משרפת בית מקדשו. שאז היו להם גדולי תורה ארזי הלבנון, תנאים כמו רבי עקיבא וחבריו ורבותיו. והתורה שוררת אז ביותר. רק שנאת חנם היא שגרמה חרבן בית מקדשנו. ועתה שני החסרונות נמצאו בנו. התורה רפתה מאד, כי בזיון גדול לעסוק בתורה וללמוד עם נערי בני ישראל גמרא ותורת שבעל פה, כי משבילי זמננו יאמרו שדי לנו תורה שבכתב לבד. וזקני העדה לא ישימו גם כן את לבם ורוחם להשגיח על עניי בני ישראל שנמצאו ביניהם מצוינים בשכל חד, ומצוה רבה להרבות ישיבות בישראל, בכל עיר ועיר שלא תשתכח התורה מישראל, ובכל מקום שאור התורה מצוי שם אור התורה מחייהו. ומחזירם למוטב. ובעת הפרו תורתך מצוה על כל אחד לעסוק בתורה ולהרבות תלמידים וישיבות.

ועירנו היא עיר מצער בשנים בערך חמשים שנים שישבו בה אחינו בני ישראל, ונתעלה בשם טוב בצדקותיו רק שיחסר בה ישיבות, ואם אין גדיים אין

תישים, כי דור הולך ועלינו החוב לפקוח את עיניו לעיין במילי דשמיא ובמילי דעלמא, להתאגד באגודה אחת ולא יהי' פירוד בכל דבר, שיעשה כל איש מה שלבו מתאוה וחפץ לעשות בעד עדתו, וכל מי שמרגיש בעצמו ויש לו הכח לזרז במצוה עליו לעשות כי לכך הוא נוצר, ולא ימות הרגש וחלקו שחלק לו מהשמים לעורר רבים למעשים טובים.

ובעת הספדו של החכם שהכל קרובים אליו וכל המתאבל על מיתת צדיק וגדול הדור ומרגיש את העבודה שעבד בעד ישראל ומרגיש את האבדה אשר אין גזעו מחליף. ורב שאל מרב שמואל בר שילת לאחים בהספדא דהתם קאמינא (שבת קנ"ג) וראה שדור הולך ופוחת, ומי ידבר בדור יתום בימים אלה שגם באיירופה נתרופפו עמודי התורה, גדול המצוה להתחמם ולעורר אותם להחזקת התורה. ואף כי נאמר ובא השמש וזרח השמש, ואמרו חז"ל עד שלא שקע שמשו של עלי וזרח השמש של שמואל וכו'. אמנם כן מכל זאת יש לנו לבכות ולהתאבל על מיתת הצדיק, כי מי יוכל לעמוד במקומו מיד אלא לשנים הרבה, כמחז"ל במדרש פ' לך, למה נמשלו הצדיקים כתמר וכארז, מה הארז והתמר משנקצצין מי יוכל לעמוד במקומו מיד אלא לשנים הרבה לפיכך צדיק כתמר וכו'.

ובזמנינו שתקפו עלינו הצרות והעיקר על חמד בחורי ישראל, הצרות מחבלים אותם בעוד סמדר ומבטלם מלימודי קודש מפני הרבה סיבות המסבבות אותם, וגם לשנים רבים מי יודע אם יפרח צדיק וגדול כזה, כי התורה מתדלדלת והולכת מידי יום ביומו. וזה אשר קנן (ירמיה ח') אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה, כי תלמידי חכמים ישבו שורות ולמדו כגפנים בכרם, ואין תאנה בתאנה, כי אין בדעת התלמידים להיות מגדולי התורה גם להתפלל ולענות אמן ימצאו מי שאינם רוצים, כי מי יבא לבית הכנסת בכל יום, רק זקני העדה האוכלים ואינם עושים, ומה יהיה הסוף? אם לא יקומו ויתחזקו עמודי התורה, ואף כי זרח השמש ובא תלמיד חכם אחר בעולם, אך לא כל כך גדול כראשון, כי בכל דור ודור נתמעט השכל.

וזהו כוונת חז"ל למה נסמכה מיתת אהרן לשבירת הלוחות, דקשה מיתתן של צדיקים לשבירת הלוחות, אף כי נתנה לנו לוחות שניות, אך לא היו במעלות כלוחות הראשונות. כן במיתת הצדיק אף שנולד צדיק אחר, אמנם לא יהיה גדול כל כך, כי עליו נוכל לומר הפסוק ראה קראתי בשם בצלאל, ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת (שמות ל"ה) שהוא בקי היה בש"ס ובפוסקים ומפלפל לברר הלכה, והשמש חשך בצאתו, והירח תלמידו לא יגיה אורו עוד.

ומצינו בחז"ל (מועד קטן כ"ה ע"ב) כד דמך ר' יוחנן פתח עליו ר' יצחק בן אליעזר קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים, דכתיב (עמוס ח') והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים. וידוע לכל שר' יוחנן נפטר בזקנותו (בב"ק קי"ז) מה שייכת ההספד עליו? ואמרתי שידוע שר' יוחנן הוא מסדר ש"ס ירושלמי, וראש ישיבה היה כל ימיו, וזקני הדור כל מה שמזקינים דעתם מיושבת עליהם, ולבסוף ימיו היו תורתו צח ונקי כאור השמש בצהרים. כן הגאון שהיה מוציא ספריו ולעת זקנותו היה שכלו זך וחלק, וחוץ מגדולתו בתורה נמצא אצלו מידות טובות שעניו היה. ועליו נוכל לומר כי איש משה עניו מאד, כי בפעם הראשון שראיתיו בעיר וואלקעניק ולא ידעתי מי הוא זה, מלבושיו היו פשוטים ולא התגאה רק חכמתו בחוץ תרנה, מי שראה את ספריו מיד הכירו את גדולתו, והמכירים אותו

אמרו שתמיד לא התגאה על אחרים והלך עם כל אחד בשלום ובמישור, ורבים השיב מעוון בדבריו הרכים, כי לא ברעש דבר רק קול דממה דקה הוציא מפיו והלך בנחת לרגל המלאכה ולרגל הצאן, צאן עדותו, ומושל ברוחו הי', ולא בוש לומר שחזר מדבריו הראשונים אם נמצא טעות בדבריו, ודברים אלה אדבר על רוחי ונפשי לפעמים כעסתי על מי שעשה לפעמים שלא כהוגן, ואדבר בפי או בפי עטי גלוי ברעש וחזרתי מדברים אלה.

ומצינו בעת פרידת אליהו הנביא מעם אלישע תלמידו אמר אליהו אליו שאל נא מה אעשה לך בטרם אלקח מאתך, ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי, ויאמר הקשית לשאול, אם תראה אותי לוקח מאתך יהיה לך כן, ואם אין לא יהיה (מלכים ב'). להבין הדבר מה תלוי פי שנים אם תראה, שראינו שאליהו היה נרדף כל ימיו, מדוע? מה פשעו וחטאתו כי רבו, האם שפך דם נקי או שלח ידו במעל ועשק? לא! הסיבה העקרית שגרם צרותיו היתה דעתו הנשגבת שגלה בקהל רב בנאומים הנמרצים אשר דבר בפני התועים ומתעים בדרך האמונה, ובשביל זה סבל הרבה ובימיו החלה אמונת ישראל להתמוטט, כי גם המלך והמלכה אחאב ואשתו היו עמהם והרגו את כל נביאי האמת. ובעת המהומה נגלה אז אליהו ברעש ושחק על חייו הוא עשה בסופה וסערה והביא את עצמו בסכנה גדולה, ובעת הפרדו מהעולם שרוחו היה פי שנים שהפשיט שמלת החמר אמר לתלמידו אלישע אם תראה אותי לוקח מאתך שתעיין באותו מדרגה שהייתי בזמן הסתלקותי ואז תגיע למדרגת פי שנים ותתנהג תמיד להיות במנוחה בלי כעס, ואם תביט על ימי חיי מקדם אז לא תהיה לך זאת, ולמד אותו שיתנהג עצמו בנחת.

והנפטר ר' משה בצלאל היה תמיד תהלוכותיו בנחת ושלום וכל ישראל יבכו על העדרו שקרה לישראל, ואנשי עירו יאמרו הפסוק עיני עוללה לנפשי יותר מאחרים שהכירו וידעו את מעשיו וצדקותיו. ואם היה המקום שמת קרוב להם אז לפעמים הלכו על קברו לשפוך שיחו, אז יניח להם כי הדמעות ששופכים שם נוחם את לבבם, אבל דא עקא שהמקום רחוק מהם ולא ידעו את קבורתו להתנחם מדאבון לבם, הגם שמיתת הצדיק מכפר עון הדור, כמו שאמר המדרש אלה פקודי המשכן, משכן העדות מלמד שנתמשכנו בשביל עונותיהם, ובזמן שאין בית המקדש קיים אני נוטל את תלמיד חכם למשכן.

אך אחי ורעי ערומים נשארנו כמה צדיקי עולם נטלו מאתנו בזה הזמן. וגם שמעתי כי דודי הגאון ר' יעקב אהרן בעל המחבר "נהורה דיעקב" שלמד כל ימיו בהתמדה וקיים את התורה מעוני שישב בעיר מצער סאמילסאק פלך ווילנא, ואם על משכון נטלו הצדיק היה די והותר בצדיק אחד, ואם נאמר שעונותינו רבו, לקחו מאתנו הרבה צדיקים, הלא הלומדים והצדיקים נקראו עיני העדה, ומה לאיש שנשאר בחיים כשנוטלים ממנו את עיניו, כי העור נחשב למת.

ובעת הזאת פסו אמונים מבני אדם, אוי לנו, שאין בקרבנו צדיק להאיר עינינו. והאמת אגיד לכם כי לבי יחיל בקרבי אולי לא ידעתי את הנפטר היטב וחסרתי מלאמר שבחים הנמצא בו שידעתי תכונת נפש הצדיק כי טוב הוא, בודאי ימחול לנו ויהיה למליץ בעדנו, ואנו יתנו לו כבוד אחרון תפילת אל מלא רחמים וכו'. ועיקר ההספד הוא יקרא דחיי שהחי יתן אל לבו לשוב אל ד', כמו שמצינו (דברים ב') שהתחנן משה לעבור ולראות את הארץ וכו', והשיב לו ד' רב לך אל תוסף דבר עוד בדבר הזה, וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו, כי הוא יעבור לפני

העם והוא ינחיל את הארץ וכו'. ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם וכו'. וצריך להבין מהו שאמר ועתה. וראיתי ההסבר אם ראיתי גדול ממני שלחו במקומי, אזי ידעתי כי חסרון תלוי בי, ואחרי שראיתי יהושע תלמידי הוא יהיה לראש ולמנהיג את ישראל והוא קטן ממשה כי פני משה בחמה ויהושע דומה ללבנה, תראו שהסרון מאתכם שייטיבו את דרכיכם ומעשיכם וישובו אל ד'. וזאת אמר ועתה אחרי כי נוכחתי לדעת כי עיקר החסרון תלוי בכם שמעו בקול ד'. וזאת לנו לדעת כי סליקת הצדיקים לשוב ולהתדבק במעשה הצדיקים, ואז יהיה בלע המות לנצח.

הספד על הרב ר' משה שאפירא

וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו. רבותי! האמת אגיד לפני כל קהל עדת ישורון כי את הרב ר' משה לא ידעתי ולא הכרתי מעולם. רק שמועה שמעתי, שהכל מישבחים אותו בשבחות שונות. אנשי עירו המכירים אותו מאירופא העידו עליו כי בימי עלומיו ישב בהתמדה רבה ולמד עם אביו שהיה רב גדול בליטא. ואחרי כך נסע לאפריקא למצוא מקום לפרנסת אנשי ביתו. וכמה שנים דר שם ושמר דרך ד' ומשמרתו היה משגיח בוועד הכשרות, ושמר בעינא פקיחא על כל דבר שצריך שמירה, שלא יכשלו בה רבים. וזה שנים רבות שדר בעירנו, והלך תמיד בדרך הטוב והישר, שרוח הבריות ורוח המקום נוחה הימנו. כל היום ישב בחנותו לראות להחיות נפשו ביגיע כפו ולא רצה להנות מאחרים. ונהג עצמו כאיש פשוט ולא בוש ולא נכלם מלעשות כל דבר, וגם דבר שאינו לפי כבודו, וקיים בעצמו דברי חז"ל, פשוט נבילה בשוק ושקיל אגרא ולא תימא גברא אנא (פסחים קי"ג). ומשא ומתן שלו היה באמונה ושמר את דברו וכל היוצא מפיו קדוש היה, וכל דבר ודבר שעשה היתה על חוקי התורה והיראה ולא היה מקנא שום אדם. והשמש מבית הכנסת גלה עתה זאת, כי בכל יום ויום תמידין כסדרן בא לבית הכנסת אחרי סגירת חנותו ולמד כל הלילה עד שהאיר עמוד השחר, וכשבאו אנשים להתפלל, אז הלך לביתו. וכשבא זמן התפלה בא עוד הפעם בבית הכנסת להתפלל, ולא ידע זאת שום איש הנהגתו, שהיה נחבא בין הכלים, רק בעת פטירתו ספרו כל איש מה שראה וידע מאיש כשר כזה. ולא התערב בעניני העיר, שכמה פעמים בזמנו היתה מחלוקת בין הרבנים, ועדין שורדת, ולא עלה ארוכה למכאובו, שהיא מחלוקת לשם שמים שאין סופה לבטלה, ורב אחד הוא מאנשי עירו מאירופא לא הגיד שום דבר ושם מחסום לפיו כאילו אינו נוגע אליו או שלא רצה להבעיר את האש המחלוקת יותר וראה שלא יוכל להכריע ביניהם.

ועל איש כזה הנפטר אוכל לאמר דברי חז"ל (ברכות י"ג ע"א) אשרי מי שגדול בתורה ועמל בתורה ועשאו נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב. ועליו אמר שלמה טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קהלת ד'), כי מהדברים הקשים להיות במקומות הקרים כמה שנים ולבו היה חם כאש שלהבת יה וניכר שהוא איש ד' שלא יוכל שום מים רבים לכבות אותה. גם בנסיעתו בדרך לא שנה את מנהגו וטעמו, כמו שמצינו אצל שמואל הנביא (שמואל א') והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה וגו', ותשובתו הרמתה וגו', ויבן שם מזבח

לד', ועירנו ידעו מה שאבדו, כי מרגלית טובה היה בעירנו, ובאו אנשי רב ללותו ולהספידו, וניכר הדברים שהכל אמת דברתי והוא יהיה לנו למליץ בעד קהל עדתנו אמן.

הספד על הרב ר' משה בערענשטיין

רבותי! באנו היום ליתן כבוד האחרון להרב ר' משה שנפטר ערב שבת פ' שמות תרע"ד וצוה לפני מותו למהר ולזרז להביאו לקבורה בעוד היום גדול, כי תמיד היה מנהגו להקדים קדושת שבת זמן רב קודם שקיעת החמה, ומגמתו לבוא בעולם האמת על השבת כמו מנהגו, ולא היה אז עת להספידו בפניו, רק ביום הראשון אספו כל מכיריו ונכבדי העיר לבית הכנסת שלמד שם, וקודם חצות היום לא יצא מאהלי של תורה ובערב למד גם בבית הכנסת, וכל היום ישב בביתו ולא פסק פומיא מגרסא, והיה אור התורה במושבותיו, ובעת שעסק במסחר גם אז בעת הפנוי היה עמו ספר בחנות ולמד שם. וכמה רבנים הספידוהו, וגם אני אמרתי עליו דברים אחדים (שבת דף קנ"א ע"א) אמר ליה רב לרב שמואל בר שילא אחים לי בהספידא דהתם קאמינא משמע שהמת עומד בשעת הספידו וראה החמימות מהספדן והחמימות מהעולם, לכן שהנפטר עתה עומד בבית מדרשו אנו מחויבים ליתן לו כבוד האחרון הראוי והגון לפני כבודו. וחוץ מה שבעינינו ראינו בקרב הימים שישב פה ועסק בתורה העידו עליו אנשי עירו המכירים אותו מנעוריו גם בהיותו במסחר, ומסחרו היה "סאלון" או הנקרא "שענק" באיירופא למכור יין שרף, שיבואו גם אנשים שאינם מעולים לשתות יי"ש ומדברים בדברים בטלים ולצנות, הוא לא היה עוסק עמהם, לא שמע לדבריהם, ועליו נוכל לומר הפסוקים אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, ובדרך חטאים לא עמד, ובמושב לצים לא ישב כי אם בתורת ד' חפצו, ובתורתו יהגה יומם ולילה. ובעיר סייני פלך סובאלק היה מפורסם לירא ד' מרבים.

ואמרתי עליו את הדברים שאמר משה לפני מותו, כי מסיני בא, מעיר "סיני" בא מאיירופא, וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, בעת שעסק עם שעירים ומכר להם יין שרף, בעת ההיא זרח גם כן באר התורה וכמה שנים שהיה במדינתנו בארץ החפשה, ישב יום ולילה ולמד בקדושה וטהרה, מפני שאתא מרבבות קודש, ממשפחת גדולים וצדיקים, שאביו היה צדיק מפורסם בפוילין, לכן אש דת למו, ועצם לא יתקרר בשום מקום קר מים חמים שבוער באש, מכל זאת שנוטלים מהאש נתקרר מעט מעט עד לפעמים נתעלה עליהם קרח וכפור, מפני שהחמימות לא היה בעצם, רק במקרה שעמד המים על האש ומיד שסלקו מהאש אז נתקררו ונקפו ככפור, אבל אש בעצמו בוער גם במקום קר, כי העצם לא יתקרר. כן איש שהוא בעצם ירא שמים ונולד ממשפחת יראים גם במדינה הקר והחפשת בדעת ועושים מעשים שלא כהוגן לא יתקרר ולא יתפעל, אף חובב עמים שאומת העולם ילכו בהצלחה רבה ותמיד תעלו במדרגה העליונה בכל דבר והנפטר לא הצליח במסחרו, ואמרו מפני שהוא זהיר בדבורו ומעשיו, מכל זאת כל קדושיו בידו, ותכו לרגליו כמה רפתקאות עברו עליו, וישא מדברותיך, ורוכב שמים שם ושמח על האורח כזה, כי הוא היה נפש נקי וצדיק, והנפטר כזה אשרי חלקו, כי

על רב וגאון שמת לא נוכל לומר עליו "אשרי" שמצינו בחז"ל (ברכות כ"ח ב') שבעת שר' יוחנן בן זכאי חלה את חליו שמת ממנו נכנסו תלמידיו לבקרו והתחיל לבכות שאלוהו התלמידים ואמרו לו נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק, מפני מה אתה בוכה, הלא עשית הרבה בעולם הזה להאיר בתורתך ובחכמתך, ולהפיח בהם רוח אמיץ לשאת ולסבול בעד האמונה וכפטיש החזק שבבה הבאתו מפוצץ אבני סלע ומפרם לפרורים דקים כן בכח תורתך תכה את כל גלי הזמן. ואם כן יש לך להראות אמוץ הלב שאין לדאוג ולפחוד מפחד המות שזהו מראשי הלימודים הנחוצים ללמוד לבני ישראל בעת גלותם שהמית מרחף לפעמים נגד עיניהם ואם כן נאה ויאה לאיש מורם מעם להראות שאנשי המעלה לא יפחדו מפני המות, וכשהולכים מהעולם. ישחקו, ובצדק נתפלא עליך מפני מה אתה בוכה ?

ועל שאלתם זאת השיב להם ר' יוחנן בן זכאי תשובה נמרצה: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר וכו', ועכשיו שמוליכין אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ולא עוד שיש לפני שני דרכים, אחת של גן עדן ואחת של גהינום ואיני יודע באיזה מוליכין אותי ולא אבכה. וביאר תשובתו שבא לבאר אותם שלא מהמות הוא מפחד ובוכה רק שחושב שעוד לא יצא ידי חובתו בעולם, כמו שאחז"ל (במדרש רבה ויחי) כך דמך ר' יוחנן היה מפקד ואמר לא תלבשני לא חיוורין ולא אוכמין אלא מאנין דבריקא אם מתבעית עם צדיקים לא ידעין בי רשעים, ואם איתבעית עם רשעים לא ידעין בי צדיקים. רבי יאשיה הוה מפקד ואמר הלבישוני מאנן חיוורין אמרין ליה רבך אמר כדין ואת אמר כדין, אמר להם מה אנא בהית בעובדאי כי צדיק אני ואיני צריך להיות בוש במעשי מובטח אני שלא אבוש ולא אכלם.

ויפה ראיתי טעם הדבר שר' יוחנן ירא מפחד מות ומאימת הדין ולא ר' יאשיה, שר' יוחנן היה מנהיג הדור (תענית כ"א) שראה שמלך ר' יוחנן היה דואג פן יהיה נתפס על הדור שהוא מנהל והיה להם למחות ואולי לא מחה אותם כראוי. וזה הביאור על ר' חנינא בן דוסא (ברכות ל"ד) הוא דומה כעבד לפני המלך, כי עבד אין נשפט רק על מעשיו, לא כן השר הוא נידן לפני המלך על חטאים אחרים. ולכן תפלת ר"ח בן דוסא היתה נשמעת ביותר, כי אין לקטרג עליו, ור' יוחנן היה מסופק ודואג דאגת אחרים שלא יהא נתפס,, ור' יאשיה לא התנשא בנשיאות והיה איש בפני עצמו, לא היה דואג ובטוח שיוכל להלביש מאנין היוורין. וכמו כן ר' יוחנן בן זכאי הוא היה מנהיג ישראל וירא מפני עון של אחרים ומוכרח לסבול את עונותיהם. וברוך השם נמצאו גדולי תורה שיאריכו ימיהם בטוב ובנעימים שהם ממונים ומנהיגי ישראל, עיניהם צריכים להיות פקוחים על כל דבר ולא יעלימו עיניהם משום דבר, עליהם העון העם על ראשם יאשימו, כמו החינוך הבנים לנהל את צעירי הצאן על מבוע מים חיים ולא יעזבו על אנשי בלי שם שהם ינהרו אותם שיהיו מדריכי הדור הצעיר ולהשקותם מים מבארות נשברות וכו', וגם להשגיח על בית המטבחים שיצאו בשר כשר כדת וכדין, שידעו השוחטים דיני שחיטה ובדיקה ויעשו מעשיהם באמונה, ועוד על דברים הנעשים על הג המצות ומכירת בשר וחלב וגבינה, והאיש שנחשב מבעלי הבתים שלא קיבל עליו שום התנשאות ואין בידו לומר ולמחות הוא לא יחיל מאימת הדין ולא בעית באיש שעסק בתורה ובעבודה, ואנו שאבדנו בימים אלה שני צנתרי דדהבי ונטלו הדרה מעירנו ופנה זוה, ומאד לקונן כי הפלא ד' את מכתנו, זו מיתת שני צדיקים, לכן נחפשה דרכינו ונחקרה ונשיבה אל הד' ונראה לתקן את החינוך כדי להוציא פרי טוב ולנהלם על המסורה

לנו מאבותינו, ולתקן תיקון העיר במקוואות הנכונה כפי העת ולא תהיו בנות ישראל הפקר מטהרת המשפחה ולעזוב המחלוקת השוררת זה זמן רב שהיא מביאה כל הצרות, ולכן נקוה שהצדיקים שעזבו יהיו לנו למליצים טובים וירום קרן התורה בתוכנו ויצמח פרי טוב בקרבנו. ובזכות התורה תושע יהודה וישראל במהרה אמן.

הספד על הרב שרגא מיכל קאדישאן

כי הוה ניחא נפשיה דרבה בר נחמני יצאת בת קול ואמרה אשריך רבה שגופך טהור ויצאתה נשמתך בטהור. והנפטר הזה ידעתי אותו מאיירופה כי היה בן עירי מרומשישאק, וזכרתי כי הגה יומם ולילה בתורה, וגם בארין הזאת לא עזב את למודיו והרבה למד בעת שהיתה העת בידו לא בטל על דברים אחרים, רק ובתורתו יהגה יומם ולילה. וראיתי בעיני בעת שהיה מונח על ערש דוי וסבל יסורים רבים היה תופס הגמרא בידו ולמד, ומעוטר במדות טובות ומושלם במדעים שונים, והוא האיר פה את עיני בני ישראל בילדותם, וזרע על תלמי לבבם אהבה טהורה לד' ולתורתו, והבינם את קורות שקרה לנו בימי קדם והצרות שעברו עלינו, ושאיפת הרוח אשר תחייהו והקימנו להיות לעם חכם ונבון והתקוה שתתן לנו עוז ועצמה, וכל רוח נכון לפי כח של העם מצוה לשנן לדור הבא שיהיה בטוח כי דור אשר יקום תחתיו ישא ברמא את הדגל אשר עליו הורגנו כל הימים ולשמור כל הקנינים שקנו התורה ונתנו את חיינו במחירם, ואז תמשיך השלשלת הארוכה של אומה הישראלית שהי יותר מכל אומה ולשון, ותורתנו התחייבה להגיד לבניך, וגם לספר להם ולהיות שנונים בלבותם ולדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך, והדרת ישראל צריכה להיות מסורים מדור לדור למען שתהיו הבאים בעת תעודת ישראל בידם, בטוחים אנו כי עוד יציץ ופרח ישראל. והדאגה לעתידת עמנו זאת החובה היותר קדושה המוטלת על הדור ההולך. והנפטר הזה מסר נפשו על זאת כי עוד לא הגיע לששים שנה ואבד כוחותיו בלימודיו. ובעת בואו פה זה יותר משלשים שנה, זרח אור גדול בהושך ששררה מקדם, כי עוד היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום עיר פיטסבורג, ורוח אלהים מרחפת בקרבו, והתחיל ללמוד עם נערי ישראל, והרים קרן התורה בעירנו שהיתה מונחת בקרן זוית ואין דורש ואין מבקש לה, כי האבות לא ראינו שילמדו את בניהם תורה, רק למדו שאר המדעים הנצרכים למסחר, ודאגו רק בעד גופם של בניהם, אבל בעד הרוחניות לא פנו ולא נחשבו אז בעיניהם. והנפטר שנתגדל ועמל בתורה ומשפחתו היו מגדולי עמנו, ר' מרדכי "מבוסק" היה דודו, והשרישו בקרבו תשוקת תורה ויראת שמים האיר ברוח תבונתו וחכמתו, ומצדיקי הרבים ככוכבים, והוא זכה פה מראשונים לרעות ולנהוג הצאן ישראל בנאות דשא במקום שגדלו שם עשבים טובים ונעימים ונתן להם מים חיים ומתוקים, ולמד עמהם תנ"ך על המסורה שקבלנו מאבותינו, וככה הנהיג את עדרו לבתי כנסיות להשמיעם דברי אלהים חיים והשקיא אותם מים חיים להבריאם מכל חולי המתחברות עתה על ידי המשחיתים את כרם ד' צבאות עם "המעטאָדעס" שבידם והורו להם הדרך אשר ילכו בטח, והמעשה אשר יעשון, השריש בלבם יסודי הדת והאמונה וחנכם במדות טובות גם כי יזקין לא יסיר מהם כי הלומד עם הילד דומה לכותב בדיו שחור על נייר טוב ולבן, ואם לא יתנו כחנו לחנך את ילדותינו על מבוע התורה,

אז נחשבו כאילו אנו חרבו עירנו, מה יעשה הבן שלא ידע בין ימין לשמאל? ובא לבית מקדשנו ולא ידע איך להתפלל, ילך לה"טעמפעל". והאשם הוא עלינו שלא נתנו לבנו ועינינו לא ראו לתקן תיקון הגון בתי סופרים לחנך את צעירנו.

והנפטר הלז בעת שבא פה והתחיל ללמוד עם נערי ישראל, ישחקו עליו ואמרו הנה בעל החלומות בא בעירנו עם תעודת ומנהגי איירופה, ודעתו לעשות כן במקומותינו ובארצינו, האם חסר לנו משוגעים? כי ממרחק בא אלינו. וכי קול קורא במדבר פנו דרך ד' ישרו בערבה מסילה לאלהינו היו דבריו, ומה שבכחו עשה ולא הטה אזן לדבריהם, ומה שבידו לעשות חיל עשה והצליח בידו, אם לא יוכל להציל רב ולהעמידם על קן רחב ונכון, הציל מעט מתלמידיו, והאיר עיניהם באור התורה והיה תמיד מהנעלבים ואינו עולבין, שומעים חרפתם ואינו משיבם. וסוף דבר היה ואהביו כצאת השמש בגבורתו, והכל הכירו את מעשיו הטוב ומעט מעט התחיל לעלות ולהטיב החינוך, ובימים אלה התחילו לעשות חיל בחינוך הדת וכל מקום שיבנו בית הכנסת יראו לעשות שם תלמוד תורה לפי כחם. רק מלמד כזה שנפטר לא נמצא עוד במקומינו שהוא היה איש משכיל שהכל בו, חכם ונבון ותלמיד חכם בתורה וביראה, וידע את תכונת ילדי ישראל להטיב אותם בדרכי החינוך.

ועלין אמרתי דברי (קהלת ד') ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עודנה, כי שבחו רב יותר מן החיים שעל מקומו באו כי לא נשאר עוד כמוהו עדין, והוא לא הגיע עוד לששים שנה ועזב בנים ובנות שהגעו לפרקן ולא זכה להיות על שמחתם ולהביאם לחופה, ומשפחתו מקונן עליו את הקינות שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחוללנו כי נפלה עטרת ראשינו ואין לנו מנחם, וגם אנו אבדנו אבן טוב שהיה אהוב לכל, וכל נכבדי עירנו באו ללותו, והוא יהיה לנו למליץ טוב בעד משפחתו ובעד כל קהל עדתנו ויהיה בלע המות לנצח ונאמר אמן

פרשה בראשית

בשבת שקוראין בראשית, מצוה לשמוח ולהתענג בו יותר מכל שבתות השנה, שבו היום אנו מתחילים לקרות מראש את התורה ברוב פאר והדר, וניכר מהשמחה שאנו משמחים בהתחלת התורה, שמקבלים אותה בלב שמח ונפש חפצה שלא באונס וכפיה, וכל דבר שעושים ברצון הטוב יעשו אותה כדת וכדין בלי התנצלות ועיפת הנפש, ואין מתחפשים תחבולות להקל ממנה וללמוד אותה כטוב בעיניו, או להשליכה לגמרי אחר גווס, רק תמיד נוטה אזן קשבת לדבריה ולעשות אותה כאשר צוה ד', ומדקדק לעשות הכל כמשפטה בכל פרטיה ודקדוקיה, ובכל עת ועידן הפנוי מעבודתו ילמוד אותה בדעת ברורה וצלולה ובכוונת הלב שלא יטעה בדבריה, ולמען דעת ברור איך לעבדה ולשמרה היטב כדעת רבותנו בדברי חז"ל ובדברי הפוסקים הראשונים והאחרונים, ולקיים גם כן ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, ורואה תמיד להתנהג במשרים שיהי' רוח החכמים ורוח הבריות נוחה המנו, ואם עתותיו בידו ללמוד עם בניו או המלמד עם בן חבירו תורה כאילו ילדו ישגיח עליהם בעינים פקחות שלא יסורו מדרך אמת ולא יעזוב הכל על אחרים שיעשו עבודתו, וישמור בכל מה שיכול,

ועיניו פקוחות תמיד על תהלוכותיהם ומנהגיהם שילכו בדרך הטוב והישר, וישמור דעתו והחינוך על דעת החכמים השומרים דעת התורה והיראה. ודבר החביבות והיקר ימסור האדם לבניו באמת ובצדק, ולחנך אותם שילכו בדרך ד' לעולם, ולא יבחרו אחרי לבבם ואחרי עיניהם להתערב ולדבק עם אנשים שאינם מהוגנים, וילמוד עם אחרים שלא על מנת לקבל פרס, ולא יתבוששו מפני המלעיגים שיאמרו בהתחלפות הזמנים והמקומות, גם דינם ומנהגם יתחלפו כפי חוקי המדינה היושבים בקרבה, והתחילו לחלל את השבת ויאמרו בפה מלא כי לא נאה ויאה להפריש משאר אנשים היושבים בתוך המדינה.

ובבמה דברים הרבה אנשים אוחזים מנהג המקום והזמן אשר בפירוש אסרו לנו התורה זאת, ומפני אי ידיעתם בושים לשנות הדבר, והמתירים המה מחללי "כרם ישראל" העושים זאת למצוא חן בעיני האדם החפשים, האוכלים בכל מקום, ולפעמים באותו הבית לא ישמרו באכילתם, ונבלה וטרפה יבשלו שם תמיד, ומפני שלא יחלקו ויפרידו את אגודתם מחויב כל אחד מהם לאכול שם שלא יכשלו ויבושו את חברתם ובטהרת המשפחה הפקירו לגמרי, והרבה בושים מלשמור זאת שלא יהיו ללעג וקלס. ובעניני האישות הרבה שערוריה ראיתי, כי אינם מגרשים את נשותיהם בגט כדת משה וישראל, רק נוטלים הרשאה מנמוסי המדינה, ואחרי כן ינשאו לאחרים, ובניהם מחויבים כריתות או מיתת בית דין והכל יעשה זאת על פי היתר מגדולים שלהם

ובארצנו אנשים הקודמים שבאו מכל ארבע פנות העולם, אנשים פשוטים היו בלתי מלומדים בכל חכמת התורה והמדע, והתעשרו והתענגו מרוב טוב ורם לבבם וסרו מדרכי ד' והלכו בכל חוקת העמים והתערבו בהם, כמעט שלא נכר אם מזרע היהודים מחצבתם, ותופסי התורה נחשבו בעיניהם כחרס הנשבר ולא יטו אזן קשבת לדברי החכמים, והבדילו מתוך מחנה ישראל, וכזרים נחשבו אנו בעיניהם, ובפרט האוחזים מחצה מהתורה הם יפסידו את כלל הישראלי יותר מכל, וטוב אחרית דבר מראשיתו. מתחילת פעולת הדבר אנו יודעים את הסוף שיוצא מזה, שניכר הרבה בתחלתו. והתורה עצמה מעיד על הכלל ישראל, שבאמת וצדק קבלו את התורה ברוב חביבות ובתשוקה גדולה שצעקו כולם נעשה ונשמע. וזה קרוב לארבעה אלף שנים שאנו אוחזים בה באהבה רבה כיום שנתנה לנו בהר סיני. והראיה אם לא בריתי יומם ולילה חוקת שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל"ג) וחז"ל (בע"ז ג') דריש ר' שמעון בן לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את התורה מוטב, ואם לאו אני אחזיר אתכם לתהו ובהו, וכל העולם מתקימת בשביל שישראל אוחז ולומד את התורה ושומר את מצותיה. וכמה גלים עברו וחלפו על ראשו שחשבו הצוררים לכלותו ולטבעו בים הצרות וגזר כמה פעמים גזרת לבערו ולכלותו מהעולם, על לא אָון בכפו, רק מה שקבל את התורה ורחק באכילתו ושתיתו מהם, ולא התחתן עמהם, וישמר מצות הד', והוא שנאת הדת שברצונם שינזר עם בני ישראל מאחרי השם ויכפור באמונתו, וגזרו כמה פעמים בגזרה חמורה ובעונש מות שלא ישמרו את השבת ולא ימולו את בניהם וכהנה, וכוונתם להעבירו מדתו בלי הנאת עצמם רק להכריחו שיחזור מתורתו. כמו שראינו היום במדינת רוסיא שכמה רבנים שפטו וענשו בעונש רב על אָון שמצאו שלמדו עם נערי בני ישראל תורה.

בכל זאת לא נפל לבו ולא תפעם רוחו, גם בעת נאקתו ובכיתו, זכור יזכור כי מזרע היהודים הוא, ולא נפל תחת הזמן והמזלות, ולא יאבד תקותו לד׳ ולא יכבה נרו לעולם, ורק אז תתעורר ותתחזק יותר אמונתו ויאמר אל תירא עבדי יעקב, עוצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. אם אמנם שהוא מורדף מכל עבר ופנה, ככבשה בין הרבה זאבים, השואפים לטרוף וצמאים לדם. בכל זאת הכבשה לא היתה ותהיה טרף למלתעותיהם החדות, ושבבי התקוה לא עממו עוד מקרבו, ולבו מלא רגשות טובות וזכרונות הקודמות, כי התורה היא נותנת אונים וכבירת רוח לחזק את לב ישראל ולאמץ את רוחו ולקוות על עת המאושרה שנזכה לנו מישוש כל המתאבלים על ציון וירושלים, כי בזכות יעקב שהוא עמוד התורה תושע יהודה וישראל תשועת עולמים. כמו דכתיב בתנאי דבי אליהו זוטא פי״ד דאחר כל המצוקות והתלאות שישראל יסבלו, בסוף אין נגאלין לא מתוך הצער, ולא מתוך הטורף ולא מתוך הדוחק לא מתוך שאין להם מזונות אלא מתוך עשרה בני אדם שיושבין וכל אחד מהם קורא ושונה עם חבירו וקולם נשמע בחבורה נגאלין, ורוח התורה תנחנו בימין צדקו לחזק את לבב ישראל שלא נירא משום כל דבר רע. וכדברי החוזה (ישעי׳ נ״ד) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכו׳ להביא מיתה ואבדון לכלל ישראל להכחידו מהעולם, וכל מה שהשתדלו להביא כליון והשמדת בני ישראל תתחזקה ותתאמצה יותר באמונת ד׳ ותתיסד ישיבות קטנות עם גדולות ללמוד עם נערי בני ישראל, והרבה ישיבות נתיסדו בימים אלה אחר המלחמה הגדולה שהיתה שבע שנים, וקרן התורה התחיל להרים ולהפיע בכל העולם.

וגם פה בארץ החדשה באו גדולי התורה והתחזקו וראו להגדיל תורה בכל עיירות גדולות, ולהאדירה בכל מיני יופי, חוץ מפיטסבורג פא, עוד קרן התורה רפפה מאד, ואין מי שיחזוק ויאחוז בה. חכמי העיר ולומדיה פנו לוועדי הכשרות ותמיד נשמע קול שאון בעיר מאכילה ושתיה ואור התורה רחק מהם. והישיבה הקטנה ברחוב 83 טאנעהיל שלומדים בה יותר משני מאות נערים מצויינים הולכת מטה מטה ואין איש שם על לב להחזיקה ולסעדה. על ישיבות שבחוץ שנמצאים בסוף העולם, יתנו תמיכה כראוי, יותר משאר עיירות, וכרם שלה יעפילו ויעלימו עיניהם ויאטמו אזנם מלשמוע צעקת עניי ישראל. עד עתה החזיקו בבנין יחידי סגולה ועל לימודיה פנו עורף והשליכו את עול המלמדים והוצאות הישיבה עלי, ומעט מזעיר עזר לי ר׳ גדליה ליכטענשטיין, ד׳ ישלם כפעלתו, והיא עומדת ליפול, שהישיבה שאין בה סמיכה קשה להעמידה על בסים נאמן וחזק, ותמיד היא מרחפת בין החיים והמות ומצוה רבה להתאסף אסיפת כללית מכל העיר ולטכס עצה איך להעמידה שתהיה לתפארת עירנו. ובעירנו נמצאו אנשים ישרים ונאמנים שעושים הרבה על החזקת התורה, והעיקר שבחו, אם אין גדיים אין תיישים, כי הנשק האמונה היא התורה שבעל פה היוצאים מפי נערי ישראל, כי זה אלפי שנים שאנו משתמשים בה והנצחון עמד לנו על ידה, כי אין אנו לוחמים מלחמת תגרה ונצחון להשיג ממנה מאומה, רק מלחמת מגן להגן בעדנו ולהסיר שטן מלפנינו ומאחרינו הרוצים להרס דתנו ואמונתנו, ואנו עומדים על מקומנו, והדת איתן כסלע בלב ים ולא זז מאומה ממקומה ותמיד מוכנים ומזומנים אנו למסור נפשינו על קדושת השם בעד דתנו, ולא פונים על שם דבר שבעולם, לא על הממון והרכוש ושאר תענוגי העולם, וכל אחד מישראל מקיים תמיד הפסוק נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי (תהלים קי״ט) שלא מתיאש רגע אחד מקדושת התורה ומוכן ומזומן למסור נפשו בעדה.

והשמחה שאנו חוגגים בו בשבת בראשית העידה זאת על טוב לבבנו והגיון נפשינו כי רבה הוא משועבד לעבודת השם, והתורה חביבה עלינו מכל דבר שבעולם, כי ביום שמחת תורה שזכינו לסיים את התורה ושמחנו בה והקפינו שבע הקפות עם כל הספרים שנמצאו בבתי הכנסיות שלנו, וחלקנו כבוד לכל אחד מהאנשים השייכים בתוך החבורה, וגם להבאים להתפלל לתת לו תורה להקפה, וזמרנו זמירות ותשבחות לאל חי צורנו, אינו ראיה ברורה וגדולה על חביבותנו ותשוקתנו בתורה, שיוכל היות שהשמחה היא על העבר שאחזנו ושמרנו התורה, ועל העתיד לבוא נשתמט לנו ממנה ונאמר שקשה עלינו לשמירה בזמן הזה, וצריכים תורה חדשה. ואנו אם ברצוננו ותשוקתנו בלב ונפש להחזיקה ולשמור אותה כבבת עינינו, ולהיות שותף במעשי בראשית, כי מי שישמור את התורה ומצותיה ובדעתו להעמידה על האמת, השם יתברך עזרתו והופיע את חלקו ברבים על העולם המעשה ונעשה שותף בבריאת עולם. לכן התחילה התורה באות ב׳ להראות ולהתלמד לנו כי השם עשה שותפות עם האדם, שהוא ברא את העולם, והאדם בזכות התורה שישמור אותה הוא מקיים העולם, ותבוא ברכה על כל דבר, כמו דכתיב (ויקרא כ״ג) אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו וגו׳ ונתתי גשמיכם בעתו וגו׳. וכמה פעמים נמצאו בתורה הבטחה על שמירת התורה אם לא בריתי חקת שמים וארץ לא שמתי (ע״ז ג׳). ומי ידבר שמירת שבת כהלכתו שהוא מהדברים הקשים, ובפרט בארץ החדשה שכל המסחר הוא ביום הזה ומשלמים פעולתם מה שעבדו כל השבוע, או שבועיים ביום ההוא, ואז הכסף בידם יבואו לקנות מה שצריכים להם ומשלמים מה שהקיפו במשך העת, ואי לאו האי יומא קשה לעשות מסחר. מכל זאת הרבה אנשים שומרים את השבת, וד׳ ישלח עזרתו וברכתו והם יעשו מסחר בשאר ימי השבוע בכבוד וברוח רב, שהוא כמעט למעלה מדרך הטבע. ובתחילת בראיתו בירך את יום השביעי ויקדש אותו כי בזכות שהאדם שובת ממלאכתו ומכל מסחרו ביום השביעי, היא נותן הצלחה וברכה בכל ימי השבוע ועבודתו ומסחרו מתברכת מאל עליון. ומי ששמח בשבת בראשית מעיד שהוא מאנשי המאמינים והיראים באמונה שלמה שהקב״ה יתן לו פרנסה בכבוד בעד שמירת שבת.

והאה ראינו בעולם המעשה מן שיעשה חשבון צדק בכל שנה ושנה בבית מסחרו לדעת היטב איך עשה ועלה לו השנה העברה, ואחרי השבונו אם יראה הצלחה רבה במסחרו, אז עושה סעודה גדולה לקרוביו ולאנשי מסחרו שעשו עמו מסחר, ויפאר את חנותו ברוב פאר והדר, ועושה תקונים רבים להרחיבה וליפתה, וניכר גם כן על פניו שעשה פרי טוב בעמלו בזמן העבר ובדעתו לעשות חיל עוד יותר. ואם יעשה סעודה גדולה בעוד שלא ידע הוא לבדו היטב מה יעשה בבית מסחרו, אז יאמרו הכל שבדעתו למסור המסחר לאחרים, ולמען שלא נודע לרבים מראה פניו בעל כרחו צהולות ומרבה בשמחה לרמות את האחרים, ועיקר ראיה ואות אמת שעשה מסחר טוב בזמן העבר, בעוד שפתח אחר חשבונו ברוב פאר ומתנהג במישרים עם כל אחד ואחד שלא יעשק פעולת שכר שכיר, אז ניכר הצלחתו וברכתו על העבר ותקוה טובה לו על ימים הבאים שיפרח ויצליח עוד יותר.

וכן סמני התורה אינם ראיה בסיומא שמרבה בשמחתו רק בהתחלתו, אם עושה בשמחה רבה הכנה לעשות סדר נכון בלמודיו וקובע עתים לתורה ולעשות חיל בצדקתו לסמוך ישיבת התורה בכל מקום שהם יושבים ולומדים, וישמור את יום השבת לקדשו, הוא וכל משפחתו שהוא אות נאמן כי אני ד׳ מקדשכם, ובכל

ימי השבוע יראה לקיים שש ימים תעשה שהיא גזירת המלך בזעת אפיך תאכל לחם (בראשית ג׳) ויראה להביא טרף לאנשי ביתו ולא יצפה לשלחן אחרים שיתנו לו חלוקה או צדקה, שאז עולם חשך בעדו כל הימים חוץ מיושבי התורה וחכמיה, שד׳ יתן ויזמן פרנסה לכל בריותיו, וכל מזונות האדם קצובים לו מראשית השנה עד אחרית השנה, וטוב תורה עם דרך ארץ, ומה שהוא מסוגל לעשות בעולם המעשה לבו ימשוך אחריו מימי נעוריו, והוא סימן שלכך נברא.

ובהתחלת התורה ניכר את בר לבב האדם שהוא שמח באמת וצדק כיום שנתנה בהר סיני, ולא ישאל שאלות הרבה מדוע דרך רשעים צלחה? כי אולי מישלמים להם בעולם הזה את גמולם וחלקם בחיים שלא יהיה להם עוד חלק ונחלה בעולם האמת. ואיש המאמין בד׳ הוא שמח וטוב לב לעולם, ועובד את עבודתו בקדש ובשמחה, ויישמור את עץ החיים המוטל עליו בכל כחו ויראה שלא לגעת את חבירו ויעשה הכל לפי שכלו ולא יחפוץ לעלות למעלה ממנה שהיא מדרגת העליון משכלו, ואם לא נשמר זאת סוף דבר יעוות דרכו ויפול ברשת הקנאה והמות, כי אין חכם בעולם שעשה כן ובדעתו לעלות ולגעת הגדול מדעתו שלא יתחרט בסופו, בלבד שלא השיגה כפי דמיונו, שנפל עוד מגדולתו הראוי לו, והאדם מחויב לישמור את השלחן הערוך המלוקט מש״ס בבלי וירושלמי וספרא וספרי וכו׳ ואז בטח יתנהג במישרים וילך בדרך שיבוא למטרתו שנברא בעולם, ויראה לתקן מה שמוטל עליו לעשות ולעבדו בלב שלם ואמת, ואז יזכה לראות חיים ארוכים ונעימים וישאר שם טוב בעולם המעשה.

ועיקר הדבר לשמור סימני התורה שמתחלת בראשית עם ב׳ בהתחלה, להורות לאדם שישמור צד הפתוח, כי מצפון הפתח הרעה, והוא גורם לכל העבירות שבעולם, כי הכסף והזהב יעבור דעת האדם, ומתעוור עיני החכם גם כן, כי אמנם הון עשיר קרית עוזו, אם יעזור הד׳ את האדם ומרבה לו כסף וזהב, מה טוב חלקו בחיים ומה נעים גורלו, כי הכסף וההון מעמיד את האדם על רגליו, ודברי עשיר נשמעים בקהל עדתו ומכובד בין אנשים, וגם השכינה שורדת עליו (שבת צ״ב) ויכול להושיע את האחרים ולזקף לב נשבר ונדכא ולייבש דמעת העני ולהחזיק ברכי כושלות, אך צריך שמירה יתרה, כי לפעמים יש עושר שמור לבעליו לרעתו, אם על ידי הכסף והזהב רם לבבו ושכח את ד׳, ועל ידי אהבת הכסף והזהב חומד ומתאוה עוד יותר וגוזל ומחלל שבת ואינו מסתפק במה שיש לו, רק תאותו נתרבה כפל כפלים. ויעקב אבינו התפלל רק על לחם לאכול ובגד ללבוש. וזהו דבר הקצוב לכל האדם, ודבר זה יש להשיג האדם בהשתדלותו ועבודתו בכל מקום וזמן בלי חלול שבת ומבלי לעשוק ולגזול את חבירו רק מי שמבקש מותרות או עצל שיטמין ידיו ומבקש רק מאחרים, על ידי זה בא להילול שבת ולכל העבירות שבעולם.

וזאת הראה לנו התורה שישמור צד הפתוח מב׳ שהוא צד הצפון, כי משם זהב יאתה (איוב ל״ז) ואם לא ישמור עצמו, עתיד ליפול ברשתו שלא יוכל קום לעולם, וכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית (יבמות ע״ב ע״א) שיהיה דור דעה. ונאמר בזוהר עד דייתא משיחא לא יקום בישראל דור קדוש וטהור כזה, שזכו וראו כל הניסים והנפלאות במצרים ובים, ובמתן תורה זכו לראות פני השכינה, וכל ארבעים שנה שמעו תורה מפי אדון כל הנביאים, שפני משה היו כפני חמה. ואז היתה היראה לד׳ מילתא זוטרתא שהוא נהל אותם על מבוע מים חיים ממעין הישועה ממקור נאמן, ובארץ השוממה במקום ציה והרבה,

לא ראו בתי המשחקים ובכל מיני לצנות רחקו מהם, ולא הלכו תערובות בכל מיני קדושה, רק אנשים שמחו ורננו יחדו לד' עם משה, ונשים מחללות ומרקדות עם מרים, וצניעות גדולות היתה ביניהם, עד שבלעם הרשע העיד עליהם, מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל (במדבר כ"ג) ולא נשיב להם רוח הכסף והזהב שבא מצפון, רק שמעו תורה מפי משה.

וזאת צריך האדם לעיין בדרכיו שלא יחמוד בית חבירו ולא יתאוה כסף הרבה למען להרבות בתענוגים רק דבר תורה מעות קונות, ליתן על הישיבות ולעשות גמילת חסדים עם חבירו וכו'. ויפקח עיניו לראות שבריאת העולם נברא בלשון "ברא" ולא בלשון "עשה" להורות לנו שאדם פרא יולד ולא נגמר צורתו עד שהכין את עצמו ומתחנך בדרכיו ובלמודיו ובמעשיו הטובים מפי מוריו הנאמנים, אז השיג מטרתו הנצורה בקרבו ותמיד יגיע למטרת האמת והצדק ולא יעזוב על הפקר את חנוך הבנים, שאז הוא מוכן ומזומן להיות דור גזלנים ורוצחים ולעשות כל דבר רע, ולא יועיל שום חכמה בעולם לעצור בעד תאותו וחמדתו, רק תורת אמת שנתנה לנו משמים. ומאד מאד צריך האדם ליתן השגחתו על אנשי ביתו ולהרבות ישיבות ותלמוד תורות עד שידו מגעת, שיטע בימי נעוריהם נטעי נאמנים, אז יפרחו ויציצו פרי טוב בכל מעשיהם אשר יעשו ויבינו ויראו נא במעשי קין והבל אחיו, שכל העולם היו לפניהם, ולא נתרצו לא הוטב גורלם עד שהרג איש את אחיו מפני הקנאה שוישע ד' לפני הבל. ומי אשם בזה? הוריהם! שלא נתנו להם חנוך טוב מילדותם. שקין נולד בתכונתו מילדותו, בתכונת הרעה, כמו דכתיב ותהר ותלד קין (בראשית ד') וקין בלשון הקדש הוא כלי ברזל במה להכות האנשים, כמו דכתיב (שמואל ב' כ"א) וישבו בנב אשר בילידי הרפה ומשקל קינו שלש מאות משקל נחושת. ואם ידעו הוריו שהוא מטבעו יצא גזלן ורצח ומגמתו וחמדתו לשפוך דם, אז בודאי הועילה לו למוד טוב לחנכו ולהדריכו בדרך הישר, אך מיד שיצא מרחם בטן קראו אותו (קניתי איש את ד') שהוא צדיק וישר ואין איש היה רשאי לומר עליו שום דבר רעה. זאת היתה גרמא בנזקים שלא למד והורגל בטבע הרע, עד בקנאתו הרג את אחיו שקנא את הצלחתו שהלך הכל בהצלחה, והוריו לא הבינו מראש לטעות בקרבו אהבה אל אחיו. ובכל יום ויום נשמעים מעשיות במכתבי העתים בזאת, ואנו אשמים בעון זה, שלא פקחנו עינינו להתבונן מה שתצא מזה ההפקרות בחנוך הבנים.

וכל אדם צריך הבנה יתרה איך להתנהג בשלום בית, כי לפעמים החיוב ומצוה לשמוע לקול אשתו שהיא מביאה אותו לדרכו בחיים, ומראש צורים אראנו כי ד' צוה לאברהם אבינו לשמוע בקול שרה (בראשית כ"א) לגריש הבן ואמו ולא ירהב עליהם שהיא ראה בעיניה הפקוחות שהוא יעשה פרעות בישראל ויהרג את נפשות הנקיות והטהורות, כמו שהרגו בימים אלה את הבחורים שישבו על גמרא ופוסקים, ולפתע פתאום נפלו עליהם פרועי הישמעאלים והרגו אותם באכזריות נמרצות, ובמילי דעלמא מצוה תמיד לשמוע בקולה אם היא הולכת במידת שרה אמנו, ובמילי דשמיא צריך לשמור ולילך על דרך אורח חיים שהם יורו לנו הדרך הכבושה שדרכו בה רבים מגדולי עמנו, ומי שסר מדרך זה מוכן ומזומן לפול ברעה.

ומסיפורי חוה עם הנחש ילמדנו איך שאדם מוכרח לשמור דרכי ד' ולא יעזוב ולא יסור עיניו ממנו בכל דרכיו ומעשיו, וירגש מראשיתו את יציאות הדבר שיוכל לצאת ואת חסרוני' אם לא ישמור זאת כי לא טוב לשבת לבדו ולא

נקרא אדם עד שישא אשה הגונה לו, והיא תעשה המוטלת עליה לעזור אותו בכל מילי דעלמא, ואז יקרא עליה מצא אשה מצא טוב שהיא תעמוד בעזרתו בכל תהלוכותיו ומצילו מכל נגע רע, וביתו יהיה פתוח לכל דבר צדקה וחסד ושלום ושלוה תהיה בגבולם, הזיווג הזה משמים הכינו לו ארבעים יום קודם היצירה, וברכת ד' היא תעשיר ואם ילך בדרכו ויבחר מכל אשר בחרו עיניו ולא ישמור את תפקידיו, ויפנה רק למנהג שנהגו עתה ברוב הצעירים שיעשו במהרה שדוך כפי ראות עיניהם, ולא ישאלו את פי הוריהם. מדרך הזה הביא לנו את המבול, מקדם, ורוב הצרות שסבלו הראשונים וגם אנו בימים אלה, בא מזאת שלא יבינו את דרכי החיים, ואחריתם הוא דרכי מות, ומצוה רבה על האדם לעיין בראש מה שיעשה ויבין תמיד מעשיו, ואז יהיה שלום כל ימי חייו.

פרשה נח

הסיפור מהמבול ששטף מים על כל הארץ, וימח את כל היקום מאדם ועד בהמה ואת עוף השמים ולא נשארו בתבל רק נח ושלשה בניו ואשתו ואת אשר היתה אתו בתיבה, ונח גופא שנשאר מפני מי המבול לא היה ראוי לכך. על פי הדין היה ראוי לטבעו יחד עם שאר אנשים שנטבעו, אלא נח מצא חן בעיני ד', ובזכות תולדותיו הציל את עצמו.

ולהבין את זאת היטב הוא מהדברים הקשים, לעשות משפט איום ונורא כזה להכחיד ולהאביד ולמחות את כל היקום ולטבעם במים הזדונים שירדו ונשפכו מהשמים ממעל. ובמים הרותחים האלה דנו אותם לשרפם ולבערם מעולם בדיני שריפה ובארבע מיתות היו דנים, וארובות השמים נפתחו ובקעו כל מעינות תהום רבה, ולא נמצא בתורה מפורש שנתן להם מקודם הדין התראה שיטיבו ויתקנו את מעשיהם הרעים ויחזירו מדרכם וממעשיהם ולעשות תשובה נכונה באמת ובלב שלום, ויקבלו עליהם לעבוד עבודת הקודש ולדעת דרכי ד' אשר במאמריו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם, כמו שדרכו בקדש תמיד, שהנביאים נבאו מתחילה והתראו אותם שיחזירו מדרכם הרעים. ואם לא קבלו דברי הנביאים אז שלח להם כפי מעשיהם ומעלליהם, וכל אחד שלם כפי מעשיו עד שחזרו בתשובה וישב וניחם. ובזה הפעם עביד דינא לנפשיה ואבד כל יצוריו ולא חמל וריחם על כל ברואיו ומחה אותם מעל פני כל הארץ. ובחז"ל (סנהדרין ק"ח ע"א) דרש ר' יוסי מאי דכתיב קל הוא על פני מים תקולל חלקתם בארץ (איוב כ"ד) מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח בהם ואמר להם עשו תשובה, ואם לאו הקב"ה מביא עליכם את המבול ומקפה נבלתכם על המים כזיקין, שנאמר קל הוא על פני מים, ולא עוד אלא שלוקחין מהם קללה לכל באי עולם, שנאמר תקולל חלקתכם בארץ לא יפנה דרך כרמים, מלמד שהיה מפנים דרך כרמים, אמרו לו ומי מעכב, אמר להם פרידא אחת יש לי להוציאם מכם, אם כן לא נפנה דרך כרמים. ורבא דרש מפסוק אחר, לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדו רגל (איוב י"ב), מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח אותם, ואומר להם שהם קשים כלפידים והיו מבזין אותו, אמרו לו זקן, תיבה זו למה? אמר להם הקב"ה מביא עליכם את המבול, אמרו מבול של מה, אם מבול של אש יש לנו דבר אחד ועליתה שמה, ואם של מים הוא מביא, אם על הארץ הוא מביא יש לו עששיות של

ברזל שאנו מחפין בהם את הארץ, ואם מהשמים הוא מביא, יש לו דבר ועקב שמו, אמר להם הוא מביא מבין עקבי רגליכם, שנאמר נכון למועדי רגל.

ואמרתי שלא פליגי רק כל אחד מביא הסיבה שסיבב אותם. ר' יוסי אמר מפני שהיו קלים בדעתם ועבדו עכו"מ והשחיתו את דעתם ומחשבתם לרע. ורבא אמר הסיבה הראשונה היתה מפני רוב טוב שהיה להם ובתיהם היו שלום מפחד וזאת גרם להם שאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכך לא חפצנו מה שדי כי נעבדנה, והשחיתו דרכם ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו והשחית כל בשר דרכו על הארץ, ובסוף פשטו ידם בגזל, שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם (בראשית ו'). ועל זה נחתם דינם שפשטו ידם בגזל, והחמס קם למטה רשע עד שאמר הקב"ה לא מהם ולא מהמונם. משמע מזה שנח דיבר עמהם בתחילה ולא שמעו לדבריו.

מכל זאת קשה להבין מדוע לא הודיע אותם על ידי אנשי השם כמו משותלח וכהנה, ומדברי התורה לא נמצא שום רמיזה שהודיע אותם בראש, רק שחז"ל הקשו קושיא זאת ומצאו סמך ורמז בדברי איוב, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שלא נמצא רמז בתורה, ועוד מפני מה לא ענש אותם בתחילה בממונם וברכושם שאין הקב"ה בא מיד לדון דיני נפשות עד שיתן התראה מקודם בכספם וזהבם. וגם צריכים להבין את דברי חז"ל שהבאתי מקודם, הלא מהפסוק משמע שגם נח יאבד עם כל מתי מבול, שנאמר ונח מצא חן בעיני ד', וחן משמע בחינם ולא בשכר. ומדברי חז"ל משמע שהיה צדיק גדול שהוכיח אותם כל ימיו על רוע מעלליהם והיו מחרפים אותו ומקבל תמיד בזיונות, וחייו היה תלוי לו מנגד שרצו להאבידו מהעולם, מה פשעו מה חטאתו, שנחתך גזר דין עליו להיות נשפט עם הפושעים יחדיו, רק שמצא חן ורחמים. וכמו כן מצינו באסתר המלכה ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל רואיה, דרשו חז"ל שאסתר ירקרקות היתה וחוט של חסד משוך עליה (מגילה י"ג ע"א) שאם באמת היתה יפת תואר מאי לשון חן, מוכחת לומר שאסתר ירקרקת היתה. וזהו הפשט מפ' שקר החן והבל היופי, אשה יראת ד' היא תתהלל (משלי ל"א) מהו אצל חן כתוב שקר ואצל היופי—הבל? היה צריך לכתוב שקר החן והיופי, או הבל החן והיופי? אלא זאת הוא דברי החכם שתיאר שראינו שאיש מתהלל שחלק טוב נפל לו בגורלו שהזמין לו ד' אשה יפת תואר ובחכמה מרובה וכל מעשיה הכל בחכמה, והכל יביטו עליו כמשתגע שכולו שקר רק ד' נתן חן אשה על בעלה, והוא מתפאר עמה. ולפעמים רואים שהיא באמת יפת תואר ובעיני בעלה היא נמאסת. ומזה ראיה ברורה שהבל היופי, רק יראת ד' תתהלל. ונשאר לנו להבין מדוע היה ראוי נח להאביד זכרו מהעולם אם לא בחסד וברחמים נשאר שמו בעולם המעשה.

והנה אחרי מראית עיני אביטה על נח הצדיק בעינים רעות ויראתי לומר לפי דעתי שהוא גרם להביא את המבול על הארץ לשחת כל בשר, ומפני שהיה רוע לבב וכילי וקמצן גדול, שנהרג על פחות משוה פרוטה, וזאת המדה הרעה שהשרישו בקרבו, מנע את ידו והעלים עיניו מלעשות מאומה לטובת הכלל בפועל ולהשקיט את מחשבתם ודעתם הרעים, כי ירא ופחד לבו תמיד מפני הוצאות ממונו ורכושו. אברהם אבינו המשיך הרבה אנשים ומגייר אותם, כי מראש עשה אכסניא והזמין הכל לאכילה ושתיה, וכשבאו אליו לבקש עזרה ותמיכה, מה שבידו לעשות, עשה בשמחה וששון מיד, ובזה המשיך אליו אנשים רבים והם בטחו בו ושמעו לדבריו. גם בעניני האלהיות משך אותם כפי דעתו הרחבה. לא כן נח, מדה אחרת

היה בו, שלא הביט ולא שת לבו על אחרים רק עליו ועל אנשי משפחתו, וחס ורחם גם על בנו חם, והביא אותו וכל אנשי ביתו בתיבה, ועל עולם כולו לא עשה מאומה בממונו וברכושו, רק דבר עמהם דברי תוכחה ומוסר, ובדברים בעלמא לא יקנה איש מאומה, וכחותיו היו רב לעשות שהיה לאל ידו לעשות חיל הרבה יותר מכל אדם, שהוא הניח את כולם מעבודתם הקשה, שהוא היה הראשון שהמציא את כלי המחרישה לחרוש בה את הארץ ולשדד את תלמיה, מלפניו היו חורשים בידים או במרה והמלאכה היתה כבדה עד שהוציאו את פרי הארץ לאויר העולם, ולא היו עתיתים להשוב מחשבות גם בעניני הרוחניות, ואחזו מעשה אבותיהם בידם והלכו בדרכים אשר כבשו הראשונים מהם, ולא הטו לבבם מדרך הטוב והישר. וכשבא נח והכין את כלי המחרישה, והקל עבודתם, ולכן קראו את שמו נח כי זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה ד' (בראשית ה'), ובחכמתו תיקן הרבה את העולם שהוציאה הארץ תבואתה במעט עמל ויגיע. ואז, אחרי שהקילו ממעשיהם, התחילו לחשוב מחשבות והשליכו העול האמונה והקבלה שקבלו מאבותיהם והתחילו לילך בשרירות לבם, והרבו לענג את גופם ברוב תענוגי העולם הזה ולעשות מה שלבבם חפץ, וחפשים מדעת האמתיות היו, שלא למדו שום חכמה ודעת והרבו בחמס ובגזל וכל דאלים גבר היו אז והכל היה מותר להם שלא היה דבר למנעם ולהפריע ממחשבתם, כי חכמת התורה מגינה על האדם מכל דבר רע, והיא עושה בית נאמן שיהיה לו תפארתו על העולם, ומשא ומתן תהא באמונה, והיא מגינה על האדם מכל מקרים המתרגשות לבוא מקור וחום וגשם ושלג, ומכל חיות הטורפות וההורסות ומכל מיני מזיקים שנמצא בתבל, חכמת התורה היא עשתה לאדם בית נאמן שיהא דירתו בקביעות עם אלהים ואנשים, כי שאר חכמת החצוניות עלול לפעמים להביא פגעים רעים על האדם וליפול בפח יקוש ובדעות שונות להטותו מדרך הישר ולהוציאו לתרבות רעה ולמינות ואפיקורסות,כמו שראינו בכמה אנשים חכמי מדע שסרו מדרך ד' והלכו בדרך עיקש ופתלתל, והתורה היא חיי הנפש והגוף, להשביעה מטובה בכל ימיו, ומעטרת אותו בחכמה ותבונה ומלבשת בהוא והדר במידות טובות ובדעות ישרות ומזקק אותו מכל דבר רע ומדמיונות שוא ומדוחים, אחרי שתטהר מכל הרעות, אז היא מכשרת אתו לקבל כל החכמות ברעיונות נשגבות וטהורות, ותורת ד' תמימה משיבת נפש, ומוצלח אז לקבל כל טוב העולם, ולא יסור את לבבו ורעיונו מד'.

ואנשי דור המבול מרוב טובה שהיה בהם אחרי שהמציאו המכונה החדשה, מיד הסירו את דרכם מד' והלכו בעצתם ובחכמתם עד שהשחיתו את דרכם ומעללם, ועזבו מקור מים חיים והלכו לעבוד עבודה חדשה, ולמלאות תאותם. וגם אנשי השם לקחו נשים מכל אשר בחרו, ולא הביטו אם מותר להם, שלקחו בחזקה אשת רעיהם, ונעשית הכל הפקר במדות ובדרך העולם. וינחם ד' על זה ומצא זכות לפניהם לזכותם, כי עשה האדם בארץ, לכן ימשוך אחרי ההבל ותענוג בעולם מכל אשר תאוה נפשו, ויתעצב על לבו מדוע הקשו את לבבם לעשות רעה לאחרים, וגזלו והמסו שהוא נגד שכל האנושי, שהם בעצמם ידעו שלא נאה ויפה לעשות כן, כי מלאה הארץ חמס מפניהם, בעיני עצמם ראו שהוא חמס וגזל, רק רוע לבבם התעו אותם ללכת בדרך עקלתון. ונח שקט ושלו יישב בהיכלו, ולא שם לבו לעצור אותם, ולכבות את איש תשוקתם, כי בנקל היה לו לעשות כן, מפני שדבריו היו נשמעים לכל, שהוא הביא מרגוע ומנוח מעבודתם, ויוכל להביא אותם על דרך הישר

והנכונה, אם באמת היה אמונתו וצדקתו בלבו שלם. מיד שיצא האש התאוה, היה בכחו למנוע ולכבותו ולבערו מהעולם ברוב חכמתו ותמתו. אך נח היה צדיק בדורו על ידי חקירתו בשכלו, וקמצן גדול שלא קירב שום אדם בממונו ובחכמתו, כי ירא אולי על ידי קרבתו לאנשי הדור, יבואו לבקש טובה ממנו, ומפני קמיצת לבבו המתין עד שיצא התבערה חזק ואמיץ, ואז קשה עליו לעשות חיל ולעמוד כנגדם, ולא הצליח במאמריו שדבר לפניהם בדברים בעלמא לא הואל ולא הצליח דרכו לרחם את אחרים, רק נח מצא חן בעיני ד׳ בזכות תולדותיו שיצאו מחלציו, ולא בזכות חם ויפת שהם בעצמם נפלאו דעת ממני, מדוע יצאו בשלום מפני מי המבול, רק אפשר לומר שלא הי׳ עוד בר עונשין הצילם ד׳, ועיקר בזכות שם בנו הגדול שהוא היה גדול בתורה ולמד תורה ברבים והפיץ את חכמתו על העולם בישיבה רבה, והוא הוציא לחם ויין לפני אברהם אבינו, וגם היה כהן לאל עליון, ואליו נצמדים הרבה אנשי מדעים ובחכמה ותבונה ובממונו לקח נפשות רבות והמשיך אותם לעבודת השם, ופזר הון רב על ישיבתו.

לא כן נח אביו, צדיק היה עם האלהים, וצר עין וכילי גדול היה תמיד שנהרג על פחות משוה פרוטה, ועשיר גדול בדורו היה, שאסף כסף הרבה על ידי המכונה שהמציא את כלי המחרישה. וזאת גרם לו שלא היו דבריו נשמעין, כי זה דרך העולם איש רוע עין המונע מליתן צדקה ולעשות חסד עם חבירו לפי כחו, שנוא הוא בעולם ולא הטו אזן קשבת לדבריו. ומדה זאת מליתן צדקה לחבירו נתפשט אז בין הגדולים ועשו זאת לחוק קבוע כתוב וחתום בספר הזכרונות לקיים עליהם ועל זרעם בחוק על ימים ימימה ונשתרש בלבם עד שלא יוכלו לרפותם, ומוכרח היה אז השם למחותם ולהאבידם מארץ החיים, כי מי שהמשיך אחרי תאות לבו, ולא היתה חוק בנימוסי המדינה לעשות כן כמו אנשי בגבעה (שופטים י״ט) שרבים פשעו ועוו, רק שלא היה בחוק נמוסי המדינה, ועשו מפני תאותם כי רבו, אז יש תקוה טובה לרפאותם במשך הימים, איש תבונה כי יבוא ויראה אותם את הסכלות שעשו ומשכילם ברוב ראיות נכוחות שהטעו מדרך הטוב והישר בקל יעמידהו על דרכי היישר והצדק. אך מי שלא למד בשום חכמה ומדע וטעה מדרך הישר ורבים הלכו עמו בדרך עקלתון וגם חקקו לחוק בזכרון בספר כמו אנשי סדום ועמרה שחקקו ביניהם שלא יעבור אורח דרך ארצם, וכוונתם לכלות זרים מארצם, אנשים כאלה לא יוכלו להתרפות לעולם ואז טוב לעשות בהם משפט למען ידעו העולם את משפטם להזהר מלעשות כן, וגם הצלחתם עמד להם שישבו בטח ושאנן ולא היה להם שום מפריע ותענוגותיהם ולא חסר כל דבר וטוב שבעולם, ובאו להם בלי עמל ויגע, ולא האמינו לשום דבר שחסר זאת, לא היה עצה אחרת רק למחותם ולהביא עליהם את מי המבול, ואחרי המבול מיד נתפלגו בדעותיהם. ושם בן נח התחיל ללמוד עם העם ולהבינם את סיפורי המבול, והסיבה שהיתה מפני מה הביאו עליהם עד שבא אברהם, ואז זרח השמש בגבורתו והתחיל להפיץ אור חדש על העולם, והוא היה חקרן גדול ובחכמתו והשכלתו הראה לכל עולם שיש אדון על העולם כולו, ומרגליות טובה היה בצוארו ומשך רבים לשמוע לדבריו, ומסר נפשו על קדושת השם ונלחם עם כל הקמים עליו ועל הנלוים עמו, וממנו יסוד האמונה והוא הודיע ברבים שיש אל אדון על כל המעשים וקרב את הרחוקים לעבודת הבורא ופיזר הון רב על הכנסת אורחים, וגלה ממקומו והלך בגלות לקרב נפשות רבות בחבורותיו, ולא הועיל עונש המבול על חם ויפת שלא החליפו את מחשבתם ורעיונם כמו קודם המבול, כדכתיב (בראשית

ט׳) ויהיו בני נח היוצאים מן התבה שם חב ויפת להורות לנו שלא שנוי את מנהגם ודעתם, והטאו בדור הפלגה גם כן, שכתבו על המגדל את דעתם על המבול בדרך עקלתון. וגם נח לא הועיל לתקן אשר עוות, רק וירח ד׳ את ריח ניחוח שראה בניו של שם מה שיעשה בכל הדורות שימסרו נפשם על קדוש השם, ובניו יהיו מפוזרים בארבע כנפות הארץ והם יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, והתורה לא ימוש מפינו ומפי זרענו, וד׳ ירחם עלינו וישלח משיחנו לקרב לבות ישראל שינהרו וימשכו אחרי מטרה אחת, ולא יהיה מחלוקת ושנאת חנם בתוכנו, וכל אחד ואחד יעשה כפי כחותיו וגבורותיו לקרב אחדות ישראל, ואז נזכה לראות בנחמת ציון וירושלים.

פרשה וירא

מצות הכנסת אורחים אנו לומדים ממעשי אברהם אבינו איך להתנהג עם אורחים, שלא יהיה להם צער ופחיתת הכבוד, וליתן מרגוע לנפשם הנדכה והנדחה מביתם. בתחילת סיפור הפרשה הורה לנו התורה איך שמסר אברהם נפשו על מצוה זו, שהיה ביום השלישי למילתו, וחולה מסוכן היה, וזקן בן תשעים ותשע שנה, ולא שכב על מטתו כדרך שאר חולים שגונחים וזועפים ממכאובים, ולא יחישו ויביטו על שום דבר שבעולם, והוא ישב על פתח ביתו, בעת שחום היום בערה באותו היום גדול ונורא לכל, שהוציא הקב״ה חמה מנרתיקה כדי שלא יטריח את הצדיק באורחים (בב״מ פ״ו ב׳) ומפני החמימות הגדול ירא כל איש לצאת מפתח ביתו, וכל אחד ישב באהלו להסתיר מפני האש הבוער בחוץ, והחיוב על כל לשמור נפשו שלא יפול במחלת הגוף, ואברהם מצטער מאד על מניעת האורחים שלא הורגל מעולם להיות יום אחד בלי אורחים, ולמען להרגיע נפשו שלחו השם שלשה מלאכים בדמות אנשים למלאות רצון יראיו, וכשראה אותם רץ לקראתם ונשתטח לפניהם בהכנעה יתרה לרחם עליו לעשות אותו טובה שילכו אליו לביתו לסעוד את לבם ואחר תעבורו, אם חשו על הזמן שהכריחו לילך במהירות זמן גם בחום היום, הגם שנדמה לו לאנשים פשוטים ושפלים כערביים שמשתחוים לאבק רגליהם, שחושבים בכח יעוצם ידם ורגלם לעשות חיל, ולא ינוחו וישקטו גם בסערת הרוח ומחום הגדול, והקפיד שלא להכניעם ע״ז לביתו, לכן צוה אותם שירחצו רגליהם במעט מים. והשכל הפשוט בדין היה לחושדם שלא מאנשים ישרים המה, ביום שהחמה בוער כאש, וכל העולם שמרו נפשם וישבו בביתם, ולא יצאו מפתח ביתם ,והם מסרו נפשם ללכת למסחרם והשליכו את גוום אחורנית, ואנשי הפקר הם העובדים לכסף וזהב, ולא יאמינו בד׳, אם לא יכול לעשות היום ישלים בזמן אחר, מכ״ז קבל אותם בסבר פנים יפות, מפני שאין בודקין במזונות (בב״ק) ט׳ ע״א) ומפרנסים עניי עבו״ם עם עניי ישראל (גיטין ס״א ע״א) ותמיד היה בטבעו שלא לבקר את האורח מאיזה אומה הוא שייך ונחשב, שאנו ישראל מקרבים שבעים פרים בחג הסוכות ומבקשים רחמים בעד שבעים אומות בלי הבדל דת ואמונה, רק שיהיו מאנשי ישרים ונאמנים שלא ישנאו ולא יצערו את ישראל. ואנו תמיד רודפים אחרי שלום, ובפרט בשלום המדינה שאנו יושבים בה מוסרים נפשנו בעדה, וטבע של בני אברהם ליתן צדקה לכל הכפין, ולכל הפושטים ידיהם בלי דרישה וחקירה. ואברהם בקש מהשלשה

אורחים לחמול עליו ולבוא בתוך ביתו לטעום מעט ולסעוד את לבם, ועד שיכין סעודה הראוי לפניהם ישבו וישענו תחת העץ, להנפש מעט מעמל הדרך, וגם להתבונן מה שעשו. כי האדם דומה לעץ, בבקר יציין ופרח ובערב ימולל ויבש, ואין דבר שיהא קיומו לעד, ומה לו לעבוד יותר מכפי כחו, הלא לא יקח עמו בקבר שוב דבר, והכל יעזוב בעולמו בעד אחרים. וטוב להתבונן בעוד שהוא בגבורתו ולא יתחרט בעת עזבו העולם.

ואברהם אבינו עזב את השכינה שבאה לבקרו בחליו ורץ לקראת האורחים. ומזה למדו חז"ל (שבת קכ"ז ע"א) גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה, והוא עשה זאת בשכל גדול, כי המכנים אורח בביתו משרה הקב"ה שכינתו עליו. וראיה מעדו הנביא שהתנבא על מזבח בית אל שיחרב, ובזכות אכילה שהאכילהו הנביא השקר ושרתה שכינה גם עליו (מלכים א' י"ג), וחשב אברהם אולי לא ישמע אליו השם ויעבר ממנו, מוכרח הוא לבוא עוד הפעם מיד שיכנים את האורחים בתוך ביתו. והוא היה מנוסה בניסיונות המתרגשות לבוא על האורח בדרך, ורבה שבעה נפש נודד בימי נדודיו, וראה ראינו שהוא סבל הרבה בדרך נסיעתו למצרים שלקחו את אשתו ועמד בנסיונות של מסירת נפש. וגם בעוד שהיה במדינת גרר בימי אבימלך לא החסיר לו צרות רבות. ואורח עשיר מצוה גם כן להכניסו לביתו ולקרבו במה שיוכל, כי בדרך יקרה שיסבול האיש מאכילתו ושתיתו, שלא מה שהוכשר לפניו לאכול, נזדמן לו. וגם החברותא שרגיל בו להשתעשע עמהם יחכור לו, ותמיד ירגיש מהחסרון הזה והוא מתעצב בעת יישיבתו שלא במקום הראוי לו. וגם מי שיוכל לקיים מצות לינה לפעמים בא במקום שאין נפש היפה יסבול מהם ומהמונם, ומי ידבר באורח עני שיחסר לו כל דבר ודבר ובושה תכסה פניו לבקש עזרה מאחרים, וכל המצפה על שולחן אחר עולם חשך בעדו ולשמור כל דבר למנוע צער של האורח ולשמור בכבודו, מחויב המכניסו להיות מלומד בנסיון היטב איך להתנהג עמו ולהשתמר שלא יבוא לידי צער ובזיון ועגמת נפש, ולנחמו שיבוא על מקומו בשלום.

ובזה הבנתי כונת התורה שסיפרה לנו איך אברהם קירב את האורחים ופתח פתח לנו איך להתנהג עם האורחים, והוא היה באותו זמן מאה שנים, הלא בימי נעוריו עשה ויטע "אשל" בגימטריא א'כילה, ש'תיה, ל'ינה, והמשיך רבים לדרכי ד'. אך אמנם גם בימי עלומיו עשה הרבה מפני שלא היה מלומד היטב דרכי האורח איך להתנהג עמו, ואחרי שלמד בעצמו את הסדרה "לך לך" ומתנענע הרבה שנים, אז ידע תכונת האורח בכל מצותיה ופרטיה, ולמד זאת את בניו לעשות צדקה וחסד עם בני אדם. ואינה דומה תכונת נפש של העני לתכונת נפש של עשיר, שהעני הוא רעב ללחם, והמצפה על שלחן אחר, צריכים למהר ליתן אותו מה לאכול בלי הכנה רבה, כי אולי הוא רעב ללחם שלא אכל מכמה ימים ויש בו חשש סכנה, כמעשה דנחום איש גם זו (תענית כ"א ע"א) שהלך לבית חמיו טעון עם משא על שלשה חמורים באכילה ושתיה, ועני ביקש ממנו לפרנסה והמתין עד שפרק מהחמור, יצאה נשמתו של העני וכו'. ובעת שבאו השלשה אורחים לבית אברהם הבטיח אותם לתת מיד אכילה קטנה לסעוד את לבם, וימהר בעצמו לתת אותם לסעוד את לבם אולי הם רעבים, ואחרי כן עשה הכנה רבה ושחט שלשה בקר לתת את הלשונות לפניהם, שאולי מאנשים חשובים הם ועיקר המצוה לעשות הכנה ולהראות שהם יקרים בעיניו. ודרכי של צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה (בב"מ

פ"ג ע"א) שלא יפחדו אולי מכבדים ומרבים עליו בהוצאה יתרה יותר מכפי כחו, מראש הגיד להם שלא הכבידו, שלא ירבה הרבה באכילתם, ועוד באמירת מעט יוכל ליקח כמה אורחים שלא הוציא עליהם הרבה, והאיש שאין דרכו ומחשבתו ליקח אורח מראש אומר שצריך לשאול את אשתו אם הכינה מה לאכול ומרבה בשבח של האורח שראוי להכין לפניו סעודה כסעודת שלמה בשעתו, וידע כי אשה צרה באורחים בודאי תאמר כי לא הכינה וסעודה שאינה מספקת לכל, שלא ידעה מראש להכין לפני איש חשוב כזה, ולא נאה ליתן מאכלים פשוטים, ואומרים הרבה ולבסוף אינם עושים מאומה, וטוב עין הוא יבורך, הוא לא יפחד ולא ירא מפחד אשתו, ומראש יאמר שלא למשא הוא עליו שאין מחויב לתת לעני יותר מה שהוא אוכל רק לראות שלא יהיה רעב ולקבלו בסבר פנים יפות ולדבר עמו דברים טובים, והמתפייס הוא יתברך באחד עשר ברכות (בב"ב ט' ע"א), ויתר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית (מדרש רבה ברות), לכן אמר ואקחה פת לחם, הא דלא אמר ואתנה, שגם אצלו לקיחה הוא ולא נתינה, שהוא מקבל הנאה מאכילתם בהאי הנאה שהם מקבלים ממנו, ואתקורי מתיקרי בהוא נחשב לקיחה ולא נתינה, שלא ידע מי הם. בעיניו לבד לא יוכל האדם לדון את אחרים שמתחילה כערביים נדמו הם בעיניו, וטעה אברהם במלאכי אלהים טעות כזאת, ומאד מאד צריך להיות מתון בזה. ואם נזדמן לו אורח שאינו מכירו מי הוא זה? אם אדם חשוב, או עני, או עשיר, כי מצות הכנסת אורחים גם בעשיר שהוא גר שלא במקומו מצוה גדולה להכניסו בביתו להאכילו ולהשקותו כערכו. כן הביא המרי"ל בספרו והסכימו עמו כל הפוסקים, וכן משמע מדברי חז"ל (כתובות ס"ז) שבא אורח לפני רבא ושאל אותו במה אתה סועד אמר לו בתרנגלת פטומה ויין ישן, ולא הקפיד במה שהורגל נפשיה כולי האי, כמו שהקפיד רבי נחמיה על העני ואמר דלמא איבעי ליה לפנוקי כזאת, מפני שהוא היה עשיר מקודם, רק שירד מגדולתו או עני באותו שעה בדרך העברה לא השיגה ידו לקחת זאת, ובא אצל רבא וביקש שיתן לו פרנסתו בדרך כבוד, ונתן לו כפי כבודו.

זוכרני מעשה שראיתי בעיני מהגאון ר' שמאי מסאקי ליטאווסקי, תלמיד מהגאון ר' יצחק מוואלאזין כי בא אורח בישיבה בעוד שלא התפלל תפילת שחרית והאורח היה מתפלל, קודם הלך עם האורח ליתן סעודת שחרית ושח עמו בתורה קרוב לשלשה שעות ואחרי כן הלך בישיבה להתפלל ביחידות, וקודם השיעור הגיד זאת לפני תלמידיו שעשה כן להורות הלכה פסוקה שקיבל מאביו ר' חיים שמצית הכנסת אורחים הוא יותר מקבלת פני השכינה, ותפילה הוא קבלת עול מלכות שמים למען דעת שהיא גדולה קיבל את האורח מקודם וכן עשו תלמידיו.

לכן אצל הבקר לא צוה אברהם למהר לעשות, רק רין הוא לעשות בזריזות, ונתן אל אל הנער לעשות כדין בלי מהירות, כי בדיקת הסכין צריך להיות במתון ובנחת וביישוב הדעת, והעיקר בדיקת הסכין תלוי בכוונת הלב להרגיש בפגימה דקה, ולא עשה זאת בעצמו השחיטה מפני שהיה זקן וחולה וירא אולי ידיו מרתיתין ולא יוכל להרגיש היטב, ולעזוב הכל על הנער לא רצה מפני שאין עומדים על החזקה במקום שיוכל לברר, בפרט על השוחטים שלא למדו הרבה, וידיעתם בדיני שחיטה ובדיקה מעטים, לא שאבו ממקור נאמן מדיני הרא"ש והרי"ף והב"י, רק למדו בקיצור הדין שהוא ראשי פרקים לדעת איך לישאול שאלת חכם ולא להורות הלכה למעשה. וטרדת הפרנסה בארץ החדשה רבה היא ואין עתותיהם בידם לעסוק בהם והמלאכה

מרובה, והבעל הבית מבית השחיטה דוחק למהר לעשות אותם, והרבנים עצלים לילך בבית המטבחים לראות ולהתבונן איך יהיה השחיטה והבדיקה וההתימות על פי הדין. או לנו מיום הדין ואוי לנו מיום התוכחה, שכמה אלפי ישראל אוכלים משחיטה כזו, על סמיכת הרבנים והוועד הכשרות ולבסוף לא ידעו מאומה מעיקר הדבר. והאשם הוא על מי שיוכל למחות ואין אמת בפי השובי"ם שלנו שיאמרו שיטריפו הכל מה שהוא אינו חלק וכשר כראוי, אם כדבריהם היה ראוי לטרוף קרוב למחצה, ולכל הפחות ארבעים וחמשה ממאה שהוא מיעוט המצוי, והנסיון יורנו שלא כזאת, והממונה על השוחטים הוא בעל הבית שמחזיק את בית המטבח, והוא דוחק אותם להכשיר כפי רצונו ופרנסתם עומדת בסכנה אם לא ישמעו אליו, ואוי לעינים שראו כזאת, ולא יוכל לדבר שאין דבריו נשמעים. והעון תלוי על אנשי העיר שיעלימו עיניהם מלראות ויאטימו אזנם מלשמוע כזאת, כי קשה על הרבנים והשוחטים לתקן מאומה אם אין עזרתם בצדם. וכמה פעמים דברתי בלשוני, ולא מנעתי את פרי עטי לדבר רב בעון זה, ואדבר גם היום שיפקחו את עיניהם לתקן את המעוות וההפקרות מהשחיטה והבדיקה. וגם שחיטת עופות שהתקנה שלא ימרוטו השוחטים בעצמם, באו פריצים וחללוה, ולא ידעתי החסרון מהיכן הוא יוצא, רק זאת ידעתי כי בעיר פיטסבורג פא. עומדת השחיטה במדרגה התחתונה יותר מכל עיירות שבמדינה, איש כל הישר בעיניו יעשה, ומי שבידו למחות ולא מחה העון על ראשו יפול, וסופו יהיה כפי המבואר בירושלמי, סדר זרעים.

הביטו וראו! אברהם אבינו שלא שחט רק שלשה בהמות, עמד על השחיטה ובדיקה, ולא סמך על תלמידו, והכין סעודה כהלכתו שמלאכי השרת אכלו להשיב נפשם, והזריזות מה שעשה אברהם אבינו, העמיד למשה רבנו בעת קבלת התורה, שמלאכי השרת בקשו לפגוע במשה, מה עשה ד' צר קלסתר פניו של משה דומה לאברהם, א"ל הקב"ה אי אתם מתביישין ממנו, הלא זה הוא שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו, אמר הקב"ה למשה לא נתנה לך תורה אלא בזכות אברהם שנאמר לקחת מתנות באדם ואין אדם אלא אברהם, עיין במדרש שם. ולא בלבד שהאכיל את העוברים ושבים במזון הגוף אלא עוד יתרה עשה שהחיה את נפשם במיבריו הטובים בדברים נעימים ומתוקים, והוא נקרא אב המון גוים שכל המלמד את חבירו תורה כאילו ילדו, והוא זכה וזיכה את הרבים, ועל ידי קיום מצות הכנסת אורחים זכה לראות בן מיוצא חלציו, והוא יהיה כמותו, כמבואר במדרש תנחומא, פ' תצא.

וזהו שרמז התורה בסיפור שאחר שאכלו, אמר המלאך הממונה על זאת שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך (בראשית י"ח) שהיא גם כן קיימה מצוה זו בשמחה רבה, שתמיד היתה בביתה שדלתות אברהם פתוחות לרוחה תמיד ביום ובלילה, והיתה ברכה מרובה מעיסת של שרה אמנו, וגם הוא אמר קמח והיא עשתה סלת, ונר דולק כל השבוע, ומקבלת כל אדם באכילה ושתיה בלב שמח ופנים יפות, ולא כשאר נשים אם הביא הבעל את האורח שלא הודיעה מקודם מעקמת את פניה לאחוריה, והיא היתה מוכנת תמיד ליתן אוכל לפני האורחים. ונשואי רבקה ליצחק היה על ידה שהיתה עושה גמילות חסד לעבדי אברהם שהשקיתם ותשאוב גם לגמליהם, הוכיח את אליעזר שהצליח דרכו, והיא האשה הראויה לבית אדוניו לנהל בית אברהם כתכונתו ולעשות הכל כמעשה שרה עקרת ביתו, ויזרח עוד שמש אור הבהיר בביתו של אדוניו, ואחרי שאכלו שלשה אנשים הלך אברהם ללותם.

וחז"ל (סוטה מ"ה ע"ב) הפליגו מאד במצוה זו ואמרו ששכר לויה אין לו שיעור, ודרשו על הפסוק וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה, עינינו לא ראו. וכי תעלה על דעתך שזקני הבית דין שפכו הדמים הן אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלי מזון, ולא ראינו להניח בלי לויה. עוד אמרו כל המלוה את חבירו ארבע אמות בעיר אינו ניזוק וכל שאינו מלוה כאילו שופך דמים, וכופין על הלויה כמו שכופין על הצדקה. והוא החוק שחקק אברהם להורות לדורות להאכיל ולהשקות וללות את האורח. ומי ידבר אם האורח איננו יודע את הדרך שחפץ לילך, והדרך מתפשט לכמה נתיבות, מצוה רבה לילך אתו ולהראותו ולבררו היטב את הדרך שלא יכשל בה. ואם ילין אצלו האורח ישכבהו כפי הראוי לו, כי גדול מנוחת עיף בהיותו שוכב היטב, ולפעמים עושה השכיבה יותר מן האכילה והשתיה. ובעיר אוסטרא פלך וואהלין, נמצא שם האבן אצל הבית שהמרש"א דר בו, כתוב עליו "גר לא ילין בחוץ ביתו פתוח לרוחה". וכל אדם אם יכול להדר שיהיה בביתו חדר אחד עבור האורח יטוב עין הוא יברך והשם משלם כפעלתו בעולם המעשה, והמתהלך בתומו אשרי בניו אחריו (משלי כ') שלומדים ממנו ומשתוקקים ללכת בדרכיו ולהיות כמותו והולכים במסילה שדרכו בה אבותיו.

וזה לעומת זה עשה אלהים, ראה נא את העונש מה שקבלו אנשי סדום ועמורה שלא הניחו לדרוך כף רגל אחר בגבולם, שפחדו ורעדו שמא יצא מהם טובה לזולתם, ועשו תקנות להשתכח תורת רגל מארצם, ומי שבא בעירם עשו צרות רבות, ולבסוף נשארה ארץ שממה וחרבה ומתועב ומנועץ עדי עד. ועתה נתרבו בכמה עיירות חברה הנקראת "פעדערײשאָן" וסגרו דלת בפני כל עוברי דרך ולכל הצדקות לא יתנו, רק אם יראו איש פסח ועור וכו', אז יתנו לו מעט מזער. וזאת החברה דומה למעשה סדום שחטאו בממונם ונתגאו בשביל הטובה שהשפיע השם עליהם ויתברכו בנכסי דלא ניידי, ובנכסי דניידי וברוב פרנסה ושפע רב, בושו להביט על אחיהם העניים ולדבר עמהם ולהטיב מצבם בהיות לאל ידם לעשות חיל ולעזור את הכלל והפרט, ומעלים עין מכל דבר מצוה שהוא בגבול ישראל, וימנעו מליתן על ארץ ישראל, ועל ישיבות ותלמוד תורות, ומשנים את לשונם ומכחישים שהם מזרע ברך ד'. ולחרפה הוא לנו אנשים כאלה, שיוכלו להרים קרן ישראל, ואת קרן התורה להתגדר ולפרוץ בתוכנו, כי צל החכמה בצל הכסף ינוח. וכמה גדולי ישראל באו לבקש עזרה שלא ישתכח תורה מישראל, כי בערי רוסיא סגרו הדרך לפניהם ושאר המדינות נשארו עניים ואביונים אחר המלחמה. ואם ערי אמעריקא לא יחזיקו את המוסדות שיסדו הראשונים, ואם לומדי התורה לא יקבלו תמיכה מארצנו, ילכו לאיבוד כל הישיבות ועלול להשתכח ח"ו תורה מישראל, כי העת איננו מסוגל לכל איש לשבת במנוחה ולעסוק בתורה, כי צרכי עמך מרובים ואין פנאי לכמה אנשים לקבוע עתים לתורה, וגם בארזים נפלו שלהבת, כי גם הם טרודים להביא טרף לביתם ברוב עמל ובעבודה קשה, ולא יתמכו את הרבנים הישנים בכבוד כמו מלפנים שהיה באיירופא, ואם לא הישיבות שיושבים שם מופלגי תורה ועוסקים בתורה מתוך הדחק, יכולים לחזור התורה להר סיני. ומצוה רבה להחזיק את התורה בסבר פנים יפות וליתן עוז ותעצומות לעובדים בה, ולראות שיעשו חיל בעבודתם, כמו בעירנו לא יעזבו כל מי שיבוא פה לתמיכה ויתנו הרבה יותר מכפי כחם, וד' יברך אותם בהצלחה בכל אשר יפנו.

אך זה היה לפלא בעיני, מדוע העלים אברהם אבינו את עיניו ולא בא בעיירות הרעות להוכיחם ולבררם ברוב שכלו לעזוב את מעשיהם הרעים, ולקרבם על דרכו ואמונתו, וכחו רב היה שמרגליות טובה תלוי בצוארו, וכל החולה היה מתרפא מדבריו ורעיוניו והחיה את המתים. מי שמת מכל רגש האנשי, הוא היה מלמדו ומקרבו. וחז"ל (בסנהדרין ק"ט) הרגישו בזה ואמרו שהיו חוקי ונמוסי המדינה שלהם, לעכוב מלדבר דבר בתוכם, ומי שמאריך גייזו לו, ופשט הדבר את האיש המפורסם היו מבטלים ומבזים חכמתו, ולא הועילה מאומה דבריו, ומי שהיה גוין, איש פשוט במעשיו ובלי הרגש אנושי מתחין אותו, והרימו את השקר במעלות העליונה. וכמה פעמים שלח את עבדו אליעזר שם ולא הועיל, כי פיהם דברו שקר וימינם ימין שוא. ושמעתי שהחתם סופר פירש את המשנה (אבות פרק ה') ארבעה מדות באדם: שלי שלי, ושלך שלך, זו מידת בינונית, ויש אומרים זו היא מדת סדום, והיא פלוגתא רחוקה. ואמר הגאון הנ"ל מצד השכל מחויב כל אדם לעזור את חבירו ולא יביט מאיזה מדינה הוא בא, לפי שנמצא אנשי רב שאין מקרבין רק אנשי בני עירו ומדינתו, והוין מזה ימצאו חסרונות, ולפי קוצר שכלם ישפטו, ויאמרו שרק על אנשים הבאים מארצו הוא מצוה לקרבם. וזהו הוא מדת בינונית, וקוצר רוחם. ויש אומרים, רק בפיהם ידברו שיעזרו את אנשי עירם ומשפחתם ולא יעשו מאומה גם לקרוביהם, המה מאנשי סדום. וזאת המדה הטובה לעשות חסד עם אחרים זכינו לרשת מאבותינו, כי רחמנים בני רחמנים אנו. אבימלך מלך גרר קירב את אבינו יצחק ואביו, רק בלי לב נכון ואמת, ומי שיעשה חסד במראה, צריכים להשתמר ממנו וגם מאנשים אשר אין יראת אלהים בקרבם, כי עלול האדם ליפול ברשתם ולא יוכל קום לעולם, ואיש אורח צריך לדקדק בדבריו של אנשי החסד והמקרבו. ובזכות מצות הכנסת אורחים זכה לבן, שמסר נפשו להעלותו על מזבח דת, ושמע לקול אביו בלב שמח לילך לעקידה, ומיד בהולדו, בן שמנת ימים הימול אותו כאשר צוה ד'. ובזה שבר ופרק ממנו תאות החומר והסיר ממנו עקשת רע לב, וזכה להיות בר לבב ולרחמם ולעשות חסד עם כל אדם והורגל עצמו להיות דבוק בנפשו ובגופו לעבודת השם. כמו שאנו אומרים על הברית ברכה על כוס יין, בדמיך חיי ובדמייך היי, שתי פעמים לזכות בשתי עולמות, שלא תדאוג להתחבר עם אומה שאין לה בית נכון ומנוחה ומתהלך תמיד מגוי אל גוי, וכולם מתרחקים ממנו ויותר לבדו כערער במדבר. בכל זאת לא תכהה רוחו ולא תפחד ולא תירא משום מזיק, כי ברוח קדשו תנחמהו, ונותן היזוק בלבבו שיזכה לראות בנחמת ציון וירושלים. והרגל נעשה טבע בתינוק ועל ידי החינוך טוב בימי הילדות, יקל מאד לפרוק את עול היצר, כי מפאת טבעו מאום ברע ויבחר בטוב, וצדקת בנו יצחק עדות נאמנה על טוהר לבב אביו, שלא חמל ורחם על בן זקוניו, וחתך את בשרו ושפך את דמו, ועשה משתה לכל. והמצוה הזאת שוררת בישראל בכל מקום גלותו, וכל אדם מישראל אינו מתרחק לבוא על ברית מילה, ויעזוב את מסחרו ונוטל חלק בשמחת האב רך הנימול. ומזה ניכר השמחה שהיה מקדם בביתו של אברהם אבינו, שעד עתה עושים בניו ברוב שמחה וחדוה. וכן קיים להביא את בנו האהוב להעלותו לעולה, ולא שאל שאלה, אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע, ועתה אמרת להעלותו לעולה?! ובנו הלך עמו ביחד בשמחה לקיים מצות קדושת השם. וטוב אחרית דבר מראשיתו, אם היסוד הבית הוא חזק ואמיץ, אזי הבנין שנבנה עליו יעמוד הרבה איתן ולא יפול במהרה. כן אם מלמדים את בנו

בימי נעוריו הנהגה אמיתית בחכמה וביראת שמים, החינוך הזה הוא חזק ואמיץ על רב דורות. ומה נעשה על חינוך הבנים בעירנו שאין איש שם על הלב לראות להנך בניו ואת בני אחרים בימי נעוריהם. נעשה חשבון צדק ולא נמצא בעירנו מהנערים שיודעים כל סיפורי התנ"ך, ומי ידבר מגמרא רחקו הרבה שלומדים רק סיפורי מעשיות ושירים אחדים, וזאת כל התורה כולה. והרפה על זקני עירנו שלא ישימו לב על החינוך, לגדל בנים כאלו. פתחו עיניכם וראו, בשאר עיירות נתיסדו ישיבות קטנות עם גדולות והרבה מתעסקים בזה, ופה נשארה רק לאנשים יחידים ואין ביכלתם להעמיד על בסיס נכון, כי נחוץ לזה אנשי אמונה ויראי אלקים ואוהבי תורה, ואנה נמצא חוצפא לבקש רחמים עשה למען תנוקות של בית רבן, שלא נמצא בזאת, רק על שעות אחדות לומדים אנו עם הרבה נערים בלי סדר נכון, כמעט לפי ערך העיר לא עשינו מאומה ונחוץ לנו אנשים ישרים לקחת חבל וזמן לעסוק בזה, ואז לא יחסרו לנו כל טוב, ברוך השם כסף יתן עירנו בעד כל דבר צדקה.

ועיקר החינוך תלוי באשה צנועה, שהיא עקרת הבית, אם היא מתנהלת אותם כמו שראתה בבית אביה ולא הביטה על התחדשות הזמן, אזי היא יושבת בבית ובניה הולכים בדרך הישר, ומתחנכים בתורה וחכמה ויראה, כפי המסורה שמסרו לנו חכמי ישראל ובניהם אוחזים מעשה אבותיהם וימשכו שלשלת הקדש לאורך ימים וטוב לה ולבעלה ובניה עד עולם, כי הדרך הסלולה והדרוכה לא יטעו ולא יתעו מדרכם הטוב, ודור ישרים הוא מבורך לעד. ואם יתעה האשה מדרכי החיים האמיתיות והתחילה ללכת אחרי מראה עיניה, ולשמור מנהגים המתחדשות לבקרים ומהדרים לקיים אותם ולא תביטו על תכלית האמת והצדק, אז מיד נרגש הבית שהתחילה לנפול, ובסוף נעקרה הבית עד היסוד, ותהיה לדראון עולם, כי ראשית דבר תראו שלא תהיה מזוזה על פתח ביתם, שלא נאה ויאה לעשות כן נגד העמים היושבים בה, ומבערים הספרים והתפילין שנמצאו בבית שלא יראה ולא ימצא שום זכר קדושה ומביאים בביתם ספרי אהבים וספרי המשחקים. ומי השריש בלבו זאת רק אמו הצנועה שרה אמנו, והיא הניקה בנים רבים. אם תראה בית המתנהלת על דרך זה, ידוע תדע כי היא בת שרה והיא תתברך בברכה זאת: והנני ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול על שפת הים וירש זרעך את שער אויביו (בראשית כ"ב). ועיקר סיפורי התורה באו להורות לנו שנלך בדרכי אבותינו ולא להביט אחרי המלעיגים על דבר קודש אפילו על דבר אחד, כי חדש אסור מהתורה, יטיב לשמור את פי חכמינו בכל זמן ועידן ולהנך את בנינו בימי ילדותם, כי מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. ועיקר מוטל על ראשי העדה לעשות תקונים בעירנו בחינוך הבנים, אז יש לנו לקוות על דורות הבאים שיהיו זרע קודש. וכוונת פרעה שאמר לכו נא הגברים ועבדו את השם (שמות י') היה בדעתו להשאיר את הקטנים והאמהות, אז לא ירא ממשה, והשב לעשות מה שלבו חפץ. ומשה הבין זאת ואמר בנעורינו ובזקנינו נלך, בבנינו ובבנותינו נלך. ועלינו ליתן כבוד את נשינו היקרות ולעזור אותם בחינוך ולראות לבנות בית ישראל בטהרה ובקדושה ואז נזכה בנחמת ציון וירושלים אמן.

פרשה חיי שרה

אברהם זקן בא בימים, ד' בירך את אברהם בכל. הבטחה שהבטיח לו הקב"ה לתת לו את הארץ הזאת לרשתה ולזרעו אחריו, וירושה אין לה הפסק, לא נחשב זאת בעיניו להיות בזה מאושר בהיים, שידע כי זה איננו מאושר האמיתי שבניו יהיו עשירים ולא ילכו בדרכי ד' רק שבניו ילכו בדרכיו והכל יאמרו עליהם כי הם זרע ברך ד', וישמרו מצוות ד' ותורתו ולא יתבוללו בתוך עמי הגוים, וניכר יהי' שהם מצור איתן מזרע אברהם, כי הבחירה נתונה ביד האדם וחפשי הוא ללכת בדרך שיבחר לו, וירא אולי יטו בניו מדרך הישר וילכו בדרך עקלתון. וכשראה עקידת יצחק שמח וידע מראש, כי הוא המאושר בעולם שזכה עם בן כזה, רק יראתו אולי ישא אשה תמשוך אותו לדרכה, ויעזוב דרך החיים והטוב שהורגל בה בכל ימיו, כי רב כח האשה לעשות חיל, שבכחה פתה את החכם שבעולם דכתיב (מלכים י"א) ויהי לעת זקנת שלמה ויטו נשיו את לבו, ורבים השיבו מדרכם והביאם עד שאול תחתיה ומלגלגים במדת הישראלי, ומטמאים את לבם באכילתם ומחשבתם רע תמיד, ומתעטפים באדרת שער, ושהוא מעשה טומאה, להראות לכל שיעשו אסיפות על דבר קדושה. וראשית כל דבר יראו להסיר פקודת בעליהם, והן שוררות בביתם, ועל פיהן תתנהג הבית, ומתחברים עם אנשי המלעיגים ומסיתים ללכת אחרי שיבולת הזמן והמקום וישנו את מנהגם הישנים, והתחילו לדאוג תכלית ואחרית על יוצאי חלציה, שיהיו ממשכילי הזמן שיוכלו לעשות מה שלבם חפץ, להתיר אסורים ותמיד יספיקו לכת בדרכי נכרים. ודי לילך בבית התפלה פעם אחת בשבוע, או יום טוב לבד, לשמוע אל הרנה ואל התפלה מרבני הנאורים, וכל עיקרי הדת נשרשו ונתעקרו מתוך בתיהם, אין שבת ואין מאכיל כשר, אין תפלה ולא טבילה, וגדר הצניעות יפרצו, ופיגול בעיניהם הטהרות והכשרות ונחלת ד' נהפכו לזרים ובתיהם לנכרים, ומה יהיה הסוף מהבית הזה? כל הרעות המתרגשות תבוא בדרך הטבע, שלא יוכלו למלאות תאותם ומגמתם, חומסים וגוזלים, ויעשו מה שלבם חפץ. ובדרך זו קשה לאריכת ימים ושנים, ומי שילך בדרך זו, וסר מדרך האמונה בד', קשה לעמוד בנסיון העולם מרוב טרדת הפרנסה, וגם ד' מסתתר פניו מהם מכעס בניו ובנותיו, שבניהם לא אומן בם, ודור תהפוכות המה. ולא חרבה ירושלים אלא מפני שבטלו תנוקות של בית רבן (שבת קי"ט ע"ב).

הביטו וראו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם, על שרה אמנו, שברכה ד' בימי זקנותה בבן יקיר עם כל המעלות, והיא נתנה עיניה עליו שילך בדרך הטוב, שאברהם היה לו גם אשה אחרת ונקראת הגר, ויצאה ממנה בן ישמעאל פרא אדם ידו בכל, רק שרה הצדקניות היא זכתה לנהל ולחנך את בניה במישרים, זכתה לדור ישורון שיצא ממנה. וגם אז לא שנתה את טעמה ורוחה מלפנים, והיתה ביתה פתוח לרוחה לפני כל עובר ושב, ונר דולק תמיד שלא כעסה ולא צערה שום אדם. ונתנה חינוך טוב לבנה לשמוע בקול אביו, עד ששמע אליו להעלות לקרבן ד' ולא המר את דברו. והתורה העידה שהלכו שניהם יחדיו בשמחה לקיים מצות ד'. לכן יגע ועמל אברהם ברוב חכמתו למצוא אשה טובה בעד בנו שתהיה מגזע ישרים ותעשה חסד עם כל מעשה ד'. ולא רצה נפשו לקחת רק בת יראים לבד, וזאת מצא במקומו אצל בעלי בריתו, ענר אשכל וממרא, אך מגמתו שתהא בת נדיב הלב

ומעוטרת במדות טובות, ודברים אלה הלידה גורמת שתהיה ממשפחת היוחסין, ותראה זאת בבית אביה, ומהנקלה לא יוצא שוע, שדבר זה צריך ג"כ לימוד בעת נעוריה, ותהא הורגל במעשיה, והרגל נעשה טבע, ולא תזוז ממנה לעולם. לכן רצתה נפש אברהם לקחת ממשפחתו, שהוא מקור משפחת שם ועבר, מגזע ממקור ברוך, ולא בנמוסות לבה הסתפק, אך שתים בקשה נפשו, אשה משכלת המתאחדות שתי המדות גשמיות ורוחניות, לא תבושי ולא תכלמי, ללכת בדרך המאושר ותתנהג כפי שנהגו תמיד בביתו. ואליעזר עבדו ידע כי עבודה רבה וקשה הושלך עליו למצוא באשה אחת גם מבנות השועים אמונה ודרך ארץ יחדו יתלכדו, חשב מחשבה איך להכיר מיד את תכונת נפש הנערה ולבחון אותה במעשיה ובמדותיה, מצא תחבולה להבחנה, לפגוע בכבודה ולשאול ממנה לשאוב מים בעבורו ובעבור גמליו, ובמקום להושיעה ולהקל מעליה המשא להיות שוחה ולמשוך החבל עם המים הוצה מתוך המעין העמוק, העמיסה עליה המשא לשאוב בעדו ובעד עבדיו וגמליו, ולא המרה בדבריו, רק מיד ענתה אותו בדברים רכים ונעימים שתעשה כן לפניו, ומלאה את דבריה במהירות ובזהירות. אז הוכיח אליעזר שהיא ראויה להיות כלתו של אדוניו ואשת יצחק, והיא תעשה חיל באמונה בבית שראוי ונכון לפניה. ועל האשה כזאת יוכל לקוות שתהיה אשה נאמנה ויבטח לה בעלה בכל הדברים, ותעשה כמעשה שרה שנהגה מקודם באורחים ובצדקה כברכת ד'. ואשה כזאת לא תהיה קל בדעתה ללכת אחר מראה עיניה ותתנהג כפי מדות החדשות המתחדשות בעולם להשליך עול התורה והדת ותתנהג ותאחוז מידות חוקי העמים הגרים בהם. וכל מעשיה של רבקה תהיה בטוב לבנות בית נאמן שתהא תפארת עמנו, והיא תהיה צופה הליכות ביתה בצדק וברחמים, ועניים תביא ביתה רעבים ויוצאים בשמחה ובששון, שהיא תשביעם ותלבישם ותתן להם מה שיחסרו. והנשואים כאלה יעמדו בנחת על ימים רבים, וישגשגו ויציצו ויפרחו ברוב פאר והדר בשתי עולמות, ומתוך הנטיעות כאלה יוצא פירות יפים למכביר בעולם, והכל מתפארים בהם.

במדרש רבה הובא שבזכות שאמרו לרבקה התלכי עם האיש הזה, והיא ענתה ואמרה אלכי, זכו ישראל להוציאם ממצרים. ופשט הדבר כמו שאמרו חז"ל (סוטה ע"א) בשכר נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים שהם גדלו ולמדו ילדיהם, והשרישו בלבם אמונה טהורה ואהבת ד'. בעת שבעליהם עבדו עבודת פרך במצרים, ולא הי' לאל ידם לחנך אותם, והנשים צדקניות עבדו להחיות נפשם ואת משפחתם ולא הביטו אחר הבטחת המצרים, שיתעשרו ויתרוממו אם ישליכו את בעליהם ויתערבו עמהם, ויתנו להם כל טוב המדינה ויתנהגו בכבוד למעלה לראש בכל דבר. לכן בזכותם זכו כל ישראל לצאת מתוך מצרים, שד' אמר ראה ראיתי, אני רואה אותם ויודע את מחשבתם ותשוקתם הטהור, שבקרב הימים יעמדו על הר סיני ומקבלים התורה ויאמרו נעשה ונשמע. וכל זה בא להם מאמותיהם הצנועות שהנכו אותם מילדותם והשרישו שרשים יקרים שבאו מטהרה וקדושה.

ואת התכונה קבלו הנשים מרבקה אמנו שעשתה הכל באמת ובאמונה שדרבו של איש לחזור על אבידתו, והיא לא הביטה על זאת ועזבה את בית אביה ומולדתה והלכה אחרי אליעזר להיות אשה ליצחק, ולא שמעה לדברי אחיה ומשפחתה שאמרו לה קודם פרידתה, אחותנו את היי לאלפי רבבה (בראשית כ"ד) אם תחשוב כי את אחותנו של לבן ותתנהג כפי דרכנו ומעשינו, אז תהיה לגברת נשים והכל

יתנו לך כבוד, ובכל ההברות תהיה לראש וטוב לך כל הימים. ואם תחשוב בלבך לשמוע לקול בעלך יצחק, אז תהיה תמיד מוכרחת לשבת בבית ולשמור ולחכות אולי יבוא אורח לבקש אוכל או צדקה אחרת ותעמול עבודה קשה אצל התנור והכירים לבשל בעד עניים, ואחר כל עבודתך לא תהיה לך בגד ללבוש ולחם לאכול, כי הכל יפזרו עבור העניים, והצדקות שמורגל ליתן. והיא לא שמעה לדבריהם, ועזבה את בית אביה במהרה, ולא רצתה לחכות ימים אחדים שיתנו לה מתנות ומחלה הכל, ובאה בבית בעלה ונהגה הכל כפי תכונתו ושמעה בקולו כפי הנהוג בתוך בית ישרה. ובמדרש רבה, אמר על הפסוק אלך בעל כרחה, ולא תשמע למשפחתה כי מאסה אותם, וידעה כי טוב לה הפרידה שלא תראה מעשיהם, והכל ראו וידעו שהוא מד' יצא דבר השידוך כזה, שמעשיה היו תמיד משונים ממעשיהם ומאסה בגלוליהם ובתמונותיהם, והיא לא הביטה גם על נערות שתמיד משחקות במחולות שונות, ומראים עזות רב, זאת לא היתה כונתה. וגם אבינו יצחק חכה שיזמין לו אשה כזאת, שהיה בין עשירים חלקו שד' בירך אברהם בכל ומהולל ברוב התשבחות היה, ולא רצה ללכת בבית המשחקים לברור שם עלמה עשירה שתדע לנגן היטב במזמרות ולשיר שירים עגבות וכהנה, ולנסוע תמיד במקומות לקבל נחת, ולא חש שתהיה עניה, רק יראת אלהים בקרבה להתנהל בית כאמו שרה. וזכתה לצאת ממנה יעקב אבינו בחיר שבאבות שהכל יזכירו את שמו לברכה ועשתה כל תחבולות להפרידו מאחיו כל הימים ושלחו מביתה למען להצילו ממות מכעס עשו שבדעתו היה להרגו, וראתה שיקבל ברכה מאביו והוא האיר את העולם בתורתו וביראתו שלא תסוה מאתנו התקוה והבטחון בכל ימי חיינו. וזהו שכר כל הנשים שהולכות בדרכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה וביראה.

ובעת שבא יתרו לפני משה לקח עמו צפורה ואת שני בניה וכו' שידע משה את צדקתה, שהיא היתה משונה במעשיה, ולולא שידע משה שיוכל לסמוך שהיא תתנהג אותם בדרך הטוב לא עזב את בניו בידיה, ובטוח היה שהיא תגדל אותם על מבוע מים חיים בחינוך הטוב, ושמעו שחונים אצל ההר סיני באה עם בניה לקרבם לתורת ד'. ועיקר הדבר הנושא אשה שישים האדם את לבו לקחת אשה יראת אלהים ממשפחה הגונה ורחוק מפנינים מכרה, ולא יביט על הכסף שמרבים נדוניא, כי היא לא תצליח ואין זיווג עולה יפה כי הממון שאדם לוקח עם אשתו אינו ממון של יושר (עיין בעה"ז ס' ב') ואם יזדמן לו אשה טובה אז אין צריך לדאוג מאומה שתמיד יהיה שמח וטוב לב בכל עת תהיה ביתו בשלוה. אם יעשה שותפות במסחר עם חבירו ידאוג מי יודע אם יכול שבת עמו בשלום, הגם שהם מאנשי אמונה, אך במסחר לפעמים יהרסו בסיבת מריבה ואין שלום, כמו שמצינו תמיד בגמרא ופוסקים ראובן ושמעון וכו'. והלא אנשים צדיקים היו למה תלוי פעמים שזה כפר בהלוה או בשאר דברים שאינו מהוגנים על אנשים כאלה. אך ראה ראינו במסחר הכל חשודים ואז אזל חזקתו שהוא מוחזק בכשרות, אך אם ידע מראש שהעסק והשותפות הסכימה מהשמים אז יסיר הדאגה מלבו ויעשה בשמחה גדולה. לכן באו חז"ל (מועד קטן י"ח) להרגיע את רוח האנשים המזווגין בקשר הנשואין לבל יראו ויתעצבו מי יודע אם השותפות שעשה עם אשתו תעלה יפה ושלום ושלוה יהיה בגבולם, מביא הגמרא ראיות מהתורה ומן הנביאים ומן הכתובים שזווגו של אדם הוא מד', וכי הוא לבדו מוציא אסורים בכושרות והוא נותן הסכמתו על הזווג. ואל יפול לב האדם, כי בודאי יצליח דרכו אם ילך במשרים ויאמין בד' וילך בדרכיו,

ואל ישא עיניו להשיא אשה עשירה, או שנותן עיניו ביופי לבד, ואין מקפיד מי היא זאת, מאיזה משפחה יצאה, היו לו בנים שאינם מגונים וסוף יתחרט ולא יוכל להושיע.

הבט וראה! שלמה המלך נשא בת פרעה, ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועליה נבנה כרך גדול של רומא שהחריב בית מקדשנו, והכסף שנתן עלה שישק מלך מצרים ולקח את אוצרות וכו׳, והוא בעצמו אמר בית והון שלקחתי הוא כמו נחלת אבות אינם מתקיימים לנצח. כן הנדוניא הולך לטמיון, והצרה נשארה תמיד. ושמישון שלקח אשה אחר מראה עיניו ואמר שהיא ישרה בעיניו, מה היה הסוף משידוכים כאלה? ובכל יום ויום רואים זאת. והשידוך הנאמר בתורה שאליעזר לקח אשה עבור יצחק בעלת גמילת חסד וטוב לב, ושידוך כזה שמטרתו לשם שמים בודאי מד׳ יצא הדבר והוא יתן הסכמה על זיווגים כאלה, והוא יברך אותם בהצלחה וברכה ובאריכת ימים ושנים, ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ושלום על ישראל.

דרוש על ראש השנה

אשרי העם יודעי תרועה ד׳ באור פניך יהלכון (תהלים פ״ט). החזן אומר זאת אחר התקיעות דמיושב קודם מוסף. וצריכים להבין הטעם והפשט מהדברים אלה, וגם מה שייך הפסוק הזה לאמירת החזן? לפי דעתי טוב היה שהבעל תוקע יאמר זאת קודם התקיעות ויזהיר את השומעים לקול תקיעתו שידעו לכוונת התקיעות והתרועות, או על דרך הפשט הפסוק שלא יסמכו על התוקע שהוא יכוון להוציאם ידי חובתם לבד, כי טוב יותר שכל אחד מישראל ידע בעצמו איך לתקוע, או שיכוונו הקהל כל אחד להוציא ידי חובת התקיעות, ואז יהיו מאושרים, שכל שנה שרשה בתחילתו מתעשרת בסופו (ר״ה ט״ז ע״ב). וחוץ מזה הפסוק בעצמו צריך ביאור, הלא ראה ראינו איש היודע לתקוע היטב וגם יודע לכוון כוונת התקיעות על דרך הקבלה גם כן, והוא איש עני ואביון כל ימיו, ואנה הוא אשרו? והשכירות שיתנו בעד התקיעות עשרה דולר או מעט יותר, וזהו הצלחתו שידע לתקוע היטב בלי הפסק? ואם כולם יודעים לתקוע לא יתנו בעד זאת מאומה. ועל פי הדין משמע שטוב יותר שאחד יתקע בעד כל הקהל וברוב עם הדרת מלך, ואימה גדולה נופלת על כל איש שישמע לקולות התרועות והשברים. לפי דעתי אם ימצא איש שיוכל לעורר את העם קודם התקיעות אזי הוא מהודר יותר לפני ד׳, כי יוכל היות שבדבריו מחזיר הרבה אנשים לתשובה ולעזוב דרכם המקולקלים והמעותים ולאחוז בהדרך הטוב והישר. ומזה יכולים לקוות על שנה טובה. ועיקר התקיעות הוא לעורר את הקהל משנתם, ולהשליך את רוע מעלליהם ולעשות טוב בעיני ד׳ ואדם. ומזה יכולים לקוות על שנה טובה.

ולפי השכל הזך והישר ידענו שהצלחת העם תלוי בהשכלת הרעיון ובינה יתרה שיש בה יותר מאחרים כי בתחבולות תעשה לך מלחמה, לכבוש חבירו בחכמתו ובינתו, ואז שלום ושלוה שוררת בגבולו, ופרנסתו אז מצויה, ולא יצטרך לבקשת

רחמים מחבירו או מעם אחר. בחכמתו יבין הכל במדה נכונה, שלא יחסר לו מאומה, ויראה שלא יהיו משועבדים לאחרים, ויהיו חפשים מכל האדם, ויראה שיהיו בני מדינתו מלומדי מלחמה בכל תכסיסי המלחמה, שלא יראו משונאיהם המצפים לכלותם ולהאבידם מהעולם, ופורשים תמיד מצודתם לצידם בכל עת, והוא יבין זאת מעיקרא, והוא הצלחת המדינה, וגם הצלחת יחיד תלוי בזה, כי אין עני אלא בדעה. במערבה אמרי דדא ביה כולה ביה, דלא דא ביה מה ביה דא קני מה חסר, דלא קנה מה קנה (נדרים מ"א א') ולא אשרו והצלחתו תלוי בתרועה שידע האיך לתקוע.

וגם סוף הפסוק ד' באור פניך יהלכון. אם בדרך פשט, שד' יביט על פניהם של ישראל ויראה שהם רעות וצנומות, מיד ישלח להם עזרתו מקודש לתרופה למכתו וממלא את רצונם לטוב, הלא ראה ראינו שעיני עם ישראל חשך ואפלה כמה מאות שנים מרוב יגון ואנחה. ומי מדוכא יותר מהאומה הישראלי, והימים ימי המלחמה שהיתה בימים אלה בכל ערי גבול ישראל, וגם אחר המלחמה הנוראה לא פטרוהו מהצרות שסבלו אז על בלי עון בידו, כי היהודים עמדו תמיד על המצפה והביטו לעזור את בני מדינתו שיושב בקרבנו, ומסר נפשו וממונו להציל את המדינה שיושב בה. והרבה אלפי צעירי מישראל מסרו נפשם ועמדו בתוך המלחמה ויצאו חוצץ נגד שונאי המדינה, ולא חסו והביטו על נפשם וגופם ורכושם, רק מחשבתם להסות ולהגין את הדרים בה, ועבדים נאמנים היו משועבדים בלב ונפש. ולפעמים יקרה שהאב יצא נגד בנו אם הוא דר ברוסיא, ובנו היה באונגריה או במדינה אחרת ולא הביט על דמו ונפש בנו ושפכו דמם בעד תועלת המדינה. ואחרי הנצחון שנצחו איזה שכר נתנו לבני ישראל? ומה פרעו עבור מסירת נפשם? הפריעו פרעות בישראל והסיתו את המון עם רב להרוג ולאבוד את כל היהודים ולבזות נכסיהם אשר נשארו מעט. ולולא רחמי ד' אז אבדנו. ומי ידבר מהדחיקות והלחיצות שהם דוחקים ולוחצים ברוסיא את אחינו גם לעת עתה, וביחוד רע ומר את לומדי התורה, שתמיד הייהם היו תלואים מנגד לצפות שברתם מאחרים, ועתה כל המסם ישפכו עליהם, ורומסים ודורסים ברגליהם את לומדי התורה, והיוקר על כל דבר אין לתאר, ותלמידי חכמים היושבים בישיבות וגם במקומות שהותרו להם לשמור דתם, כמו בפוילין וליטא ושאר המדינות, הכסף קצוב להם ואין מעלה ארוכה להחיותם מרעב, ועד עתה שלחו להם מאמעריקא, ובעת הזאת גם פה ירד הצלחת העם הרבה, ואין באפשרם להציל את עצמם, ואיך יעשו בעד הרחוקים. ורוח אחרת התחילה לשורר גם בישראל, שהתורה רפתה מאד, ונפלה כמו משמים ארץ, שתמיד היתה התורה ולומדיה חביב בעיניהם, ואנשים פשוטים הקירו ונתנו כבוד לחכמיה ולומדיה ופזרו הון בעדם והחזיקו אותם כפי יכולתם, שידעו שאם הם לא ידעו חכמת התורה, מוטל עליהם להיות מתומכי התורה, והחזיקו את הרבנים והישיבות בכבוד למען שיהי' חלקם עמהם. ועתה מלא הפקרות וחוצפא רבה שאומרים בפה ומבטלים בלב את לומדי התורה, וצעירי העם חפשים בדעת וימשכו אחרי ההבל ותענוגי העולם, ויעלימו עיניהם מכל דבר קדושה. וראיתי במכתבי העתים כי באיירופה, בערי רוסיא לוחצים ודוחקים את שומרי התורה לעזוב את המקום ואינם רשאים לדבר דבר בלי ידיעתם, ודעתם לבער ח"ו את הדת והאמונה. וזאת לא ידעו ולא יבינו כי בזכות התורה אנו נזונים, והוא עיקר חיינו ואורך ימינו. ובזמן שקול יעקב שורר אז אין הידים ידי עשו יוכלו לעשות מאומה.

ומה אנו יכולים להמליץ לפני השם בעת שהוא יושב על כסא דין ומשפט, וכולם יעברו לפניו כבני מרון ומדקדק במעשינו, והוא רע יותר מדחיקת העמים. כמו שאמר דוד המלך (תהלים ע"ט) מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך וכו'. ולכאורה קשה מהו השיר והמזמור לאסף ששר על זה? קינה לאסף היה צריך לומר?! אך כפי שאנו שומעים מארץ הדמים שהממשלה עומדת תחת החפשים והצעירים מושלת ושוררת, וכל דבר קדוש ויקר שמסרו אבותינו את חייהם בעד התורה והדת וחנכו את בניהם בימי ילדותם, אהבת עמו וארצו ודתו, ובאו פריצי נערי ישראל ישראל והפרו את כל יסודות התורה והאמונה, ועשו מעשה אחז וכו'. ומי שיעבור על פיהם אחת דתם להמית, וישפטו בדיני מיתה, וחפצם ומגמתם להשריש שרש הדת. והגזרה כזו לא שמענו בדברי הימים מעולם. ואסף הנביא שראה בעיניו הפקוחות החרבן העת, והחרבן אז, שמח בנבואתו שבאו גוים בנחלתך וכו', שאם היתה לצעירי עמנו רשות להפיק רצונם הרע אזי לא נשאר שריד ופליט, וסופן יהי' כדמן על פני השדה. רק הצלחת חכמי ישראל שלא ידעו ולא יבינו מי הוא באמת תלמוד חכם, כמו שאמר, כשהייתי עמי הארץ אמרתי מי יתן לי תלמוד חכם ואנשכנו כחמור (פסחים מ"ט), והלשון מי יתן לי שהוא לא ידע בעצמו מי הוא התלמוד חכם רק שצריך ליתן לו. ואם יביט ד' בראש השנה ויראה באור פני ישראל היה צריך לרחם מכבר על שארית עמו ונחלתו, ולא יעזוב אותם כמו הפקר, שהכל יהיו רומסים ודורסים ושופכים את דמיהם. ועד מתי יהיה הקץ לצרתנו ודחקנו?? הלעולם תנאף בנו וחמתך וכעסך תהיה בלי אפונה? הגם שהקב"ה הבטיח ליעקב אבינו שזרעו יהיו בעפר הארץ, שהכל דורסים עליהם ולבסוף הוא נשאר על מקומו, והדורסים אותו יפלו בתוכה, מכל זאת האדם שעוסק תמיד בתורה וגופו הוא חלש מדאגת פרנסה ומצרת רבים קשה עליו לסבול הרבה שהוא יותר מכפי כחו. ובפרט דחיקת אחיו שהוא צרה גדולה ואין לתאר. כמו ששאל הזהב לנחושת או לברזל, מדוע אם נגע אליך הולם פעם או פטיש החזק תתן קולך ברעש וברעם גדול ואנכי חשוב הרבה יותר ממך, בכל זאת אם הפטיש מכה אותי, אני סובל ולא אתן קולי ברעש, וענה אותו הברזל, קולי שאני צועק לא על מכאובי הוא, רק על דחיקת אחי הפטיש ודחיקת אחי כואב יותר מכל מכאובים ולא נוכל לנשוא. ואם ד' באור פניו יהלכון, ושאלה גדולה הוא איך יוכל לסבול ולשתוק על צרות בניו הנושאים את התורה ומוסרים נפשם על קדושת שמו הגדול.

ולמען להבין הדברים הקודמים חיוב עלינו להבין את הסבר דברי חז"ל (חגיגה י"ד ע"א) אמר רב דימי י"ח קללות קילל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם המקרא הזה ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד. והמאמר הזה הוא פליאה בעיני, הלא ידוע לכל שישעיה הנביא התנבא תמיד נחמות בעד ישראל, והיה מליץ טוב בעדם, ולפתע פתאום נתהפך והתחיל לקלל אותם בקללות נמרצות, ולא נתקררה דעתו, משמע שברצונו וכוונתו היה עוד לקללם עד שניחם מזאת ירהבו הנער בזקן וכו', שדברים כאלה לא יאמר שום אדם על כלל ישראל, שהם כששונה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות, ותמיד הם במעלות נשגבות נגד כל ישבי תבל.

אך דעו נא רבותי! כי היום הזה בראש השנה מחויב כל אחד מישראל להיות שמח וטוב לב ומתנהג באהבים יותר מכל ימי השנה, כי יום זה צהלה ושמחה בנו, כפי מנהג העולם ביום שהמליכו עליהם מלך ונתנו כתר מלוכה על ראשו. בכל

ישנה וישנה עושים זכרון באותו היום, ולהקת משוררים ישירו בקולם ומנגנים בכל מיני כנורותיהם, ובכל מיני זמר מזמרים ומנגנים בחוצות ובשוקים ושואגים תרועת הידד, ואומרים, יחי המלך! אדון הארץ, ומברכים אותו באריכות ימיו ושנותיו. והמלך באותו היום ימחול את כל עונות ופשעי בני מדינתו שחטאו לפניו. ולמטרת הכוונה הזאת אספנו יחד בבתי כנסיות שלנו לבקש בתפלותינו שימחול עונות ופשעי עמו שחטאו ועוו לפניו כל השנה. ובתקיעת מלכיות אנו מקבלים אותו עוד עלינו לאדון לבדו על כל הארץ. ובו ביום אנו מתחדשים מלכותו כיום שנברא העולם. ר' אליעזר אומר בתשרי נברא העולם, ובתשרי נולד אבות, בתשרי נפקדה שרה רחל וחנה, ובו יצא יוסף מבית האסורים, ובטלו עבודה מאבותינו במצרים. ומפני זה תקנו לומר היום הרת עולם וכו', והוא יום שמחה להראות לעמים כי חלק יעקב הוא נחלתנו, והוא סגולה לפניו מכל העמים, ויחדש את השנה לטובה ולברכה. הגם למשפטיך עמדו היום, והכל נתון לך בערבון, והמצודה פרושה על כל החיים. אם ילוה איש מחבירו כסף וזהב או סחורה ולא יוכל לשלם לו באפשרו לברוח להשתמט ממנו עד שיגיע כסף להחזירו, ואם נושא בו השם אנה ילך מרוחו, ואנה יבריח מפניו, האם יסתר איש במסתרים ולא יראנו ד'? והגבאים מחזירים תמיד לתבוע ונפרעים מאדם מדעתו ושלא מדעתו, אף שממתינים ומחכים מלתבוע מיד. מכל זאת לבסוף אם לא עשה תשובה נגבאים ממנו בעל כרחו. ואם יפקח האדם את עיניו רואה בכל יום ויום שלוחי דרחמנא, שהולכים וגובים מגופו וממונו. זה מת ברעב או בצמא, ומקראות מתרגשות, והוא אינו מוותר מאומה, ומוכרח האדם לשלם הקפותיו באונס וברצון, רק לפעמים גורם העונש אשר יענישו בו למרות את פי ד' יותר כפי שרואים מאנשים הבאים ממקום המלחמה שהיה שם, ידברו קשות על מנהיג העולם. והנביא (ישעיה א') צווח על זה ואמר על מה תכו עוד תוסיפו סרה, ולא יתחרט על עוונותיו ואומר פשעתי וחטאתי לפניו, שהוא תולה בטבע, האויר קשה והרוח הביא זאת המכאובים ממקום אחר, וילך ברשת הטעות ואומר כי מקרה הוא, כל ראש לחלי, וכל לבב דוי, ואינו מרגיש כי גם הטבע הוא ציר נאמן מלפניו לגבות חובו, בפרט שהוא מכף רגל ועד ראשו אין בו מתום, וסובל הרבה יותר מכל האומות בכפל כפלים, תולה גם כן בטבע, לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן, שהרופא טעה במחלתו או הרפואות לא נעשו כהוגן, או המשרתים לא שמרו כראוי, ואין להם בינה לדעת שהוא חוץ מדרך הטבע, וכל חכמתם בא מחופשי הדת שרואים במליצתם שילעגו בשפתותיהם או בעיניהם כפי העלה על רוחם שנפש היפה תקוין בהם ובהכמתם, והם מחבלי כרם בית ישראל. ואף אם רואים מקרה לא טוב חוץ מדרך הטבע, כי המשולחים הרעים באים לבית אחד, ויקחו נפשות רבות, מכל זאת מתנחמים בתנחומי הבל, ותולים שהמרו את הטבע ולא שמרו כראוי מצינים ופחים שהוא בדרך עיקש.

ובשאנו מתבוננים היטב להמקראות שקרו בארצנו בכותל מערבי שהלכו רבים להתפלל שם ונהרגו ונפצעו, וכל הפרעות שהיו בימים האלה אין לתאר ההרבן, והפרו כל שמחתנו שחשבנו מקודם שנכנס ארץ ישראל תחת צל ורשות "בריטניה", אמרנו עתה תהי רוח מעט לנו ונחה נפשנו מהפראים בני הישמעאלים, ולבסוף היו הם במעל בראשונה. ובארצנו קרה שברוח סערה אחת שנשבה מהים חרבו כמה עיירות במחוז קאליפארניא, וכמה אסונות במסילי הברזל שהלכו מדרכם והרגו אנשים רב. ובכל יום ויום ראינו בבית החולים הרבה אנשים שנחתכו בשרם

מסיבות שונות, זה נפל מהגג ונשבר עצמותיו, וזה מעגלות ההולכים בעמודי איש, שהוא מלאך המות לכמה אלפים ורבבות, ומחלאות שונות שלא שמענו מזה בישאר ארצות, כי המחלות באו למרק פשעי עמינו, ובמדינתנו נמצאו עונות ופשעות הדשות מחלול שבת, ומאכלות אסורות, ממקור הטומאה וכהנה, שלא ידעו בהם אבותינו. לכן באו עלינו צרות ומחלות חדשות שלא ידעו בהם מעולם, וכל זה באו מפני מעשינו, שלא נשמרו כראוי את חוקת התורה. אם שמרנו התורה, בודאי שמר ד' הבטחתו לישראל בכמה פעמים, והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה וכו', והסיר ד' ממך כל חלי וכל מדוה וכו' (דברים ז') כי אני רופאך לשמור שלא תבוא אליך כל רעה ונגע באהלך.

מכל זאת יהיה לבנו בטוח על שנה הבא שיהיה בטוב, כי רבות סבלנו ודי הצרות למרק חטאתנו ופשענו. ובדין באנו אליך ד' לחלות על שנה טובה ומבורכת, כי רבות סבלו נפשנו יותר מכל העמים, והכל לקחו מאתנו, ארצנו הקדושה, וחירותנו שהיתה לנו מכבר, והתורה עוד בידינו חזק ואמיין ביום שנתנה לנו מהר סיני. ואנו בגולה מוסרים נפשנו עבורה והרבה, הרבה דם נשפך במים כדי להעמידה ולהחזיקה. ומדה של מסירות נפש נמצא בימים אלה ביתר שאת וביתר עוז, כי לא אלמן ישראל מאנשי מעלות השומרים בשמירה מעולה כל דבר קדושה, ולא משנים מנהג טוב. וצעירי ישראל ששמעו החרבן והפרעות שעשו בעיר חברון לתלמידי החכמים המצוינים, העיר בקרבם רוח האמונה והדת, ורצו לעזוב את חילם ורכושם בארצינו ללכת בשיירות רבות לעזור את אחיהם בארץ הקדושה. ולו נתן להם רשות, אז לאלפים ורבבות הלכו למסור נפשם על קדושת הארץ, כי בתוכם נמצאו עוד זיקי האש הבוער בשלהבת ד'. והכח הזה אמר ר' יוסי מהר המוריה ירשו, מקום שנעקד יצחק אבינו ונאה לבניו לקבל עול התורה ועול מלכות שמים (מדרש רבה בפ' חיי). ומבשרי אחזה כי בני הדאָקטאר מרדכי ליב היה שבועות אחדות בארץ ישראל. החביבות שהעיר בלבבו לארצנו אין לתאר, ומוכן ומזומן לעשות הכל בעבודה, כי אמר אין מקום ראוי ונבון להחיות נפש וגוף ביחד רק במקום הקדוש בארץ ישראל. ומראש צורים אראנו זה אברהם אבינו שאהבה יתירה אהב את הקב"ה ואת נחלתו בעוד שהחשך כסה הארץ שהאמינו בכל טומאה, והכחישו לאל עליון, עד לבהמות וחיתו ארץ נתנו כבוד, החלש ואין אונים עבד את איש הזרוע, וכביר כח נתן חיתו על הארץ. ומראש וקדם היה אברהם שהפיץ עגני הבערת וחשך הסכלות והורם אותם להורות שיש בורא עולם אשר יצר את העולם, והוא משמים ישקיף על הכל, ומבלעדי ד' אין אלהים בשמים וארץ. ומגיד מראשית אחרית, ומלפניו באו כולם במשפט על כל נעלם ונסתר, והתחיל לבער ולעקור את הקוצים אשר על פני תבל, ויטע אשל בבאר שבע ויקרא בשם ד' אל עולם. ואמרו חז"ל שעשאו פונדק לאכסניא או נטע פרדס להביא ממנו פירות לאורחים, ואחר שאכלו ושתו עמדו לברכו. אמר להם וכי משלי אכלתם, משל אלהי עולם אכלתם והודו ושבחו למי שהיה העולם. וכאב כן עשה בנו יצחק, פרסם בשם ד' ומסר נפשו בשמחה רבה והשריש בלבנו דרכו והליכותיו בענין מסירת נפש שלא יראו מפני כל ולא יאבד רגשי הכבוד ממנו. וכל הלחיצות והדחקות להשפיל נפש הנלחצים והנרדפים ולכלות רוחם ולהשביח את מעלתם לא יועילו. עמים רבים כבירי כח כאשר עברו עליהם הכוס התרעלה, אז ירדו ממדרגתם ונתערבו בגוים רבים, ואנו העם הרוחני ואמיץ כח להעמיד נגד כל גל וגל שעבר עלינו,

וההיזוק והאדיר, הוא מסירת נפש, הוא המבצר והחזק שבו, שמורים ונצורים מאבינו יצחק שנעקד על הר המוריה. ובעת שנעקד שאל אביו מה אתה רואה, אמר יצחק הר נאה ומשובח וענן קשור עליו, שכל הגזרות שבאו עליו, איננו רואה שפלות, כי נהפך הוא רואה הר נאה, ורק ענני שנאת הדת מחשיכים את יפעת ההר, כמו העננים שמסתירים את זוהר השמש, וסוף כי יתבדדו העננים ויתפזרו העבים ותוסיף השמש לזרוח. כן יהיה המפריעים את אמונת ישראל שיתפזרו ואור האמונה יזרח בשמיש בצהרים. וזאת הוא עיקר העקידה לשאת ולסבול כל המועקת והתלאות. וכן יעקב אבינו עמד עשרים ושנים שנה בבית לבן הארמי שהחליף את משכירתו עשרת מונים. ובמסירת נפש לחם ועמל, עד שברח ממנו ועמד בנסיון העוני כל הימים. עד שבא למצרים.

ואנו עומדים היום בארץ החפש שהאירה עינינו לעשות כמו כל האזרחים שבקרבה.

רק זאת דאבה נפשנו שבנינו וצעירנו ילכו מאתנו. ותורה חדשה התחילו לעשות כמנהג המדינה וזאת התורה ישמרו שלא לשנות. ובושים מלעשות כמשפט הוריהם מכבר. והאשם תלוי בנו, כי עזבנו את כחנו מלעשות מאומה כנגד זה. כי החיוב עלינו להתחזיק ולהתאמץ ליסד ישיבות קטנות וגדולות ולהפיץ אור התורה בארצנו. לבלי להתרפות לעשות אסיפות ולראות איך להרים קרן התורה ולא לעזוב על הרבנים החדשים שצועקים שדעתם לסייע את צעירי הדור לבלי להתמוטט וילכו לשדה אחר, ולבסוף ראה ראינו שהם מקרבים את מיתתם. לא מיתת הגוף רק שריפת נשמה וגוף קיים. שיתנו לפניהם בימי ילדותם לימוד בכל מיני שמיץ ופסול. ודבורם רק להרחיק אותם ממנהגי הישנים, ולהדריך דרך חדשה, שבבישוה בה אנשים החפשים מדת והאמונה. ולהסיר מעליהם את עול התורה שקבלנו על הר סיני על תורה שבעל פה. הוא העיקר וכולנו אמרנו נעשה ונשמע. ועל ידי תורה תמימה נפסקו הדבקות וההתחברות בינינו ובין האנשים החפשים מדעת, שילעגו אם רואים שאנו מניחים תפילין ולובשים ציצית וכל איש התבערה תלהט בקרבם. ודעתם להעביר את בנינו למוליך, ונהיה ככל הגוים, לאכול עמהם ביחד את אכילתם ושתיתם, ונדמה אליהם בכל מעשיהם ואז יטב לנו. וכן אומרים לנו כל מדיחינו החדשים שהשליכו אחרי גוום את עול התורה, שהכל מותר להם, והכל מחולים להם, ואומרים אין כאן תורה שבעל פה, והתורה שבכתב ילמדו כפי דעתם ורצונם, והעיקר להיות שפתותנו אתנו, ואז מי אדון לנו. והסירו את דרך ארץ מלשמוע דעת החכמים הזקנים, ולא ירשו אותם לדבר בתוך אסיפתם ותפילתם. וכשהבסיס והיסוד האמת נתרופפה, אז יתמוטט כל הבנין. כי מבלי תורה תמימה אין ישראל, ואין ציון וירושלים. והיא הנותנת לנו כח וגבורה לעשות חיל ולהעמידה נגד כל הצרות והחצים שעברו עלינו, ועוד אנו סובלים מהם בכל מקום. ועיין בדברי הראשונים בספר חובת הלבבות והעיקרים, ובשאר האחרונים מה שיאמרו מענין חיזוק הדת והאמונה. ומבלי דברי חז״ל תאבד כל בסיס קיים. והמחזיקים בה לא יראו מפני כל וכמו שהבטיח לנו נביא ה׳ (ישעיה י״ג) כי תעבור במים אתך אני ונהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה, וכל כלי יוצר עליך לא תצליח וכל לשון שתקום אתך למשפט תרשיע. והיא הנותן כח ותעצומות לעשות חיל ובכל עת וזמן שהעמים גדרו דרכנו וסתמו כל מעינות החיונה וצינורות הפרנסה. גם אז לא הסיר ההשגחה העליונה מאתנו כמו שהיו ישראל היו במדבר,

הזמין להם לחם מהשמים, וצנצנת המן נגנזה, למען ידעו דורות הבאים שתמיד לא קצר יד ד' להושיע את עמו ונחלתו, רק שילכו בדרך הסלולה שכבש לנו התורה תמימה.

ומצוה רבה לראות שגם נערות בנות ישראל ילמדו עיקר הדת והאמונה מה ששייך להן, ולהשריש בקרבן אהבת ד', ואהבת הלאום בימי ילדותן, כי בידן ינוחו כל עיקרי הדת, אם הן ישמרו כשרות בביתן ולא יתנו לשוחט למרוט את העוף ששחט, שהוא קרוב לנבלה, ולא יקחו עוף שאין בה סימן שהיא שחוטה כדין, ויקנו כשרות מאיש נאמן שיש לו אות מרבני העיר הממונים על כשרות, וילמדו את בניהן דעת ותבונה ממורה נאמן וישר, וזאת הלימוד לא יסור מהם לעולם. והנסיון למד אותנו כי עיקר הכשרות תלוי בנשים שהן שואלין שאלות בעניני הכשרות ובטהרת המשפחה ובחינוך הבנים, ותמיד שומרות ציווי הוריהן שחנכו בהן כל הימים. ויעקב אבינו ירא פן יבוא עשו והכנו אם על בנים (בראשית ל"ב) שיפתה את נשיו שיאמר מה תועלת יהיה להבנים אם ישמרו דרכי אביהם, ואם יזכו שהבנים יהיו לרבני הישנים "אורטודוקסים" אז ילקטו ויתקבצו פרוטות אחדות לפניהם על פרנסתם, ומחיתם בדרך קצבה ובזיון. שהכל ידברו עבורם, ופרנסתם יהי' בדוחק גדול, וטוב שיהיו הבנים הולכים עמדי, ואז יטב להם כל הימים, שכל יוצא חלציו של עשו היו מלכים ושרים גדולים, ויעקב עם הברכות שקבל מאביו היה עבד בבית לבן, ואין לו מקום מנוחה בכל מקום ומתנענע תמיד מעיר לעיר, וממלכה אל עם אחר, וכל יגיעותיו לריק. ואלו הדברים דברתי לא על הרבנים ההולכים בדרכי ד' והישר ומתנהלים את צאן מרעיתם על מבוע מים חיים של התורה תמימה שהם טוב להם ועדתם, רק אדבר על הרבנים המתלגלגים ומטילים ארס ורעל, על תורה שבעל פה, ובחרו דרך חדשה שחדש אסור מהתורה.

וזאת היתה כוונת פרעה מלך מצרים שהשיב למשה לכו נא הגברים ועבדו את ד' וכו' (שמות י') והנשים וטפם ישארו במצרים, אז היה לבו בטוח כי אנשים לא יסורו מה שיאמרו להם נשיהם ולא ילכו ממצרים, ובינה יתרה נתן להם ד' שידעו והבינו איך לעשות המצות כראוי והגון. במשך זמן קצר התעסקו הנשים בישיבה פה, הפליאו לעשות דברים טובים, רק שקשה לזווגם, שתמיד מרבים מריבות בהתנשאות, ועוד שלימוד התורה ונשים פטורות, ועליהם מוטל רק להיות עזר, ולא לסמוך עליהן בדברים שהן פטורות, וגם שלא למדו איך להתנהג. וטוב שאנשי שם יעשו, והן יעזרו בכל עניני הגשמיות. ובשאר עיירות בארץ החדשה התחילו לעשות חיל בלימודי התורה, ונתרבה הרבה ישיבות קטנות על ידי אנשים מלומדים וידועים איך להתנהג, ואיך להתקיים שיעלה מעלה מעלה. ואז לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל כי ד' אלהיו עמו ותרועת מלך בו שהודיע את העולם שיש בורא עולם והוא אדון על כל הברואים. והחזן קודם תפילת מוסף מכריז שיראו כל אנשי המתפללים לקבל עליהם עול מלכות שמים ויאמרו ויתבקשו שימלך ד' לבדו על כל הארץ, וכל הגוים יהיו מכירים את גבורת השם וישבחוהו כל העמים, כי גבר עלינו חסדו על ידי הישועות ונחמות שעשה עם ישראל כל ימי חייהם, שהם יודעים יותר מה שחשבו לעשות, ואיך שנתהפך את מחשבתם לטובת ישראל. אך ד' באור פניך יהלכון שהוא ידע דעתו ומחשבות של כל אדם. וכל זמן שאנו שומעים דברי הזקנים אז תבוא ברכה לנו, שנאמר שאל אביך ויגידך וזקניך ויאמרו לך

(דברים ל"ג) שכל מי שנוטל עצה מזקן שקנה חכמה ובינה, לא נכשל לעולם, שהם כנפי ישראל, כשם שהעוף לא יכול לעוף רק בכנפיו, כן העם הזה לא יוכל להתעלות במדרגה עליונה רק בעזר הזקנים, ומי שעוזב את עצת הזקנים והטה אזן קשבת רק לצעירי הזמן, לא תעלה ארוכה ותרופה למכתו לעולם.

וראינו אצל רחבעם שעזב את עצת הזקנים ושמר לדברי הנערים אשר גדלו אתו (מלכים י"ב) הפסידו אתו המלוכה מעשרה שבטים. ובמצרים בעת ששמעו לדברי יעקב ולמדו עמו, או מתלמידיו תורת ד', אז היה שם ישראל לתפארת בעיני העמים וישבו בטח. אך אחרי עזיבת תורת אביהם והדריכו את בניהם על דרך החדשה כמנהג מצרים, התחילו לנגשם ולדחקם, עד שעלה שועתם אל האלהים, ואז שמעו לקול משה שלמד עמהם בכל שבת ושבת, ואספו את זקני הדור ושמעו לדבריהם, אז ריחם ד' עליהם ופדה אותם מכל צרותיהם, ובקרב הימים נתן להם תורה מהשמים והביאם אל ארץ נחלה ומנוחה, וירשו את הירושה שנתן לנו מאבותינו, ובהשקט ושלום ובטח היו, בעת שהלכו בדרך השם. ועברו ימים והתחילו לאחוז דרך העמים לעשות כמעשיהם, ולא הטו אזן קשבת לדברי הנביאים, וירהבו הנער בזקן ונקלה בנכבד, אז גלה אותם מארצו, ונתקררה רוח דעת הנביא השם, מה שקלל אותם על ידו, שכל הצרות באות עליהם מפני עזיבת עצת הזקנים. והגם שאנו רואים התחכמות במכונות חדשים שיצאו מצעירי הימים, הוא רק בעולם המעשה נתגלה הרבה דברים נחוצים. ועל זה מחויבים אנו ליתן תודה וברכה לצעירי הזמן שלמדו הרבה והתחכמו למצוא דבר מתוך דבר. אך בעניני הרוחניים, איך ללכת ולהתנהג עצמו ואיך להדריך את הבנים ואיך להתנהג עם אנשים שבעולם, מצוה לשמוע לדברי הזקנים שקנו חכמת התורה. ואז יהיה שלום על ישראל, ובנינו יהיו כשתילי זתים סביב לשולחנו, וטוב יהיה לנו כל הימים.

וזהו שמסיים הפסוק ד' באור פניך יהלכון שהוא עושה כמו צלך, כמו שאדם עושה, כן יראה לו הצל שלך, הוא יביט על פנינו ומעשינו, שהוא בוחן כליות ולב, וכן יוצא משפטו ודינו ביום הדין. ואם באמת ובלב שלום אנו רוצים לעלות לארצנו, ולבנות בית מקדשנו, יראה כל אחד מישראל להסיר את רוע לבבו על חבירו ולבער השמין והפסול שבקרבנו לראות לבלי לרמות את העם בדברי שקר, וליתן הכשר על דברים שלא כן הוא. והמכשלה הזאת הוא תחת ידך, שהרבנים דמתא צריכים לראות ולהשגיח תמיד בבית המטבחים, ולא יעזבו ולא יסמכו על החזקה במקום שיכולים לברר, ומי ידבר במקום דאיתרעי חזקה דאשתכח כמה פעמים מכשולים. וכן לראות במקולין שיהיו אנשים נאמנים על הכשרות, ולא לומר דהשתא הוא דאיתרעי ומי שיש בידו לתקן, החיוב עליו לעשות, ולעורר את האחרים לעזור אותו, והרבנים יקחו שכרם מהעיר בעד השגחתם שיהיו בכשרות, ולא עבור הכשר על דבר הספק, ומפני מניעת פרנסתם הכריחו לעשות כנגד רצונם. ויראו שהחינוך יהיה תחת ידם ויתקנו הכל ביחד, ולא לבנות כל אחד במה לעצמו, ישיבות ותלמוד תורות כפי ערך העיר והמקום יהיו, ויתנהגו על פי דעת התורה ולא יעזבו על אנשים שלא ידעו במה דאמרי רבנן, והם ינהלו את החינוך, וילמדו מה שלבם חפץ, ולראות מקור להקים את החינוך, כי ברוך השם עירנו יפזרו הון רב על כל הדברים ויתנו על כרמי אחרים, ועל כרם שלה לא יביטו, וגם נמצאו אנשי מעלה וחכמים שידעו מעלת התורה שלמדו בישיבות וידעו שדבר

תורה מעות קונות, ליתן למורים נאמנים את שכירתם בכבוד ובזמנם, ולרחם על עניי בני ישראל, שנמצא נערים מצוינים בשכלם החד, ואין לאל ידם לעשות חיל אם לא יתנו להם תמיכה מעט, וכל התחלות קשות, נעזוב כל אחד השנאה מקרבו על חבירו, ונלכה יחדיו בדרך בית אל, ואז ישיגו הדרך הנכונה לארצנו ולבנות בית מקדשנו במהרה אמן.

דרוש לראש השנה

שנת תרס"ה, בעיר דאמבראָוויין

תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגינו כי חק לישראל משפט לאלהי יעקב (תהלים פ"א). והמדרש אמר ע"ז, חדשו מעשיתם שפרו מעשיכם, כי קשה לו הפסוק מדוע לא כתיב תקעו שופר בחדש, לכן דריש זאת לחדש מעשיהם ולשפרם אותם בחדש שיום חגינו הוא מכוסה, כמו שראינו פה בעירנו שאחד שלח את בנו בישיבה גדולה ללמוד, והבן הבין את דרכו ומטרתו במה שנסע לישיבה, וסבל הרבה בישיבה כי כניסת ואסיפת רבים אין ביכלת להגבאים למלאות רצון כל אחד, וכך דרכו של תורה, לחם צר ומים לחץ, ולמד בהתמדה רבה, וראה פרי טוב בלמודיו. אך בעיר אחרת במקום שאין מכירים אותו היטב, מוכרח האדם ללבוש בגדים טובים ומהודרים, אז נחשב הוא לאיש חשוב. ושלח מכתב לאביו ואמו שישלחו לו בגדים טובים ותהא לתועלתו בהידורו ובתהלוכותיו. והוריו מלאו את בקשתו כיד נתנו לחיט לתפור אותו בגדים יקרים כפי מדת העולם, ואמו הוסיפה דברים אחרים. שאפתה עוגת ומעדנים בעד בנה היושב ולומד מתוך הדחק. ובאותו זמן שעסקה להכין הכל להיות מוכן ומזומן לשלוח על ידי בי־הדואר, הרגישה כאב גדול בראשה ונפלה לארץ ומתה מיד עד שהביאו לה הרופאים. ואחרי הקבורה שלח האב לבנו את הבגדים החדשים, ובתוך כיס של הבגד הניח מכתב קצר שיזהר לומר קדיש בעד אמו. כן אנו עומדים היום במלבושי שבת ויום טוב לכבוד החג, אך אנו צריכים לחפש בתוך בגדנו אולי יצא ח"ו פסק דין על אחד מאתנו לומר עליו קדיש, והחג המכוסה צריך כל אדם לחפש ולמשמש היטב ויפחוד מפני אימת הדין ביום זה.

וזהו ההסבר בדברי חז"ל (ר"ה י"ח ע"א) כל באי עולם עוברין לפניך כבני מרון, מאי כבני מרון, כבני אמרנא, וריש לקיש אמר כמעלת בית מרון. ופירש רש"י שהדרך קצר ואין שנים יכולים לילך ביחד זה אצל זה. רב יהודא אמר שמואל כחיילות של בית דוד. ואמרתי שלא פליגי אהדדי, רק כל אחד אומר דבר שלא פירש חבירו. מאן דאמר כבני מרון שהוא אימרנא, כמו שהצאן הנכנסים לדיר להתעשר, אינם יודעים על מי יעלה השרביט האדום, ויהיה מוכן מיד לשחיטה, כן האדם לא ידע את עתו שיאמר לשנה טובה ומתברך בזה הברכה ולא ידע הגזירה שגזרו עליו. ויש אנשים שלא יפחדו מזה, שיאמרו שהשמש שקעה בזמנה, ותפסיק מלהופיע בעוד ליל ודבר שהוא מוכרח לא תתפחד ולא תרגוז נפשו, והטבע הוא כן

דור הולך ודור בא, והארץ לעולם עומדת. בא ריש לקיש ויאמר כמעלות בית חורן שאין שנים יכולים לעלות ביחד, שכמה אנשים יעלו במעלה העליונה ויתעשרו ויתרומם קרנם, וכמה נופלים ויורדים מנכסיהן ועוד יסבלו מכאובים ויסורים קשים, ויסורים כבד לסובלם. כמו שאמרו חז"ל (כתובות ל"ג ע"ב) אלמלי נגדוה לחנניא, מישאל ועזריה פלחו לצלמא. ואם יאמר האדם שגם על זה לא ירא האדם, כי שב שני הוי מותנא ואינש בלי שניה לא שכיב (סנהדרין כ"ט א') בא רב יהודא ואמר כחיילות של בית דוד. בעת הסכנה שוררת בעולם או במלחמה אז מתו רבים בלי העת וזמנם, ומי ידבר בחיילות של בית דוד שהיו בניהם דלטורין ונפלו רבים וקשה להפלט מהמות המר. ובימים אלה הי' מלחמה בין רוסיא ויאפאן, וכל היוצאים למלחמה לא חזרו עוד, והפרעות שהיו אז במדינה לא יוכל עטי לתארה.

ובימים אלה צריכים הכל לחדש ולשפר מעשיו, אולי ירחם ד' ולא ישמע עוד קול צעקה בגבולנו. ובעוד ימים אחדים מחליפים אנו את הספינה ללכת בה כל השנה החדשה, ולא ידענו אנה פנינו מועדות, וחיינו תלואים לנו מנגד. בחוץ תשכל חרב ובבית פנימה יפלו אימה יתרה מפני חמת המציק המפריעים ועושים פרעות בישראל. ובזמן הסכנה שנוסעים עם משפחתם על הים ובנסיעתם קרה להם מקרות שונות, שעמדה הספינה פעמים רבות לטבעם בים, ובדרך נס הצילם ד', ובבואם על היבשה לנוח מעט, ונחוצים לנסוע עוד על הים כמה ירחים, יבכו במר נפשם, ויאמרו ד' הוא היודע, אם יגיעו למחוז חפצם, שרחק מהם הדרך. כן אנחנו עוברים היום על הספינה שבים שהוא נחוץ לנו לנסוע שנים עשר חדשים. והעבר נתן לנו מורא איומה ונוראה, וחיינו תלואים לנו מנגד כל השנה, וזקנים וגם נערים מתו בלא אתם במיתות משונות, שקשה עלינו לפרטם, והסכנה עוד לא עברה ממנו, ומרחפת לנגד עינינו, ואין לנו לעשות רק נחפשה דרכינו ונשובה אל ד' שירחם עלינו ועל טפינו שתהי' שנה טובה ומבורכת, ושלום על העולם ונזכה כולנו לשוב לארצנו, ולבנות בית מקדשנו במהרה בימנו אמן ואמן.

שבת הגדול

זאת תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן וכו'. בדרך הפשט קשה להבין מדוע נתן רשות רק לכהן לבדו לומר את כל דיני הנגע, ועל פיו ודבורו יפסקו הדין, שהטומאה והטהרה ביד הכהן (נגעים פ' ג') אפילו כהן עם הארץ, ישראל חכם רואה את הנגע ואומר לכהן אמור טמא אמור טהור, והכהן אמר כן, ועוד כל דיני הנגעים הוא הילכתא למשיחא שאין לנו עתה במה לטהרם, ואנה לטהרם עד שירחם ד' עלינו ויבנה בית הבחירה השלישי בימינו.

והשבת שנקרא שבת הגדול חכם באתרא יגיד וידרוש לעם דיני חמץ ומצה, לדעת איך לבער החמץ ואיך יהי' הדין אפית המצה ובדיני הגעלה והכשר כלים, ובענין המצורע לא עת באותו הזמן לדרוש, רק שדרכי החכמים לדבר מפרשה השבוע, אחשוב לומר דבר מדיני המצורע ותהיה ג"כ דבר בעתו. ומקודם לברר המדרש על פסוק זה. הה"ד מי האיש החפץ חיים, מעשה ברוכל שהי' מכריז מאן בעי למזבין סם חיים, ר' ינאי שמע הכרוז אמר לו תא הכא, והוציא ספר

תהלים והראה לו הפסוק מי האיש החפץ חיים נצור לשונך מרע ועשה טוב, א"ר ינאי אף שלמה אמר שמור פיו ולשונו שומר מצרת נפשו (משלי כ"א) וכל ימי לא ידעתי הפשט עד שבא רוכל זה וכו'. אף משה מזהיר את ישראל זאת תורת המצורע וכו'. והבאור אמיתי הוא שכל אדם מנקיי הדעת צריך לשמור גופו ונשמתו בטהרה, בכל עת וזמן יהי' נקיים, למען למצוא חן בעיני אלהים ואנשים, ומי ששומר זאת מוכרח לרחוץ גופו במים לפזור סמים על בגדיו ולראות במראה טוב את פניו, שלא תמצא עליהם שום שמץ פסול ולכלוך, ומי ששומר נשמתו בטהרה צריך לעמוד לפניו תמיד מראה טוב לפקוד עליו ראש איש ישר וחכם המוכתר בתורה והשכלה, להורות אותו איך להתנהג על העולם, כי האדם על עצמו איננו רואה מאומה, שכל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו (נגעים פ"ב ע"ב), על אחר בנקל למצוא חטאים, רק אם הוא מאנשי אוהביו יכסוהו פשעיו, ואם הוא מאנשי שונאיו יעוררו עליו רב פשעים, ומורה צדק שלו הוא לא מעלים ולא יכסה פשעיו ויגלה אזניו למען להטיב דרכו. והכהן ממשפחת אהרן הוא ראוי לאותו דבר, שתורת אמת בפיו ובמתק שפתיו, תעלה ארוכה למחלתו ויסיר ממנו כל מחלה ויוסיף לקח שהוא שליח דרחמנא. ומתוך הנגע ידע מה פשעו, ואיך להכשירו.

ובזמן הזה הרב דמתא מחויב להגיד פשעי עמו בחדש הזה שהוא ראש חדשים להסר ולטהר ולבער כל חמץ שבלב ולקרב את הגאולה. ובספורי התורה נמצא שזבוב אחד זן ופרנס כל העולם שבעה שנים והוא הזבוב שנמצא בכוס של פרעה מלך מצרים, ויוסף הצדיק פותר חלום של שר המשקים, וזאת גרם ליוסף שנתעלה למשנה למלך, והכין בר ותבואה על שנת הרעבון, רק שלא נמצא דבר שיהיה בו הכל צד טוב, אי אפשר שלא יהיה בו גם איזה צד לרוע, דהיינו כששקעה החמה אמר אדם הראשון אולי שעולם חשך בעדי, והזמין לו הקב"ה שני רעפים והקישן ויצא אור ובירך בורא מאורי האש. והתועלת ידוע לכל מה יכול האדם לעשות בלילה בתוך החשך, אם לא היה לו מה להאירו ובפרט בלילות הארוכים של חורף, כמה תורה וחכמה יוצא בלילה מי שלומד בהם, ועוד לפני קרתו מי יעמיד, שאנו מסיקים את הבית מהאור. אמנם אם לא נשמור את האש כראוי, מה מסוכן הוא, כמה בתים ועיירות ואנשים נשרפו. הדיבור הוא מרגלית טובה שנתן השם לאדם ואם לא נשמור הלשון כהגון הוא מחריב עולם, כמ"ש החיים והמות ביד הלשון. וכן הזהב הוא טוב מי שיש לו הרבה ממנו, ויוכל להושיע את האחרים להוציאם מצרותיהם. והזהב הוא שמור גם לרעתו, ואנשי סדום ועמורה יוכיח, ששפעת זהב היה להם, אמרו בואו ונשכח רגל מארצנו, וביציאת מצרים לקחו זהב וכסף במצרים ומביזת הים. זאת גרמו להם שעשו העגל. וכן גאוה טוב לאדם לדעת צור מחצבתו וללכת בדרכם, ואם לא נשמרו כראוי אז רם לבבו וישכח השם עושהו, ואמר כחי ועצם ידי עשה לי חיל. וכן הזבוב שהשביע העולם מרעבון והצילם ממות, הביא עלינו צרה גדולה שבשבילו גלגול שירד יעקב אבינו עם משפחתו במצרים, ומקודם הטיל זעם וארס בלבו של בני יעקב, והשנאה והקנאה עצור בתוכם עד שגרמו שמכרו ליוסף, כי זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח (קהלת י') אנשי השם קלקלו ונכשלו מזה ועשו פרידה בין האחים. וגם בארץ גושן היה בעוכרם, לו הי' אחדות ושלום ביניהם ולא התערבו במצרים והלכו בדרך שלימד עמהם אביהם, אז כל רוחות שבעולם לא יוכל לעשות עמהם מאומה, רק

הזבוב הפריע את לבבם וקנאה מצא קן בלבם והתחילו לריב ביניהם, אז מרדו את הייהם בעבודת פרך, עד שריחם ד' עליהם, ועד היום לא נוכל להסיר ממנו את הזבוב שבתוכנו, ושאור שבעיסה מעכב, ובשבילו אנו סובלים הרבה, וד' הוא היודע, עד מתי יהיה הקץ לצרתנו, וטוב לנו להסיר הזבובי מות ולאחוז במדה גאוה כי עזים שבאומות הוא הישראל (ביצה כ"ה ע"ב) ולחזור ולשוב ליתן אזן קשבת לדברי התורה, והכהן מחויב להגיד דברי כבושים שאין הנגעים באים רק על לשון הרע, והוא צריך שמירה מעולה. ומי ששומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. אך זאת לדעת לקוות לישועת הכלל ישראל צריך נצירה יתירה שהוא בא מהשכל ודעת חכמה מזקני ישראל, שלא דיבר משה תמיד רק עם הזקנים שהם נקראו הבונים שבעם, ובתחלה קשה לעשות אסיפת רבים רק מי האיש החפץ חיים הוא לשון יחיד והוא יתחיל בראשונה ולא יביט על המכשולים שימצא על דרכו ולבסוף יתרבה עליו הרבה ויעשו הכל כתקונו. ובזמן הזה על החלש לומר שהוא גבור לראות ולבנות את עמודי התורה שהיא רפפה מאד ואז כל המכשולים יפלו, שמאור התורה יחזירו הכל לטוב, ולראות לעשות חברה שומרי שבת ולבער החמץ שבלב ולשמור כל דיני הפסח כהלכתו. ואז ישלח לנו השם את הגואל האמיתי והביאנו במהרה לארצנו ושם נעשה חובתינו ביחד.

חלק ההלכה

שאלה מהרב הג' חריף ובקי מוה"ר מרדכי שיף

מסינסינעטי, אָהייאָ

אם נתינת הטבעת על האצבע של האשה בעת שידה מלובשת בבתי ידים, שהיא מקודשת קדושין גמורים, אם הקדושין משום קנין יד כמו שנתן הקדושין בידה ממש, או שהיא מקודשת משום חצרה, שהבתי ידים נחשבת כאלו חצרה, ונפקא מינא היכי דגילה דעתה שרק באחד מהקנינים חפצה, אם שינה לא חל הקדושין. וגם לפי דעת רש"י (כתובות ל"א ע"א) קנין יד הוא מטעם הגבהה, ולא מהני בפחות משלשה טפחים מארץ, וגם צריכה כוונה להגביה את ידה לקנות הקדושין, ומשום חצרה קנתה שלא מדעתה אם נתן בחצר המשתמרת ולא ידעה שהוא מונח בחצר, רק שהיא מרוצה בקדושין. ולא דמי לגיטין שהוא חובה לה, צריכה חצר המשתמרת לדעתיה וגם היא מחויבת לעמוד שם בחצר. אבל בקדושין זכות הוא לה, ודמי ליד אריכתא וקונה לה מדעתה אפילו איננה עומדת אצל החצר עכ"ל.

ותשובתי היתה בקיצור מפני שאין זה נוגע להלכה רק לפלפול בעלמא, ודי לחכימא ברמיזא. מה שרוצה ידידי כת"ר לחלק בחלקים רבים כפטיש יפוצץ סלע בשכלו הזך שהקנין יד לדעת רש"י גם בגט לא קנתה רק בהגבהת שלשה טפחים מארץ וצריכה להתנענע את ידה לקנות את הגט להראות שבדעתה לקנות הגט. וכן משמע מסמ"ע ס' רס"ט סעיף קטן ז' אפילו לא עלה למעלה מכח הכאתו כי אם מועט כיון שעכ"פ עלה מכחו, והיה הגט מהארץ מקום שסופו יפול שם קנהו. ומ"ש הטור והמחבר אבל אם לא עלה למעלה מכח הכאתו אלא נפל לארץ, היינו דלא עלה כלל לא קנה משמע מזה שצריכים להיות מוגבה מכחו ג' טפחים מהארץ שעשה מעשה בהגבהתו. וכן בקדושין דדמי לגיטין מוציאה והיתה. ולא ראיתי מעולם שתחת החופה בעת נתינת הטבעת על ידה שצריכה להתנענע את ידיה או להגבה את ידה להתכוון לקנות בזה. ואין שום פוסק מזכיר זאת לפי דעת רש"י צריכים להגביה את ידה או להתנענע בעת הקדושין לכוון לקנות את הטבעת, או הכסף שנתן לה, ואם לאו לא חל הקדושין. ובנתינת הגט שפסק המחבר באה"ע ס' קנ"ד במסדר הגט, וזהו לשונו, אחר שהניח הגט בידה וסלק ידו מכל, אז תקפוץ ידה ותחזיק בגט ותגביה שתי ידיה למעלה. משמע מזה שצריכים לקנות בהגבהתה למעלה, והגר"א פירש שם ותגביה וכו' כדי לקנותו ומדינא אינו צריך עיי"ש.

והשכל הפשוט איננו מסכים לזה, שהקנין חצר דמרבינן מרבוי, מדלא כתיב ובידה יתננה, ורק נתן סתם משמע דנתינה כל שהוא סגי וידה דכתב רחמנא דבעינן דומיא דידה דמשתמרת לדעתה (גיטין ע"ז ע"א) וקנין יד כתיב בפירוש בתורה ונתן בידה, ולבסוף יהיה קנין יד חמור מחצר, שבקנין חצר קונה סתם שלא בכוונה אם החצר משתמרת, ובקנין יד צריכים להגביה את ידה למעלה או להתנענע לראות שבדעתה לקנותה בזה הקנין, והיא מכוונת לקנותה, ומי איכא מידי, דאילו

ידה לא קנתה והצירה יהיה הקנין טוב? ויהיה יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא (בב"ק מ"ב ע"א). ואין להקשות לפי זה אמאי אין ידה קנתה שלא מדעתה כמו צירה שקונה סתם אם היא משתמרת, הא לא קשיא דהא דחצרה קנתה שלא מדעתה, היינו שאינה יודעת אם הוא בחצר כגון מתנה או מציאה, ואם היתה יודעת הדבר שהיתה רוצה לקנות, וכן בשאר כל אדם, אבל אם יודעת הדבר ואיננה בדעתה לקנות לא קנתה חצירה דבר שהוא בעל כרחה לא קנה חצירה, ובדבר סתמא אמרינן בודאי מרוצה הוא לקנות דבר שזכות הוא לו.

וגם לפי דעת המריש"ל במציאה שמצאה בחצר קונה לה אף שבת שבאו לידו קודם יאוש. ולכאורה הוא סותר לדברי הש"ס (חולין קמ"א ע"א) כל היכא דאיהו מצי זכו חצירו נמי זכיא, וכל היכא דאיהו לא מצי זכי חצירו נמי לא זכיא ליה. ואיך מצי להיות המציאה שמצאה בחצרו קונה את השבח גם כן אף שבא לידו קודש יאוש, ובקנין ידו לא קנה את המציאה עצמו, שהדין כאביי יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, ובאמת לא קשה מידי, דעיקר סברת הש"ס (בחולין קמ"א) מכח מאי דאמרינן בעלמא מי איכא מידי דהוא בעצמו לא יכול עביד ושלוחו מצי עביד? כל זה דוקא אם הוא לא מצי עביד מעשה בשום ענין, והוי מניעת עשיה מצד המעשה עצמה שלא מצי עביד כעת, כמו שהיא יצאה מדעתה ואינה יכולה לשמור את גיטה ואינה יכולה להיות מגורשת בשום ענין באותו הזמן, אז לא מצי עביד שלוחה, שלא יהא שלוחה יותר ממנה. וכן בשלוח הקן כיון דבידו לא מצי עביד עכשיו להחזיק לעצמו, שהתורה מחייב אותו שלא יקח כלום רק לשלח את האם תחילה ואחר כך תקח את הבנים אם האם רובצת עליהן. ולא מצינו בזה המעשה שום היתר לקנותו, לכן כיון דאיהו לא מצי זכי, חצרו נמי לא מצי זכיא לו, שאין זה נקרא מזומן, ומצד גוף המעשה של עכשיו לא מצי זכיא לו. אבל בא לידו קודם יאוש המציאה וכבר נתחייב להושיבו שוב לא פקעו ממנו האיסור לעולם, אם כן בחצר דלא איכפת לנו מה שקודם יאוש בא שם בחצר, דזה לא נקרא באיסורה אתי לידו ולחייבו להושיבו, דהצירו לא הוה שליח שלא מדעתו ולא נתחייב עבור זה להושיבו, ולא נקרא בא לידו באיסור, והוה כמונח בעלמא בשאר מקום ולא חל האיסור של חצירו, והוי כאילו אחר יאוש בא לחצירו ולזכותו נעשה שליח. אם כן עיקר הדין שאנו דנין על החצר והוה של עכשיו בא שם המציאה וכבר הוא לאחר יאוש, ואז קונה לו המתנה או המציאה אם כן אף ידו מציא עביד לאחר היאוש, כיון שהעיקר המחשבה הנעשית כעת אף בידו מצי קונה, ואף שבחצר בא קודם היאוש, זה לא איכפת לנו, והוי כאילו נעשה שלוחו אחר היאוש.

ומה שהביא ראיה מריש"י שהקנין יד הוא משום הגבהה (כתובות ל"א ע"א) ובגט גם כן צריכה להגביה את ידה למעלה כדעת הב"י קנ"ד במסדר הגט, נראה לי לומר על פי הדין אינה צריכה כלום כיון שנתנה לה הגט בידה קנתה הגט מיד ולא גרעה מחצרה שקונה סתם בלי שום מעשה, רק דניחה לה לקבלת הגט. רק מה שפסק המחבר באה"ע קנ"ד שצריכה להגביה את ידיה הוא משום דבעינן שיהיה הגט כולו מונח בחלל ידיה, ולא יוצא הגט מאומה מידיה, ואם היה הגט מונח בידיה ממש לא היתה צריכה להגביה למעלה את הגט וקנתה מתורת יד, אך שתמיד יוצא מקצת הגט חוץ מידה, או יותר, משום הכי צריכה קנין הגבהה, והוי כמו בחצר מה שמונח בחצר הוא קונה מתורת חצר והשאר לא קנה כלל, ובגט קנתה גם כן בשאר דרכי הקנינים כמו הגבהה, שהוא מטעם יד, דהא במטלטלין אמרינן

(בב"מ מ"ז ע"ב) מיד עמיתך דבר הקונה מיד ליד והוא הגבהה, או משיכה, כל דבר שדרכו בכך. אבל בקדושין שנותן לה הטבעת על אצבעה ובדעתה לקחת ברצונה הטוב איננה צריכה שום קנין אחר וקנתה מיד הקדושין משום קנין יד. ועוד גבי גט שצריכה לנו לדעת שניחא לה לקחת ברצונה הטוב את הגט, ובסתמא שלא ידעינן אם בדעתה לקחת ברצונה אז לא יתנו לה בעל כרחה, לפי דעת של ר"ג וגם צריכין לדעת אם הגט כתבו לשמה לשם אשה זו המתגרשת, וכל גט שנכתב שלא לשם האשה זו פסול, וסתמא נמי פסול (זבחים ב' ע"ב) לכן צריכה שתגביה ידיה למעלה לכתחילה להראות שברצונה מתקבלת הגט. אך בקדושין מסתמא ניחא לה לקבלת הקדושין ואינה צריכה להגביה את ידיה למעלה וקנתה הקדושין מתורת יד. ואם קידש אשה על בית ידיה שנקרא "האַנטשעקעס" או "גלאָווס" ולא גלתה דעתה מה הקנין שהיא רוצה בודאי היא מתגרשת מתורת יד, שבית יד בטל לגביה בזמן שהיא מלובשת בה. וראיה מפורשת (סוכה מ"ב) אמר רבא שאם הוציא הלולב בכלי לא יצא ופריך שם בגמרא, והא רבא הוא דאמר לקוחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה, ומשני הני מילי דרך כבוד אבל בדרך בזיון כגון בקערה לא יצא, וכל לגאותן איננו הוצין ומותר לעשות כן, רק בעבודת הכהונה על המזבח נענש יששכר איש כפר ברקאי (פסחים נ"ז ע"א) שעשה זאת משום כבוד עצמו שלא יתלכלכו ידיו בדם האברים ומבזה קדשי שמים, או כמו שפירש רש"י שם, וז"ל וחציצה פוסל בקדשים דכתיב ולקח הכהן בענין שתהא לקיחה בעצמו של כהן, אבל בקדושין בודאי בטל הבתי ידים אצל ידיה ומקודשת מתורת יד. וגם תוספות (גיטין ע"ח ע"א) ד"ה מקום חיקה וא"ת פשיטא דקונה הגט דהא חיקה הוא ממש בידיה, וחיקה הוא הבגדים שלה, כמו שפירש הרשב"ב (בב"ב פ"ה ע"ב) לתוך חיקה, כלומר על בגדיה שהיא מלובשת. ומה שהקשה התוספות על רש"י (בכתובות ל"א ע"א) בד"ה האי בעי גחין ואכל פירש בקונטרס למטה משלשה טפחים דלא הוי הגבהה. וקשה לר"י דמאי שייך הגבהה בדבר שהוא תופס בידו, או בפיו וכו, לא הקשה רק דר"שי סבירא ליה אין דרך קנין בפה, ביד קונה גם למטה משלשה טפחים סמוך לארץ, אבל בפה אין קנין כלל שאין זה דרך התגרים. והא דאקשינן לעיל שם (כ"ט ע"ב) אי דמצי לאהדורה נהידר, ופירש רש"י וכי לא אהדרה מהדיא שעתא איהו מזיק ליה, ופירש לפרושה דלא מדין קנין פרכינן הגמרא ולומר דכי לא אהדרה יקנה בפומיה, דהא אין דרך קנין בפה, אלא מדין מזיק, דמאיס ולא חזיא לבעלים וחייב מדין מזיק, ודוקא גבי תרומה הוא דאמרינן הכי, דהא חזי לכהנים לאכילה, ובפומיה דמאיס לא חזי לאכילה, וחייב מדין מזיק, אבל הכא דמיירי בחלב, דלא חזי לאכילה, אלא בהנאה לחוד, אף על פי דלא אהדרה, לא מקרי מזיק, דלהנאה חזי לעולם ואין אנו יכולים לקרוא מזיק, דלעולם ראוי להנאה. ואתי שפיר לדעת רש"י לשיטתו דפומיא לא קנה, אבל ביד ממש הוא קנין החשוב וקנה הדבר לעולם אפילו פחות משלשה טפחים. והא דאמר התלמוד האי בעי גחין ואכיל, ואי עביד הכי אין כאן חיובה כלל בדיני ממונות, ואז הוא מתחייב מלקות לבדו, אם גנב חלבו של חבירו ואכלו בדין וכדרך העולם הוא חייב לשלם ממון שכבר נתחייב בגניבה קודם שבא לידו איסור חלב, ולמעלה משלשה טפחים גם אבל בפומיא לא מתחייב בדיני ממונות, שאין דרך קנין בפיו, רק שלמעלה משלשה טפחים דרך לאחוז גם בידו ממש ואז הוא קנין גמור מדין יד, ולמטה משלשה טפחים שגחין ואכיל בפיו, אין הדרך

אחוז ביד, רק שאוכל בפיו, וזהו לא הוי קנין התגרים, וכל שלא כדרך התגרים אינו קונה. ותוספות סבירא להו בקנין בפיו נחשב גם כן קנין כמו ביד ממש. לכן הקשו על רש"י דמה שייך הגבהה בדבר שהוא תופס ביד או בפיו. ולפי האמת לא קשיא על רש"י שהוא לשיטתו סבירא לו שצריכים קנין חשוב כמו שדרך התגרים נוהגים בה, ולא אחוז בפיו שאין דרך העולם מתנהג כן. ואולי לדעת רש"י בפחות משלשה טפחים קונה מדין חצר, אפילו שלא מדעתו אם הוא דבר שניחה לו, לא כהקצות החשן ס' רס"ח ס"ק ב' שכתב דהא דידו קונה שלא מדעתו כחצירו תליא במחלוקת רש"י ותוספות (כתובות ל"א ע"א) דרש"י כתב דהגבהה אפילו בידו בענין שלשה טפחים, והתוספות שהקשו עליו שם סבירא להו בידו לא גרע מחצירו ולא בעי הגבהה כלל, ולשיטת רש"י אין ידו קונה לו בתורת חצר אלא בתורת קנין הגבהה, וכל קנין צריך כוונה לקנות ושלא מדעתו אינה קונה עכ"ל.

ולפי דברי אין מחלוקת בין רש"י לתוספות בקנין יד, שפחות משלשה קונה משום חצרו, רק מחלקותם אם שייך קנין בפיו. רש"י סובר שאין זה קנין ותוספות אינו מחלק אם אחוז בידו, או בפיו ושהוא קנין גמור. והראיה דרש"י כתב בפירוש דידו קונה לו כחצירו (בסנהדרין ע"ב ע"א) דז"ל היה מגרר ויוצא וכו' וצורף ידו למטה משלשה וקבלה בידו, דידו חשובה כד' על ד' והרי הוא לו כחצירו ואף שאין כאן הגבהה עכ"ל, הרי שדין ידו כחצירו וקנה בתורת חצר. ואולי נראה לי לומר לדעת רש"י גם במשא ומתן למטה משלשה טפחים לא קנה שאין זה דרך השיבות, רק בשבת שצירף ידו למטה משלשה וקבלו, אמר רבא ידו של אדם חשובה לו כארבעה על ארבעה (כתובות ל"א ע"ב) ופירש רש"י וכי היכי דלענין שבת חשוב מקום ד' על ד' לענין מקנה נמי חשוב מקום למקניה כאילו הגביהו למעלה משלשה, אבל במקום אחר אולי לא קנה מתורת יד למטה משלשה שלא נחשב כן בדרך התגרים. ותוספות פשיטא דנותן בידה אמר רחמנא וקנה אפילו בפחות משלשה טפחים, אך בתורת חצר בודאי קונה בפחות משלשה אפילו לדעת רש"י, ואין צריך כוונה בקנין יד רק דניחא לו. ולא קשה קושית המר"מ שיף שהקשה על רש"י אמאי דאוקמה שם הגמרא (כתובות כ"ט ע"ב) שתחב לו חבירו לתוך פיו, ופריך סוף סוף דלעסיה קניה ומתחייב בנפשו לא הוה עד דבלעה. והקשה אמאי לא משני דגחין למטה משלשה טפחים, ואם כן לא קניה מטעם גניבה לפי פירש רש"י עכ"ל.

ואין שום קושיא לפי דברינו על רש"י שהוא סבור דפיו לא קנה כלל שאין זה דרך קנין בכך ורק משום שמתחייב מטעם מזיק שגורם שעשאו היזק, ואפילו לא קנה הוא גרם לו היזק מה דאפסד תרומה, ולא יכול הגמרא לתרץ שגחין למטה משלשה טפחים ואכיל, הלא לרש"י משום מזיק מתחייב אפילו לא קנה. וראיתי בספר פני יהושע מסתפק בשאר קנינים לדעת רש"י אם יד קונה למטה משלשה טפחים דדוקא גבי גט מהני מגזירת הכתוב ונתן בידה כל מקום שהוא, אבל בשאר קנינים צריכים דרך חשיבות, ובגט הכל סבירא להוא דקנה למטה משלשה טפחים מתורת יד, רק שצריכה שהגט מונח כולו בידה ואם יוצא מעט, אז דומה כאילו אינו אוחז בידו רק שהוא מוגבה מכחו ולא תפס, דאז כתב התוספות (בב"ק צ"ח ע"א) דהיכא דאיכא תרתי לגרעותא, שאינו תופס וגם הוא דרך ירידה לא הוי הגבהה וצריכה להגביה מעט לקנות הגט, מה שתפסה בידה הוא מתורה יד, ומה שבולט לחוץ ויוכל ליפול מידו הוא בתורת קנין הגבהה, לכן צריכה להגביה ידיה למעלה

מעט, וכן פסק המחבר בח"מ רס"ט ס"ק ה', ואם טלית מונח על גב דף והכה ועלה מכחו שלשה טפחים קנאו, ופירש באר היטב היינו דוקא אם חזר הטלית ליפול על גב הדף, דנמצא הדף ההוא קרקע שלו בעינן אז שלשה טפחים, אבל אם מכח הכאתו עלה מדף ודרך ירידתו נפל לארץ אפילו לא עלה כי אם מעט כיון שעכ"פ עלה מכחו והיה שלשה טפחים מארץ קנהו עכ"ל.

ובדבר שהמקדש על בתי ידים שהיא מקודשת מתורת יד, הגם מרש"י משמע שהוא משום קנין חצר (בב"מ ט' ע"ב) דפריך שם אלא מעתה היתה מהלכת ברשות הרבים וזרק לה גט לתוך חיקה או לתוך קלתה הכא נמי דלא מגרשה, פירש"י והאנן תנן (בגיטין ע"א ע"א) זרק לה גיטה לתוך חיקה או לתוך קלתה הרי זה מגורשת ולא נחשב כחצר מהלכת ולא יקנה, משמע שהקנין חיקה הוא מטעם חצר, ולא קשה על רבינו גרשון שהוא פירש (בב"ב פ"ה) נתן לה בתוך חיקה או בתוך קלתה מגורשת משום הגבהה, ומגמרא (בב"מ ט' ע"ב) משמע שהוא מתורת הצר, דרבנו גרשון מפרש הגמרא כמו שפירש תוספות בד"ה הכי נמי דלא מגרשי וז"ל בתירץ שניה הכא מסברא פריך , כדפריך מספינה ולא מכח משנה, רק לרש"י שהוא מפרש שקושיות הגמרא ממשנה מפורשת זרק לה גיטה לתוך חיקה או לתוך קלתה הרי זה מגורשת, משמע חיקה מטעם חצר, אך לפי תירץ הגמרא משמע דלא פריך רק משום קלתה מניח נייחא ואיהי דקא מסגיא וחיקה אגב גררא קא משמע לן, והקדושין לכל הדעות הוא מתורת יד, ולא שייך כאן חציצה כמו בטבילה, ואם היא טהורה אז אינה צריכה בתי ידים, ואם אינה טהורה תחת החופה חייב עליה לשאת בתי ידים והוא מתקדשת אותה על בתי ידים דוקא משום חשש איסור טומאה, שכולם פסקו שאסור ליגע לידה בלי חציצה.

וראיתי בספרו "עטרת מרדכי" שמביא ראיה דבתי ידים אינו בטיל לגבי הגוף דתנן (בגיטין ע"ח) נתן לתוך חיקה הרי זה מגורשת, ולפירוש ר' יוחנן הוא מטעם הצר, והרי חיקה הוא בגדיה שהיא מלובשת בהם, כמו שפירש הרשב"ם (בב"ב פ"ח) לתוך חיקה כלומר על בגדיה שהיא מלובשת, ובכל זאת אינם בטלים לגבי הגוף לקנות הגט מתורת יד עכ"ל. ונפלאתי על כת"ר שהלא התוספות שם בד"ה מקום חיקה קנייה לה, וא"ת פשיטא דהא חיקה הוא ממש בידה, ותירץ כשבגדיה נגררין על הארץ עיי"ש, לפי דברי התוספות פשיטא שהוא מטעם יד ובטלו בגדיה לגבי הגוף. וראיה השניה שמביא מספר משנה ברורה תרנ"א אורח חיים אם כרך סודר על ידו ונטל בו את הלולב לא יצא משום דהוי חציצה ולא בטל לגביה הגוף, ולא עיין שם בשערי ציון, וז"ל דמסתמא אינה לנאותו, לכן אינו יוצא, אך אם אנו יודעים שהוא להנאתו בודאי יוצא גם בלולב, ובתי ידים שהכלה מלובשת תחת החופה הוא להנאתה קנתה מתורת יד.

מאתי ידידו הדו"ש ומוקירו בלב ונפש,

אליהו זאב קאַצין, החופ"ק

הדרן על מסכת בבא מציעא (קי"ח ע"ב)

שתי גינות זה על זה והירק בנתים, ר' מאיר אומר של עליון, ור' יהודה אומר של תחתון, אמר ר' שמעון כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הוא שלו והשאר של תחתון, ופירש"י ר' שמעון בר"מ ס"ל הואיל ומעפרו הוא חי והשאר

של התחתון, בי העליון גופיה אפקורי מפקיר להוא לגביה שגנאי הוא ליטול רשות לכנוס לתוך של חבירו וללקוט, ופסק הגמרא הלכה כר' שמעון. וכן פסק הרמב"ם פ"ד מה"ש הלכה ט' שתי גינות וכו' וכן היה מגיע לנופו ואינו מגיע לעיקרו לא יטול העליון ואם נטל אין מוצאים מידו. והקשה הלח"מ על הרמב"ם דמשמע שהוא פוסק כר"מ דר"ש הכי אית ליה, והוא פסק כר"ש. אם כן האיך פסק בפ"ו מהל' מע"ש דאילן היוצא מן הגזע פטור, והיינו כר' יהודה עכ"ל. ועוד אמר רבא שם בעיקרו כ"ע לא פליגא דעליון הוא, כי פליגי בנופו, ר' מאיר סבר שדי נופו בתר עיקרו, (ובגיטין כ"ב ע"א) אמר רבא נקבו נקבו בארץ ונופו לחוץ לארץ, אביי סבר בתר נקבו אזלינן ורבא סבר בתר נופו אזלינן. א"כ קשה רבא על רבא, וליכא לחלק דרבא שסובר בתר גופו אזלינן הוא רק דלא אישריש, אבל בדאישריש כולו עלמא לא פליגי דהולכין אחר העיקר, דהא מגמרא מוכיח דבאישריש פליגי, דפריך ובדאישריש לא פליגי, והתנן שתי גינות וכו', הגם דמתרץ שם התם כדקתני טעמא וכו'. אך עדין נשאר קושית התוספות ד"ה ובדאישריש, ותמיה דלא מייתי הכא מערלה וכו'. וכוונת התוספות דבהך פלוגתא דערלה לא שייכי הני טעמא דרואין מהיכן ירק זה חי וכו'. אלא בסברא פליגי, איזהו מהם עיקר, כפלוגתת דאביי ורבא הכא, והמרש"א הקשה שם על מה דלא מייתי הגמרא הכא בגיטין ממכירה עיי"ש, והרמב"ן באסיפת הזקנים הקשה דדברי רבא סותרין זה את זה (בב"מ קי"ט ב') אמר רבא דר"מ ור"י פליגי בשדי נופו בתר עיקרו, (ובגיטין כ"ב ע"א) אמר רבא דפליגי רק בסברא העליון יוכל ליקח עפרו, או התחתון יכול למלאות גינתו, ובשביל זה רוצה הרמב"ן לגרוס בב"מ רבה במקום רבא עכ"ל. והגאון ר' יהונתן בספרו יערות דבש מתרץ קושית הרמב"ן כפי שכתב הר"ן במס' ביצה עכו"מ המביא בצים למכור ביום טוב אסורים, אף דרוב בצים הם מאתמול, דאין הולכים בדבר שיש לו מתירין אחר רוב, וידוע דטבל הוא דבר שיש לו מתירין במס' (נדרים נ"ח ע"א) ואם כן אין להלוך בו אחר הרוב כלל, רק בערלה שפיר יש לומר לר"י ביוצא מגזע מותר דאזלינן בתר רובא, ורוב גדולם מאויר דבכל איסורים הולכים אחר הרוב, מה שאין כן בטבל דחיישינן למיעוטא שהוא דבר שיש מתירין, ולכן חייב במעשר ושדי נופו בתר עיקרו. ולכך לא פריך הגמרא (בגיטין כ"ב ע"א) מהך דערלה, רק מהך דב' גינות וכו' משום דטבל חלוק מערלה כפי המבואר, רק דהך ב' גינות העליון נקרא מוחזק שהוא בתוך שלו, ואיך יחשוב ר"י שהוא של תחתון ומשני הגמרא התם דאיכא טעמא אם ירצה התחתון למלאות את גינתו בעפרו אין כאן ירק, א"כ אין כאן מוחזק, ושפיר אזלינן בתר רובו דמאויר כגדל, אבל בטבל הולכים אחר המיעוט להחמיר שיש לו מתירין עיי"ש.

ומאד נפלאתי על התירוץ זה דטבל הוא דבר שיש לו מתירין וחייש למיעוטא להתחייב במעשר, הלא הרמב"ם הל' תרומה פ"א פסק להיפך, וז"ל אילן העומד בחוץ לארץ ונופו נוטה בארץ או עומד בארץ וכו', הכל הולכים אחר העיקר, משמע דבין לחיוב, ובין לפטור הולכים אחר העיקר. ולפי דברי היע"ד בטבל חייש למיעוטא רק לחיוב ולא לפטור דבדבר שיל"מ הוא וחייב ליתן מעשר. ועוד לפי דעת הרמ"א ביור"ד ק"ב כל איסור שלא היה ניכר קודם שנתערב הוא בטל אפילו דבר שיש לו מתירין, ובאילן לא ניכר מקודם שנתערב. ובהג"א בע"ז בפרק ישובר כתב, וזה לשונו דוקא ממעשיות האיסור הוא דבר שיל"מ, אבל אין ממעשיות האיסור בטל אפילו במינו בדבר שיל"מ עכ"ל. והכ"מ הקשה על הרמב"ם במגיע

לנופו ואינו מגיע לעיקרו לא יטול העליון, ואם נטל אין מוציאים מידו. והקשה הלא כל מקום דספיקא פסק הרמב"ם חולקים עיי"ש, והרא"ש (בב"מ קי"ט) בעי ר"י מגיע לנופו ואין מגיע לעיקרו מאי תיקו, וז"ל למה עלתה בעיא זו בתיקו כיון דטעמא דר"ש דכל מה שהעליון יכול ליטול בפשיטות יד אינו מתיאש ממנו, אם כן מפשיטא שפיר הך בעיא כל שהעיקר נתלש עם הנוף של עליון והשאר של תחתון עכ"ל.

ולדעתי שרש"י והרמב"ם אזלי לשיטתן והכל על מקומו יבוא בשלום (בב"מ ק"ז ע"א) איתמר אילן העומד על המיצר אמר רב הנוטע לכאן לכאן, והנוטה לכאן ולכאן, ושמואל אמר חולקים ופירש"י אילן שנוטע בקרקע סמוך למצר והשרשים נוטים יותר לשל אחד, רב הולך אחר השרשים, ושמואל הולך אחר הנוף. וקשה לפירושו דהא הלכתא כשמואל בדיני ממונות דהולכים אחר הגוף, ואיך פסק דבא שהוא בתראי בסוף מסכת כולי עלמא לא פליגי הולכים אחר העיקר. לכן מוכרח רש"י לפרש בדבריו של ר' שמעון דהלכה כמותו בדין זה, שהוא הולך אחר העיקר ורק השאר של התחתון שהעליון הוא גופא אפקורא מפקיר להוא לגביה שגנאי הוא ליטול רשות ליכנס לתוך של חבירו וללקוט עיי"ש. וכן סבר שמואל שמפני מה אמר חולקים, מפני שמוחל את חבירו, שגנאי הוא ליטול רשות ליכנס בתוך של חבירו, וכולו עלמא סוברים שהולכים אחר העיקר, רק שאפקורא מפקיר להוא. לכן פירש רש"י דשבור מלכא הוא מלך פרס ולא שמואל, דאי שמואל הוא שבור מלכא, מאי אמרהו קמיה ואמר אפריון נמטייה לר' שמעון, הלא הוא סבירא לו כמו כן בכל דבר ודבר. אבל בתוספות מפרש המחלוקת של רב ושמואל, שהאילן עומד על המיצר בקרקע של שניהם ואין השרשים מתפשטין לקרקע זה יותר מזה של חבירו, רב אמר הנוטע לכאן ולכאן, כיון שהשרשים שוים אזלינן בתר גוף, ושמואל אמר חולקים אזלינן בתר השרשים שהם שוים, כמו כן יהיה שוים בענפים אפילו שהם ונטים לרשות אחר של חבירו, אם כן שמואל סובר שהולכים תמיד אחר העיקר ולא בתר ענפים כלל וכלל, ולא מחל אחד לגבירו כלום. וקשה איך פסק הגמרא הלכה כר"ש והשאר של תחתון, מסתמא מחל העליון לשל תחתון. לכן מוכרחים אנו לומר לפי שיטת התוספות דטעמא דר' שמעון לא מטעם אפקורי מפקיר, רק הטעם דר"ש סבר מאחר ששניהם יכולים למחות, התחתון למלאות את גינתו, והעליון ליקח את עפרו, מסתבר לר' שמעון דעת שניהם שוים, וספיקא מסתפקא איזהו טעם יותר טוב. לכן פסק כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי הוא שלו שהוא מוחזק, והשאר של התחתון שברשותו עומד שהעליון לא יוכל ליקח עד שיכנים ברשותו, והרמב"ם בפ"ד מה"ש פסק כתוספות.

ועתה הולך הכל יפה ואין על הרמב"ם שום פירכא, מה שהקשה הרא"ש למה עלתה הבעיא זו בתיקו. לפי דעת התוספות והרמב"ם אין הטעם דר"ש דעליון מתיאש ומחל, רק שהוא ספק בדינא ואין לו חזקה, רק שהעיקר נתלש עם הנוף, לכן נשאר הגמרא בתיקו. ועל רש"י גופא לא קשיא גם כן קושית הרא"ש שהקשה ונשאר בקושיא, כפי שמתריץ הב"י ס' קכ"ז בחו"מ שכתב ונראה דהכא נמי אפשר שהוא בוש מלתלוש העיקר על ידי הנוף, כי חבירו יראה מקום העיקר בחלקו, ויאמר בתוך גינתו נכנס חבירו שלא מדעתו, הלכך מעיקרו מתיאש ממנו כדי שלא יאמר חבירו עליו גנאי שנכנס לתוך גינתו שלא מדעתו עיי"ש. וגם מה שפסק הרמב"ם מגיע לנופו ואין מגיע לעיקרו לא יטול העליון ואם נטל אין מוציאים

מידו, משום דהוא ספק בדיני הוא איזהו סברא מסתברא יותר, סברת ר"מ שיוכל למלאות עפר או סברת ר' יהודא ליקח את עפרו, וכל המחזיק לומר לחבירו הביא ראיה ומברר איזהו סברה טוב וטול, ולא דמיה האי תיקו לכל תיקו שבכל הש"ס, ששם לכל הוא ספק בדין זה, ואין מי שיוכל לומר הביא ראיה וטול, שגם לתנאים נשארו בתיקו ואין שום פוסק יכול להכריע עד שיבוא אליהו הנביא.

ואתא ישפיר בטבל בפי"א הל' תרומה כ"ד דפסק הרמב"ם דהולכים אחר העיקר, ובערלה פסק דהיוצא מגזע מותר משום ערלה, דכולו עלמא אפילו ר' יהודה דס"ל דשדי נופו בתר עיקרו, רק בשתי גינות, הטעם דר' יהודא מפני אם ירצה התחתון למלאות עפר אין כאן ירק. ובמכירה הטעם דר' יהודה כמו שכתב התוס' (בב"מ קי"ט ע"א) ד"ה תניא וזה לשונו, שלא היה בדעת המוכר למכור אילן חדש, ובערלה פוסק כר"י דהלכתא כותיה בכל מקום נגד ר"מ, והטעם היוצא מגזע פטור, לפי שהוא אילן חדש והיוצא מגזע דומה כענף מאילן, ובערלה ענפים חדשים פטורים מערלה, ובטבל גם כן ענפים חדשים חייבים בטבל. והראיה מגמרא (גיטין כ"ב ע"א) דפריך ובהשריש לא פליגי, והתנן שתי גינות וכו', מדוע לא הקשה מערלה ומכירה, משום דלא דמיה טבל לכל אסורים, שטבל חייב גם כן על הענפים, והערלה פטורים על ענפים חדשים, ובמכירה הטעם שלא מכר המוכר לו אילן חדש. ובגיטין שהקשו הגמרא משתי גינות וכו', עיין בספר פני יהושע שמוכיח שהגמרא קאי על אביי, ועל רבא לא קשיא, לדבריו אתי שפיר, דשאני טבל מערלה ומכירה, והכל הולכים אחר העיקר באיסור חוץ מהשלשה דברים שחשבו שייש בהם טעמים אחרים, כמו שבארנו מקודם, וכולם מודים דבתר עיקר אזילנן לענין יניקה, לפיכך גבי מעשר אזלינן בתר עיקרא שהדבר תלוי ביניקה, אבל בשתי גינות זה על גב זה, בהאי פליגי, ר"מ סבר כיון שאין הלה יכול למחות על מקום עיקרו שהוא בתוך שלו ומשם הוא חי, אזלינן בתר עיקרו ושדינן נוף בתר עיקרו אע"פ שהוא יכול למחות על מקום הנוף.. ור' יהודה סבר הגדל בתוך שלו אף על פי שעיקר יניקתו ממקום שאין לזה כלום, הואיל ואף הוא יכול למחות על הנוף למלאות גינתו עפר הוא העיקר יניקתו מתוך אויר שלו, והלכתא כר' שמעון כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי הוא שלו, והשאר של תחתון, כפי המחלוקת שבין רש"י ותוספות, אך כולי עלמא סוברים שהולכים אחר העיקר. לכן אמר בני הדאָקטאָר מרדכי ליב על בר מצוה שלו שחושב להיות איש בין אנשים מפני שמביט על עיקרו ומשפחתו, שאנשים ישרים ולומדים המה, רק אוירא גורם הרבה, ואויר דאמעריקא יותר מהכל, מוכרח כל איש להביט על בניו שלא יעוותו דרכיהם, וה' יהי' בעזרם א"ס.

ראיתי בספר יגדל תורה קושיא שהוא מפליא בשאלה: נהי דבחוץ לארץ פטורים לעלות ולראות את פני השכינה שלשה פעמים בשנה, מכל מקום מחויבים בשמחה לאכול בשר קדשים קלים, וכן פסק התוספות (בר"ה ו' ע"ב) אשה פטורה לעלות אבל בשמחה היא מחויבת, וגם חולה וזקן מחויבים בשמחה, אם כן (בגיטין ג' ע"ב) בחוץ לארץ מחויב השליח לומר בפני נכתב ובפני נחתם אם הביא הגט מירושלים מפני שאינם מחויבים לקיים מצות ראיה ולעלות לירושלים. והקשה המבי"ט המוציא לאור את היגדיל תורה הלא מחויבים לקיים מצוה של שמחה גם אנשי חוץ לארץ, ואיכא אנשים לקיים הגט עכ"ל.

ופליאה דעת ממני איך נעלם ממנו התוס' עצמו שהביא ראיה משם מד"ה אישה, אפילו בזמן בית המקדש קיים, היכי דלא אפשר משמחה בדברים אחרים. וכן פסק הרמב"ם בהלכות יום טוב בפ"ו אע"פ שהשמחה עיקר בקרבן, יש בכלל איתה שמחה אחרת, היכי דלא אפשר, על כן הכל מחויבים במצות שמחה אפילו מי שפטור מראיה חוץ מטמא. כן פסק הרמב"ם בהלכות חגיגה פ"ב. אך היכי דלא אפשר כמו זקן וחולה וכדומה מי שדר בחוץ לארץ שפטור לעלות לרגל (תוספות פסחים ג') ד"ה מאליה, וכמן כן אשה אם בעלה מוחה איננה מחויבת לעלות רק הבעלה משמחה בבבל בבגדי פשתן, ובארץ ישראל בכלי פשתן המגוהצים, אם כן זקן וחולה והדר בחוץ לארץ שאינם יכולים לעלות או פטור לעלות מכל מקום מצות שמחה מחויבים בדברים אחרים בכסות נקייה ונאה ויין ישן ויוצאים בהם, ולא שכיחי אנשי חוץ לארץ לעלות לירושלים מפני שיכולים לצאת בדברים אחרים, ומי שדר ורחק ממנו המקום גם כן יוצא בלי בשר כי אם בבגדים נקיים ובשר ישן ויין וכדומה, ואין שכיח אנשים לקיים חתימת יד העדים בגט, על כן צריך השליח לומר תמיד אם הביא מחוץ לארץ, לארץ בפני נכתב ובפני נחתם.

בב"מ כ"ט ע"ב

השואל ספר תורה מחבירו הרי זה לא ישאלנו לאחר וכו', מהו דתימא ניחא ליה לאינש דתעביד מצוה בממונו קמ"ל דלא אמרינן כן (ובפסחים ד' ע"ב) המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק לא הוי מקח טעות אם מצא שאינה בדוקה דניחא ליה לאינש לקיים מצוה בממונה. והרב זילבערשטיין, מוואשינגטאָן הבירה משני דלא דמי בדיקת חמץ, על השוכר מונח החיוב בדיקה, שיש לו המפתח ועל גופו החיוב לקיים המצות בדיקת חמץ אז אמרינן דניחא ליה לאינש לקיים המצוה בממונו. אך (בב"מ כ"ט ע"א) גבי השואל ספר תורה מחבירו, על בעל הס"ת איננו מוטל לישאול ס"ת שלו לאחרים, שעל כל אחד ואחד מישראל מוטל החיוב לכתוב ס"ת, כיון דאין חיוב על בעל ס"ת לעשות מצוה, לכן המשאיל ממנו איננו רשאי ליתן לאחר ס"ת שאינו שלו ולא אמרינן בדבר זה ניחא דלעביד מצוה בממונו שאין עליו החיוב ומקפיד אם יתן לאחרים השאול. ולפי דעתי החילוק הזה רק לפי דעת הרשב"א שפירש דאיבעיא הוי על יום שלשה עשר בניסן דחל הבדיקה על השוכר שהוא שלו, דאי בארבעה עשר יום בניסן הא מסקינן לעיל דעל המשכיר לבדוק. אך מה לעשות לפי דעת הר"ן שהוא סובר דהאיבעיא מיירי בארבעה עשר יום לחדש, והכי בעי אם אומר המשכיר לא בעינא למעבד מצוה אי נמי דליתא המשכיר במתא ושוכר עביד ביעור, והמצוה חל על המשכיר, והשוכר שכר בממונו לבדוק מסקינן דלא הוי מקח טעות דניחא למעבד מצוה בממונו ודמי ממש לספרי תורה ונשאר הקושיא על מקומו.

ונראה לי לחלק בין הפסד ממון להפסד כלי שלו שהוא חביב עליו ביותר, גבי ביעור חמץ שהוא הפסד ממון אז אמרינן ניחא למעביד מצוה בממונו, אבל גבי ספרי תורה שהוא כלי שלו וחביב עליו ואפילו אם יפסידה ישלם לא ניחא לו, כמו דאמרינן (בב"מ צ"ב ע"ב) גבי שומר שכר שחייב שהיה לו לקדם במקלות ולא קידם חיוב ופריך שם עד כמה צריך לשכור, עד כדי דמיהן ומאי אהני לו, נפקא מינא לכושריא דחיותו שלא יצטרך לחזור אחריו לקנות אחרת, וכ"ש ס"ת

שלו ניחא לו ומקפיד שלא יתקלקל אפילו שישלם לו הקלקול, ובזה לא אמרינן ניחא למעבד מצוה בממונו.

הדרן על ש"ס

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח שהוא בן העולם הבא, שנאמר הליכות עולם לו (חבקוק ג') אל תקרי הליכות אלא הלכות. ופרש"י הלכות, משנה ובריתא, הלכה למשה מסיני. ותוספות בד"ה תנא אמר איידי דאיירי לעיל בהלכתא מייתי לה לסיים בדבר טוב. וצריכים להבין האיך מוכיח מפסוק זה על לימוד הלכה אלא מתוך שנשתבש הפסוק אל תקרי, ואין המקרא יוצא מידי פשוטה. ואמרתי הסבר פשוט על דרך הלכה. במשנה אחרונה פליגי בית שמאי ובית הלל. הרואה יום אחד עשר וטבלה לערב וכו, ב"ש אומר מטמאין משכב ומושב וחייבין קרבן, שהוא כבעל שומרות יום כנגד יום, דקסבר יום י"א בעי שמור. וב"ה אומרים פטורין מן הקרבן דלא בעי שמור. ובגמרא מביא מחלוקת בין ר' יוחנן ובין ריש לקיש, אם ראתה ביום עשירי שאין לו גם כן צירוף לזבה גדולה, ר' יוחנן סבר עשירי כתשיעי לשמור, מה תשיעי בעי שמור אף עשירי בעי שמור, ור"ל לא בעי שמור שדומה לאחד עשר יום, מה י"א לא בעי שמור לב"ה דאמרי לא בעי אף עשירי לא בעי שמור, ואיכא דמתני לה אהה, אמר לו רבי אלעזר בן עזריה לר"ע אפילו אתה מרבה בשמן כל היום כולו אינו שמוע לך אלא חצי לוג שמן לתודה, ורביעית יין לנזיר, ואחד עשר יום שבין נדה לנדה, הלכה למשה מסיני, מאי הלכה, רבי יוחנן אמר הלכה י"א, אחד עשר הוא דלא בעי שמור, הא לאחרינא עביד שמור, ור"ל אמר הלכות י"א לא בעי שמור, ולא שמור לעשירי, הני הלכות נינהו הני קראי נינהו דתניא וכו', לר"ע קראי ולר' אליעזר בן עזריה הלכתא, ופסק הרמב"ם פרק ו' מהלכות איסורי ביאה כראב"ע ושהוא הלכה למשה מסיני, וקשה הא קיי"ל דהלכתא כרבי עקיבא מחבירו. וישמעתי דמקשה מאי טעמא דלא פריך הגמרא למ"ד הלכה מאי עביד ליה בכל הני קראי דברייתא, וגם בהך פלוגתא דר"י ור"ל צריכין להבין באיזה סברה פליגי כדפריך התוספות בד"ה רבי יותנן וכו', ותירץ התוספות בסברה בעלמא פליגי, והוא דחוק מאד כי לפי הסוגית הגמרא משמע דפליגי בהלכה או הלכות. ואפשר לומר דלעולם דהלכה לא היתה רק על השמור י"א, ואצטרכי כל הני קראי וכו'. והא דפריך הש"ם הני הלכות נינהו הני קראי נינהו, לא פריך רק אליבא דרשב"ל דלדידה די"א לא עביד שמור לאחרינא. אם כן מיותר הך קרא דכל יומי דדרשינן דגם יום א' בעי שמור, הלא בלא"ה נודע זה מהלכה, דאי איתא דבעי שני ימים, אם כן הלכה היה באם ראתה ט' ויו"ד. א"כ קשה מאי טעמא לא תצטרך לשמור, הא חזי לאיצטרופי, אלא ודאי דיום אחד בעי שמור, ומיותר קרא דכל יומי. ומוכרח אנו לומר למ"ד הלכות, לא דריש דכל יומי, ור"ע דדרש סבירא ליה דהלכה לא היה רק כר' יוחנן ואיצטריך קרא דכל יומא אם ראה בעשירי דבעי שמור. ושפיר פסק הרמב"ם דהוא י"א יום הלכה למשה מסיני אליבא דכולי עלמא, רק דנפקא מינא בפסוק דכל יומי לא דריש ראב"ע.

וקמפליגי בפלוגתא דרבי יוסי ורבנן (פסחים פ' ע"ב) הפסח שנזרק דמו ואחר כך נודע שהוא טמא הציץ מרצה וכו' נטמא טומאת התהום הציץ מרצה וכו'. ופריך הגמרא וטומאת התהום דזיבה לא מרצה, והתניא ר' יוסי אומר

שומרת יום כנגד יום ששחטו וזרקו עליה בשניה שלה ואחר כך ראתה אינה אוכלת ופוטרת מלעשות פסח שני מאי טעמא לאו משום דהציץ מרצה, אמרי לא מיתיב דקסבר ר' יוסי מכאן והלאה מטמא הלכך בזריקה ושחיטה טהורה מעלייתא הוא ורבנן פליגי עליו ואמרי דכי חזי איגלאי מילתא למפרע דזבה היתה ובשעת שחיטה הוא ספק וחייבת בפסח שני. ופריך הגמרא אלא לר' יוסי זבה גמורה היכי משכחת לה בשופעת או כגון שראתה כל בין השמשות. ר"י יוחנן סבר כר' יוסי מכאן והלאה מטמא, לכך אמר דעשירי כתשיעי, משום דאפילו ביום תשיעי לא נעשית זבה עד שתראה כשופעת או בין השמשות, ואם ראתה ביום תשיעי בהפסקה לא נעשית זבה ולא חזי לאצטרפי. מכל מקום אם ראתה בתשיעי צריכה לשמור יום כנגד יום. כך עשירי אפילו דלא חזי לאצטרופי צריכה לשמור. וריש לקיש סביר ליה כרבנן דנעשית זבה בשלשה ימים בהפסקה, אז אינה דומה עשירית לתשיעית, אם ראתה ביום התשיעי חזי לו לאצטרופי להיות זבה גדולה, ובעשירית לא חזי לאצטרופי, לכן לא בעי שמור. וכן משמע דר' יוחנן סביר כר' יוסי שאמר לו רבי אושעיא לר"י דר' יוסי קאי כוותך מכאן והלאה היא מטמא, ולא קשיא מהחולץ למעוברת והפילה (יבמות ל"ח ע"ב) דר' יוחנן סבר אינה צריכה חליצה מן האחים, והטעם אם יבוא אליהו ויאמר דהא דאי עוברא אפולי מפלה מי לאו בת חליצה ויבום היא, השתא נמי תיגלי מילתא למפרע. ור"ל סבר צריכה חליצה מן האחים תיגלי מילתא למפרע לא אמרינן. משמע להיפך מהסברא שאמרנו והוכחנו מפסחים, משום דלא דמיא דלאו בכל מקום שייב, הלא ראינו (ביבמות מ"א) מי שקידש אחת מיש‍תי אחיות חשבינן ליה בת חליצה ויבום כיון דאם יבוא אליהו ויאמר דהא קדיש, וכן הקשה התוספות שם בד"ה תגלה וכו', ומתרץ דהכא אין זה ספק ראוי להתברר עכשיו, שא"א לידע עתידות, אבל התם אין צריך לידע אלא מה שבאותה שעה. ונימוקי יוסף כתב ואע"פ שבהרבה מקומות קי"ל דאגלאי מילתא למפרע אמרינן, שאני הכא שאם שבשעה שחלין היה ודאי שלא היתה ראוי לבוא לכלל לידה, אין הכא נמי דההוא עיבור כמאן דליתא דמי, אלא שאינו כן דאיהו חייש דילמא באותו שעה ראויה היתה לילד ילד גמור אלא שאח"כ גרם לה איזה דבר שתפול, נמצא החליצה מעיקרה לאו כלום הוא, ור' יוחנן סבר לו אפילו בשעת חליצה ראוי להיות בן קיימא ועכשיו נתקלקל, דהא אין לה בן כיון דהפילה לבסוף, איגלא מילתא למפרע אמרינן, ואצל שומרת ימים בתחילת ימי זבה לא ידענו מה תהיה עמה בשלשה הימים האחרונים. לכן סבירא לר' יוחנן מכאן והלאה מטמא. ומשמע דלא פליגי רק בדבר שהוא יכול להשתנות אם אמרינן איגלאי מילתא למפרע, אבל בדבר שאינו משתנה רק שזמן ההוא הנכחי מייפה כח העבר דאזלינן בתר מעיקרא והוכיח סופו על תחילתו.

ואנו שזכינו לסיים כל הש"ס בבלי בחברותא במשך עשרה שנים, וניכר שבכל משך השנים אילו היה לשמה בלי כוונה שום דבר גשמי, לא להתגאות ולא לקנטר ח"ו רק לקיים מצות והגית יומם ולילה שבאו כל מופלגי תורה שבעיר ילמדו יחדו, וכל אחד מהחבורה למדו בתחילה בפני עצמו שיעור היום ואחרי כך בא כל החברותא בצוותא חדא ולמדנו היטב הסוגיא על בוריה. וזהו שאמר התנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום, ולא אמר הלומד, רק השונה פעמים אותו הענין לכל הצדדים ומעיין היטב את המשנה, והברייתא והלכה, אז יודע היטב וברור את ההלכה איך לקיים אותה ודאי מובטח שהוא בן עולם הבא. ואל יאמר אדם

מה הוא לו ללמוד את הגמרא ופרושיה, הלא טוב ללמוד את הקיצור שלחן ערוך, ואז יודע בקל את הדין איך לקיים אותה, כמו שאמר ר' זירא בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו ראו טיפות דם כחרדל יושבת שבעה נקיים, ומה לו ללמוד ולעסוק בש"ס בבלי לידע בין נדה וזבה, כי הלומד בקיצור לא ידע מאומה הלכה למעשה, רק הוא תועלת שידע לשאול לתלמיד חכם ולא לפסוק, וכל מי שעמל בתורה לשמה וידע ממקור נאמן מגמרא ופוסקים וגם למד בחברותא ומבררים את הדין שיוצא הלכה ברורה, ומי שיש לו זכות שיוכל ללמוד בהרחבה בלב נכון והשקט, ואין לו דאגת פרנסה, כי שמעתתא בעי צילותא, אז יכול להבין ולהשכיל בעניני התורה והדעת בברור ולהאיר את העולם בתורתו ובחכמתו בדרך הנכונה, שנאמר הליכות עולם לו. ומי הוא האיש שידע הליכות עולם לו? זהו השונה הלכות בכל יום ממקור הנובעים ממעיני מים חיים ולא מתוך הקיצור הדין. לכן מסיימים בזה המאמר לידע שעיקר לימוד התורה לברר ההלכה כמה פעמים מראשונים ואחרונים ולישבת בהשקט בהרחבת הדעת לעיין כל דבר. ומי שראוי לאותו איצטלא מחויבים לסעדו ולתמכו בכל מילי דמיטב לתועלת הרבים. לכן מיד בתחילין במשנה מאימתי קורין את שמע וכו', משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומה, והם פנוים לעסוק בעבודתם ותורתם, שהכהנים צריכים להיות מורים בישראל ותורה יוצא מפיהם ויורו משפטיך ליעקב הלכה ברורה ונקיה וגם תורה פלפול וחדושים, להבין נועם לישראל, ואז הוא לקח טוב ללומדיה ועץ חיים למחזיקים בה. וזכות התורה יעמוד לנו להצילנו מכל צרות ויגון ונזכה להתחיל עוד הפעם ביחד ולסיימם כולם בלב ששון ושמחה בערי יהודא וירושלים אמן.

הדרן על מסכת ברכות

אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך (ישעיה נ"ד) אל תיקרי בניך אלא בוניך, ושלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול. והסבר האמיתי מה שייך המאמר הזה למסכת ברכות נראה לי לאמר, דהרמב"ם בהקדמת זרעים נותן טעם מדוע התחילו חכמי התלמוד מסדר זרעים בתחילת הש"ס, מפני שהוא כולל מצות מיוחדות בזרע הארץ, וזרע הארץ היא מחיה לכל בעל חי. וכיון שאי אפשר לאדם לחיות בלי אכילת מזון, בשביל כך הקדימו במצות המיוחדות בזרע הארץ. ורופא הבקי באומנתו כשירצה לשמור בריאת גוף האדם, שיהיה תמיד על תכונתו, יקדם קודם תיקון המזון, מתי יתחיל זמן אכילתו בכל יום ויום, כי לא בכל עת טוב לאדם לאכול, כמו שאמר (ביומא ע"ה ע"ב) משה תקן להם זמן אכילה. בראשונה היו ישראל דומין לתרנגולים עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה, בערב לאכול בשר, ובבקר לשבוע לחם. כן תקנו חז"ל כל הברכות על כל מין ומין הראוי להם, ומיד שישכים בבקר יקבל עליו עול מלכות שמים, וקבעו זמן תפילת השחר, וזמן מנחה וערבית, וזמן אכילה לכל אדם כפי עבודתו (פסחים י"ב ע"ב) רביעית מאכל כל אדם ושישית מאכל תלמידי חכמים, מכאן ואילך בזורק אבן לחמת עיי"ש. הגם שראה ראינו הרבה אנשים הבאים בארץ החדשה בעוד שהוא עוד נקרא בלשון עמו, שהוא מראה ירוק (גרי-נער) ילך בכל יום ויום לבית הכנסת שלשה פעמים ביום להתפלל, וישפוך שיחו לפני אדון כל, במר נפשו על גורלו המר שהוכרח לבוא בארץ אחרת שלא הורגל

במנהגם, וקבע זמן ללמוד בעצמו אם יכול, או לשמוע מפי אחר שיעור קבוע, ובמשך הזמן שעלה במדרגה העליונה והצליח דרכו בחיים, ועשה מסחר טוב, וקנה נכסי דלא ניידי, בעת שהמסחר היה בעצם תקפו או שפתח חנות גדולה, או שעשה מחרשת המעשה שנחוץ לרבים, אז יסור לבבו מלשמוע דברי תורה, ולפעמים בורח מבית תפילתו לטעמפעל שלא נאה לפניו להתפלל עם חבריו המכירים אותו מכבר, או פעמים בשנה יבוא לבית ד׳ ואינו רוצה לשמוע צעקת עניים, וצרות עמו ונחלתו רחקו ממנו, ומי גרם לזה? הברכה שבירך אותו ד׳.

ובזה יכולים לתרץ הפסוקים הסותרים (תהלים כ״ד) כתיב לד׳ הארץ ומלאה, וישם (קט״ז) כתיב השמים שמים לד׳ והארץ נתן לבני אדם, ובגמרא משני, כאן קודם ברכה, וכאן לאחר הברכה. קודם הברכה בעת שהוא עוד ירוק (גרין) אז הוא אומר לד׳ הארץ ומלאה, ומברך על כל דבר את ד׳, ולאחר הברכה שהתעשר ועלה במדרגה עליונה, אז יאמר השמים שמים לד׳, והארץ נתן לבני אדם, והוא התחיל להתנהג על דרך אחר כפי רצונו ומגמתו. מכל זאת אנו שלומדים בכל יום ויום תורה שבעל פה, וזכינו לסיים ביחד מסכת ברכות והרבה אנשי שם באו ללמוד בחבורה, והוא עיקר חיינו ואורך ימינו. כמו שביאר הגר״א על הדברים שאנו נותנים שבח והודיה על שבראנו לכבודו ונתן לנו תורת אמת וכו׳, ועיקר השמחה כי בכל מלה ומלה שאנו לומדים מקיימים אנו מצות עשה ודברת בהם בשבתך ובקומך, והוא מסחר טוב שקרוב לנו להרויח יותר מלהפסיד שמצות לא תעשה הוא רק שס״ה, ומצות עשה מלימוד התורה רבה היא מאד, כי בכל מלה ומלה אנו מקיימים מצות עשה. ומי שלומד לשמה בטוח שלא יזיקו אותו שום מזיק שבעולם, כי התורה משמרתו מכל פגע רע, ומכל מזיקי עולם, כי גם שהרשע כנגדו מוכרח לחסום פיו מלעשות רע, ולא יגע אליו שום רע ובכל גבולו יהיה שלום והשקט, והשכמת שחרית וערבית לבית מדרשו, יתן לו עוז ותעצמות בכל עצמותיו, שאנשי הרעים וההטאים ובפרט אנשי הצבועים שעושים מעשה רע, ומראים לעולם את יראתם וצדקתם, יכלו ויסתמו פיהם וכל העולם יראה את רעתם ויתגלו עונם נגד כל העם, לדעת איך להרחיקם מעליהם, ולבסוף יפלו ברשת שלא יוכלו קום.

ומאד מאד צריך האדם לשמור שלא יהיה מעורב בו עוון חלול שבת, או הסגת גבול חבירו וכהנה, ששקולה שבת נגד כל התורה, כי מי ששומר שבת כהלכתו, ניכר שמאמין בד׳, ומי ששומר שבת באמת ומאמין בד׳ שיגיע כל משכרתו בהיתר, האיש כזה לא יגנוב ולא יגזול ולא יחמוד כסף של אחרים, ומשא ומתן שלו הוא באמונה, וכל האדם נוחה הימנו, כי האיש הבוטח בד׳, כי הוא אדון העולם ואין מעצור לפניו להושיע בכל עת ועידן, הוא מתנהג במשרים, ומשמר מאד את השבת, וממהר לקבל את השבת בעוד יום ומאחר לצאת, כי לבו נכון ובטוח שמה שנגזר עליו מהשמים בודאי ימלא אותו השם בששת ימי המעשה, מה שאין כן הבוטח על עסקו ועל כחו ועוצם ידו, לזה האדם השבת לעינוי נפש, אם גם ישמור את השבת דומה עליו כמשא כבדה, וחס על עתו וזמנו שילכו לאבוד מבלי עשות בהם מאומה, ולפעמים שיראה שמי שפתח חנותו בשבת ועבד מסחר טוב, אזי לא יוכל שאת, ובשבת הבא יעשה כמותו, וישליך מעליו את חרפתו ויראתו. ומי שיאמין באמת ובאמונה בד׳, הוא לא יפנה על שום דבר וילך להתפלל בבית המדרש עם בניו בצבור, לקבוע עתים לתורה, ויעשה צדקה וחסד כפי כחו. לכן יתהילו מיד אחר ברכות מסכת שבת שנצמדים יחדו.

ושמעתי דבר חדש, שהרמב"ם בפרק ראשון מהלכות ברכות הלכה י"ט פסק כל האוכל דבר האסור בין בזדון ובין בשגגה אינו מברך עליו לא בתחילה ולא בסוף, והראב"ד משיג עליו. וזה לשונו, טעה בזה שלא אמרו שאין מברכין אלא שאין מזמנין עליהם לומר שאין להם חשיבות קביעות, הואיל ואוכלין דבר האסור והוא כעין אכילת פירות שאין להם קבע לזמן אבל ברכה תחילה וסוף למה לא יברכו, הואיל ונהנו עכ"ל. והרא"ש מכריע כהראב"ד מדתנן (בב"ק צ"ד ע"א) ראב"י אומר הרי שגזל חיטין טחנה לשה ואפה והפריש ממנה חלה כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ, ועל זה נאמר ובוצע ברך ד' אלמא שחייב לברך אלא שברכתו הוא נואץ. והב"י בפרושו בכסף משנה דחה ראיותיו של הרא"ש דלאו דוקא זימון, דהוא הדין אין מברכין עליהם אלא איידי דתנה רישא מזמנין עליהם תנא נמי סיפה אין מזמנין, והוא הדין אין מברכין עליהם. והמג"א בס' קצ"ו באו"ח הקשה על הרמב"ם דהלכות מצה כתב אין יוצאים במצה גזולה, ואם קנה בשינוי יוצא. ואם כן מוכח שאם גזל חטין חייב לברך ברכת המזון. ונראה לומר שהולכים לשיטתם, לפום רהיטא קשה על הרא"ש מנא לו להוכיח דאם אכל דבר איסור שחייב לברך דלמא דוקא התם גבי גזל סאה חייב לברך שאכל אחר השינוי שקונה אותה רק משום מצוה הבא בעבירה נקרא נואץ, משא"כ היכי דאכל איסור אף איסור דרבנן אינו חייב לברך, וצריך לומר דהוכחת הרא"ש לפי מה דס"ד דשינוי אינו קונה ואפילו הכי קאמר אין זה מברך אלא מנאץ, ואם כן אף על איסור דאורייתא צריך לברך. ואם כן לשיטת הרמב"ם דמפרש אין זה מברך דלא יברך כלל לפי מה דס"ד משום דשינוי אינה קונה, אבל לדידן דפסקינן דשנוי קונה רק משום מצוה הבא בעבירה אינן חייש עדין הגמרא, אז מברכין בתחילה וסוף, אך אי טעמא דגמרא כמו שדחה רבא דלעולם שנוי קונה רק משום מצוה הבא בעבירה אינם מברכין, אם כן אף לדידן אין לברך. והרמב"ם מסופק או משום דשנוי אינו קונה, או כשדחה שנוי קונה ומשום מצוה הבא בעבירה הוא אין מברך, לפירוש זה גבי ברכה ראשונה שהוא מדרבנן פסק אף דשנוי קונה אסור לברך משום מצוה הבא בעבירה. אבל לענין ברכת המזון שהוא דאורייתא חושש הרמב"ם אולי טעמא כס"ד משום דשנוי אינו קונה וקיי"ל דשנוי קונה, צריך לברך ברכת המזון, וגם בפסח יוצאים אכילת מצה דהא בהא תליא. וכל זה גבי גזל, אבל אם אכל דבר איסור אסור לברך כשיטתו.

ואנו ששומרים את השבת וקובעים עתים לתורה בכל יום ויום מותרים אנו לברך בתחילה והן לבסוף, שאין אנו חשודים על שום דבר איסור בכל עניני התורה, הן בגופו והן בממונו, רק לגנוב לפעמים דברי תורה, זאת ידוע לכל שאנו אומרים בעת ביום המים' שמחויבים לאמר הדרן אז לא יביטו על שלהם, רק שיהיה לפי הענין, ואנו דורשים אחרי כשרות, מי שהוא מוכר בשר כשר באמת, ולא על מי שתלוי על חלונו כתב באותיות גדולות "בשר כשר", ובאמת לא יתנו לב על הכשרות, ונכשלים גם בחמץ בפסח, והשוחטים המורטים בעצמם את העופות אחר השחיטה וידם כבדים בודאי לא ירגישו על הפגימות הסכין, וקרוב לצאת נבלה מתחת ידם. והרבה פעמים שלחנו כתבים והכרזנו על זאת ומי שלא יביט או שהוא מתיר בצינעא זאת, עתיד ליתן את הדין ומאכיל טרפות בישראל.

ואיננו שהשלום עוד אין אתנו בעיר, ובקרבנו איננו שורר השלום כראוי והגון, מפני שכל אחד ואחד מהרבנים מחזיקים עצמם לחכם גדול ומבטל דברי

חבירו הגדול ממנו בחכמה ודעת, והוא נחשב בזאת להיות ראש וראשון, שהוא חכם ברמאות ומושך אצלו אנשים הרוצים בזה היתר, והוא החסרון הגדול שאינו מכיר את ערכו ולובש בלבוש שאינו שלו, והבגד אינו הולמתו וגדול הרבה מכדי מדתו. ובזה הוא מהרס את שלום העיר וכל עמודי הדת ירופפו, ולא נמצא בה לא תורה ולא סחורה, כמו שאר עיירות, שבנו ישיבות ולומדים בם הרבה נערי אמעריקא, רק זאת כל מגמתו להלל ולשבח אותו שמצאו פגימות ושגגות באחרים. ומצינו פירוש על דברי המשנה (בקדושין פ"א ע"א) טוב שברופאים לגיהנם, מי שחושב שהוא המומחה וגדול שברופאים ומרוב גאותו אינו מתיעץ עם אחרים, זה הרופא עתיד להרוג נפשות ונחשב בין אנשים מגהינום. וכן החכם מגדלותו שהוא חושב עצמו, שהוא חשוב מכולם, ולפעמים לגדול שבגדולים ומתפאר בחיבורו שמצא שגיאות בגדולים או בדפוס, ומרוב גדלותו סומך עליו להיות המתיר אסורים, ומאכיל טרפות ושופך דם נקי, ומאכיל חמץ בפסח וכהנה. לכן דקדקו חז"ל לומר תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, מי שחושב שהוא מתלמידי חכמים ואינו מתגאה והאמת יקר בעיניו ואין בדעתו לנגח ולנגוף את חבירו, אז הוא מרבה שלום בעיר ובעולם, והכל יבוא בשלום על מקומו, ותורה נתרבה בעיר, וזכות התורה יעמוד לנו שלא ימוש מפינו ומפי זרענו שיכלים ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את התורה.

הדרן על סדר נזיקין

כהן קודם לוי, ממזר תלמוד חכם קודם לכהן עם הארץ (הוריות י"א ע"א) והקשה הרע"ב בגיטין פרק ה' משנה ח' אמרו כהן קורא ראשון וכו' ומסתמא דגמרא משמע דלא יוכל לכבדו לאחרים מהדין רק לגדול הדור בשבתות ובימים הטובים כמו לרב, או לרב הונא שהכל היו כפוים להם כל חכמי הדור, והמנהג פשוט בכל מקום. אפילו כהן עם הארץ קודם לקרות לפני חכם גדול. ואיך נאמר ממזר תלמוד חכם קודם אפילו לכהן גדול, ואף על פי שהרמב"ם תמה על המנהג, מכל מקום נתפשט המנהג בכל תפוצות יהודה וישראל, ואין אנו רשאים לשנות, והב"י באו"ח ס' קל"ה מחלק בין קריאת התורה, לשאר דברים שבקדושה דהיינו לברך בסעודה, וליטל חלק בראש, הא דתנן בהוריות ממזר ת"ח קודם לכ"ג ע"ה היינו לכל שאר דברים, חוץ מקריאת התורה, שתקנה קבועה תקנו, כי היכי דלא ליתי לאינצוי ואין הכי נמי שאם היה רוצה הכהן ליתן רשות לרבו, או למי שגדול ממנו היה רשאי בשני בשבת או בחמישי בשבת מן הדין, אלא שהתוספות כתבו שם (בגיטין נ"ז ע"ב) בשם ר"ת דה"מ לדידהו דבחול הוי טרידא במלאכתו ולא שכיחי רבים, אבל לדידן שכיחי בשני וחמישי כמו ביו"ט אין רשאי לחלק כבוד לאחרים, ומיהו אפילו בשבתות וימים טובים, שבאו לחלק כבוד לאדם גדול ומופלג שהוא גדול הדור כמו רב או רב הונא דכולו כהנא כייפי להיא, רשאי לעלות ראשון אלא שבדורות הללו לא הקפידו הגדולים לעלות ראשונים, וטפי עדיף להם כבוד לעלות בסוף העולים, ועל ידי כך לא הוצרכו הכהנים למחול כבודם לגדול הדור עב"ל. והרע"ב בגיטין מתריץ ומחלק אימתי כהן קורא ראשון כשהן שוין בחכמה, אבל אם הישראל גדול בחכמה קודם ללוי ולכהן, דממזר תלמוד חכם קודם לכהן ע"ה, ומיהו בשוין לאו דוקא, דאם כן מאי רבותא דרבי פרידא שאמר מימי לא ברכתי לפני כהן (מגילה כ"ח ע"א) והא כתיב וקדשתו לכל דבר שבקדושה, וגזירת הכתוב

הוא שמוכרח לעשות כן, והתוספות כתב שם בפירוש דשוין לאו דוקא אלא שהכהן נמי תלמוד חכם, אמנם אינו ת"ח חשוב כמותו, ואפילו הכי לא היה רבי פרידא רוצה לקרות לפניו עכ"ל. משמע דלא מחלק בין קריאת התורה לשאר דברי הכבודים כמו הב"י.

ואמרתי שעיקר הפלוגתא בין הב"י ובין הרע"ב הוא מחלוקת רש"י ותוספות (במגילה כ"ח ע"א) במעשה דרבי פרידא ששאלו התלמידים במה הארכת ימים, אמר להם ולא ברכתי לפני כהן, פירש"י בסעודה לפני כהן דאמר מר (גיטין נ"ט) וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון, משמע מה שמדייק לפני כהן בסעודה משום דקשה לו ממשנה דהריות ממזר תלמיד חכם קודם לכהן ע"ה ולא מעליותא מרבי פרידא שעשה כן אפילו בשוין, משמע מרש"י שמחלק כבית יוסף בין קריאת התורה לשאר דברים בקריאת התורה אינו יכול אחר אפילו גדול בתורה לקרות ראשון לפני כהן ע"ה, רק בגדול הדור, אבל בסעודה היה יכול רבי פרידא לברך ראשון ששם אינו שייך התקנה דלא ליתי לאנצוי מכל מקום, לא ברך ראשונה מפני יראת שמים שבקרבו ולא רצה להתגאה, ותוספות שם בד"ה כי קאמר וכו' קאמר בפירוש דלא כרש"י שאמרו שהוא היה גדול הדור או לא רצה רבי פרידא לקרות לפני כהן אפילו בשני וחמשי בשבת, ואין מחלק בין קריאת התורה לשאר דברים, משום שבמקרא דיליף הגמרא בהריות משמע משום דיקרה היא מפנינים, דלכל מילי הוא הת"ח קודם לע"ה. והתקנה שהכהן קורא ראשון רק בשוין, אבל לגדול ממנו אינו צריך למחילתו, ומחלק התוס' כמו הרע"ב, ורבי פרידא מפני חסידותא היה מכבד לכהן ת"ח לקרות ראשון אפילו אינו שוין, אך לעם הארץ לא היה ראוי ליתן כבוד הזה ומוכרח לקרות ראשונה. ובזמננו שהתורה רפפה מאד וחוצפא יתרה יסגא בעולם, וכל המרבה שלא להבין ולדעת התורה הוא משובח ומפואר לכל ויוכל לצאת מחלקות תמיד מי בראש? טוב דלא להלק וליתן תמיד לכהן לקרות בראש דלא ליתי לאנצוי, אפילו לכהן ע"ה קודם לתלמוד חכם בקריאת התורה מפני שהתלמידי חכמים מחלו על כבודם.

להרב הג' חריף ובקי ר' יעקב בומאן שליט"א

מה שתירץ קושית השער אפרים (ברכות ב' ע"ב) מסתפק הגמרא אם נשים מחויבות בברכת המזון מדאורייתא או מדרבנן, למאי נפקא מינה להוציא אחרים ידין חובתן, אי אמרת מדאורייתא מוציאין ואם מדרבנן הוי שאינו מחויב בדבר וכל דבר שאינו מחויב אינו מוציא את הרבים ידי חובתן. והקשה הש"א אמאי לא אמרינן בפשטות דנפקא מינה אם ספק אם בירך ברכת המזון, אי אמרת שהיא מחויבת מדאורייתא הוי ספק לחומרא ומחייבת עוד הפעם לברך, ואי מדרבנן היא מחויבת הוי ספק דרבנן לקולא. ותירץ כת"ר לעיל י"ב מסתפק הש"ס בפתח בחמרא, וסיים ברשיכרא אם יצא בברכה או לאו, ולא איפשטא. ובתוספות ד"ה לא וכו' הביא בשם רב אלפס דאזלינן לקולא שיצא, ור"י היה אומר לחומרא דצריך לברך פעם אחרת. והקשה המג"א (באו"ח סי' ר"ט ס"ק ג') הא ספק ברכות לקולא עיי"ש, ורע"א מתרץ זאת על פי דברי המרש"א (פסחים ק"ב ע"א) דלא שייך ספק ברכות לקולא אלא בספק המיצות, אבל ברכות הנהנין לא אמרינן לקולא כיון דאסור להנות בלא ברכה, וא"כ כיון דברכות הנהנין לא שייך ספק

לקולא מילתא בספק אם ברכו הנשים בברכת המזון הן מחויבות לברך פעם אחרת, אף דמשמע מרעק"א רק בברכה מלפניו ולא לאחריו (שהוא מאנשים מדאורייתא כיון שאסור להנות בלא ברכה אין חילוק בין מלפניו ובין מלאחריו. ומיישב כת"ר קושית הרעק"א במ"ט שם על התוס' ר' מאיר לענין שמחמיר לברך אפילו בפחות מכלא לוגמיו, והקשה הא ברכות לקולא עכ"ל. ולדעתו שהוא ספק הנהנין מחויבין לברך מספק עכ"ל.

ונראה לי לומר שלא ראה כת"ר היטב בדברי רע"ק באו"ח סי' ר"ט דמסיים דעת הר"י שמחמיר בברכות עד שיברך שנית מפני שאסור לאכלו בלי ברכה ומעל אם לא יברך קודם, לכן מוכרח לברך עוד הפעם אם בדעתו לאכול עוד, אבל לשעבר אם אין בדעתו לאכול עוד אפילו לדעת ר"י אינו רשאי לברך עוד הפעם אם נאמר נשים חייבות רק מדרבנן דשם אין שייך מעל שהוא לשעבר. וכן משמע מהמדיש"א רק אם בדעתו לאכול עוד חייב לברך ברכת הנהנין, אבל פסק מלאכול אינו צריך לברך. ולפי דעת הרב אלפס אפילו אם בדעתו לאכול עוד אינו צריך לברך מפני הספק ואומר אם ידע בודאי שלא ברך, אז יש איסור מלאכול בלי ברכה, אך בספק פטרו רבנן ונחשב כמו שבירך בודאי בפעם הראשון של אכילתו. ונשאר קושית השער אפרים במקומו, וגם קושית הרקע"א מדוע צריך לברך על הכזית ולא על מלא לוגמי' הלא ספק ברכות לקולא. ולפי דעתי יש לתרץ קושית הרקע"א הלא אין אנו מסופקים אם הלכה כר' מאיר או כר' יהודה שהלכתא בודאי כר' מאיר דאכילה הוא בכזית דהא קם ליה ר' יותנן ופסק כר' מאיר, עיין בתוספות שם ד"ה ר' מאיר וכו', רק שהתוספות מדבר מדוע לא ילפינן מיום כפור, דשם הוא שיעור מלא לוגמי', ומחלק שאינו דומה ליום כפור, שצריכים לישוב לדעת אדם, להשיב נפשו, שיעור רבנן דצריכים מלא לוגמי', אבל בברכה סגי כדי כזית ופחות להנאות את נפשו, והחילוק בין ברכה ליום כפור איננו שייך בזה ספק ברכות לקולא כך שיעורה חכמים דאסור להנות בלי ברכה הנהנין. ועל קושית שער אפרים יש לאמר לפי סברת הצל"ח בברכת המזון תקנו באשה, כמו באיש שהוא חייב מדאורייתא, והוא צריך להחזיר אם הוא בספק אם בירך ברכת המזון. כמו כן הדין בנשים דאין חילוק בין גברא לנשים, בזאת הברכה כעין דאורייתא תקנו, ולא אמרינן ספק דרבנן לקולא, רק בדבר שהוא לכל שוה, כמו ספק קרא ק"ש שהוא מדרבנן לכמה דעות לכל אדם, ולית במצוה זו חייב מדאורייתא. אבל ברכת המזון דלאנשים הוא מדאורייתא, ותקנוה ברכת המזון לנשים כעין דאורייתא תיקנו, ולא יכול הגמרא לומר דנ"מ אם ברכת המזון דאורייתא או דרבנן אם מסופק היה בברכת המזון, הלא אחר שתקנוה רבנן ברכת המזון לנשים הכל שוים בענין זה. לכן אמרו חז"ל חלוק אחר אם הנשים מוציאות אחרים ידי חובתם.

ומה שהקשה כת"ר על ריש"י (ברכות מ"ח ע"א) בר"ה עד שיאכל כזית דגן ומכי אכל כזית דגן מיהא מפיק אע"ג דכזית דגן שעורא דרבנן הוא, מיהו כיון דמחייב מדרבנן מחויב בדבר קרינן ביה ומוציא רבים ידי חובתן. וא"ת בקטן שהגיע לחנוך הא לא אמר הכי ההוא אפילו מדרבנן לא מחייב דעליה דאבוה הוא דרמי לחנוכיה עכ"ל. והקשה הרעק"א הא אמרינן שם (כ"ב ע"ב) דאם נשים בברכות המזון דרבנן אין יוצאין ויכולים להוציא לאחרים, ונשאר בצ"ע. וכת"ר הקשה על רקע"א הלא הרא"ש בפרק שלישי שם הקשה זאת ותירץ דלא דמי דאיש אע"ג שלא אכל כלום דין הוא שיפטור את האחרים דכל ישראל ערבים זה על זה

אלא מדרבנן אמרו שלא יברכו בברכות המזון בלי הנאה לפיכך כשאכל כזית אע"פ שאינו נתחייב אלא מדרבנן מוציא את אחרים שאכלו כדי שביעה שערב הוא בעבורו. אבל אשה איננה בכלל ערבות לכן אינה מוציאה אלא מי שחייבו רק מדרבנן עכ"ל.

ולא הבנתי את דבריו כי לא שייך פה תירוץ של הרא"ש, הלא הקטן גם כן אינו בכלל ערבות ודומה לאשה ולא היה צריך רש"י לומר אפילו מדרבנן אינם מחויבים אלא דאבוה הוא דרמי לחנוכו, ואפשר שרע"ק לא הקשה רק על הלשון רש"י דקטן אפילו מדרבנן לא מחייב. והקשה מנשים שהן חייבות מדרבנן, ובאמת רש"י יכול לומר כן דהקטן לא יכול להוציא אחרים שהוא אינו בכלל ערבות רק פירש כפי האמת שאין עליו אפילו חיוב מדרבנן שעל אבוה רמי חיובו להנך אותו. ועוד דקטן בא לכשיגדול לכלל חיוב ואפשר שהוא מוציא אחרים יותר מנשים שאינם באים לעולם לכלל חיוב, לכן צריך לומר דקטן לא רמי חיובו אפילו מדרבנן.

להרב הג' הנ"ל

בתוספות (פסחים כ"ט ע"א) ד"ה בדין הוא דאפילו תוך זמנו מותר פירש"י באכילה. והקשה התוספות דאי אפשר אם לא יהא שלו בשעת אכילה דאם נתן לו הנכרי הרי הוא שלו, ואם גזל מהנכרי הרי חייב באחריותו ולא גרע מחמץ שחייב באחריותו דהוי כשלו ממש עכ"ל. והקשה כת"ר דאיזה אחריות חייב בגזל מהנכרי הא גזל עכו"מ מותר, ותירץ שהתוספות לא נחת כלל במחלוקת אם גזל עכו"מ מותר או אסור (בב"ק קי"ד) ולפי שני הדעות יש קושית התוס', אם נאמר גזל עכו"מ מותר הרי הוא שלו בשעת אכילה. ולמ"ד גזל עכו"מ אסור אז חייב באחריתו עכ"ל.

וקשה לי על דברי כת"ר איך נוכל לומר כן, הלא המחלוקת אם גזל עכו"ם מותר או אסור, הוא רק לנחשב לעבירה אם עשה כן, אבל להחזרת הגניבה או הגזילה להעכו"מ כולו עלמא לא פליגא שאינו חייב להחזיר, דאפילו בישראל אם לא היה כתיב עשה דהשיב את הגניבה והגזילה הוי אמרינן אף דעבר לאו דלא תגנבו ולא תגזלו, מכל מקום איסורה דעבד עבד. ובהשבה אינו חייב הדבר שגזל וגנב, רק חיוב ממון עליו, רק דבישראל רחמנא אמר שנתקה לעשה דהשיב את הגזילה אותו דבר שגזל ולא קנה הגנב או הגזלן זה הדבר שגנב וגזל. אבל בעכו"מ נהי נמי דלמ"ד גזל עכו"מ אסור מכל מקום היכי מצינו בו דרחמנא חייבו בהשבה אפילו ממון השוה את הגנבה והגזלה, ואם כן לא מצינו חיוב אחריות אם גנב או גזל מעכו"מ כלל. וכן משמע (בנתיבות המשפט ס' שמ"ח ס"ק א' בח"מ) ואם כן איך כתב התוספות שהרי חיוב באחריותו, ופשט התוס' אמרתי שהוא פשוט, נהי דאינו מחויב להחזיר את הגניבה והגזלה מדאורייתא אבל מפני קידוש השם מחויב הוא להחזיר (בב"ק קי"ד) לכן אמר התוס' ולא גרע האיסור דרבנן שהוא חייב להחזיר מפני קדושת השם, מחמץ שחייב באחריותו שאסור (פסחים ה' ע"ב) והוי כשלו ואסור לאכול בפסח.

להרב הג' הנ"ל

הרמב"ם על המשנה כלים פרק ח' משנה ה' תרנגול שבלע את השרץ, ונפל לאויר התנור טהור, ואם מת טמא, פירש כל עת שהתרנגול הוא חי הנה לא

יטמא השרץ אשר בגופו, וכאשר מת והשרץ בגופו וכו' טמא, בספרי כתיב אשר יפול מהם אל תוכו יש מהם לטמא, ויש מהם שלא לטמא. והקשה כת"ר הלא בגמרא (חולין ע"א ע"א) מביא סתמא מפסוק אחר, טומאה בלוע מנלן דכתיב (ויקרא י"א) והאוכל מנבלתה יכבס בגדיו, מי לא עסקינן דאכל סמוך לשקיעת החמה וקאמר רחמנא טהור עכ"ל.

ואמרתי שהוא פשוט, שהרמב"ם לא בא ללמוד מהפסוק אשר יפול מהם וכו' טומאה בלוע אינו מטמא, רק למוד אחר שהשרץ במעי התרנגול בעוד שהוא חי, התרנגול מבטל השרץ לפניו ונחשב כאילו תרנגול, ואינו מטמא את התנור, ותרנגול מת שאינו סופו עוד להתעכל אינו בטל במעיו ונחשב כאילו נפלו שניהם כל אחד בפני עצמו השרץ והתרנגול, ואין הטעם משום טומאה בלועה אינו מטמא ומדייק מפסוק, אשר יפול מהם, היה ראוי לכתוב אשר יפול אל תוכו, מהם, הוא מיותר. לכן ילמד מזה הספרי, יש מהם לטמא, ויש מהם שלא לטמא פרט התרנגול שבלע את השרץ ונפל לאויר התנור טהור מפני שסופו להתעכל, ואם מת שאינו סופו להתעכל טמא, ומקרא השני והאוכל מנבלתו יכבס בגדיו וטהור שנלמוד חז"ל בחולין שטומאה בלוע אינה מטמא, אפילו שבלע טבעת או כסף ואבנים, שאין סופו להתעכל רק בעוד שהוא בלוע בתוך האדם, או בהמה אינו מטמא, והשתא צריכים שני הפסוקים, מפסוק אשר יפול מהם אל תוכו, נלמד דבר שעתיד להתעכל, נחשב כאילו אינו, הגם שהוא מונח עוד במעי התרנגול רק שעתיד להתעכל, נחשב כאילו התעכל וטהור, ומפסוק השני נלמד אפילו טבעת או כסף שהוא בלוע אינו מטמא לכל דבריו.

ביור"ד הלכות שחיטה סי' כ"ד

הב"ח דקדק מרש"י (חולין כ"ז ע"א) ד"ה דלא לשויה גיסטרא שלא יחתוך כל המפרקת לשנים, שאם יחתוך בתוך המפרקת תהיה שחיטתו פסולה דהכי משמע הטהו את דמו ותו לא, וגזרת הכתוב הוא דפסולה, ודומה לזה שהייה במיעוט בתרא מה שחותך אחר השחיטה שהכל תמהים למה לא יהא כמחתך בשר בעלמא. וצריכים לומר שהוא הלכה למשה מסיני. וכך נוהגים בני אשכנז אע"ג דרוב פוסקים חולקים על רש"י דאינו כן אלא כפירוש התוספות. והמרדכי פירש בדברי רש"י דכוונתו חטהו את דמו ותו לא צריכין יותר. וגם התוס' הבין כך בדברי רש"י, שהרי הקשו עליו בד"ה ותו אמאי ס"ד שיחתוך את המפרקת אחר שחיטת הסמנים, משמע שלומד בדברי רש"י כמו דעת המרדכי ולא כב"ח, שדוחק לומר בדברי רש"י שאין צריכין יותר, ומתוך קושיא זאת הכריח הב"ח לומר לדעת רש"י סבירא לו שאם חתך יותר משני סמנים בתוך המפרקת שהוא טרפה מטעם גזירת הכתוב דלא לשויה גיסטרא שלא יחתוך המפרקת לשנים ודומה לשהייה במיעוט בתרא דהלכתא למשה מסיני שהוא טרפה. וכן אם שחט יותר משני הסמנים שהוא טרפה.

ולא הבנתי ראיתו של הב"ח להוציא ממנו דין גם על החולין שאם שחט במפרקת שהיא טרפה, הלא הכתוב, ושחט, כתיב אצל קדשים, ושם עיקר הקרבן לדמיה צריכים, ואם לאו קרא דושחט היינו אומרים שמוכרח לחתוך הראש לשנים למען

להוציא כל הדמים מהבהמה. לכן בא הכתוב לומר דבקדשים דומה כמו שחיטת חולין ואין צריך אלא שחיטת הסמנים גם בקדשים. ולספרים דגרסי גם בדברי רב יימר שהביא מפסוק אחר וזבחת, וקרא למאי אתא דלא לשויה גיסטרא, והתם הכתוב בחולין הוא, יוכל לומר דהתם נמי הכי קאמר כדי שלא יבליעו דם האברים ושאסור לבשל אחר כך, רק לצלות שהאש יוציא את הדם הנבלעים בבשר ולא הבישול.

בב"מ כ"ח ע"א

הוא אומר סימני הגט והיא אומרת סימני הגט ינתן לה, ופרש"י ינתן לה שהוא נותנה ויודע סימנים, אבל היא, אם לא נתנו לה מהיכן ידעה עכ"ל. והקשה אחרונים הרי משנה מפורשת (גיטין כ"א ע"ב) האשה כותבת את גיטה והאיש את שוברה ובלבד שיקנה זה את זה. ואם כן יוכל להיות באופן זה, היא כתבה את הגט ואחר כך מקנה אותו וידעה היטב את סימני הגט, ואמאי ינתן לה? אולי לא נתנה לה עדיין הבעל הגט בידה, וידעה סימני הגט מעת הכתיבה.

וכפי דעתי נראה שהקושיא זאת היא רק לפי דעת הרא"ש שפירש דגם בסימן אמצעי מהני להחזיר הגט להאשה כשהיא אומרת שהבעל נתנה לה וממנה נפל ולא בעינן סימן מובהק, יוכל היות שידעה הסימן מקודם שהקנה הגט לבעלה. וקשה קושית האחרונים שידעה הסימנים עד שלא נתנה לה בידה. אך לפי דעת הרי"ף שפוסק דוקא בנקב יש בו בצד אות פלוני והוא סימן מובהק שבית דין עושין זאת מדעת הבעל, אולי לא ינתן לה מיד ומתוך כך יאבוד ממנו את הגט יאמר סימן מובהק, אבל עד שבא הגט ליד הבעל אינם עושין בית דין סימן מובהק לכן ינתן לה, אם לא נתנה לה הבעל בידיה, מהיכן ידעה סימנים מובהקים מהגט. וכן משמע דעת רש"י דגרים בהדיא בגמרא אלא נקב יש בצד אות פלוני, ואם לא נתנו לה מהיכן ידעה הסימן המובהק. אלא אפילו לדעת הרא"ש דלא בעי סימן מובהק ובכל הסימנים ינתן לה, לא קשיא עליו מדוע מחזירין לה הגט אולי ראתה היא מקודם שהקנה לבעל את הגט וידעה מעיקרא בעת כתיבת הסופר את סימני הגט, שהרא"ש סומך על דעת רב המנונא שאמר האשה שאומרת לבעלה גרשתני נאמנת חזקה אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה, ובלא סימני הגט, היא נאמנת, כיון שהיא אומרת בפני בעלה גרשתני וחזקה שאינה מעיזה, רק משום דאיכא גיטא בידיה מעיזה, כיון דסימנים מסייעה לה נאמנת, כמו מידת החוט ינתן לה, הילכך אפילו בסימן שאינו מובהק מהדרינן לה, אפילו לרבא דפליג על רב המנונא ואינה נאמנת לומר לבעלה גרשתני (נדרים צ"א ע"א) מכל מקום אמר רבא בסימני הגט שיחזיר לה הגט אפילו בלא סימנים מובהקים, בצרוף סימנים מהני, ואף דהחזקה קלישא היא ולא מהני להוציאה מחזקת אשת איש, מכל מקום בצרוף הסימנים מהני. כמו שכתב הבית שמואל באבן העזר סי' קנ"ג ס"ק ה', דאפילו להמחמיר כשאומרת גרשתני, אי נמי בזמן הזה שמעיזה ואין לה חזקה, מכל מקום כיון שהסמנים מסייעה נאמנת, אפילו דיש תרתי לריעותא, חדא דנפישי חוצפא, ועוד הגט מסייעה. מכל מקום כיון שהיא ידעה סימני הגט נאמנת. ואתי שפיר הרא"ש אפילו על פי דברי רבא עם הסימנים נאמנת גם בזמן הזה, ואם נאבד הגט, והיא אומרת סימני הגט סתם ינתן לה, בצירוף החזקה החלושה אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה. ועוד שיש לה

סימני הגט מהני גם לרבא להחזיר לה הגט אפילו בזמן הזה שיקרה שנאבד הגט היא נאמנת בהכחשת בעלה.

בסוכה כ"ג ע"ב

ומי אמר אביי ר' מאיר חייש למיתה, ור' יהודה לא חייש, והתנן בת ישראל שנשאת לכהן והלך בעלה למדינת הים אוכלת בתרומה בחזקת שהוא קיים, ורמינן הרי זה גיטך שעה אחת קודם מיתתו אסורה לאכול בתרומה מיד. ואמר אביי לא קשיא הא ר' מאיר דלא חייש למיתה והא ר' יהודה דחייש למיתה. והקשה הג' ר' גדלי' מוואשינגטאן הלא האומר לא אפטור מן העולם עד שאהיה נזיר מההוא רגע איתפוס בנזיר דאמרינן כל שעתא ושעתא דלמא מיית (נדרים ג' ע"ב) ולפי זה לא קשיא קושית הגמרא מבת ישראל שנשאת לכהן והלך בעלה למדינת הים שאוכלת בתרומה בחזקת חיים, כי על כל שעה ושעה יש לו חזקת חי, וכל זמן שהוא קיים יכולה לאכול בתרומה. באומר הרי זה גיטך שעה אחת קודם מיתתו אסורה לאכול בתרומה מיד, והכא לא מהני חזקת חיי שאפילו הוא חיי אינה יכולה לאכול בתרומה שעה אחת קודם מיתתו, דחיישינן על כל שעה ושעה, שמא זו השעה קודם מיתתו, ולא מהני חזקת חיי. כמו דאמרינן לא אפטור מן העולם עד שאהיה נזיר, מיד איתפס בנזיר, ולא מוקמינן בחזקת חי, מפני שיצא מחזקתו בחיים אמרינן מיד הוא נזיר. וכמו כן הרי זה גיטך שעה אחת קודם מיתתו אסורה לאכול בתרומה, שאין לה חזקת חיים הואיל שיצא שעה אחת לפני מיתתו בעוד חיים חיתו עכ"ל.

ולפי דעתי אין זה קושיא שהגמרא (בסוכה כ"ג ע"ב) הלך אחר דעת אביי, כמו דפריך שם ומי אמר אביי הכי וכו', ואביי לשיטתו הוא אינו מחלק בסברת שמא מית לא חיישינן, ושמא ימות חיישינן. והוא תירוץ רבא (בגיטין כ"ח ע"א) בסברא זו. וכן הוא הלכה שפסק הרמב"ם בפרק ראשון הלכות נזיר הלכה ד', האומר לא אפטור מן העולם עד שאהיה נזיר, הרי זה נזיר מיד, שמא ימות עתה, והוא יצא שעה אחת מחיים מחזקת חי לא העמידו אותו כל ימיו בחזקת חיים הואיל שיצא בדבר זה פעם אחת מחזקת חי, והואיל שיטת רבא דהלכתא כמותו בכל מקום נגד אביי, ולא קשיא עליו קושית הגמרא (בסוכה כ"ג ע"ב) אליבא דרבא שמחלק בין מת ובין ימות, דשמא מת לא חיישינן דמוקמינן אחזקתו שהוא חי, אבל שמא ימות חיישינן דלא מרעיה לחזקותו, והגמרא דפריך רק אליבא דאביי שהוא מתרץ (בגיטין כ"ח ע"א) דמחלוקת שנוי, ר' מאיר לא חייש למיתה, ור' יהודה חייש למיתה, ולא מחלק בין מת ובין ימות פריך שפיר, הלא מצינו סברתיהם להיפך, והלכתא כרבא האומר לא אפטר מהעולם עד שאהיה נזיר מיד הוא נזיר, ואפשר אביי ג"כ מודה בדין זה משום דהא הלכתא כר' יהודה והוא חייש למיתה אם יצא שעה אחת מחזקת חיים.

מנחות נ"ט ע"ב

משנה וחייב על השמן בפני עצמו, וחייב על לבונה בפני עצמה, נתן עליה שמן פסלן, לבונה ילקטנה. בספר מנחת כהן אמר דמחייב בלאו תיכף אם נתן

על המנחה של הקנאות, או על מנחת חטאת לבונה, דאם לא כן הוי התראת ספק פן ילקטנה אחרי כך, ואין לוקין על התראת ספק. וידידי הרה"ג ר' יעקב בומין אומר דאין ראיה מזה דלחיבי מיד על הלאו, אם ילקטנה אחרי כן יהיה לניתוק לעשה, דלעולם אין מחייב על לאו לא ישים עליה לבונה עד שיקרב עם הלבנה. ולא קשה שהיא התראת ספק, בעת התראתו העמידו אותו על חזקתו שיהיה נשאר עם הלבונה, ולא ילקוט לעולם. והביא ראיה לדבריו מתוספות (גיטין ל"ג ע"א) ד"ה אפקעינוהו, שהקשה רבנו שמואל דהיכי מחייבין לעולם מיתה אשת איש שזנתה, והא התראת ספק הוא, דישמא ישלח לה גט ויבטלנה ופקעה קדושין ונמצא שהיא פנויה. ועוד יכולים ממזרים לטהר, ואומר ר"ת דכי האי גוונא לא הוי התראת ספק, דאזלינן בתר רובא ורוב אין מגרשין נשותיהן. ועוד דאוקמינן אחזקה שהיא עכשיו נשואה, והכי נמי סמכינן על החזקה שלא ילקטנה ונשאר כמו שהיא עתה.

ואף שיש לחלק דגבי גיטין שלא יועיל לעצמו רק לאחרים שפיר סמכינן על החזקה שלא יעשה בשביל אחרים, אבל הכא אם לא ילקטנה יחייב הוא עצמו מלקות אין סומכין על החזקה דהשתא דמדברי רש"י (שבת קכ"ז ע"ב) ד"ה שהקדימו משמע דאין חילוק וז"ל שהקדימו בשבולין, דכתיב (שמות כ"ב) מלאתך ודמעך לא תאחר, מלאתך אילו בכורים, מכאן שמקדימין תרומה ובכורים לוקה, ודמעך זו תרומה, שאם הקדים מעשר לתרומה לקה. וקשה על רש"י האיך לוקין אם הקדים תרומה לבכורים, דהא אם ישאל על התרומה חוזר לטבלו, והוי בכורים ראשית, גם שהוא מצוה לאיתשולי בכדי שלא יעבור על הלאו מלאתך ודמעך לא תאחר, ע"כ מוכרחים לומר דרש"י סבירא דמוקמינן על החזקה שלא ישאל כמו שלא שאל עד עתה. ואף אם ישאל ליכא מלקות, אך כל זמן שלא שאל הוי התראת ודאי, כן בלקיטת הלבונה סמכינן על החזקה שעומדת בעת ולא ישנה לעשות מעשה לקיטה עכ"ל.

ולא הבנתי ראיתו מרש"י דאמר אם הקדים תרומה לבכורים לוקה, ולא חיישינן אולי ילך לחכם ויתיר לו, ואז יהיה בכורים קודם , אולי רש"י מיירי שהתרומה ביד הכהן, ואז לא מצי למישאול עליה, כמבואר (בנדרים נ"ט ע"א) ואז לוקין מפני שאין בידו עוד לתקן ולשאול, ואם נאמר שהתרומה גם ביד ישראל, ואז יכול לשאול וגם למצוה יחשב שלא יעבור על לאו מלאתך וכו'. מכל זאת אינה דומה למנחת חטאת שנתן עליה לבונה, שבידו לתקן וללקוט את הלבונה, ואין צריך לשאול על זאת שום אדם, אז אמרינן בודאי יתקן וילקטנה קודם הקרבת המנחה, שלא יעבור על הלאו שלא יתן עליה לבונה והוה התראת ספק ואין לוקין, הואיל שבידו לתקן יראה שיהיה המנחה כשרה ולא ילקה עליה, אבל בתרומה שהקדים לבכורים שאין בידו לתקן בעצמו בלי כח בית דין שילך אצלם ולשאול על דבריו, והוא כנדר אולי לא יתירו לו החכמים, ודבר שהוא תלוי בדעת אחרים נקראת התראת ודאי ולוקין עליה, ובפרט שהוא עבר במזיד בהתראת עדים שלא יקרא תרומה קודם לבכורים, וקבל התראתו ולא שם לבו על דברי העדים ועבר במזיד סמכינן על חזקתו הרעה שלא יישאל להתירו על קריאת התרומה קודם, וגם איננו מצוה על החכמים להתירו אם עבר במזיד בלאו, והוי התראת ודאי ולוקין. ודברי מנחת כהן בצדק נאמרה מיד שנתן הלבונה עבר בלאו. אך אם ילקטנה, אז הוא מקיים העשה וניתק אותו ממלקות, עד שיקרב על המזבח העת לפניו לעשות ואם לא לקט להקריב את המנחה,

אז לוקה. וכן משמע מדברי הלחם משנה ברמב"ם פ"ה הלכות שבועות וז"ל, אם עבר בידאי על הלאו, רק שלא נודע אם קיים העשה אז בודאי לוקה עליה, אבל אם הוא ספק בלאו עצמו אם עבר אז נקראת התראת ספק, לכן אם הקדים תרומה לבכורים בודאי עבר את הלאו, וכן אם נתן לבונה על מנחת חטאת הוי התראת ודאי ולוקין אם לא לקט.

ביאור הלכה תנאי פשוט ותנאי כפול

כתב התוספות (כתובות צ"ז ע"ב) בד"ה זבין וכו', והרא"ש שם דשלשה חלוקים יש בדבר זה, דאיכא דבר דבעי תנאי כפול, ואיכא דבר דבעי גלוי דעת, ואיכא דבר דאפילו לא בעי גלוי דעת, אלא אומדנא דמוכח, כגון בקדושין מ"ט ע"א, גבי ההוא גברא דזבין נכסיה אדעתא למיסק לארץ ישראל ונאנס ולא עלה, דהתם בגלוי דעת בשעת מכר שלצורך כך וכך הוא מוכר מועיל גלוי דעת, אבל אי שתק בשעת המכר אע"פ שגלוי דעתו קודם לכן הוי דברים שבלב, ודברים שבלב אינן דברים ולא הדרו זביני. ויש דברים שאין מועיל בהם גלוי דעת עד שיתנה בפרוש כגון היכי שאין הענין מוכיח על דעתו, אי לאו דאתני בפרוש, כגון שהיה מוכר מלבושיו אדעתא למסיק לארץ ישראל, דזהו דבר שאין רגילות למכור אדעתא דהכי, התם ודאי אין מועיל גלוי דעת ובעי תנאי כפול, ולאפוקתא מדעת הרשב"ם (בב"ב קל"ז ע"ב) שרוצה לחלק דוקא בדבר איסור בענין תנאי כפול, וחלק התוספות עליו דהא מתנאי בני גד וראובן ילפינן, והתם דבר שבממון הוא וצריכים תנאי כפול. ויש דברים אפילו גלוי דעת אינם צריכין כגון שטר מברחת (כתובות ע"ט ע"א) וכן שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחרים ואחר כך בא בנו אין מתנתו מתנה בידוע שאם היה יודע שבני קיים לא היה כותב (בב"ב קל"ו ע"א) והכותב כל נכסיו לאשתו לא עשאה אלא אפוטרופס (שם קל"א ע"א), וכן המקדש אחותו (קדושין מ"ו ע"ב) ושכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים, כל אילו אומדנא דמוכח הוא אפילו גלוי דעת לא בעי בשעת מעשה ולא קודם לכן.

וכתב המגיד משנה בהלכות אישות פרק ו' הלכה י"ד, וז"ל שלדעת רבינו הגאונים הראשונים יותר מועיל בדיני ממונות גלוי דעת, או אומדנא דמוכח מתנאי שלא נעשה כתקונו. וכן משמע מתוס' עכ"ל. משמע מדבריו דסבירא לו דכי איתני ולא כפול גרוע טפי מהיכי דלא הותנו כלל. וכן כתב הרשב"א בחדושיו פרק מי שאחזו, דכיון שהותנו ולא הותנה כהלכתו גלה ברעתו שאינו חושש בקיומו, וגם הר"ן בקדושין גבי ההוא דזבין לנכסין אדעתא למסיק לארץ ישראל עיי"ש. וכן כתב הפר"ח בפרק השולח גבי המוציא את אשתו משום אילנות. אך הריטב"א והב"י בס' תרנ"ח באו"ח כתבו וז"ל, פשוט הוא דהא ודאי ליכא למימר דטפי עדיף כי לא אתני כלל, מכי איתני ולא כפל לתנאי, דכיון דמשום דאזלינן בתר אומדנא הוא אע"ג שלא הזכיר ההזרה, ודאי כשהזכיר לא מיגרא גרע עכ"ל. ולא הזכירו דעת הגאונים שהביא ברמב"ם דיותר מועיל בדיני ממונות גלוי דעת, או אומדנא דמוכח מתנאי שלא נעשה כתקונו. ואפשר לומר שלדעת הב"י דסבירא לו שמה שכתב ה"ה שלדעת הגאונים אומדנא דמוכח חשוב מתנאי שלא בהלכתו, אין כונתם לומר במידי דמהני אומדנא כגון שטר מברחת וההוא דשמיע שמת לו

בגנו אפילו הכי אם התנה ולא כפל לתנאי לא מהני תנאי, דהא אין הדעת סובלתו, דאמאי לא עבדינן אומדנא דמוכח בדבריו. אלא כוונתם לפי מה דס"ל לרשב"א דבממון לא קיי"ל כר' מאיר דבעי תנאי כפול, מדחזי דאפילו גלוי דעת ואומדנא דמוכח מהני בההוא, וכל שכן תנאי שאינו כפול דאיכא גלוי דעת טפי, הלא כתב הרב המגיד משנה שבודאי לדעת הגאונים דס"ל כר"מ אפילו בממון, לפי דעתם יותר מועיל גלוי דעת ואומדנא דמוכח כמו שטר מברחת, וזבין נכסיה אדעתא למיסק לא"י, דאמרינן דמסתמא אין אדם מוכר קרקעותיו שהוא מתפרנס מהם, אלא אדעתא דהכי מוכרן. . וראיה מתוס' (קדושין ו' ע"ב) בד"ה לא החזירן וא"ת אמאי לא יצא, הא לא הוי תנאי כפול.

וי"ל דאיכא תנאי דלא בעי כפול כגון הכא שהיה דעתו שיברך חברו על אתרוג שלו. וגדולה מזה אמרו (שם מ"ט ע"ב) בההוא גברא דזבין נכסיה אדעתא למיסק לארעא דישראל ולא פירש ולא מידי וסוף לא סליק ובעי למיהדר. ואמר רב הונא האי דברים שבלב ואינם דברים, אם כן משמע דוקא משום דלא פירש, אבל אם פירש הוי תנאי אע"ג דלא כפליה עכ"ל. והשתא אם כדברי ה"ה כפשוטו אם כן מה תירוץ דאיכא אומדנא, דהתם שאני דליכא אלא גלוי דעת, לכן מהני, אמנם הכא דהותנה ואמר אתרוג זה נתן לך במתנה על מנת שיחזירוהו לי, אע"ג דאיכא אומדנא דמוכח לא מהני, כיון שלא כפול לתנאי, אלא מוכיח מתוספות היכי דמוכח מהני אפילו הותנו בתחילה תנאי שלא כהלכתו.

אך דעת הרשב"א בחדושיו משמע בגיטין בפ' מי שאחזו דקאי יהיב טעמא למילתא משום דכיון שהותנה ולא הותנה כהלכתו גלוי בדעתו שאינו חושש בקיומו, משמע אפילו במידי דמוכח אי אתני ולא איכפל, לא מהני עוד אומדנא דמוכיח. וכן משמע מר"ן בקדושין מ"ט ע"ב, גבי המוציא את אשתו, כתב שם בפרושיו כרשב"א דלא מהני מוכח אי אתני ולא הותנה כהלכתו בתנאי כפול. והלכה אי קיי"ל כר' מאיר, או כרחב"ג, הרשב"ם (בב"ב קל"ז ע"ב) וזה לשונו דלגבי גיטין וקדושין קיי"ל כר"מ דבעי תנאי כפול, הוא לבתחילה לרווחא דמלתא. משמע מדבריו לגבי דיני ממונות לא בעינא תנאי כפול אלא גלוי מילתא בעלמא עיי"ש, ובפרושיו נחלקו הראשונים מהרמב"ם משמע שהבין דברי הרשב"ם דאפילו ר' מאיר לא קאמר תנאי כפול אלא בגיטין וקדושין, אבל בממון מודה דלא בעינן תנאי כפול. וכתב שכן דעת הר"ש הזקן, והתוספות בפרק האומר ד"ה דברים שבלב בתבו, ולא נהירא דברי הרשב"ם דהא כל תנאי ילפינן מתנאי בני גד וראובן והתם דבר שבממון הוא. משמע שלומד כהרמב"ם. והב"י אומר בדברי הרשב"ם, דר"מ בלבד הוא דבעי תנאי כפול ואיהו בדבר שבממון נמי אמר דבעינן תנאי כפול, רק להלכה בענין תנאי כפול רק בגיטין וקדושין לרווחא דמילתא פסקינן כר' מאיר משום חומר עריות , אבל לא בממון. וכן פסק הרי"ף והרמב"ן וראב"ד ורשב"א והב"י והר"ן והריטב"א. אך דעת הרמב"ם להלכה פסק בפרק הלכות אישות ו' הלכה י"ד כר"מ בין באיסור ובין בממון. וכן פסק הרא"ש בפרק מי שאחזו. ובאבן עזר סי' ל"ח כתב בדיני התנאים שיש פוסקים שצריכים תנאי כפול שלא אמר מעכשיו. אבל אם אמר לה הרי את מקודשת לי מעכשיו בדינר זה אם אתן לך מאתים זוז ולאחר זמן נתן לה מאתים זוז הרי זו מקודשת למפרע מיעת קדושין אף שלא נעשתה התנאי אלא לזמן מרובה. וגם לא יצטרך לכפול לתנאי ולא להקדים התנאי אלא אף שהקדים המעשה תנאי קיים, אבל צריך

להתנאות בדבר שאפשר לקיימו, ואם התנה בדבר שאי אפשר לקיימו הרי זה במפליג בדברים ואין שם תנאי וכתב הר"ש בן צמח וכל זה במתנה על פה, דאילו בשטר מוכיח אע"ג שלא אמר מהיום, אם נתקיים התנאי הוי מעשה ראשונה חל הקנין, דזמנו של שטר מוכיח עליו. וכן הדין בגיטין ובדיני ממונות בשעה שנתקיים התנאי חל הגט או נתקיים המקח, חוץ מהאומר מעכשיו או שכתב בשטר, אז השטר מוכיח חל הקנין משעה ראשונה. וכתב הראב"ד בהלכות זכיה הלכה ח' בדיני ממונות היכי שהמוכר מוחזק לא אמרינן תנאי בטל ותנאי דבני גד וראובן לא מקרי מוחזקים שפירש איך יתכן דזה מוכר קרקע או נותנו ואומר אינו נותנו או מוכרו, אלא אם כן יעשה לי כך וכך ולא עשה מה שהתנה עליו איך נוציא מידו אבל בגיטין וקדושין אומרן דעתן היה, מכיון שנתן דעתו לגרש או לקדש אינו אלא במפליג בדברים וקירב הדעת וריחק הדעת אין תנאי מועיל בו לרחק ולקרב אלא חזרו בכפולו.

תנאי קודם למעשה

ר' מאיר בעי תנאי קודם למעשה דיליף מתנאי בני גד וראובן אם יעברו ונתתם לכם וכו', ור' חנינא בן גמליאל לא פליג עליו אלא אתנאי כפול לחודא ואמר דאין צריך לכפול דמכלל הן נשמע לאו. וזהו שכפל אצל בני גד וראובן משום צורך היה הדבר לאמר מפני דבר אחר שאלמלא שכפל יש במשמע שאם לא יעברו יהיו נקנסים ולא יטלו חלק לא בכאן ולא בכאן כלל לכן פי' שאם לא יעבירו לא יפסידו חלקם בכך. כן פירש"י (קדושין ס"א) ותום' בד"ה כל תנאי וכו חולק על רש"י וסבירא להו שרחב"ג פליג אכולהו דלא בעי תנאי כפול ולא הן קודם לאו ולא תנאי קודם למעשה עיי"ש, ואנן קיי"ל דבעינן תנאי קודם למעשה. הרמב"ם פרק ו' מהלכות אישות והטור והב"י סי' ל"ח אהע"ז והרי"ף משום דסתם משנה הוא (ב"מ צ"א ע"א) דבעינן תנאי קודם למעשה, הגם (בגיטין ע"ד וע"ה) גבי הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתים זוז הרי זו מגורשת, והרי זה גיטך על מנת שתשמשני את אבא וכו' ולא הזכירו תנאי קודם למעשה, ותירצו רבותינו דבכל על מנת כאומר מעכשיו דמי, ומעכשיו פסק הרי"ף והרמב"ם דאין צריך לכל תנאים בין בממון ובין באיסור. והראב"ד כתב הטעם משום דגבי מעכשיו חל מיד המעשה והתנאי, ותלוים זה בזה, ומה שאין כן בהתנה בלשון, באם, בא התנאי לבטל המעשה ואינם תלוים זה בזה.

ומסתברי לומר כן כגון בקדושין או בגיטין, אין אדם מקדש אא"כ היא ישרה בעיניו ואינה מגרשה אלא אם כן לא תמצא חן בעיניו, לכן אם מקדש על התנאי, או מגרשה על תנאי, הסברא נותנת כי רוצה בקדושין או בגירושין, והתנאי מילתא אחריתא הוא, כי רוצה גם בתנאי אבל אינו תלוי ומקושר זה בזה, ואין הפירוד והקירוב נובע מחמת התנאי, רק הוא ענין בפני עצמו, והתנאי טפל ומקרה וכל האומר על מנת כאומר מעכשיו חל המעשה. ואם כן גבי תנאי דלעבר דבא התנאי מיד עם המעשה לא בעי כל התנאים, והא דפריך (בקדושין ס"א ע"ב) מסוטה על ר' מאיר והא גבי סוטה הוא תנאי דלעבר, משום דגבי סוטה משביעין אותה שלא נטמאתי, ואמן שלא אטמא (סוטה י"ח ע"ב) אם כן ושבועה גם כן להבא הוא, וכל קנין שיש בו זמן הרי הוא כמעכשיו, הרשב"א וב"י בחו"מ סי' נ"ח, ויש אומרים אפילו לא פירש כל דיני תנאי רק אמר סתם שאתנה שיהיה כתנאי בני

גד וראובן הוי תנאי גמור. והמשנה למלך בפרק ו' מהלכות אישות נסתפק בהאי דבעי תנאי קודם למעשה שיאמר אם תתני לי מאתים זוז הרי את מקודשת, אם בשחוזר וכופל התנאי, אם גם בכפל צריך שיקדים תנאי למעשה, שיאמר ואם לא תתני לא תהיה מקודשת אבל אם אמר ולא תהי מקודשת אם לא תתני לא מהני, או דילמא כל שבתחילה אמר אם תתני הרי את מקודשת, אף שבכפל אמר ולא תהיי מקודשת אם לא תתני אין קפידא בזה. וכתב שזה תלוי במחלוקת רש"י ותוספות בד"ה הנקי וכו' (קדושין ס"ב ע"א) פ' בקונטרס והכי כופל ואם לא שכב הנקי, ואם שכב חנקי, ואת כי שטית דקאי אואת כי שטיק דכתיב בתריה. וקשה דא"כ הוה ליה מעשה קודם לתנאי ואנן אמרינן במת' דר"מ בעי תנאי קודם למעשה. לכן פירש ר"י דלא קאי כלל אואת כי שטית דכתיב בתריה אלא כתיב הנקי והוה כאילו היה כתוב חנקי והכהן היה חוזר וכופל אם שכב חנקי, והשתא הוי תנאי קודם למעשה.

והנה גבי סוטה כבר נאמרה המחלוקה הראשונה כתקנה, דהכי כתיב אם לא שכב איש אתך דהיינו תנאי קודם למעשה, ואפילו הכי ס"ל להתוס' דגם בכפילת התנאי צריך שיקדם תנאי למעשה. ולדעת רש"י נראה דס"ל דליכא קפידא כיון שבראשונה הקדים תנאי קודם למעשה לא נצרכה בכפילת תנאי קודם למעשה. והר"ש אלגזי מתרץ דרש"י סבירא לו דר"מ מחלק בין תנאי דאיסור לתנאי דבממון, אפילו באיסור דאית בו ממון, דוקא לענין תנאי כפול בעינן, משום דאשכחינן דכפל בן התמנא הנקי וחנקי, הא לענין תנאי קודם למעשה, והן קודם ללאו לא בעי באיסור דהא סוטה תוכיח, דכתיב בו אם לא שכב קודם, וגם חנקי קודם התנאי. ולא קשה עליו מגיטין וקדושין דאיסורא דאית בו ממונא, ועפ"כ בעינן הן קודם ללאו ותנאי קודם למעשה (בגיטין ע"ה ע"א) דהתם מחומר איסור עריות החמירו להיות בהם כל התנאים. וכן כתב הרשב"א בחידושיו דלא בעינן משפטי התנאים. אלא כשהתנאי בא לבטל המעשה, אבל גבי סוטה דכיון דאין כאן מעשה לא בעינן רק לברר הדבר, לא בעי אלא תנאי כפול לר"מ. והא דפריך (בשבועות ל"ו ע"א) מסוטה דצריכין כל תנאי שבממון כיון דאית לר"מ בכל מקום שאין אומרין מכלל לאו אתה שמוע הן, א"כ אין כאן שבועה לגבות את הממון או להפסד הכתובה. וכן למסקנא איסורה דאית בו ממונא צריכין כל הני תנאים. ובזה יש לתרץ קושית הט"ז בהקדמה ליורה דעה דפריך לפי התוספות בפרק האומר ס"ב, דאם לא שכב חשב הן כמו שאנו רוצים שתעשה השוב הן עכ"ל, ופריך אתקין שמואל בגיטא דשכיב מרע אם לא מתי לא יהא גט ואם מתי יהא גט, אם לא מתי לא יהא גט, דבעינן הן קודם ללאו, נימא כיון דרוצה שלא ימות נחשב להן, ולא צריך להחזיר עוד הפעם. ולפי דברנו בסוטה דליכא מעשה כלל כי אם בירור הדבר, יפה כתב התוספות דמה שאנו רוצים חשוב הן ולא בעינן כל הני תנאים, אבל גיטין להוציא האשה מאיסור אשת איש צריכים כל דיני התנאים, שמעשה הגט אם על פי הדין, או מחומר עריות שאנו מחמירין בגיטין צריך הן קודם ללאו.

תנאי לבטל דברי תורה

ר' מאיר סביר מתנה על מה שכתוב בתורה תנאי בטל אף בדבר שבממון, ואף בידעה וקא מחלה. ור' יהודה סבר בדבר שבממון תנאי קיים (ב"מ נ"א ע"א) ובר"י פסקינן להלכה הרי"ף והרא"ש והרמב"ם פי"ב מהלכות אישות. וז"ל

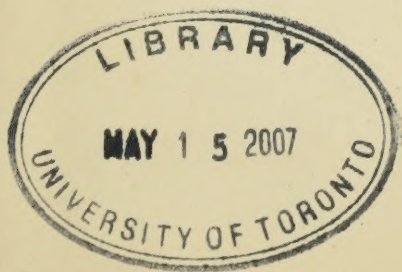
חוץ מאילו שאין התנאי מועיל בהם. ואילו הן, עיקר כתובה, וירושתה, כיצד התנה עמה לפחות מעיקר כתובה, או התנה עמה אחר שנשאה שלא ירשנו תנאי בטל, ואף שירושת הבעל מדברי סופרים הוא, עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה, ודוקא בדין ירושה עשו חיזוק כשל תורה וכל תנאי שבירושה בטל ואע״פ שהוא ממון, שנאמר בה לחוקת משפט ודוקא בדבר הידוע וקא ידעה ומחלה אז תנאי קיים בדבר שבממון, אך בדבר שלא ידע אף ר׳ יהודה מודה שהתנאי בטל, כפי התירוץ של רבא (ב״מ נ״ב ע״ב) כאן בסתם וכאן במפרש, האומר לחבירו סתב על מנת שאין לך עלי אונאה יש לו אונאה דלא ידע כמה אונאה יש לו בו שימחול ולא כע״ש שכתב הטעם דלא מהני בסתם האומר לחברו שאין לך עלי אונאה, משום דהוה במתנה על מה שכתב בתורה. וזה אינו, דהא אינו מתנה על דין תורה, אלא מתנה שימחול האונאה שבו. אבל המפרש שאמר לו המוכר ללקח חפץ זה שאני נותן לך בידוע לי שאינו שוה אלא על מנת שאין לך עלי אונאה. וכן הלוקח שאמר למוכר חפץ זה שאני לוקח ממך ידוע ששוה יותר על מנת שאין לך עלי אונאה, אין לו עליו אונאה, מפני שבל תנאי שבממון בדבר הידוע ומחל. וכן האומר על מנת שלא תשמטנו בשביעית אין שביעית משמטתו (מכות ג׳ ע״ב), וכן פסק הרמב״ם פ״ט מהלכות שמיטה, וכתב הרשב״א אבל ביובל לא מהני ושום תנאי. וראיתו (בב״מ ע״ט ע״א) דפריך הגמרא והאיכא יובל כיון דכי מטי יובל קא הדרא ארעא למרה וקא כליא קרנא עיי״ש. ולא תירץ שאמר על מנת שלא יחזירו לי ביובל, בדאמרינן בשביעית, ש״מ דלא מהני תנאי ביובל, וטעמא דאין לו זכות כדי להתנות משום דאינו שלו שהוא קדוש לד׳, כדכתיב לד׳ הארץ ומלאה עכ״ל.

והרמב״ם פ״ד מהלכות עבדים פסק המוכר בתו ופסק עם האדון ע״מ שלא לייעדה אם רוצה האדון לייעדה מייעד שהותנה על מה שכתוב בתורה.

וכן פסק בפרק הלכות נחלה אין אדם יכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור ירושה מן היורש אע״פ שזהו ממון לפי שחקת נאמר אצל נחלה ואין מועיל בו תנאי, לפיכך האומר בני בכורי לא יטיל פי שנים פלוני בנו לא ירש לא אמר כלום, והמקבל עליו בקנין לעבור על דבר תורה אינו מועיל בחו״מ סי׳ כ״ו המקבל עליו לדון לפני עכו״מ אינו כלום ואסר לדין לפניהם רק מי שלא ישמע לדין תורה.

זכרון בספר

הנכבד ר׳ **אברהם זאב בעקער** מפיטסבורג פא.
לזכר נשמת אביו המופלג בתורה וביראה
ר׳ **צבי יהודא** שו״ב משיקאגא
שנפטר באחד ועשרים יום לחדש אייר, תרס״ב, תנצב״ה.
ולזכר נשמת אמו **חיענע** בת ר׳ אברהם
שנפטרה כ״ח אלול, בעיר ניו יארק
ולזכר עולם אזכיר את נשמת הותני היקר והנכבד
ר׳ **אלחנן** ב״ר אליעזר שנפטר י״ד טבת, תנצב״ה.
ואשתו היקרה והכבודה מרת **שרה** בת ר׳ מרדכי ליב
נפטרה י״ז שבט, תנצב״ה.

3 1761 07008234 2